Skrifter utgivna av
LITTERATURVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN
vid Uppsala universitet
14

MARGARETHA FAHLGREN

Litteraturkritiker i arbetarrörelsen

En studie i Erik Hedéns dagskritik 1909–1925

1981

UNIV.
LEIDEN
BIBL.

Margaretha Fahlgren

Litteraturkritiker i arbetarrörelsen

En studie i Erik Hedéns dagskritik 1909–1925

With a Summary in English

Akademisk avhandling
som för avläggande av filosofie doktorsexamen vid Uppsala universitet kommer att offentligt försvaras i Universitetets lärosal X onsdagen den 27 maj 1981 kl. 10 fm.

ABSTRACT

Fahlgren, Margaretha, 1981. *Litteraturkritiker i arbetarrörelsen. En studie i Erik Hedéns dagskritik 1909–1925. (Literary Critic in the Labour Movement: A Study of Erik Hedén's Literary Criticism in Daily Papers 1909–1925).* Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, nr. 14. Uppsala, 183 pp. ISBN 91-506-0277-2

The present thesis is the first extensive account of Erik Hedén's (1875–1925) literary criticism. It focuses on Hedén as a critic in the socialist press from 1909 to 1925. During that period he was the leading literary critic in the Labour Movement. The thesis establishes the connections between his political opinions and his aesthetic ideals and the dependence of the latter on Romanticism and classical antiquity. The analysis of Hedén's literary criticism shows that his judgements were consistently based on a vision of a future literature in which realism and imagination would unite and social ideals be presented to the reader. The study of his reviews of early working-class authors and the bourgeois realists shows how his demands were partly fulfilled. The thesis also discusses the literature Hedén opposed. He rejected negativism and lack of will-power, and this accounts for his critical attitude towards Hjalmar Söderberg. He fought art for art's sake and thus opposed Pär Lagerkvist's programme for a new literature based on modernist art. Hedén's relations to other contemporary critics, such as the leading bourgeois critic Fredrik Böök and the socialist critic Ture Nerman, are analysed. The comparison between Böök and Hedén establishes some similarities of principle as well as the main differences between them. In contrast to Nerman, Hedén never let his political opinions determine his literary judgements. His strong belief in the emancipatory function of literature points forward to current discussions in Marxist criticism.

Uppsala 1981 183 pp.

Distributor: AB Lundequistska Bokhandeln, Uppsala, Sweden

Skrifter utgivna av
Litteraturvetenskapliga institutionen
vid Uppsala universitet
14

Litteraturkritiker i arbetarrörelsen

En studie i Erik Hedéns dagskritik 1909–1925

With a Summary in English

Av Margaretha Fahlgren

AB Lundequistska Bokhandeln, Uppsala
i distribution

Doktorsavhandling framlagd vid Uppsala universitet 1981.

Omslagsbild: Storstrejksaktivism. Teckning av I. Starkenberg, Söndags-Nisse 13.2 1916.

ISBN 91-506-0277-2

ABSTRACT

Fahlgren, Margaretha, 1981. *Litteraturkritiker i arbetarrörelsen. En studie i Erik Hedéns dagskritik 1909–1925. (Literary Critic in the Labour Movement: A Study of Erik Hedén's Literary Criticism in Daily Papers 1909–1925).* Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, nr. 14. Uppsala, 183 pp. ISBN 91-506-0277-2

The present thesis is the first extensive account of Erik Hedén's (1875–1925) literary criticism. It focuses on Hedén as a critic in the socialist press from 1909 to 1925. During that period he was the leading literary critic in the Labour Movement. The thesis establishes the connections between his political opinions and his aesthetic ideals and the dependence of the latter on Romanticism and classical antiquity. The analysis of Hedén's literary criticism shows that his judgements were consistently based on a vision of a future literature in which realism and imagination would unite and social ideals be presented to the reader. The study of his reviews of early working-class authors and the bourgeois realists shows how his demands were partly fulfilled. The thesis also discusses the literature Hedén opposed. He rejected negativism and lack of will-power, and this accounts for his critical attitude towards Hjalmar Söderberg. He fought art for art's sake and thus opposed Pär Lagerkvist's programme for a new literature based on modernist art. Hedén's relations to other contemporary critics, such as the leading bourgeois critic Fredrik Böök and the socialist critic Ture Nerman, are analysed. The comparison between Böök and Hedén establishes some similarities of principle as well as the main differences between them. In contrast to Nerman, Hedén never let his political opinions determine his literary judgements. His strong belief in the emancipatory function of literature points forward to current discussions in Marxist criticism.

UNIV.
LEIDEN
BIBL.

© Margaretha Fahlgren 1981

Printed in Sweden 1981
Textgruppen i Uppsala AB

Min kritik är en förening av socialpolitik och ästetik, vilket direkt sammanhänger med min livsåskådning och alltså sker fullt medvetet.
(Erik Hedén i brev till Ludvig Nordström den 15.5 1923).

Innehåll

Förord 9

I. Inledning 11
Källmaterial och forskningsläge 11 — Forskningsuppgiften 13 — En kritiker formas. Uppväxt och studieår 15 — Atterbom och den poetiska realismen 16 — En blivande socialist 18 Den unge litteraturkritikern 19 — Den Hedénska litteraturkritikens inriktning 20.

II. Socialisten 22
Vägen till socialismen: Laboremus 22 — Socialdemokratins framtidsmål 22 — Marxismens betydelse för partiet 23 — Storstrejk som påtryckningsmedel i kampen 28 — Programrevisionen 1911 22 — Världskriget och aktivismen 29 — Fredskongressen och åtalet 1916 31 Partisplittringen 1917 32 — Hedéns kritik av socialdemokratin 32 — Bolsjevism och proletariatets diktatur 33 — Hedéns reservation inför vänstersocialisternas resolutionsförslag 1919 34 — Återinträdet i Social-Demokraten och det socialdemokratiska partiet 35 — Hedéns syn på den socialdemokratiska politiken 35 — Marxismen och framtiden 36 — Ålandsfrågan 38 — Hedéns verksamhet i Social-Demokraten 1919—1925 39 — Sammanfattning 39.

III. Kulturkämpen 41
Socialdemokratins kultursyn under 80-talet 41 — Oscar Olsson och nykterhetsrörelsen 42 Grundandet av en arbetaroffentlighet: socialdemokratiska tidningar och arbetarbibliotek 42 Litteraturbevakningen i den tidiga socialdemokratiska pressen: Hjalmar Branting som litteraturkritiker 43 — Axel Danielssons litteraturkritik 44 — En negativ syn på skönlitteratur vidhålls: prolektkultrörelsen och Ture Nerman 45 — Hedéns kultursyn: det intellektualistiska bildningsidealet 46 — Arbetarna och vetenskapen 47 — Arbetarnas bildningsintresse 48 Kampen mot "smutslitteraturen" 48 — Bildning och klasskamp 49 — Hedéns föreläsningsverksamhet inom ABF 50 — Antika ideal 51 — Den antika kulturen och samtiden 52 — Hjälteidealet i den antika litteraturen 53 — Antiken och kristendomen 55 — Skolan och den klassiska bildningen 56 — Sammanfattning 57.

IV. "De tigande diktarna" 60
Författarna och samhället 60 — Litteratur och partilojalitet 61 — Synen på tendenslitteratur hos tidiga marxistiska estetiker 62 — Heidenstam och arbetarrörelsen 63 — Strindberg och den svenska litteraturens framtid 64 — Strindberg — en folkets diktare 66 — De yngre författarnas förhållande till Strindberg 67 — Sammanfattning 67.

V. Arbetaren som författare 69
Debatten om termen proletärförfattare 69 — De äldre arbetarförfattarna: bristen på bildning hindrar arbetarförfattaren 71 — Arbetarförfattaren bör hellre skriva prosa än lyrik 72 Arbetarlivsskildringens objektivitet 72 — Verklighetsbeskrivning och fantasi 73 — En konstnärlig arbetarskildring: Guds vackra värld 75 — Arbetarlivet i kvinnligt perspektiv 76 — Fantasi och verklighetsskildring förenas: Gustav Hedenvind Eriksson 78 — Den impressionistiska verklighetsskildringen: en borgerlig estetik överflyttad på arbetarliv 80 — Folklivsskildring — skönlitteratur eller historieskrivning? 80 — Arbetarlitteraturen måste vara optimistisk och handlingskraftig: kritiken av Dan Andersson 81 — De yngre arbetarförfattar-

na 83 — Socialism och idealism kan förenas 83 — Kritiken före avfallen: Ragnar Jändels etiskt sköna dikt 84 — Ett framtidslöfte: Harry Blomberg 84 — Ivan Oljelunds idéhistoria 85 — Avfällingslitteraturen: Ragnar Jändels estetiska religiositet 86 — Ivan Oljelunds anti-intellektualism 87 — Harry Blombergs maskindyrkande dikt 88 — Anna Holberg — en avfällingsroman? 88 — Maj Hirdman och Maria Sandel 89 — Den unga arbetardiktningen övertar en uttjänt borgerlig form: Eyvind Johnson 89 — Arbetarlitteraturen och klasskampen 90 — Hedéns betydelse för arbetarförfattarna 91 — Sammanfattning 92.

VI. Litteraturen i samhällsförändringens tjänst 94
Realismens triumf: begreppet realismens seger 94 — Hjalmar Bergmans fiktiva värld återspeglar det borgerliga samhället 95 — Selambs — romanen som avslöjar kapitalismen 95 Verkligheten i ett feministiskt perspektiv: den unge Hedéns syn på kvinnliga författare 96 Elin Wägners bild av kvinnorörelsen 97 — Feminismen — ett hot? 98 — Litteratur och sedlighet 99 — Erotik och "smutslitteratur" 100 — Ludvig Nordström och totalismen: social skildring hos Nordström före totalismen 101 — Litteraturen måste skildra individen 102 Nordströms natursyn kapitalismens 103 — Totalismens framtida betydelse som litterärt program 104 — Det individualistiska avståndstagandet från det kapitalistiska samhället: Vilhelm Ekelund och arbetarrörelsen 105 — Ernst Wigforss' syn på Ekelund 106 — I det djupt personliga finns en revolutionär potential: Ivar Conradsons dikt 107 — Fantasimänniskans utsatthet i det borgerliga samhället: Per Freudenthal 108 — Sammanfattning 110.

VII. Litteraturen i klassamhällets tjänst 112
"Litteraturkräken" 112 — Viljelöshet och negativism: Hjalmar Söderberg 113 — Den kravlösa och därmed populära dikten: Bo Bergman 114 — "Borgerskapets trubadurer": Daniel Fallström 115 — Prins Wilhelm 117 — Förlagen och de massproducerande yrkesförfattarna 118 — Henning Berger: en litteraturgrosshandlare 118 — Förlagen och bokutgivningen 120 — En förlagsprodukt: Frank Heller 120 — "Struntförlaget" Åhlén och Åkerlund 121 — Författarreligiositeten: Sven Lidman och den moderna författarreligiositeten 122 Den kvinnliga religiositeten: Elin Wägner 123 — Marika Stjernstedt och katolicismen 125 Religiositet och vetenskapligt tänkande 125 — Viljelöshet och individualpsykologiserande. Sigrid Undset: en modern storhet 127 — Kristin Lavransdatter: en naturalistisk äktenskapsroman i medeltida förklädnad 129 — Georg Lukács' syn på den historiska romanen i det kapitalistiska samhället 129 — Modernism — konst för dess egen skull: Ordkonst och Bildkonst 130 — Från okonstnärlig originalitet till idyll: Pär Lagerkvists författarskap 132 Den oantika expressionismen 133 — Sammanfattning 134.

VIII. "Socialpolitik och ästetik" 136
Hedén och Fredrik Böök: debatten om Oscar Levertins kritik 137 — Litteratur och tendens 138 — Fin-de-siècle och modernism 139 — De borgerliga realisterna 139 — En konservativ människosyn ställs mot en radikal: bedömningen av Sigrid Undset 140 — Socialistiska kritiker: föregångaren Bengt Lidforss 141 — Ture Nerman 142 — Synen på konstradikalism 143 — Arbetarlitteraturen skall tjäna klasskampen 144 — Hedén — en borgerlig demokrat? 145 — Hedéns vision av den framtida litteraturen 146 — Hedén och det borgerliga kulturarvet 147 — Sammanfattning 148.

Summary 150

Noter 156

Källor och litteratur 169

Personregister 181

Förord

Under arbetet med min avhandling har jag fått hjälp och stöd från många håll. Främst vill jag tacka min handledare docent Bengt Landgren som väckte mitt intresse för Erik Hedéns litteraturkritik. Det har varit en stor förmån att få ha en så kunnig och effektiv handledare. Våra diskussioner i ämnet har givit mig nya perspektiv och sporrat till vidare forskning.

Professor Gunnar Brandell har läst avhandlingen både i arbetsmanuskript och i dess slutliga form och kommit med synpunkter präglade av hans breda idéhistoriska orientering.

Under docent Bo Bennich-Björkmans tid som t.f. professor, höstterminen 1980, granskades avhandlingen i seminarieform. Bo Bennich-Björkman gav nya infallsvinklar som kommit min framställning till godo.

Vid seminarierna fungerade fil.kand. Brigitte Mral och fil.mag. Bertil Björkenlid som opponenter. De tillhör den kamratkrets av doktorander vid litteraturvetenskapliga institutionen som berikat mina forskarår.

Fil.dr. Hans-Göran Ekman har språkgranskat avhandlingen och även givit goda råd inför tryckningen. Fil.kand. Nils-Erik Sjögren, fil.mag. Håkan Hallberg och Birgitta Fahlgren har bistått vid citatkontroll och korrekturläsning.

Personalen vid Carolina har genom sin vänlighet och hjälpsamhet underlättat min forskning.

Slutligen vill jag tacka mina vänner och anhöriga för deras stöd och uppmuntran under arbetet med min bok.

*

Följande förkortningar har använts:

BLM	Bonniers Litterära Magasin
DN	Dagens Nyheter
FD	Folkets Dagblad
FDP	Folkets Dagblad Politiken
OoB	Ord och Bild
SLT	Svensk Litteraturtidskrift
Soc.D.	Social-Demokraten
Sv.D.	Svenska Dagbladet
UNT	Upsala Nya Tidning

Kursiveringar i citat är, om ej annat påpekas, ursprungliga.

Uppsala i mars 1981
Margaretha Fahlgren

I. Inledning

Erik Hedén är för många kanske endast ett namn som man förknippar med den beryktade "förräderiprocessen" 1916. Att han under ett femtontal år var den ledande socialistiska litteraturkritikern tillhör nu historien. Behöver hans kritik egentligen dammas av och tas fram i ljuset igen? Vad har en litteraturkritiker från arbetarrörelsens barndom att säga oss idag? Naturligtvis hade denna undersökning inte kommit till stånd om inte Hedéns kritikergärning fortfarande känts aktuell. När man studerar vad arbetarrörelsens ledande litteraturkritiker vid 1900-talets början ställde för krav på litteratur och vad han ansåg vara dess funktion i samhället, så kommer man in på problem som tangerar dagens diskussioner om litteraturens sociala funktioner. De debatter som fördes under Hedéns tid har i många fall relevans även idag. Erik Hedén var övertygad om att morgondagens samhälle var socialismens. Hans krav på den arbetarklass som skulle skapa detta samhälle var stränga. Han hade också en vision av en framtida kultur som tjänade som norm när han bedömde den samtida litteraturen.

Det viktigaste källmaterialet för avhandlingen är Hedéns artiklar och recensioner i *Social-Demokraten* 1909—1917 och 1919—25 samt de i *Folkets Dagblad Politiken* och i *Stormklockan* 1917—1919. Undersökningen bygger även på Hedéns brevsamling och andra efterlämnade papper som förvaras på Kungliga Biblioteket i Stockholm samt material i Arbetarrörelsens arkiv, Stockholm, rörande Hedéns politiska verksamhet. De två klippböckerna, *Eros och Polemos* och *Eris och Himeros*, som Hedén själv redigerade, har också utgjort ett stöd för undersökningen.[1] Vidare har utnyttjats de delar av Hedéns produktion som efter hans död 1925 samlades av John Landquist och som utgavs i fem volymer 1926—1927.[2]

Någon fullständig undersökning av Hedéns verksamhet som kritiker har hittills inte företagits. I *Valda Skrifter* finns en av John Landquist författad biografi över Hedén.[3] Om Hedéns ungdomstid kan man läsa i Eva Hedéns bok, *Den unge Erik Hedén* (1959). Hon förde skildringen som också beskriver livet i det Hedénska föräldrahemmet vidare fram till 1911. Denna senare del finns i manuskript på Kungliga Biblioteket.[4]

Hedéns kritik har berörts i några avhandlingar. Christer Jacobson diskuterar i första delen av sin doktorsavhandling, *På väg mot tiotalet* (1961), den svenska litteraturkritiken under perioden 1900—1910 och tar därvid upp Hedén. I avsnittet om dennes litteraturkritik ägnar Jacobson större delen åt den kända artikeln *De tigande diktarna*. Han framhäver Hedéns etiska krav på litteraturen och menar — vilket inte tycks mig korrekt — att i dennes kritik "de estetiska synpunkterna kom-

mer i bakgrunden".[5] Jacobson behandlar även Hedéns roll under Strindbergsfejden. Genom att hans undersökning inte sträcker sig längre än till 1910 blir analysen av Hedéns kritik ofullständig: Jacobsons omdömen grundas på ett fåtal artiklar.

Lars Wolf rör sig i sin licentiatavhandling (utg. 1975) inom samma period som Jacobson. Artikeln *De tigande diktarna* har givit avhandlingen dess titel. Wolf ägnar ett kapitel åt artikeln och debatten som den utlöste.[6]

I doktorsavhandlingen *Övertalning och underhållning. Den svenska essäistiken 1890–1930* (1978) analyserar Göran Hägg Hedéns litteraturkritik ur essähistorisk synvinkel. Han tecknar, som bakgrund till analysen av Hedén som essäist, dennes idévärld. Hägg framhåller den betydelse Hedéns moraliska livssyn hade vid bedömningen av ett litterärt verk:

> När han angriper en diktares idéer, är det sällan heller som i modern socialistisk kritik för bristande insikt eller "sanning" i den sociala bilden utan för rent moralisk "brist på medkänsla" e dyl.[7]

Hägg överbetonar enligt min mening denna sida i Hedéns idékritik. Jag hoppas kunna visa, att Hedéns litteraturkritik har beröringspunkter med dagens socialistiska litteraturteoretiker.

I Jean-François Battails nyligen utkomna arbete om de Bergsonska idéernas spridning i Sverige berörs Hedéns negativa hållning till den franske filosofen.[8]

Inte främst som kritiker utan som folkbildare behandlas Hedén i Jonas Åkerstedts licentiatavhandling *Den litterate arbetaren* (utg. 1967). Åkerstedt redogör för Hedéns bildningssyn och för hans verksamhet inom Arbetarnas Bildningsförbund (ABF).

Hedéns kritikergärning har också berörts i några artiklar och populärvetenskapliga verk. Förlaget Frilansens skriftserie nr 8 bär titeln *Erik Hedén – Humanist och hellen.* Den innehåller personliga minnesteckningar av Anna Lenah Elgström, Ludvig Nordström, Albert Viksten och Ivan Oljelund. Vidare finns i *Ord och Bild* 1929 en artikel av Ivar Harrie, *Erik Hedén.* Harrie betonar särskilt Hedéns anknytning till antiken: "den siste bland svenska humanister, som i den klassiska antiken har förnummit en i sig fulländad och avslutad, ideal och förebildlig kosmos av skönhet och sanning".[9] Artikeln rymmer också synpunkter på Hedén och Fredrik Böök. I Staffan Björcks bok *Löjliga familjerna i samhälle och dikt* (1964) finns ett kort avsnitt om Hedén under rubriken *Hellas och Össeby-Garn.*[10] Som framgår av titeln handlar det om Hedéns intresse för antiken och om hans föräldrahem. Här har Björck använt Eva Hedéns bok som källa.

I *Ord och Bild* 1940 publicerades en artikel av Stig Ahlgren, *Hedén-legenden.* Ahlgren hävdade att Hedén uppnådde en framträdande position som kritiker i arbetarrörelsen inte genom att vara radikal i sin litterära bedömning – han skulle exempelvis aldrig ha kunnat uppskatta utvecklingen av den arbetarepik han själv stödde i dess tidiga skede – utan genom att han var den förste socialistiske littera-

turkritiker som de politiska motståndarna accepterade och respekterade. Någon radikal kritiker var inte Hedén, endast en till temperamentet oppositionell kulturpersonlighet som egentligen saknade förutsättningar att förstå arbetarklassens villkor. Ahlgrens synpunkter går igen i Birger Christoffersons kortfattade avsnitt om Hedén i *Svenska litteraturkritiker. Metoder, teorier och värderingar* (1970).[11] Ahlgren torde underskatta både Hedéns politiska medvetenhet och hans insats som socialistisk litteraturkritiker. Han tangerar dock i sin polemiska artikel principiella frågor kring den radikala kulturkritikens roll, som har relevans också för min undersökning.

Erik Hedén var under nästan två decennier arbetarrörelsens främste talesman i litterära frågor. Han ansågs vid sin tidiga bortgång 1925 ha lämnat ett stort tomrum i de socialdemokratiska leden.[12] Man kan säga att han var den förste svenske socialistiske litteraturkritikern som uppnådde en verkligt betydelsefull position. Det är i första hand detta som intresserat mig i studiet av Hedén. Undersökningen kommer därför främst att inriktas på den tid då han var verksam som litteraturkritiker i *Social-Demokraten*. 1909 erhöll han anställning på tidningen. Det är överhuvudtaget ett viktigt år i Hedéns kritikergärning. Då skrev han den artikel som är hans mest kända: *De tigande diktarna*.[13] Den artikeln har kommit att stå som en programförklaring till hela hans kritikerskap. Den uppmaning som han där riktade till författarna att inte isolera sin diktning från samhället utan tvärtom skildra sociala konflikter är central för min undersökning. I *De tigande diktarna* kommer vidare den för hela hans senare verksamhet signifikativa ambitionen att med sin kritik vilja förena socialpolitik och estetik till uttryck. Min undersökning vill ge svar på frågan hur han genomför den uppgiften. Vad skiljer Hedén från litteraturbedömare i den borgerliga pressen? I vilken mening är han en socialistisk kritiker? Är han kanske, vilket hävdats, överhuvud inte i sin praktik en socialistisk kritiker?

För att kunna besvara dessa frågor är avhandlingen disponerad så att den först kortfattat berör Hedéns ungdomsår och hans verksamhet före den tid då han inträder som fast anställd litteraturkritiker i *Social-Demokraten*. Här redogörs för hans studietid och idéer som får betydelse för hans kritikerskap. Efter detta avsnitt följer uppgifter om ämnet för Hedéns litteraturkritik.

Hedéns verksamhet som litteraturkritiker måste naturligtvis också ses mot bakgrund av hans politiska engagemang. Därför föregås kapitlen om hans litteraturkritik av en redogörelse för Hedéns ideologi och kultursyn utifrån de artiklar han skrev i politiska och kulturella frågor. Här relateras Hedéns åskådning till den svenska socialdemokratins idéutveckling. I kapitlet om hans kultursyn berörs också arbetaroffentlighetens framväxt och litteraturkritiken i den tidiga socialdemokratiska pressen.

Undersökningen av Hedéns litteraturkritik syftar till att — med teckningen av hans ideologi och kultursyn som bakgrund — studera vad som karakteriserade honom som den ledande litteraturkritikern inom arbetarrörelsen. Hur svarar Hedéns

funktion mot hans ambitioner? Hur motiverar han sina ställningstaganden i litterära frågor?

Avsnittet inleds med en analys av hans kända artikel *De tigande diktarna*. De krav Hedén där ställde på den samtida svenska litteraturen kom arbetarförfattarna, de borgerliga realisterna och några samtida lyriker i någon mån att uppfylla. Hedéns recensioner av dessas verk utgör den ena sammanhängande delen av recensionsanalysen. Den andra ägnas den litteratur som Hedén förhöll sig negativ till, ytterst därför att den på olika sätt tjänade klassamhällets fortbestånd.

Recensionsgenomgången är i huvudsak centrerad kring enskilda författarskap. Jag har sökt hålla samman Hedéns bedömningar av arbetarförfattarna därför att han som kritiker i arbetarrörelsen hyste ett särskilt intresse för dessa författare och även spelade en central roll för dem. I övrigt är dispositionen av recensionsanalysen en kompromiss mellan en önskan att kartlägga Hedéns värderingar av enskilda författare och en strävan att komma åt det väsentliga i hans estetik. Jag anser att för min undersökning denna metod är att föredra framför en som enbart använder recensionsmaterialet för att illustrera de principer som styr en kritikers värderingar. I och för sig kanske dessa framträder tydligare i en sådan framställning. Dock är risken för upprepningar — även om sådana är oundvikliga — enligt min mening större i en systematiskt disponerad framställning. Framförallt skulle då kritikernas bedömningar av enskilda författare skjutas i bakgrunden.

Hedén intresserade sig speciellt för den samtida svenska litteraturen och gjorde på detta område sin mest betydelsefulla insats.[14] De recensioner som uppmärksammas i undersökningen behandlar därför främst denna litteratur.

Hedéns förhållande till 80- och 90-talet berörs i ett avsnitt om Heidenstam och Strindberg. Där behandlas också kortfattat hans ställningstagande i Strindbergsfejden. Någon utförligare redovisning av Hedéns bedömningar av de äldre svenska författarna ges inte. Under den tidsperiod som undersökningen behandlar har recensionerna av dessa också en underordnad plats. Att ta upp Strindbergsfejden eller att gå in på Hedéns artiklar om Ola Hansson hade naturligtvis varit intressant, men avhandlingens uppläggning och inriktning gör att detta av utrymmesskäl inte ter sig möjligt. Av samma orsak har Hedéns recensioner av utländska författare endast givits en marginell plats i avhandlingen. Detsamma gäller också Hedéns ungdomsbok om Ibsen — vilken egentligen faller utanför undersökningens tidsram — och hans Strindbergsbok. Den senare berörs något i samband med analysen av Hedéns syn på Strindberg under fejden 1910. Att biografin inte kunnat ges större utrymme sammanhänger med att intresset fokuserats på Hedéns dagskritik i den socialdemokratiska pressen. I min undersökning står hans roll som kritiker i arbetarrörelsen i förgrunden. Jag gör heller inte anspråk på att ge en bild av Hedéns hela verksamhet som kritiker eller att redovisa alla hans uttalanden om litteratur.[15]

Genom Hedén får den socialistiska litteraturkritiken en genomslagskraft som den tidigare saknat. Lars Wolf skriver i sin avhandling:

> ... ingen litterärt intresserad kan under 00-talet bortse från Levertins och Böös ord. Bengt Lidforss väger i detta sammanhang lätt i egenskap av socialistisk motvikt, och Erik Hedéns tid har ännu inte riktigt kommit.[16]

Hedén kom framförallt att framstå som en motpol till den borgerliga pressens ledande litteraturkritiker, Fredrik Böök. Denne jämförs i ett avslutande kapitel med Hedén. Där behandlas också Ture Nerman som företräder en annan socialistisk litteratursyn än Hedén.

Målet för min undersökning har varit att försöka frilägga och karakterisera det som kan sägas vara typiskt för Hedén som litteraturkritiker, främst mellan åren 1909 och 1925. Under denna period har han en betydelsefull ställning som motvikt till den borgerliga pressens kulturskribenter.

*

7 juli 1875 föddes äldste sonen till dåvarande fängelseprästen på Långholmen, Karl Hedén, och hans maka Anna.[17] Eriks far blev sedermera kyrkoherde, först i Tegelsmora i Uppsala län 1879, och från 1883 i Össeby-Garn i Roslagen. Där kom Erik att tillbringa sina uppväxtår tillsammans med sina två yngre bröder. Karl Hedén var en god pedagog och undervisade själv sina söner. Erik påbörjade därför inte sin skolgång förrän i gymnasiet. Fadern lade i sin undervisning stor vikt vid vården av det svenska språket. Hans äldste son skulle senare i livet verka för en god språkvård. Även Eriks intresse för antiken grundlades nu — det var fadern som introducerade Erik i läsningen av de klassiska författarna. Enligt uppgift var Karl Hedén konservativ även om han reagerade mot den fattigdom som bygdens statare levde under och som han genom sitt arbete kom i kontakt med.[18] Under årens lopp blev han dock alltmer frisinnad — kanske under påverkan från sin äldste son. Karl Hedén var en av de tre präster som undertecknade Strindbergsinsamlingen 1911.[19] I föräldrahemmet tycks det annars ha varit modern som var den politiskt mest radikala.[20]

Sin gymnasietid tillbringade Erik vid Norra Latin där han avlade studentexamen 1893. Som gymnasist var han verksam i skolföreningen Concordia. Under rubriken *Erik Hedén som Concordian* beskriver Theodor Palm i föreningens högtidsnummer 1925 Hedéns verksamhet i Concordia. Denne blev invald i föreningen 1891. Samma år tilldelades han ett pris av föreningen för en av sina dikter. Ett skaldestycke finns bevarat, dikten *Klagan*, som är ett natyrlyriskt poem i sentimental ton.[21] Det är mycket möjligt att författaren hämtat inspiration från den skald han satte främst av alla: Atterbom. I februari 1893 då Erik inledde en diskussion över vem som var den störste svenske skalden föll hans val just på Atterbom. Förkärleken för denne och den romantiska epoken överhuvud spelar en inte oväsentlig roll i Hedéns estetik. Författaren ges i den en uppgift som förmedlare av ideal. I kraft av sin fantasi kan diktaren ge verklighetsskildringen utopiska dimensioner;

genom fantasin kan han tränga in under verklighetens yta och det är också fantasin som gör verklighetsskildringen konstnärlig (Jfr avh. sid. 73 ff.).

Denna uppfattning av författarens roll har tydliga beröringspunkter med det idealrealistiska program som Atterbom formulerade under 1830-talet och som bl.a. kommer till uttryck i uppsatsen om Runeberg 1838; den finländske diktaren lyckas, enligt Atterbom: "poetiskt uppfatta det aldranärmaste närvarande, de aldraenklaste menskliga värf, fröjder, lidelser, öden; det i ringheten förborgade stora, det i torftigheten, ja, den bittra nöden leende vackra och ljufva".[22] Den poetiska realismen sökte idealen i verkligheten; det var enligt Runeberg konstnärens uppgift att förklara den och låta det väsentliga befrias från det tillfälliga. Lyckades diktaren med detta uppenbarade han tingens gudomliga natur. Konsten fick därmed en religiös uppgift.[23]

I Hedéns estetik representeras idealen inte av religionen utan av socialismen. De ideal som litteraturen förmedlar skall förebåda morgondagens socialistiska samhälle.

Hedéns beundran för Atterbom gällde främst dennes förmåga att skapa en skön dikt. Skönhet blir också ett centralt begrepp i Hedéns kritik och då i den meningen att "skönhet och godhet äro besläktade värden, ja innerst [. . .] identiska"[24] – en föreställning som närmast anknyter till Viktor Rydbergs novantika konstuppfattning.

Den romantiska åskådningens betydelse för Hedén bidrar även till att han inte kom att ställa sig entydigt negativ till religionen – om den, som under romantiken, var av mer estetisk än religiös natur och främst uttryckte en oändlighetslängtan.

Närheten till romantiken och den poetiska realismen förklarar också att Hedén satte 90-talet framför 80-talet. Ett litterärt program som förenade realism och fantasi på nationell grund vann hans gillande. 80-talets ofta deterministiska verklighetsskildring utgjorde däremot grunden för vad Hedén kom att kalla "kräklitteratur".

För förståelsen av Hedéns kritiska metod är det väsentligt att se den mot bakgrund av 1800-talsestetiken. I dess anda fick han sin estetiska skolning och man kan i hans kritik spåra linjen från romantik och poetisk realism till svenskt 90-tal.

Hedén bedrev sina studier vid Uppsala universitet. Han hade först blivit avrådd från fortsatta studier p.g.a. sin från barndomen klena hälsa. Han led också av hörselbesvär. Dessa skulle senare i livet medföra en nästan komplett dövhet och anses ha stäckt den politiska karriär som många spådde honom. I februari 1894 inledde emellertid Hedén akademiska studier i Uppsala. Studietiden kom att bli utdragen: 1897 avlade han filosofie kandidatexamen, 1909 licentiaten och 1912 disputerade han på avhandlingen *Homerische Götterstudien*. Att studierna tog så lång tid att fullborda berodde på hans många övriga aktiviteter. Redan i februari 1894[25] finns hans namn med i ett protokoll från Föreningen för klassisk filologi där han kom att bli en mycket aktiv medlem. Ur protokollen kan man avläsa att han flitigt deltog i diskussionerna kring medlemmarnas översättningar av delar av

klassiska verk och att han själv bidrog med flera sådana. Han var föreningens ordförande under 1898. Det året höjdes dess medlemsantal från 7 till 28![26] För denna period finns också noterat att Hedén hållit ett föredrag om *Heraklessagan*[27] samt att han yttrat sig i en diskussion om de klassiska språkens ställning i skolan och därvid hävdat att grekiskan borde gå före latinet och att speciella klassiska gymnasier borde inrättas.[28] Föreningen tycks dock ha fört en mer eller mindre tynande tillvaro och lades 1903 ner för att inte återuppstå förrän 1908. Hedén satte sig emellertid emot en nedläggning och framlade förslag till ombildning av föreningen, som han dock inte vann gehör för bland de andra medlemmarna.[29]

Hedén var också verksam i Ästetiska föreningen från 1895 och deltog – om än rätt sporadiskt – i föreningens litteraturdiskussioner fram till 1905.[30] I december 1900 höll han ett föredrag om J.P. Jacobsens roman *Marie Grubbe*, som det står i protokollet "anknytande därtill en del tankar om den historiska romanens konstnärliga värkningssätt".[31]

Även i Verdandi där han också var medlem bidrog Hedén under år 1900 med anföranden inom ramen för föreningens folkbildningsarbete. Han talade om så skilda ting som perserkrigen, Strindbergs historiska dramer och Tegnérs *Fritjofs saga*.[32] Ett Strindbergsdrama som han troligen berörde i sitt Verdandi-föredrag och som han i Nordisk tidskrift 1900 skrev en artikel om är *Gustaf Adolf*. I huvudsak uppskattande i sin attityd gentemot dramat tar Hedén i artikeln upp vissa principiella frågor rörande Strindbergs sätt att skriva historisk dramatik. Strindberg för in sin personlighet i verket genom att inte hålla sig strikt till den historiska verkligheten. Hedén har inget att invända mot detta så länge omdiktningen fyller en funktion. Strindberg ger, menar han, en bild av kungen som kanske inte är historiskt helt korrekt men som är intressant och personlig. Han anser emellertid att Strindberg ibland är alltför mån om att framlägga sina egna synpunkter i dramat och därvid låter personer som egentligen inte hyser dessa åsikter framföra dem i skådespelet. Hans drama tenderar därmed också att bli mer episkt är dramatiskt levande enligt Hedén. Han vänder sig även mot Strindbergs strävan att vara trogen det verkliga livet i sitt skådespel. "Konsten", skriver Hedén, "måste för att fylla sin uppgift alltid något förtydliga, det är förenkla lifvet".[33] I Strindbergs drama blir omkastningarna alltför många; det är en omöjlig uppgift att tro sig kunna återge det verkliga livet på scenen.

Föredrag i folkbildningssyfte var något Hedén skulle komma att fortsätta med under så gott som hela sin verksamma tid. Det anförande – *Strömningar i modern svensk litteratur* – som i maj 1907 finns noterat i Laboremus' protokoll[34] kom att bli det ämne han oftast talade om när han reste runt i Sverige för ABF:s räkning. När han 1907 talade över ämnet i Laboremus blev det enligt protokollet mottaget "med livligt bifall". Verksamheten i Laboremus var annars mest betydelsefull för Hedéns politiska utveckling mot socialdemokratin.

Förutom föreningsaktiviteter ägnade sig Hedén också åt nationsliv, främst i

början av sin studietid. Han tillhörde Stockholms nation. Tillsammans med bl.a. kamraterna Ruben G:son Berg, Olof Östergren och Bengt Hesselman var han dessutom medlem i ett litterärt sällskap, Rimfaxe, där han gjorde sig känd för sin humor och slagfärdighet. Som ett exempel på detta kan nämnas ett tillfälle då Hedén hållit ett längre tal som roat åhörarna. Ruben G:son Berg lyckades lägga beslag på manuskriptet men fann när han hemkommen skulle studera de spirituella ordvändningarna att papperet var blankt![35]

Erik Hedéns studietid har utförligt beskrivits av Eva Hedén i hennes bok om makens ungdomsår. Ständigt skymtar i framställningen dennes svårigheter att få tiden att räcka till för alla de aktiviteter som lockade. Han kom så småningom att bli något av en överliggare. De flesta av hans kamrater avslutade sina studier långt före honom och många lämnade Uppsala. I föräldrahemmet blev man alltmer orolig över vad som skulle bli av den äldste sonen. Kontakten med hemmet var dock alltid god. Hedén skrev, särskilt innan man fick telefon, ofta brev hem och rapporterade från det akademiska livet i Uppsala. Bland sina lärare satte han språkprofessorn Adolf Noréen främst: "Noréen är sannolikt utan gensägelse Upsala snillrikaste professor. (Väl skulle Hjärne och Holmgren — !! — göra honom den rangen stridig, men det lär knappt lyckas)".[36] Den omnämnde Harald Hjärne var annars den mest ryktbare professorn vid Uppsala universitet under 90-talet. Hedén satte honom dock inte särskilt högt: "Den store Hjärne, vars föreläsningar — liksom allt vad han säger är lediga, [...] intressanta o. fulla av sunda, nya o. goda synpunkter — men i alla fall något särdeles genialt kan jag då icke finna i dem".[37] Hjärne orienterade sig under 90-talet i liberal riktning. Denna radikalisering blev emellertid inte särskilt långvarig; redan vid sekelskiftets början intog han en konservativ ställning i rösträttsfrågan. Egentligen var det dock mer det allmänna klimatet som förändrats än Hjärne. Nils Elvander skriver i sin avhandling om denne: "Högern hade hunnit ifatt Hjärne när vänstern började gå förbi honom".[38] Under 90-talet var denne emellertid alltför radikal för högern i rösträttsfrågan och i sitt erkännande av arbetarnas rätt att organisera sig. Ett tal han höll i maj 1896 om rösträtten väckte uppseende i Uppsala och Erik Hedén skriver hem: "För min del står jag naturligtvis obetingat på Hjärnes sida".[39] Hjärnes sympatier för den engelska fackföreningsrörelsen torde också ha tilltalat Hedén som inte delade den allmänt utbredda Tysklandsbeundran. Under sin studietid skrev Hedén om Hjärne att denne nog skulle passa bäst som riksdagsman eller folktalare, ett omdöme han i sin artikel om denne i *Samtiden* 1920 fick anledning att revidera.[40] Det var just som riksdagsman Hjärne skulle visa sig minst lämpad.

De liberala inslagen i Hjärnes åskådning väckte Hedéns sympatier men han intog tidigt en kritisk hållning till liberalerna i Uppsala. Hans kritik mot liberalismen var enligt Eva Hedén "från början bister, även om han i mycket gav den rätt — och han beundrade många av de radikal-liberala som till exempel Otto von Zweigbergk".[41] Men Hedén fann att liberalerna inte gick tillräckligt långt i socialpolitiken. Om en politisk debatt på Stockholms nation i maj 1899 skriver Hedén hem,

att han i diskussionen befunnits vara "oroande socialistisk".[42] Han kom också att allt mer närma sig socialdemokratin; 1902 deltog han för första gången i en 1-maj-demonstration. Inte förrän 1905 skrev han emellertid in sig som betalande medlem i Uppsala Arbetarkommun. Något skäl till att han dröjde så länge med detta kan Eva Hedén inte ge. Att Hedén långt tidigare visste var han hörde hemma politiskt är helt klart. Kanske har dröjsmålet att göra med att Hedéns politiska utveckling skedde gradvis och försiggick utan någon brytning med föräldrahemmet. Samtidigt som han utvecklades i socialistisk riktning kunde han t.ex. predika hemma i kyrkan i Össeby-Garn. Hedéns väg till socialismen tycks ha gått utan några konflikter med hans ursprungsmiljö. En orsak till detta var att han aldrig övergav de etiska normer som rådde i föräldrahemmet, utan tog dessa till utgångspunkt för sin socialistiska åskådning.

Hedéns Uppsalaår upptogs av studier och litterärt och politiskt engagemang i olika föreningar. Dessutom sökte han möjligheter att dryga ut den magra kassan. Efter sin examen 1897 ville han heller inte belasta föräldrarna med ytterligare utgifter. Sin bana som litteraturkritiker inledde Hedén under studietiden i *Upsala Nya Tidning*. Där medverkade han sporadiskt som litteraturanmälare fram till 1901 då han blev *Svenska Dagbladets* Uppsalakorrespondent. Från 1906 skrev han recensioner i *Svenska Folket*. Det rör sig dock om ett fåtal artiklar. 1905 hade han börjat skriva i *Social-Demokraten*, men inte förrän 1909 då han blev fast anställd kan man tala om något verkligt medarbetarskap.

Ungdomsrecensionerna visar endast ansatser till den litteraturkritik som skulle bli Erik Hedéns kännemärke. Bland artiklarna i *Upsala Nya Tidning* kan *Ett ord om konst och moral* (UNT 11.11 1895) omnämnas. Hedén hade skrivit artikeln med anledning av den norske litteraturhistorikern Christen Collins bok *Kunsten og Moralen* (1894). Denne hävdade att konsten måste bedömas efter de moralkoder man tillämpade i det dagliga livet och att det var kritikens uppgift att bekämpa den konst man därvid fann omoralisk. Hedén ville göra sig till tolk för en liberalare uppfattning än den Collin och andra givit uttryck åt. Den då 20-årige blivande litteraturkritikern hävdar i artikeln att konstnären främst måste vara ärlig mot sig själv. Kommer han därmed till en moraluppfattning som inte är samhällets i övrigt måste hans verk ändå granskas fördomsfritt; är det god konst ryms i det alltid något av värde. Däremot reagerar Hedén mot att unga författare ofta anlägger en medvetet oppositionell hållning, som de egentligen inte själva står för, i sina böcker. Detta resulterar i dålig konst — som exempel drar Hedén fram Strindbergs *Giftas II*. Han skulle emellertid komma att revidera sin ungdomsuppfattning om det verket!

Artikeln präglas framförallt av ett starkt frihetspatos; konsten måste vara fri och även fritt få kritiseras. Endast genom en fri och öppen diskussion kan förutsättningar för en livskraftig litteratur skapas. Hedén kommer här in på kritikerns roll. Denne skall visserligen angripa det som strider mot hans egen åskådning men därför inte glömma att framhäva de förtjänster han kan finna även i en

meningsmotståndares verk. Denna regel kom Hedén själv att hålla sig till i sin senare kritikergärning. När han märkte att en författare hade en ärlig övertygelse kunde han respektera den även om den inte var hans egen.

1901 hade Hedén blivit *Svenska Dagbladets* Uppsalakorrespondent. I maj 1904 kan man finna hans första litteraturartikel i tidningen.[43] Han kom där främst att skriva om norska författare. Hans intresse för det skandinaviska grannlandets litteratur manifesterade sig även i den lilla bok om Ibsens senare diktning som gavs ut 1906.[44] Som studie av livsproblem hos Ibsen ter den sig föga märklig. Den förtjänar emellertid inte det hårda omdöme John Landquist ger den i sin biografi över Hedén.[45]

I Socialdemokratiska ungdomsförbundets tidning *Fram* svarade Hedén för Laboremus' bokgranskningar från 1907. Han skrev även i *Ord och Bild* där hans första artikel publicerades 1906. Hedén var nu på väg att etablera sig som kritiker. Från 1909 stod han, tillsammans med Vera von Kraemer, för litteraturanmälningarna i *Social-Demokraten*. Han kom i september 1910 att helt ersätta henne och fick i november samma år en ordinarie plats på tidningen med en årslön på 3.400 kronor.[46] Även om det återstod ett par år innan han var färdig att disputera var hans studietid i Uppsala nu avslutad. Av kandidat Hedén hade blivit litteraturkritikern Erik Hedén.

Som litteraturkritiker kom Hedén att utöva sin huvudsakliga gärning i *Social-Demokraten*. Under sina första år i tidningen var han både dess litteraturanmälare och dess utrikesredaktör. Jämsides med litteraturrecensionerna skrev han därför även artiklar i politiska frågor. Under världskriget kom många av dessa att handla om Sveriges förhållande till de stridande makterna. Under första världskriget skrev Hedén fler artiklar i politiska frågor än under sin övriga tid på tidningen. Särskilt gäller detta åren före förräderiprocessen 1916.

1917—1919, då Hedén företrädesvis skrev i vänstersocialisternas tidningar *Folkets Dagblad Politiken* och *Stormklockan*, är också antalet politiska artiklar större i förhållande till litteraturanmälningarna än annars är fallet. Hedén skrev kritiska artiklar mot det socialdemokratiska partiet som han lämnat 1917 för att gå in i det nybildade vänstersocialistiska partiet. Innan han 1919 återvände till socialdemokraterna skrev han i vänstersocialisternas press artiklar som var starkt bolsjevikfientliga. Hans negativa syn på bolsjevismen var en av orsakerna till att han inte kunde stanna kvar i det vänstersocialistiska partiet.

Det var framförallt den samtida svenska litteraturen som Hedén ägnade sitt intresse som litteraturkritiker. Före storstrejken hade han intagit en positiv hållning till 90-talisterna och även efter 1909 vidhöll han att 90-talet stod högre än 80-talet. Främst bland de äldre författarna satte Hedén Strindberg, vars talan han förde i fejden 1910. Under 10-talet blev Hedén den kritiker som hjälpte fram de unga arbetarförfattarna och han kom även tidigt att uppskatta tiotalisternas samhällsskildringar. Det var emellertid inte enbart prosaverk som tilldrog sig hans uppmärksamhet. Även en lyriker som Vilhelm Ekelund recenserades av Hedén

och naturligtvis också de arbetarförfattare som valt poesin framför samhällsskildringen.

Hedéns litteraturrecensioner berör i första hand den svenska litteraturen. Men han anmälde även utländsk litteratur som översatts till svenska. Hans tidiga intresse för norska författare har redan påpekats. Senare kom hans beundran för England som det land vilket bäst upptagit det antika arvet i sin kultur att avspegla sig i hans litteraturanmälningar. John Galsworthys böcker recenserar han genomgående under åren liksom H.G. Wells', vars utopiska socialism tilltalade Hedén. Han propagerade också för att en annan engelsk författare, Thomas Hardy, skulle få Nobelpriset i litteratur och skrev under 20-talets första år förtretade artiklar när Hardy förbigicks av Svenska Akademien.[47]

Av engelskspråkiga författare uppmärksammade Hedén även de vars författarskap hade en proletär anknytning. Han ägnade sålunda flera uppskattande recensioner åt Jack Londons och Upton Sinclairs böcker.[48]

Hedéns ställningstagande för ententen under världskriget och hans kritiska syn på den tyska politiken som han ansåg byggde på maktfilosofi avspeglas i hans recensioner.[49] Även radikala tyska författare drabbades av Hedéns kritik. Han beskriver Heinrich Manns bok *Undersåten* som "äcklig, kväljande" och menar att den tyske författarens sätt att skildra samhället aldrig skulle kunna förekomma hos exempelvis de franska realisterna (Soc. D. 6.3 1920).

Förutom de skönlitterära recensionerna finns ett betydande antal recensioner av facklitteratur. Även här dominerar den svenska. Hedén skrev framförallt om samhälls- och religionsvetenskapliga verk. Hans intresse för antiken kan också spåras här. Han uppmärksammade nyöversättningar av klassiska verk och arbeten som behandlade antikens kultur och samhällsliv. Han skrev även artiklar om svensk språkvård.

Det tycks som Hedén i stor utsträckning kunnat recensera böcker som intresserade honom själv. På *Social-Demokraten* införde han också 1916 en kultursida, *Idéernas Forum*. Den lades ned när han lämnade tidningen 1917 men återuppstod i januari 1925.

Hedén var inte enbart verksam som kritiker i dagspressen utan medverkade också i olika tidskrifter. I *Ord och Bild* skrev han företrädesvis om böcker som behandlade antiken. Politiska och litterära artiklar av Hedén kan man finna i *Tiden, Litteraturen, Nordisk Tidskrift, Bokstugan, Studiekamraten* och *Vår tid* för att nämna några av de viktigaste fora där han medverkade.[50] Den sistnämnda skriften var föreningen De nios årsbok. Hedén hade 1913 valts in i samfundet och blev redaktör för dess årsskrift, en uppgift som han enligt John Landquist lade ner stor möda på.[51]

Omfattningen av Hedéns kritikergärning är således betydande. Det huvudsakliga materialet för min undersökning är hans artiklar i den socialistiska dagspressen men jag får ibland tillfälle att också ta upp hans övriga verksamhet som kritiker.

II. Socialisten

För Hedéns idéutveckling kom hans verksamhet inom Laboremus i Uppsala att spela en stor roll. Han har beskrivit föreningens bildande och verksamhet i en artikel i oktobernumret av *Social Tidskrift* 1904. Laboremus bildades år 1902 på jur. kand. Nils Söderqvists initiativ. Föreningens målsättning var att "utgöra en sammanslutning av tanke- och kroppsarbetare i syfte att genom solidariskt samarbete gentemot gemensamma fiender tillvarata gemensamma politiska och sociala intressen".[1] Man agerade för att organisera arbetarna i fackföreningar. Inom föreningen bedrevs också föredragsverksamhet; sålunda omtalar Hedén att Ellen Key och Hjalmar Branting hållit anföranden.[2] Till en början bestod Laboremus av "frisinnade" personer, men kravet på att medlemmarna skulle tillhöra det socialdemokratiska partiet växte och föreningen kollektivanslöts 1910 till partiet. I den historik över Laboremus som utgavs vid föreningens femtioårsjubileum 1952 sägs att Hedén var den ledande kraften bakom kollektivanslutningen.[3]

Våren 1907 inleddes ett samarbete mellan Laboremus och D.Y.G. i Lund i syfte att tillvarata det ökade teoretiska intresse man tyckt sig märka bland de unga inom socialdemokratin. Ernst Wigforss skriver i sina memoarer, att den skriftserie man planerade främst "skulle behandla politiska, sociala och ekonomiska problem och till en början inte minst socialism och marxism".[4] Wigforss var den som från D.Y.G.:s sida ansvarade för företaget och han satte sig i förbindelse med Hedén, vilket – berättar han i sina memoarer – blev inledningen "till ett kamratskap med Erik Hedén som varade hela hans liv ut".[5]

Hedén inledde skriftseriens första nummer med artikeln *Socialdemokratins Framtidsmål*.[6] Framställningen bygger på artikeln *Den socialistiska framtidsstaten* som publicerades i *Svenska Folkets småskrifter* nr 5 1907.[7] Denna saknar dock Laboremusartikelns motto som är ett citat från Almqvist: "Folket vill ett levande samhälle". Citatet antyder att även den utopiska, icke-vetenskapliga socialismen spelar en roll i Hedéns framställning. Att beskriva det framtida samhället menar han emellertid främst vara diktarens uppgift: "Att sia om en framtida härlighet, som vi endast kunna ana i fantasien, är diktarens sak, icke politikerns. Ingen har rätt att locka arbetarne med löften, som han ej någorlunda säkert vet kunna hållas".[8] Den utopiska dimensionen i skönlitteraturen kommer – som vi ska se – Hedén att framhäva även i sin litteraturkritik. Men när det gäller en vetenskaplig framställning av socialismens mål måste man vara mer försiktig. Hedén pekar på att Marx själv aldrig beskrev det framtida samhället. Men han menar att man nu bland de ledande socialistiska teoretikerna är enig om vissa grund-

läggande tankar; "hos de socialdemokratiske skriftställare, som på en gång äro teoretiskt skolade och praktiskt förfarne, råder en stor samstämmighet ifråga om grundtankarne".[9] Hedén poängterar i en ingress till *Socialdemokratins Framtidsmål* att han inte gör anspråk på självständighet i sin framställning utan att den vilar på skrifter av socialistiska teoretiker. "Emellertid", skriver Hedén, "har urvalet ur de källor jag använt naturligtvis skett enligt min personliga uppfattning, och i enskildheter har jag visst icke skytt att uttala en egen mening". Som sin främsta källa uppger han Karl Kautskys *Den sociala revolutionen* och då särskilt dess andra del *Dagen efter revolutionen*. Därnäst kommer Emil Vanderweldes *Socialismen och den industriella utvecklingen*. För övrigt nämner Hedén också *Fabiska sällskapets sju småskrifter*, Gustav Bangs *Den socialistiska framtidsstaten* och Anton Mengers *Neue Staatslehre*. Han hänvisar också till Nils Söderqvists artiklar i Laboremus om jordfrågan och fattigvårdsfrågan som han dragit nytta av.[10]

Hedén inleder artikeln med att precisera vad som är socialdemokratins mål. Detta är "i olikhet mot alla andra partiers icke det ena eller andra politiska önskemålet utan *samhällets omdaning enligt våra sedliga ideal*".[11] Redan här ser vi att han i förhållande till Marx intar en revisionistisk hållning. Den senare byggde socialismen på en materialistisk, vetenskaplig förklaring av samhällets produktionsförhållanden. Hedén däremot sätter främst ett etiskt krav som socialismens grundval vilket var Marx främmande.[12] Men hur skall då socialismen genomföras enligt Hedén?

> Det finns endast ett medel som kan på allvar komma i åtanke: *samhällets övertagande av produktionen,* och i samband därmed dels *indragande av storkapitalet i enskild ägo,* dels *avskaffande av all inkomst utan motsvarande arbete;* härigenom vinnes också en *rättvis egendomsfördelning.*[13]

Storproduktionen skall övertas av staten. Till skillnad från Marx uppfattade inte Hedén staten som den härskande klassens instrument för att styra den kapitalistiska produktionen. Marx menade att staten skulle avskaffas i det socialistiska samhället. Hedén anslöt sig till revisionisterna som ville ge staten en förvaltande funktion; han hänvisar här till Kautsky. Endast storproduktionen borde indras under statens kontroll — en viss privat produktion i liten skala skulle tillåtas. Men utvecklingen i det framtida socialistiska samhället skulle ändå komma att leda till att storproduktionen blev dominerande eftersom denna visat sig mest rationell. Heděns tankar kring produktionen i det socialistiska samhället tycks i huvudsak följa Kautskys beskrivningar.[14] Detta gäller även hans diskussion kring arbete och avlöning där han hänvisar till Kautsky som hävdade att penningsystemet skulle behållas i det socialistiska samhället som varande det enklaste sättet att organisera varuutbyte och fördela arbetsvinsten.[15] Lönerna kunde emellertid inte med en gång göras lika för alla. Högre löner måste betalas till dem som utförde ansvarsfulla arbeten eller sådana som innebar fara och som var kroppsligt slitsamma. De som utförde den senare typen av arbete skulle också kompenseras genom kortare arbetsdag.

Hedén hävdar i likhet med Kautsky och Vanderwelde[16] att expropriering av egendomar till staten måste ske gradvis och mot ersättning: "alla framstående socialister äro eniga om att indragningen av de enskildas rikedomar skall ske mot ersättning".[17] Samhället kunde, menar Hedén, under en övergångsperiod inträda som delägare i företag.

I artikeln betonas främst att socialismen innebär frihet för ett större antal människor än i det kapitalistiska samhället. Den frihet som socialismen skall skapa förutsätter en ny människotyp:

> Den [socialismen] skall göra samarbete, sammanhållning, disciplin, frivillig underordning till en vana, och endast därigenom kan människan bli mogen för friheten.[18]

Den enskilde arbetarens sedlighet är enligt Hedén av stor vikt för den socialistiska kampens framgång. Folket måste uppfostras genom bildande nöjen, alkoholmissbruket måste bekämpas och ett sedligt leverne befordras. Detta tillmäter Hedén stor betydelse för den samhällsekonomiska omvälvningen:

> Denna folkets intellektuella och sedliga utveckling är — det måste vi noga minnas — en mer oundgänglig förutsättning för socialismens avgörande och trygga seger än alla ändringar i samhällsordningen.[19]

Socialismen får hos Hedén en etisk prägel som inte finns hos Marx, men som var vanlig bland revisionisterna. Socialdemokratin blir som Hedén skriver "rättfärdighetens parti".[20] Detta ger partiet rätt att tillgripa utomparlamentariska metoder för att påskynda den utveckling som kommer att leda till socialism:

> Socialismen har här skildrats som en utveckling ur nutidens samhälle, som *evolutionär*. Men, det får icke glömmas, socialdemokratin är ock *revolutionär* [. . .] Kan samhällsordningen ändras enligt bestående former, på parlamentarisk väg, icke skola socialdemokraterna sörja. Kanske den kan det — men troligen endast på det villkoret, att arbetarne stå rustade att — icke genom enskilda våldsdåd eller förtidiga upplopp utan genom en enig och målmedveten aktion, genom en storsträjk eller dylikt påtryckningsmedel — sätta makt bakom rätten. Liksom socialismen har helt olika mål mot andra partier måste den ock kunna tillgripa andra medel.[21]

Hedén grundade artikeln om socialdemokratins framtidsmål på andra socialistiska teoretikers framställningar men betonade de etiska kraven som socialismens grundval och den frihet för alla medborgare som skulle bli socialismens resultat.

Inom socialdemokratin i Sverige var vid denna tid debatten om de principiella frågorna föga livaktig: "Det kan till och med sägas, att de sociala och ekonomiska frågorna i mer egentlig mening överhuvud stod i bakgrunden. Partiets yttre arbete gällde till väsentlig del demokratins genomförande".[22] Laboremus' och D.Y.G.:s samarbete syftade just till att presentera och diskutera socialistiska teorier.

Den teoretiska debatt som ändå fördes inom partiet kretsade kring marxismen och dess betydelse för socialdemokratin. Man framhöll att den utgjorde partiets teoretiska grundval men att den egentligen saknade betydelse för rörelsens politis-

ka strategi. När Hedén i sitt anförande vid partiets 25-årsjubileum[23] talar om "kamp" avser han därmed kampen för rösträtt och demokratins genomförande; för en socialisering av samhället var tiden ännu inte mogen; Marx apostroferas dock i avslutningen på Hedéns tal:

> Må vi minnas slutorden i vår klassiska bok, Marx' kommunistiska manifest: arbetarne ha intet att förlora utan sina bojor – det ordet är väl icke sant nu, [...] men sannare än någonsin är slutordet: *de hava en värld att vinna.*[24]

I talet framkommer en tveksamhet rörande den tro man tidigare hyst att det kapitalistiska samhället gick mot en oundviklig upplösning och skulle ersättas av ett socialistiskt samhälle. Denna teori tillskrev man Marx men den emanerar i själva verket från uttolkare av denne, främst Kautsky. "Katastrofteorin" vidhölls inom den svenska socialdemokratin ända fram till 30-talets krispolitik[25] men redan nu stod det klart att vägen till socialismen skulle bli en långsammare process än man tidigare trott. För att påskynda denna utveckling var det viktigt att arbetarna tog personligt ansvar för kampen. Som vi sett tillmätte Hedén arbetarklassens sedlighet en viktig roll för kampens framgång. Han manade till självkritik: "ha arbetarne som klass hunnit så långt att de kunna använda sin makt om de bli majoritet eller rättare att de kunna skaffa sig majoritet".[26] Arbetarklassen måste inse att den är bärare av ett historiskt ansvar:

> [...] det finns mer oärlighet i överklassen och jämförelsevis lika svår onykterhet. Må så vara. Men en härskande klass kan unna sig mycket utan att gå under, den har maktmedel ändå. Den klass däremot som vill nerifrån upp måste vara moraliskt otadlig, vare sig den finner behag däri eller ej.[27]

Arbetarna måste också visa ett större bildningsintresse. Arbetarklassens bildning var en förutsättning för att socialismen skulle kunna genomföras: "Endast en upplyst arbetarklass kan [...] nyttja segern så att den därmed vinner vad den hoppats".[28]

Hedén var inte ensam om att kräva ett större personligt ansvar för den socialistiska kampen. Även Ernst Wigforss pekade på vikten av att arbetarklassen upplevde att det var genom den som en högre samhällsmoral skulle kunna skapas och socialismen genomföras.[29]

Även om den teoretiska debatten inom socialdemokratin inte var särskilt livaktig var det några som ansåg att man borde diskutera socialismens teorier. Hedén hörde till dem. I artikeln *Revisionismen inom socialdemokratin* (Tiden nr 1 och 2 1908) härleder han det bristande teoretiska intresset bland de svenska socialdemokraterna från det faktum att partiets grundsatser gjorts så vidsynta att någon debatt om dem därför inte uppstått. Detta finner han i och för sig vara positivt men en ytterligare förklaring till frånvaron av debatt anser han helt enkelt vara bristen på kunskap inom de socialdemokratiska leden.[30]

Hedén byggde således sin framställning av socialdemokratins framtidsmål främst på ledande socialistiska teoretikers tolkningar av Marx. Revisionismen

uppfattade han framförallt som en tysk företeelse men pekade också på att t.ex. Eduard Bernstein influerats av den socialism som diskuterades inom Fabian Society. I sin artikel om revisionismen tar Hedén upp några teorier i Marx' lära och ser hur de utvecklats av revisionisterna. Han inleder med att diskutera den materialistiska historieuppfattningen och ger sin tolkning av Marx' teori. Här kan man se att Hedén, tvärtemot Marx, framställer den materialistiska historiesynen som en ensidig påverkan från basen på överbyggnaden:

> När en ny idé, ett nytt ideal, hänför människorna och leder dem till avgörande handlingar, till stora omskapelser, är detta blott en följd av, ett uttryck för ett nytt ekonomiskt behov, som gjort sig gällande.[31]

Hedén bortser från det viktigaste i Marx' historieuppfattning: det dialektiska samspelet mellan bas och överbyggnad. Engels kom efter Marx' död att utveckla de tankegångar som fanns implicita i dennes redogörelser för den materialistiska historieuppfattningen. Detta sågs bland samtida socialistiska teoretiker som en revidering av Marx. I sin avhandling om Eduard Bernsteins kritik av marxismen hävdar dock Bo Gustafsson att Engels uttolkningar inte innebar något "uppgivande av äldre grundpositioner".[32] Hedén vill emellertid med utgångspunkt från Engels och Bernstein ge överbyggnaden större betydelse. Han ifrågasätter det ideologiska värdet av den materialistiska historieuppfattningen:

> Men är det nödvändigt att helt tro på den materialistiska historieuppfattningen för att kunna vara praktisk socialdemokrat. Jag kan ej inse det. Denna uppfattning är en *förklaring* till socialdemokratin såsom levande makt, visserligen den bland socialistiska tänkare vanliga förklaringen och enligt min mening även den rätta, men den är blott *en* förklaring och ej den enda tänkbara. Man kan för visso komma till socialismen även med idealismen som utgångspunkt, om nämligen ens idealism tar rättfärdighetskravet på allvar.[33]

Här refererar Hedén till en artikel av Ernst Wigforss, *Materialistisk historieuppfattning och klasskamp,* som han också recenserade i *Social-Demokraten* 9.7 1909. I sin recension förenar Hedén den materialistiska historiesynen med utvecklingsläran, vilken han ser som en övergripande helhet vari Marx' historieuppfattning ingår som en del:

> Enligt min mening kommer den materialistiska historieuppfattningen först på sin rätta plats, får sitt rätta ljus och sin nödvändiga begränsning — eller rättare utfyllnad — om den sättes i samband med utvecklingsläran, fattas som en del av denna.

Enligt Hedén är det i det moderna samhället inte de rena livsbehoven som bestämmer utvecklingen utan möjligheten att tillfredsställa behov utöver dessa. De mera kvalificerade livsbehoven bestäms emellertid i hög grad av den ekonomiska utvecklingen: "De andliga behoven kunna endast tillfredsställas, om det finns tillräckligt kroppsligt, ekonomiskt underlag". Härigenom har den materialistiska historieuppfattningen fortfarande betydelse, men den är inte avgörande för

samhällets utveckling. Genom att inordna den i Darwins utvecklingslära reducerade Hedén den materialistiska historieuppfattningens betydelse. Han var heller inte ensam om att söka förena Marx' historieuppfattning – i förenklad form – med darwinismen. Kautskys tolkning av marxismen som en deterministisk utvecklingslära hade vunnit stor spridning inom socialdemokratin.[34] Därifrån var steget inte långt till att jämställa den materialistiska determinismen med darwinismen eller se den som en del av denna.

Typiskt för diskussionen om marxismen inom socialdemokratin – vilket även märks i Hedéns artikel – var att man inte tog ställning till den som en helhet utan diskuterade Marx' teorier som självständiga delar av hans lära. Även om vissa delar av marxismen inte ansågs hållbara påverkade detta, menade man, inte den praktiska politiken. Hedén hävdar i sin artikel om revisionismen att Marx' mervärdesteori inte går att tillämpa men att detta är betydelselöst för den socialdemokratiska strategin:

> Vad socialismen bekämpar är detta: att en stor del av de samhällsprodukter, som skapats genom arbete, tillfaller de som antingen alls icke arbetat eller ock blott i otillräcklig grad i förhållande till den inkomst de åtnjuta. Detta grundfaktum bortförklaras lika litet av någon "gränsnytta" som det rubbas genom Bernsteins kritiska anmärkningar om Marx' värdeteori.[35]

Här ser man åter att Hedén främst uppfattar socialismen som en rörelse vilande på ett rättfärdighetskrav – dess teoretiska grundval anser han vara av underordnad betydelse.

Av Marx' teorier är det enligt Hedén endast en som revisionismen inte rubbat nämligen teorin om driftskoncentrationen. Visserligen kommer, menar han, den att ta längre tid än Marx trodde men stordriften "går *framåt*, och därmed är möjligheten given för den huvudsakliga produktionens socialisering".[36]

Att marxismen inte längre har en avgörande betydelse för socialdemokratin och att den på flera punkter visat sig inte vara hållbar är, menar Hedén, inte liktydigt med att den teoretiska grundvalen för socialdemokratin ryckts undan. Revisionismen hade inte rubbat "*någon för socialdemokratin oundgänglig grundsats*", understryker han.[37]

Marx' minskade betydelse för socialdemokratin och revisionismens framträngande kom att avspeglas i den praktiska politiken. Seppo Hentilä hävdar i sin studie av revisionismen inom SAP före 1914, att man dock fram till 1902 förenade en utomparlamentarisk och en parlamentarisk strategi vilket rösträttskraven och storstrejkstaktiken åskådliggjorde.[38] Redan 1902 fanns det emellertid ett visst motstånd mot tanken på storstrejk och inom partiledningen tog man snart helt avstånd från storstrejk som medel i kampen. Överhuvud kom man under 1900-talets början att slå in på en allt mer reformistisk väg. Att så skedde berodde emellertid inte på någon medveten strategi:

> Den reformistiska strategins genombrott var emellertid en mångfacetterad process, som framskred steg för steg i den politiska praktiken. Dessutom slog man in på den nya linjen vid olika tidpunkter inom olika områden av politiken. Det var också typiskt för processen, att allt skedde som om det hade stått "utanför" de agerandes subjektiva medvetenhet. Man var tvärtom medvetet rädd för reformism och revisionism, eftersom den internationella arbetarrörelsen fördömt dem så klart.[39]

Hedén intog en radikalare hållning än partiledningen i frågan om storstrejken som medel i kampen. Storstrejken 1909 — som enligt Bernt Schiller drevs fram av arbetarna ute i fackföreningarna och inte av partiledningen — blev ett misslyckande för arbetarklassen.[40] Trots detta hävdade Hedén, i en artikel vid partiets 30-årsjubileum, att man borde se tillbaka med stolthet på den kamp arbetarna utkämpade under storstrejken (Soc.D. 6.11 1911). I artikeln jämförde han socialdemokraternas ställning 1911 med den fem år tidigare. Han ansåg att det fanns skäl att se framtiden an med tillförsikt. Vid andrakammarvalet 1911 hade socialdemokratin gått starkt framåt på högerns bekostnad. Hedén betonade i artikeln sambandet mellan valframgången och det reviderade partiprogram som antogs vid kongressen 1911:

> Den nya valsegern vanns på ett nytt program — ett program som förtjänade segra. Vårt parti har också däri gått i spetsen för Internationalen att det först av alla oss bekanta klart uppfattat och formulerat programpunkter som funnos i eller kunna förenas med Marxismen, men tack vare den ekonomiska utvecklingen fått annan och större vikt än vad Marx kunde ana.

Även om Hedén här understryker partiprogrammets anknytning till Marx innebar revideringen en förändring av den tidigare svenska socialdemokratins ideologi. Socialdemokratin förde nu inte enbart industriarbetarnas talan utan representerade också andra mindre bemedlade grupper som småbrukarna. Partiet framstod genom det nya programmet inte endast som ett arbetarparti utan som ett "folkparti". Man talade inte längre om "arbetarklassens" utan om "de undertryckta klassernas sociala frigörelse".[41] För första gången markerades att arbetarklassen och mellanskikten hade gemensamma intressen. Men man kunde, som Hedén själv gjorde, fortfarande anse sig vara Marx trogen:

> Vi ha, utan att uppge det bärande i Marx' historiska materialism, öppnat våra led vidare än förr även för ärliga idealister. Vi ha gett form åt de praktiskt ideella, ideellt praktiska mål — bröd, frihet, självansvar — inför vilka alla våra skiftande viljor till sist enas.

Även i partiets tidning *Första Maj* 1911 vidhöll Hedén i artikeln *Är Marxismen på upphällning i Sverge?*, att man inte borde överge marxismen. 1911 års programrevidering har dock ansetts utgöra reformismens slutliga genombrott i SAP:s jordbrukspolitik. Hentilä menar att detta i stort sett är en riktig uppfattning, eftersom programmet slog fast den redan praktiserade del-reformtaktiken och jämnade vägen för en fortsatt reformistisk jordbrukspolitik. Samtidigt polemiserar han

mot tidigare forskare som hävdat att socialdemokratins närmande till mellangrupperna innebar ett fjärmande från Marx. Detta menar Hentilä vara en missuppfattning som beror på att man satt likhetstecken mellan kautskyism och marxism. "Marx", hävdar Hentilä, "ville just framhålla småbrukarnas och andra mellangruppers framstegsvänlighet som arbetarklassens bundsförvanter".[42] I 1911 års program finns en paradox; samtidigt som det fastslog en reformistisk taktik, innebar det rent teoretiskt att den svenska socialdemokratin närmade sig marxismen.

I Hedéns syn på partiprogrammet kan man också se ett inflytande från Carl Lindhagen och dennes humanism. Lindhagen hade lagt fram en motion rörande ändringar av socialdemokratins grundsatser, där socialismen baserades på etiska, humanistiska principer. Hedén tycks också ha menat att förändringar av socialdemokratins program som kunde medföra en breddning av väljarkåren borde bejakas.

De närmast följande åren dominerades politiken av världskriget. Detta kom att medföra den slutliga splittringen av socialdemokratin i en reformistisk och en revolutionär del. Vid världskrigets utbrott ingick socialdemokraterna en "borgfred" med regeringen; klasskampen åsidosattes för neutralitetens bevarande. Inom partiet orsakade denna taktik oenighet. Ungdomsförbundet menade, att man måste vidta åtgärder för att markera sin anti-militaristiska hållning och för att bemöta den krigsaktivistiska propaganda som bedrevs av den yttersta högern. Man ville 1916 anordna en extra fredskongress men förslaget avvisades av partiledningen. Kongressen hölls ändå, och bl.a. medverkade Hedén som talade om storstrejken som ett sista medel för att förhindra att Sverige blev indraget i kriget. Detta ledde till att han åtalades för landsförrädisk verksamhet. Ungdomsförbundets hållning i försvarsfrågan blev den utlösande anledningen till det socialdemokratiska partiets splittring 1917 i ett socialdemokratiskt och ett vänstersocialistiskt parti. Hedén anslöt sig till det senare men återvände 1919 till socialdemokraterna.

Under världskriget skrev Hedén talrika artiklar rörande det aktuella världsläget. Han sökte i dessa artiklar analysera orsakerna till kriget och propagerade för neutralitetens bevarande gentemot de krigsaktivistiska rösterna i högerpressen. Denna verksamhet kulminerade i artikeln *Klart till storstrejk* (Stormklockan 5.2 1916) som också blev underlag för hans medverkan i fredskongressen i mars samma år.

Hedén var redan från världskrigets början en bestämd ententevän. Hans sympatier för England kom med åren att bli allt starkare och blev föremål för kritik från vänstersocialisterna. Om Sveriges förhållande till de stridande makterna skriver han i ett brev till Ludvig Nordström 8.7 1915:

> Vad man kan göra för att skapa opinion mot kriget, bör man alltså göra. Tyvärr bör och får man icke säga, att man hälst ville ha krig på ententens sida.[43]

Offentligt gav Hedén inte så starka uttryck för sin ententesympati, och då han så tidigt som 1911 uttalade sin oro för världsläget visade han ingen större tilltro till vare sig Englands eller Tysklands vilja att bevara freden. Han menade emellertid att det fanns vissa tecken på att länderna skulle kunna komma att närma sig varandra på Englands initiativ. Några större förhoppningar hyste han dock knappast: "Man må dock ej i detta nu hoppas för mycket härpå. De båda makternas kapitalistiska intressesfärer stöta oupphörligt ihop runt hela jorden" (Soc.D. 25.11 1911). Endast från proletariatet kunde man räkna med en verklig vilja att värna om freden: "Det kommer i båda landen att klart och bestämt fordra en fredlig utjämning [...] av den engelsk-tyska motsättningen". Hedén hävdade arbetarklassens önskan om bevarad fred som ett svar på den borgerliga aktivistpropagandan. Vid slutet av 1911 skrev han att året hade inneburit en frammarsch för arbetarklassens anti-militaristiska inställning, men att den ännu saknade tillräcklig kraft att sätta bakom orden (Soc.D. 30.12 1911).

Svensk Tidskrift som under kriget drev en aktivistisk linje gav 1913 ut en handledning i försvarsfrågan, i vilken man hävdade att demokratin överhuvud och arbetarrörelsen i synnerhet var de ojämförligt största krigsfarorna.[44] Hedén gick till angrepp mot detta resonemang i en artikelserie i *Social-Demokraten* i juni samma år.[45] Han hävdade, att de senaste krigen orsakats av stridande kapitalistiska intressen och menade, att borgarnas påstådda värnande om fred endast var skenbart eftersom de egentligen betraktade krig som något naturligt och oundvikligt. Som bevis för denna sin tes anförde Hedén Harald Hjärnes syn på historiens utveckling. Enligt denne betingade krig och fred varandra och var de krafter som drev utvecklingen framåt. Socialisterna däremot ville ha ett samhälle där fred var det permanenta tillståndet. Folket vill aldrig krig, menade Hedén, det är ekonomiska intressen som är krigets yttersta orsak.

Aktivistpropagandan i Sverige kom att tillta. 1915 inriktades den på ett bestämt mål; att förklara Ryssland krig för att därigenom hjälpa Finland. Hedén fann denna omtanke om Finland hos aktivisterna tämligen ny. Han ansåg att omsorgen om Finland var ett svepskäl som endast visade att krigsivrarna var goda psykologer när de istället för att direkt kräva att Sverige slöt upp på Tysklands sida sade sig värna om Finlands sak, "som har en särskild makt att tala till svenska hjärtan" (Soc.D. 12.7 1915). Aktivisterna publicerade också en skrift med titeln *Sveriges politik i världskrigets belysning*. Författarna var anonyma, men det visade sig att bland dem några socialdemokrater ingick.[46] Hedén kom att leda kampanjen mot dessa och menade att de borde framträda öppet och uteslutas ur partiet. Trots tystnad från de misstänkta beslöts om uteslutning i september 1915. I och med debatten om denna skrift konsoliderade Hedén sin ställning som en av de främsta fredskämparna inom socialdemokratin.[47]

Krigsaktivisternas agerande kom att intensifieras mot slutet av 1915. Socialdemokraterna å sin sida anordnade fredsmöten och utgav skrifter där man hävdade vikten av att neutraliteten bevarades. I remissdebatten 1916 angrep de regeringens

oklara politik och högern som inte tog avstånd från aktivisterna. Branting manade regeringen att lyssna till folkdjupet: "Folket vill varken krig eller andra åtgärder".[48] Men socialdemokraternas krav fick inget gensvar. Aktivisterna fortsatte sin kamp för att få Sverige indraget i kriget. Mot den bakgrunden bör man se Hedéns artikel *Klart till storstrejk*. Han hävdade att regeringens "repressalietaktik" skulle komma att framtvinga ett avgörande i Sveriges förhållande till de stridande makterna. Han menade att de enda som kunde förhindra ett indragande i kriget var arbetarna om de tillgrep storstrejk och han manade dem att handla; annars löpte de risken att stå maktlösa. Artikeln väckte naturligtvis debatt. Inom partiledningen ansåg man att Hedén gått för långt och Branting tog i *Social-Demokraten* avstånd från artikeln (Soc.D. 19.2 1916). Ute i landet hade emellertid fredskampen gått vidare speciellt i ungdomsförbundet. Dess förslag att sammankalla en extra fredskongress var helt emot partiledningens vilja. Hjalmar Branting och LO-ordföranden Herman Lindqvist avvisade förslaget med motiveringen att kongressen endast skulle komma att förlora sig i lösa spekulationer och förordade i stället att arbetarna skulle nöja sig med att på andra sätt vinna opinionen för fred (Soc.D. 15.3 1916).

En fredskongress anordnades trots detta under mottot *Fred till varje pris*. Hedén inledde diskussionen vid mötets öppnande den 18 mars och talade om storstrejken som ett yttersta medel mot krigsaktivisterna. Efter kongressen kallades Hedén, Zäta Höglund och Ivan Oljelund till polisförhör och åtalades därpå för landsförrädisk verksamhet. I *Svenska Dreyfusprocessen* som skildrar rättegången hävdas att presshetsen från högern utgjorde en bidragande orsak till åtalet.[49] Från socialdemokratiskt håll reagerade man kraftigt. Branting skrev i *Social-Demokraten* att det brottsliga i kongressen inte var någon landsförrädisk verksamhet utan försöket att splittra socialdemokratin (Soc.D. 23.3 1916). Rådhusrätten dömde den 3 maj Höglund till tre års fängelse, Oljelund till ett och ett halvt år och Hedén till ett års fängelse. Därutöver dömdes de till förlust av medborgerliga rättigheter under ett år. Domen överklagades varvid förräderiparagrafen underkändes, och slutligen reducerade Högsta domstolen den 6 september Höglunds och Oljelunds fängelsestraff medan Hedén frikändes.

På socialdemokratiskt initiativ anordnades den 10 september ett medborgartåg vilket avslutades med ett möte där Hedén talade. Talet återgavs dagen därpå i *Social-Demokraten* under rubriken *Svenska frihetens nedgång*. Hedén underströk i sitt tal att han i princip fortfarande ansåg sig vara försvarsvän, men att detta i det nuvarande läget var en omöjlig hållning, då de medel som anslogs till försvaret skulle kunna användas i ett anfallskrig. Hedén drog härmed konsekvensen av sitt agerande och tog steget över till försvarsnihilismen och därmed till den linje som drevs av ungdomsförbundet.

Inom socialdemokratin var man enig om det orättfärdiga i rättegången — vars åtalspunkter vilade på lösa grunder — men den inre partisplittringen var ett faktum. Hedéns förhållande till de ledande, framförallt till Hjalmar Branting som

också var *Social-Demokratens* chefredaktör, hade försämrats under kriget. Hedén hade emellertid enligt Wigforss "aldrig hört till den närmare kretsen kring Branting, och känslan av olikhet och avstånd blev nu starkare".[50] I *Social-Demokraten* gavs Hedén inte möjlighet att fritt framföra sina åsikter: "Brantings öga vakade över vad som i sådant hänseende kom in i spalterna, och hans linje var från början att inte riva några bryggor till den tyska socialdemokratin".[51]

Det tycks framförallt ha varit Hedéns inställning i försvarsfrågan och hans känsla att socialdemokratin svikit härvidlag, som fick honom att följa den grupp som lämnade det socialdemokratiska partiet 1917 och bildade *Sveriges socialdemokratiska vänsterparti.* Utbrytningen skedde vid partikongressen 1917 då partiledningen uppställde villkor för ungdomsförbundet för att det skulle få kvarstå i partiet.[52] Ungdomsförbundet vägrade emellertid att gå med på dessa och inledde den 13 maj en egen partikongress – i *Social-Demokraten* kallad "splittringskongressen".[53] I sitt partiprogram betonade vänstersocialisterna att utomparlamentariska metoder var nödvändiga för att socialismen skulle kunna genomföras:

> . . . den utomparlamentariska massaktionen är ett nödvändigt komplement i våra dagars klasskamp till den parlamentariska verksamheten, som icke ensam är tillräcklig att föra arbetarklassen till seger.[54]

Man manade även fackföreningarna till skärpta kampformer. Detta mer revolutionära program utformades efter partisprängningen och var inte avgörande vid själva brytningen. Försvarsfrågan torde ha varit den utlösande anledningen till splittringen av socialdemokratin. Även om Hedén anslutit sig till vänstersocialisterna främst p.g.a. sin inställning till världskriget och neutraliteten sympatiserade han med kraven på skärpt kamp. När partiet ytterligare radikaliserades kunde han emellertid inte ge det sitt stöd och lämnade det 1919.

Under två år verkade Hedén inom det vänstersocialistiska partiet och publicerade sig då företrädesvis i *Stormklockan* och *Folkets Dagblad Politiken.* Han deltog också i riksdagsarbetet som sekreterare i riksdagsgruppen.[55]

I FDP och *Stormklockan* framförde Hedén en från kritik av socialdemokratin och förespråkade en socialistisk strategi där även utomparlamentariska metoder ingick. *Den svenska socialdemokratins väg utför* är rubriken på en artikelserie av Hedén som publicerades i FDP 22.2, 23.2, 24.2 och 27.2 1917. Han kritiserar här den socialdemokratiska partiledningen och pekar på fredskongressen. Här svek, hävdar Hedén, ledningen socialdemokratins program genom att ta avstånd från talet om storstrejk. Man kväste också debatten inom det egna partiet genom att ge ungdomsförbundet vissa ultimata. Att detta skedde inom ett parti som själv fordrat rätten att fritt kritisera såg Hedén som ett tecken på socialdemokratins förfall.

När Hedén anslutit sig till det vänstersocialistiska partiet, blev hans angrepp än hårdare. "Arbetarpartiet", skriver han, "har uppgivit sin opposition och slutit borgfred först med en bolagsbyråkratisk och sedan med en ren bolagsregering"

(FDP 18.8 1917). Det nya partiets bildande såg han ur ett historiskt perspektiv; folket hade åter ingripit för att rädda landet från en utveckling som skulle leda till fördärv: det nya partiets uppgift var att vända utvecklingen till socialism.

Vänstersocialisterna gick naturligtvis inte fria från kritik av socialdemokraterna som menade att dessa endast ägnade sig åt teoretiska spekulationer och inte åt en praktisk politik. Hedén ansåg tvärtom att vänstersocialisterna lyckats förena teori och praktik: "Vad det nya partiet kämpat för — visserligen utan att svika framtidsmålen — har varit påtagliga, dagsviktiga realiteter" (FDP 28.9 1917). Det socialdemokratiska partiet hade däremot med avsikt avstått "från princippolitiken, den politik som håller kamplinjerna klara och bortser från tillfälliga fördelar för att i framtiden vinna desto större resultat" (Stormklockan 8.9 1917).

Hedén hade redan under sin tid i *Social-Demokraten* till viss del tagit avstånd från Branting. Nu intensifieras hans kritik och han går så långt som till att fråga om Branting egentligen uträttat något av värde:

> Den frågan är svårare att svara på än den bekanta kuggfrågan, vilka fältslag den fräjdade segraren Karl XIV Johan egentligen vunnit. Dilemmat är desto värre som ju Brantings politik just ska ha sin styrka i att vara en resultatens politik. Att den ej är en idéernas eller de fasta principernas politik veta alla människor [. . .] Visserligen kan man, medges det, ej nämna något reellt vari den store skulle vara stor. Men han måste ändå på något oförklarligt sätt vara stor, ty eljest skulle ej motståndare, varmed man menar högern, smäda och hata honom så våldsamt som fallet är. Med andra ord: han måste vara stor ty han får så mycket ovett (FDP 30.8 1917).

Kritiken från högern var sålunda det enda beviset på Brantings storhet. Men den kritiken kom, menade Hedén, inte från de ledande högerorganen utan från mindre tidningar. *Svenska Dagbladet* t.ex. hade en mycket hovsam inställning till Branting; Hedén hävdade att man i en ledare givit denne "en fullständig kärleksförklaring". Detta visade att Branting egentligen lierat sig med borgerligheten. Den socialism han företrädde ansåg Hedén endast ha namnet gemensamt med vad som ursprungligen avsågs med en socialistisk politik.

I början av sin verksamhet inom det vänstersocialistiska partiet framstod Hedén som en av de radikala förkämparna för en skärpt socialistisk taktik. Han kom emellertid snart att få svårigheter att komma överens med revolutionärerna i partiet. Främst gällde detta synen på bolsjevismen. En artikel av Hedén den 18.1 1919 i *Såningsmannen* — där han ofta skrev politiska artiklar under år 1919 — väckte opposition hos somliga inom partiet. I artikeln som bar rubriken *Bolsjevism och imperialism* anklagade Hedén bolsjevikerna för att bedriva en imperialistisk politik i Östersjöstaterna. Han jämförde bolsjevismen med ententen(!) som han ansåg oförskyllt missaktad bland socialister; den hade ju trots allt inte blandat sig i andra länders affärer.

Kata Dalström angrep Hedén i ett inlägg i FDP 31.1 1919 och hävdade att hans åskådning var typisk för de socialdemokrater som kom från borgarklassen

– de kunde inte frigöra sig från sin klass och inte förstå den kamp som måste föregå socialismens genomförande. Bolsjevikerna var, menade Kata Dalström, inga imperialister utan befriare som ville hjälpa Östersjöstaterna att bilda fria Sovjetrepubliker.

Hedén svarade på inlägget i FDP 13.2 1919. Han hävdade, att om man stödde bolsjevismen accepterade man "mord, krig, stöld, förtryck, personlig hämnd" som delar i kampen. Bolsjevismen stöddes heller inte av det stora flertalet arbetare. I en kommentar till artikeln tog tidningens redaktion avstånd från hans argumentering och fällde en hård dom över Hedéns agerande: "Den som icke kan eller vill se skillnaden mellan ett proletariats revolutionära diktatur och vanliga mord, stölder och personliga hämndeakter, han har verkligen förlorat rätten att kalla sig socialist". Hedén vidhöll emellertid sin kritik i artikeln *Bolsjevism och masspåverkan* (FDP 24.3 1919) där han hävdade att de bolsjevistiska anhängarna spred lögner om bolsjevismen för att vinna arbetarnas sympatier.[56]

Inom det socialdemokratiska partiet avvisade man proletariatets diktatur och ansåg den vara fel väg att nå socialism. Socialismen kunde endast vinnas genom majoriteten; att upprätta en proletariatets diktatur var dömt att misslyckas då nödvändigheten av en sådan visade att samhället inte var moget för socialism.[57] Avståndstagandet från proletariatets diktatur behövde emellertid inte innebära att man tog ställning mot revolutionära metoder i den socialistiska kampen. Hedén kritiserade tvärtom i artikeln *Värdet av misslyckade revolutioner* (Stormklockan 1.6 1918) det svenska socialdemokratiska partiet för bristande handlingskraft. Efter att ha gjort en översikt över några europeiska länders revolutionära historia, kommer han till slutsatsen att även den misslyckade revolutionen bidrar till att föra kampen för folkets frigörelse framåt. Artikeln var en uppmaning till den svenska socialdemokratin att skärpa kampen: "må Sverges folk minnas det! – endast det folk som har nog kraft och mod att göra en misslyckad revolution har tillräckligt gry i sig för att åstadkomma en lyckad".

Vad ansåg Hedén då vara genomförbart? I *Aftontidningen* 12.11 1918 förde han fram förslag om en konstitutionsrevision.[58] Genom en författningsändring skulle Sverige kunna bli en republik. Detta var en möjlig väg att påskynda utvecklingen mot demokrati och socialism:

> Ställa vi icke om vårt hus nu – ja, då är den svenska demokratiens tillfälle ohjälpligen försuttet, då komma vi, om revolutionen uteblir, snart in under trycket av den världsreaktion, vilken nu hotar såsom bolsjevismens motgift.

Under hösten 1918 var Hedén inte den ende socialisten som framförde kravet på republik. Även Arthur Engberg pläderade för detta i *Arbetet*. Tanken att omvandla Sverige till en republik tycks aldrig givits starkare uttryck än vid denna tid.[59]

Även om Hedén kunde tänka sig utomparlamentariska metoder i den socialistiska kampen, accepterade han inte proletariatets diktatur. I det vänstersocialistis-

ka partiets resolutionsförslag inför partikongressen 1919 sades rent ut att man betraktade proletariatets diktatur som ett nödvändigt led på väg till socialismen. Hedén reserverade sig mot detta men tog därför inte avstånd från den revolutionära strategin.[60]

I Hedéns reservation kan man, liksom i kommentaren till partiprogrammet 1911, finna anknytningar till Carl Lindhagens humanism. Denne hade grundat Förbundet för humanistisk politik och skrev 1919 ett upprop som sändes ut till pressen. Hedén var en bland dem som undertecknat manifestet. Liksom Lindhagen betonar Hedén i reservationen den förändring av individen som måste föregå en revolution: "Ingen revolution, ingen partiordning, kan bliva fruktbar utan själarnas humanisering". Hedén relaterar också socialismen till av samhället oberoende etiska begrepp; partiet måste sätta sin lit till "sanningens allena segrande makt". Både Lindhagen och Hedén mötte stark kritik från vänstersocialister. Z. Höglund betecknade Hedéns reservation som "ett mixtum compositum av besynnerligaste slag" och fann hans uppträdande inkonsekvent: "parlamentaristen håller främst på de utomparlamentariska aktionerna, humanisten erkänner blodsvåldets nödfallsutväg, och bolsjevismens beljugare litar först och sist på sanningens allena segrande makt" (FDP 21.5 1919). Trots att Höglunds uttalande är tillspetsat, synes det mig ändå peka på något väsentligt, nämligen på Hedéns svårigheter att förena de olika delarna i sin socialistiska åskådning till en sammanhängande helhet. Hans återgång till socialdemokratin var en lösning på detta dilemma.

Hans Englandssympatier bidrog också till att öka klyftan till vänstersocialisterna. FDP:s redaktion avfärdade Hedéns försvar av ententen som "närmast skrattretande" (FDP 13.2 1919).

I augusti 1919 lämnade Hedén det vänstersocialistiska partiet och återinträdde som medarbetare i *Social-Demokraten*. Detta markerar slutet på hans aktiva deltagande i det politiska livet. Han fortsatte emellertid att skriva artiklar i *Såningsmannen* fram till nyåret 1921. I dessa vidhöll han sin kritik av bolsjevismen och kommenterade också den svenska socialdemokratins utveckling under början av 20-talet. Vid partikongressen 1920 hade man antagit ett nytt partiprogram där kraven på socialisering skärpts. När socialdemokraterna kunde bilda en egen regering, efter det att ministären Edén avgått, tonades emellertid socialiseringskraven ned till förmån för mer praktiskt politiska mål. Socialiseringsdebatten bidrog likväl till socialdemokratins valnederlag 1920, och den socialdemokratiska regeringen avgick.[61] När de nya rösträttsbestämmelserna fastställdes 1921 anordnades val för att dessa skulle träda i kraft. Socialdemokraterna gick framåt i valet och kunde bilda regering igen under Brantings ledning.

I artikeln *Sverges första socialistiska regering* (Såningsmannen 6.11 1920) ger Hedén sin syn på den första Brantingministären. Den hade visserligen varit en minoritetsregering men den hade, menade Hedén, ändå fört en alltför defensiv politik: "Dock kunde den, tycker man, redan nu ha fört fram vissa socialiseringsåtgärder, såsom rörande sockertrusten och ej blott hänskjutit dem alla till utredning".

Redan innan regeringen avgick hösten 1920 hade Hedén i ett brev till Ludvig Nordström klart uttryckt sitt missnöje med den socialdemokratiska politiken och främst då Branting:

> Han misslyckas i alla sakliga, positiva företag (då de överhuvud kunna misslyckas) men är glad ändå bara han får sitta vid (van)makten.[62]

Hedén ansåg att socialiseringstanken inte fick överges men att den inte längre kunde byggas på Marx. Överhuvud började den tro på det kapitalistiska samhällets oundvikliga sönderfall, som man tillskrev Marx, att vackla inom socialdemokratin under 20-talet. Man insåg att sammanbrottet inte skulle komma att realiseras inom överskådlig framtid och fann att partiets politik inte kunde baseras på denna teori.

Hedén visade redan i en debatt med Nils Th. Jönsson i *Social-Demokraten* 1916, att han ansåg det omöjligt att ha Marx som grund för socialdemokratin. Dispyten uppkom därför att Jönsson reagerade på en passus i Hedéns recension av Gustaf Steffens *Krig och kultur* (Soc.D. 26.5 1916). Hedén berörde där Marx' syn på imperialismen och hävdade, att om man följde Marx' lära skulle det vara meningslöst att kämpa mot imperialismen därför att den var en följd av kapitalismen som i sin tur endast var ett genomgångsstadium på vägen till socialism. Hedén menade att detta var en felsyn och att arbetarna borde bekämpa imperialismen redan nu. Jönsson reagerade emot Hedéns deterministiska läsning av Marx och menade att denne tilldelat individerna en mer aktiv roll i formandet av historien.[63] Hedén vidhöll emellertid i debatten ståndpunkten att kampen mot imperialismen var meningslös före kapitalismens sammanbrott vilket skulle komma att äga rum oberoende av arbetarnas insatser: "Kapitalismen återigen faller först när den ekonomiska utvecklingen hunnit en viss punkt. Arbetarne kunna därtill varken göra till eller ifrån" (Soc.D. 10.6 1916). Hedén skulle också vid senare tillfällen komma att hävda denna tolkning av marxismen som en deterministisk utvecklingslära. Debatten 1916 gav, menade han, ytterligare bevis för:

> ... omöjligheten att bygga en stor folkrörelses program och taktik på en enda mans visserligen geniala men hårfina, omtvistliga och ofta dunkla teoretiska spekulationer (Soc.D. 23.6 1916).

Den betydelse Marx tilldelades av marxisterna är ämne för en artikel, *Bildningsarbetet och personförgudningen*, som Hedén publicerade i *Brand* den 12.10 1918. Ursprungligen var den avsedd för *Stormklockan* men artikeln ogillades av Höglund och trycktes därför i *Brand*. Hedén varnade för den personförgudning som han ansåg Marx utsatts för och som liknade protestanternas inställning till Luther – dock med den skillnaden, menade Hedén, att de senare verkligen studerat sin lärofader. Marx däremot tillskrevs av sina anhängare uttalanden han aldrig gjort. Hedén pekar på uttrycket "egendom är stöld" som i en ledare i en marxistisk tidning tillskrivits Marx. Detta har denne aldrig sagt; tvärtom emanerar yttrandet från en antagonist till Marx nämligen Proudhon, vilket Hedén påpekade –

Göran Hägg har egendomligt nog använt denna passage i Hedéns artikel för att påvisa hans avståndstagande från marxismen. Han skriver att "t.o.m. Proudhon omnämns i försonliga ordalag" och ser detta som ett bevis för Hedéns "medvetet omarxistiska ståndpunkt".[64]

Liksom i tidigare artiklar varnar Hedén här för att göra Marx till en auktoritet i alla avseenden:

> Han har t.ex. rätt till minst 99 hundradelar i sin materialistiska historieuppfattning. I minst 99 fall av 100 ledas människornas handlingar av deras materiella intressen. Men i bortåt ett fall på hundra handla de dock av ideella motiv.

Hedéns ovilja att acceptera Marx som en ofelbar lärofader innebar dock inte att dennes betydelse förnekades:

> Marx får icke övergivas som lärare, men han måste övergivas som lärofader, som ensamlärare. Socialism är det vi behöva, men icke marxism.

Ännu tydligare framkommer tvivlet på marxismen i *Brands* förstamaj-nummer 1920 i en artikel med den talande titeln *Marxismens upplösning*. Här bestrider Hedén mycket av originaliteten i Marx' lära. Allt i dennes lära utom den materialistiska historieuppfattningen, teorin om kapitalismens sammanbrott, proletariatets diktatur och den sociala revolutionen kan man finna tidigare hos engelska samhällsanalytiker. Dessutom vände sig Hedén emot tesen om kapitalismens sönderfall – en deterministisk tro på det kapitalistiska samhällets sönderfall är utmärkande för "de sanna marxisterna" men är i själva verket en illusion, hävdar Hedén: "Ty icke minskas kapitalismens profit genom maskinerna utan tvärtom".

Trots att Hedén kritiserade marxismen menade han ändå att den borde studeras inom socialdemokratin. Detta hävdar han i artikeln *Äro vi marxister?* (Soc.D. 14.4 1923). Den artikeln kan ses som ett uttryck för socialdemokratins gradvisa avståndstagande från marxismen. Hedén återkommer här till att samhället inte kommer att falla sönder av sig självt som man tidigare trott:

> Och när nu efter kriget kapitalismen verkligen stått nära ett sammanbrott – av yttre, ej som Marx menade av inre orsaker – så har det visat sig att arbetarna i allmänhet ej önskat sammanbrottet. De ha haft att välja mellan kapitalism och bolsjevism, och utanför Ryssland ha de i stort sett funnit kapitalismen vara det tills vidare mindre onda.

Hedén menade till och med att man borde överge termen marxism, även om en del av Marx' teorier bekräftats av utvecklingen och den materialistiska historieuppfattningen fortfarande ägde en teoretisk relevans. Det var emellertid, menade Hedén, ett faktum att de flesta av Marx' teser antingen övergivits eller reviderats. Att en socialistisk folkrörelse skulle bära Marx' namn fann han därför missvisande: "Vi kalla oss ju icke kopernikare, ehuru vi alla omfatta Kopernikus' lära att jorden rör sig kring solen". Hedén tycks allt mer ha attraherats av den engelska fabianismen. Han skrev om H.G. Wells' socialism, som influerats av fabianer-

na, att den var "engelskt praktisk och fullständigt fri från auktoritetstro. Han är med andra ord absolut icke marxist".[65]

Hedén betonade i flera sammanhang engelsmännens praktiska sinne och deras kritiska attityd gentemot alla slags auktoriteter. Annorlunda var det med tyskarna menade han; dessa sökte auktoriteter. Därför ansåg han att en tysk seger i världskriget skulle utgjort ett allvarligt hot mot friheten överhuvud, eftersom tyskarnas politik byggde på maktfilosofi. England däremot var, menade Hedén, det land som nått längst i genomförande av demokrati även om det inte inneburit socialism. Men också den form av socialism som engelsmännen utformat i Fabian Society tilltalade honom, eftersom den var mer praktisk än dogmatisk. Hedéns orientering mot en socialism där humanismen gavs ett allt större utrymme var typisk även för socialdemokratin. Det socialistiska samhället kom att framstå som allt mer avlägset. I regeringsställning tvangs socialdemokraterna att bedriva en praktisk, kortsiktigt reformistisk politik. Samtidigt övergav man dock ännu inte utopin om en total socialisering av samhället. Hedéns beskrivning av socialdemokratins ställning 1923 visar hur detta ledde till en kris där man fann det nödvändigt att söka nya vägar, även om man teoretiskt bibehöll kravet på en total socialisering av samhället:

> Socialdemokratin står för närvarande mitt uppe i en kris. Den praktiska krisen är den på god väg att övervinna, och detta är, just ur marxistisk synpunkt det viktigaste. Men även den teoretiska krisen måste övervinnas. Detta kan endast ske genom en oförskräckt och fördomsfri, alla personliga hänsyn och alla nedärvda formler åsidosättande undersökning av vår åskådnings grundvalar (Soc.D. 14.4 1923).

Under 20-talet tog Hedén aktiv ställning i endast en politisk affär; Ålandsfrågan.[66] Han menade att regeringen agerat alltför kraftlöst och att Åland borde tillhöra Sverige. Vad som försvårade detta ansåg han vara Sveriges förhållande till England. Att England kom att bli en motståndare till en förening mellan Åland och Sverige berodde, menade Hedén, på svenskarnas negativa inställning till England under och även efter kriget. Det är utmärkande för Hedéns åskådning att han drar in denna aspekt i argumenteringen. De sympatier han alltid hyst för England kom med åren att tillta — han tycks härvidlag inta en särställning bland svenska socialdemokrater. Agerandet i Ålandsfrågan hade givit bevis för en politisk svaghet som Hedén fann oroväckande och som han menade skulle komma att avspegla sig även på andra områden i samhällslivet:

> Politiken har ingen betydelse, säger man eller tycks man anse; allt beror på kulturen eller på ekonomin. Åter denna lust att isolera den mänskliga verksamhetens grenar från varandra som är en av vår tids och vårt folks största svagheter! Kulturen behöver underlag, behöver materiellt stöd, och ekonomien giver endast materialierna till stödet, giver endast ett underlag utan stadga. Stadgan ernås blott genom ett starkt och livskraftigt samhällsskick.[67]

Hedén hävdade att en politisk kraftlöshet också ledde till svaghet inom andra områden. Han såg på samhället som en totalitet där alla verksamheter ingick i ett sammanhang; en livskraftig kultur skulle inte kunna uppstå i en politiskt svag stat.

Perioden 1919—1925 var annars inte någon politiskt aktiv tid i Hedéns liv. Han ägnade sig huvudsakligen åt litteraturkritiken och skrev artiklar i allmänkulturella ämnen i *Social-Demokraten*. Det har ansetts att han under dessa år gjorde sin viktigaste insats som kritiker: "Åren 1919—25 är tiden för hans största produktivitet och hans mest betydande insats som kritiker", skriver John Landquist.[68] Nu tillkom också Hedéns enda större litteraturhistoriska verk, Strindbergsbiografin 1921.

Även om Hedén inte längre var lika aktiv politiskt, är dock fortfarande ett politiskt perspektiv närvarande i hans kritik. Han verkade genom den alltjämt för socialismens sak, fastän dess genomförande kom att te sig allt mer utopiskt. Men övertygelsen att målet var socialismens genomförande övergav inte Hedén. Den kom att utgöra grunden för hans syn på litteraturens funktion i samhället.

*

I socialdemokratiska partiet gick man under 1900-talets första decennium över till en reformistisk strategi. Hedén — vars politiska verksamhet tagit sin början under Uppsalaåren — menade att marxismen främst hade en teoretisk betydelse för socialdemokratin. Han intog dock en radikalare hållning i frågan om utomparlamentariska aktioner än den socialdemokratiska ledningen.

Under första världskriget framstod Hedén som en av de ivrigaste talesmännen för neutralitetens bevarande i sin polemik mot krigsaktivisterna, som ville att Sverige skulle sluta upp på Tysklands sida. Hans verksamhet för freden kulminerade i artikeln *Klart till storstrejk* 1916 där han förespråkade storstrejk som ett yttersta medel för att förhindra att Sverige blev indraget i kriget. Hedén talade även för detta vid den av ungdomsförbundet anordnade fredskongressen i mars 1916, vilket ledde till att han blev åtalad för landsförrädisk verksamhet, dömd till fängelse men efter överklagande frikänd. Fredskongressen hade motarbetats av partiledningen och oenigheten i försvarsfrågan blev den direkt utlösande orsaken till socialdemokratins splittring 1917. Hedén anslöt sig till det vänstersocialistiska partiet och angrep i *Stormklockan* och *Folkets Dagblad Politiken* socialdemokratin. Han lämnade emellertid vänstersocialisterna redan 1919 främst p.g.a. sin avvikande mening när det gällde synen på bolsjevismen och proletariatets diktatur. Han hade också under kriget visat, att hans sympatier låg hos ententen, och hans försvar av dess politik kom att ytterligare öka klyftan till vänstersocialisterna. Överhuvud tog Hedéns åskådning intryck av engelsk socialism. Humanismen undanträngde marxismen, som han alltmer avlägsnade sig ifrån, samtidigt som hans åskådning, i likhet med socialdemokratin i stort, blev mer praktiskt politisk. Dock

övergavs inte tanken på en total socialisering av samhället, även om den föreföll avlägsen. Det började stå klart för socialdemokraterna, att det kapitalistiska samhället inte skulle komma att falla sönder av sig självt.

Åren 1919—1925 är politiskt sett inte den mest aktiva tiden i Hedéns liv men han ägnade sig desto mer åt litteraturkritiken. Hans politiska övertygelse var dock densamma. Egentligen är den relativt konstant under årens lopp. Hedéns tid inom det vänstersocialistiska partiet innebar inte någon djupgående radikalisering av tidigare ståndpunkter. Att han gick till vänster måste främst tillskrivas hans ställningstagande i försvarsfrågan. Även om hans syn på marxismen reviderades under senare år, övergav han inte sin ursprungliga övertygelse att det framtida samhället skulle komma att bli socialistiskt. Kampen kanske måste se annorlunda ut än man från början tänkt, men att slutmålet var socialismens genomförande betvivlade aldrig Hedén.

III. Kulturkämpen

För att ge en bakgrund till Hedéns kultursyn är det nödvändigt att något beröra den tidiga socialdemokratins kulturuppfattning. I *Den litterate arbetaren* har Jonas Åkerstedt redovisat de värderingar som styrde arbetarrörelsens bildningsverksamhet.[1] Socialdemokratins inställning till bildning var under dessa tidiga skede kluven. August Palm hävdade att "magfrågan" först måste lösas och att man först därefter kunde ägna tid åt bildningen. Stockholms Arbetarinstituts grundare, Anton Nyström, ansåg däremot att arbetarrörelsens kamp måste föras på det materiella och kulturella planet samtidigt.[2] Om det rådde delade meningar om bildningsarbetet, var däremot en negativ inställning till läsning av skönlitteratur tydlig inom arbetarrörelsen under 80-talet.

Bildningsverksamheten var inriktad på ämnen som ansågs nyttiga för klasskampen, medan skönlitteraturen betraktades som onyttig läsning. Detta reflekteras i utlåningen från arbetarbiblioteken. John Persson visar i artikeln *Socialistisk litteratursyn på 80-talet,* att man kan spåra ett särskilt intresse för böcker om den sociala frågan, och den religiösa frågan samt verk skrivna av August Strindberg.[3] Att den första kategorin intar en framträdande plats i utlåningsstatistiken kräver ingen kommentar. Intresset för den andra gruppen, böcker om religion, härleder Persson från uppfattningen att religionen var ett av överklassens medel att avleda arbetarnas tankar från den sociala kampen. Om man studerade religionen skulle man också lära sig att genomskåda den och därmed skulle den förlora sin betydelse. Den tredje kategorin, Strindbergs verk, borde ju rimligen hänföras till skönlitteraturen. Persson pekar dock på att Strindberg inom arbetarklassen inte uppfattades som en skönlitterär författare: "Han var helt enkelt social diktare".[4] Strindberg var också den ende författare av skönlitterära verk som uppmärksammades av socialdemokratin. Den övriga svenska skönlitteraturen betraktades således som onyttig och ibland t.o.m. som skadlig. Sådana tankar uttryckte Hjalmar Strömer i boken *Bedragare och bedragne* 1885. Persson menar, att denna bok kom att utöva ett inflytande på den socialdemokratiska litteratursynen under 80-talet. Strömer ansåg att skönlitteraturen var ett redskap för överklassen i kampen mot arbetarna på samma sätt som religionen. Spridningen av skönlitteratur syftade till att vända arbetarnas intresse från social handling och verka "rogivande". Strömers arbete mottogs med starkt intresse både i Socialdemokratiska förbundet och i Järnarbetarfackföreningen.[5] Den samhällssyn som utgjorde grunden för Strömers uppfattning av skönlitteratur överensstämde med socialdemokratins, och hans tankar fick därför en grogrund inom arbetarrörelsen. Som John Persson

skriver: "det torde inte vara för mycket sagt, att Strömers uppfattningar om litteratur kom att delas av den svenska socialdemokratin".[6] Sålunda accepterades endast den skönlitteratur som var radikalt samhällsorienterad; resten karakteriserades som "lätt" och "rogivande" och var därmed förkastlig.

Det fanns emellertid folkbildare som hävdade skönlitteraturens värde i sig. Inom nykterhetsrörelsen kom skönlitteraturen att spela en framträdande roll. I årsboken för Godtemplarordens studiekurs 1895 ges detta följande motivering:

> Orsaken hvarför så stor vikt blifvit lagd på skönlitteraturen är den, att få bildningsgrenar torde äga en så direkt bildande och utvecklande natur som just denna, äfvensom att kännedom om allmänfattlig och tankeväckande sådan litteratur öppnar ett fält till direkt upplifvande av logearbetet.[7]

Oscar Olsson, den ledande folkbildningsmannen inom IOGT, hävdade också skönlitteraturens betydelse i sina skrifter. Olsson menade, att skönlitteraturen kunde utgöra ett steg på vägen till läsning av facklitteratur för den läsovane. Det viktigaste för Olsson var skönlitteraturens personlighetsutvecklande förmåga:

> Vi växa, under det vi leva med i de höga tankarna och starka känslorna; då livets stora vidder öppna sig för oss, är det inte endast vår fantasi, som väcks, livsmodet flammar upp inför den befriande utsikten och viljan stålas i hänförelse inför livets uppgifter. Och *livskänslan,* dess fullhet, medför därför inte endast den starkaste utan även den ädlaste livsnjutning, som står oss till buds.[8]

Arbetarnas förmåga att tillgodogöra sig god litteratur ansåg Olsson vara underskattad. Han menade att både de stora samtida men även de klassiska verken borde ingå i studiecirklarnas litteraturlistor och att arbetarna under vägledning skulle kunna läsa dessa. Orsaken till att undermålig litteratur hade fått spridning inom arbetarklassen menade Olsson vara att inga alternativ givits arbetarna. Folkbildningens uppgift var att tillhandahålla sådana.

I Oscar Olssons bildningssyn sätts den enskilde individen i centrum. Åkerstedt pekar på att Olsson, liksom bl.a. Knut Kjellberg, Ellen Key och Hans Larsson företrädde en bildningssyn som har likheter med den liberala nyhumanismen. Gemensam med denna är föreställningen "att bildning medför *personlig lycka,* förekommande redan hos Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande på 1830-talet, och att *personlighetens utveckling* är det väsentliga".[9]

En mer positiv hållning till skönlitteraturens roll i kulturkampen kom emellertid även att vinna insteg i arbetarrörelsen. Arbetarbiblioteken blev flera. 1891 togs ett initiativ av Socialdemokratiska förbundet för att skapa en central organisation för arbetarbiblioteken i Stockholm. Dessa hade dittills varit splittrade i olika föreningsbibliotek. I december 1891 bildades Stockholms Arbetarbiblioteksförbund och i januari påföljande år öppnades ett centralt bibliotek.[10] Man inriktade sig framförallt på att införskaffa skönlitteratur och samhällsvetenskapliga verk. Också i landsorten grundades arbetarbibliotek. I *Biblioteksbladet* 1917 redovisar Yngve Hugo specificerade uppgifter på 54 arbetarbibliotek inrättade före 1912.[11]

Därutöver fanns arbetarbibliotek på ytterligare ett tjugotal orter i landet.

Också de socialdemokratiska tidningarna bidrog till att öka litteraturläsningen inom arbetarklassen.[12] 1885 hade *Social-Demokraten* startats. Den följdes 1887 av *Arbetet* i Malmö och 1892 av *Ny Tid* i Göteborg. Chefredaktör på den förstnämnda tidningen var från 1886 Hjalmar Branting, på *Arbetet* Axel Danielsson, och på *Ny Tid* verkade Fredrik Sterky. Fram till storstrejken 1909 och konjunkturnedgången som följde på den grundades socialdemokratiska tidningar runt om i landet. Särskilt perioden från 1889 var som Stig Hadenius skriver den "gyllene tiden för socialdemokratiskt pressgrundande".[13] Dagspressen var av stor betydelse för arbetarrörelsens kulturkamp, eftersom tidningen för många arbetare var deras enda kontakt med kultur. Man var medveten om detta inom rörelsen. I *Brands* första nummer 1898 konstaterade man, att det visserligen fanns "en mängd af litteratur och bildningsanstalter. Men en stor del af arbetarne äro i följd af lång arbetstid och ekonomiska orsaker, urståndsatta att begagna sig af dessa medel och för dessa finnes ej annat medel att förvärfva sig en omfattande kunskap än genom att läsa en tidning".[14] I tidningarna publicerades noveller, följetonger och dikter. Speciellt följetongen fick en framskjuten ställning: i *Social-Demokraten* svarade den 1887 för nästan hälften av det litterära materialet.[15] De litterära inslagen skulle helst vara ett uttryck för tidningens politiska ståndpunkt. Under 1887 refuserades sålunda på *Social-Demokraten* ett bidrag från en William Röse med den korta motiveringen "Ej lämpligt för Social-Demokraten. Vi ha ej plats för stämningsvers. Det måste vara *tendens* i dem vi skola kunna bruka".[16] Många av arbetarförfattarna kom att debutera i den socialdemokratiska dagspressen. Kravet på att de litterära inslagen skulle vara partitrogna och de litterära kraven överhuvud urholkades emellertid med tiden. Följetongen blev ett medel att vinna prenumeranter från de borgerliga tidningar som också brett ut sig i arbetarhemmen. Man gav då avkall på den litterära kvalitén och publicerade även kolportageromaner.

På tidningarnas kultursidor fanns förutom skönlitterära bidrag även artiklar om och recensioner av litteratur. Någon regelrätt bevakning av den litterära utgivningen kan man emellertid inte tala om. Nils Beyer skriver i sin biografi över Bengt Lidforss om situationen på *Arbetet:* "Någon litteraturbevakning i nutida mening förekom inte i Arbetet – det var en tillfällighet om en bok blev anmäld eller inte".[17] Även recensionerna präglades främst av partipolitiska synpunkter. Hjalmar Branting företrädde som kritiker en partidogmatisk ståndpunkt och såg helst att litteraturen underordnades partiet:

> Såväl bokanmälningarna som teaterrecensionerna visar, att Branting högst skattade den litteratur, som tog upp problem till debatt. Inom "den nya realistiska litteraturen" framträdde enligt Branting två olika strömningar. Den ena kräver, att litteraturen skall ställa problem under debatt, skall vara tendentiös. "Den ser icke i konsten ett mål i och för sig, utan ett medel att föra samhället framåt mot det ideal, författaren tänker sig". Den andra riktningen strävar endast efter ett ge en natursann teckning, vara objektiv. Båda

riktningarna har enligt Branting sitt berättigande. Själv säger han sig dock sätta den författare högst, som skriver i avsikt att peka på orättvisor och svagheter i det bestående. Den uppgiften är för Branting högre och viktigare än att ge en fotografisk bild av verkligheten. [...]

Vid sidan av tendensdiktaren och den objektive iakttagaren urskiljer Branting ytterligare en diktartyp, han som sysslar med litteratur för litteraturens egen skull. För den senare har Branting ingenting till övers. "Vår tid", säger han, "är en som mindre än de flesta borde tillåta något sysslande med litteratur och konst för dessas egen skull. Det finns fullt upp med viktigare saker att göra".[18]

Branting ansåg tendensen vara det primära: "anser han tendensen i ett dramatiskt verk vara nyttig, får detta överskyla ganska betydande konstnärliga defekter".[19]

I sin kända anmälan av Viktor Rydbergs *Dikter* 1892 underströk Branting kravet att författaren inte enbart objektivt skildrade samhällsnöden utan att han också tog ställning för socialismen. Rydberg hade genom att ta avstånd från socialismen i en efterskrift till *Den nya Grottesången* gjort sin skildring harmlös: "Rydberg har, trots alla sina ljungande verser mot nutidseländet, icke blifvit det allra bittersta *farlig* för vare sig Kung Frode eller hans prester och räddare: och *det dömer honom* i våra ögon" (Soc.D. 4.1 1892). Branting ansåg det vara hög tid för socialdemokratin att ställa krav på författarnas samhällsengagemang:

> Det kan vara på tiden, synes oss, att skärpa fordringarne på våra litterära kulturbärare [...] *Direkt i arbetarklassens upplysningsarbetes tjänst,* med god vilja visad på något sätt i *handling,* när ett ärligt handtag kan göra nytta i striden, det borde från nu bli krafvet (Soc.D. 4.1 1892).

En inte fullt så dogmatisk litteratursyn gav Axel Danielsson uttryck åt som litteraturkritiker, först i *Social-Demokraten* och senare i *Arbetet.* Han var dock hård i sitt omdöme över den samtida svenska litteraturen. 80-talet karakteriserade han som "en slags litterär skola med borgerligt oppositionsprogram" vars författare var "småborgare med ideal verldsåskådning".[20] Fastän Danielsson slog ned på vad han ansåg vara en borgerlig, ytlig samhällskritik i 80-talsdiktningen innebar detta inte att han krävde att litteraturen skulle utgöra ett propagandamedel i arbetarrörelsens tjänst. I ett uttalande 1892 hävdar han att "konsten har sina egna lagar och behöver en frihet, som går utöver programmet och konvenansen inom ett parti".[21] Danielsson menade inte att litteraturen borde underordnas partiets syften utan ansåg att den ägde en relativ frihet. Han menade att en författare inte främst skulle bedömas efter originaliteten i sina verk utan efter vad han representerade: "Det är som representanter författare i vår tid ha betydelse".[22] Som Kenth-Åke Andersson påpekar i sin artikel om Danielssons litteraturkritik leder detta dock ibland till en alltför deterministisk syn på författaren och litteraturen där den förre reduceras till en utbytbar representant för ett visst skede i historien. Men i vissa fall leder det ideologikritiska betraktelsesättet till intressanta synpunk-

ter som i Danielssons karakteristik av 80-talet som ett uttryck för medelklassen "hvilkens hårda oafbrutna och hopplösa kamp för tillvaron ger upphov åt en bitter och häftig oppositionslitteratur, som har sin stora betydelse såsom en förpostfägtning till den slutliga klasskampen mellan bourgeoisi och proletariat".[23]

Danielsson menade att den politiska kampen borde förenas med kampen på det andliga området. Arbetarna måste uppfostras för revolutionen och en socialistisk revolutionslitteratur ta upp kampen mot bourgeoisins litteratur. Han hävdade att det vid sidan av den akademiska och till sitt syfte samhällsbevarande litteraturen alltid funnits en revolutionär litteratur som pekat framåt och visat vägen mot framtida samhällsordningar. Den socialistiska revolution som snart förestod måste också föregås av en revolutionslitteratur för att bereda proletariatet inför maktövertagandet. Danielssons tankar härvidlag påminner om dem som senare kom att hävdas inom den ryska proletkultrörelsen.

Axel Danielssons litteraturkritik har, hävdar Kenth-Åke Andersson, "en viss slagsida åt det schematiska och dogmatiska"[24] men är ändå det första försöket i svensk litteraturkritik att tillämpa en litteraturkritik byggd på en marxistisk åskådning.

Man kan säga att de tidiga socialdemokratiska litteraturbedömarna tenderade att mer eller mindre se litteraturen som ett redskap i partipolitikens tjänst. De kom därmed att bli tämligen dogmatiska i sina litterära värderingar. Detta gäller dock inte Bengt Lidforss, den ledande litteraturkritikern under 00-talet.

Klasskampens primat och därmed även 80-talets negativa syn på skönlitteratur kom emellertid att hävdas av dem som tillägnade sig proletkultrörelsens idéer. Proletkultrörelsen hade uppstått i Ryssland på 10-talet under Alexander Bogdanovs ledning. Inom denna arbetade man för att utveckla en proletär kultur som ett förstadium till den socialistiska kultur, vilken skulle bli möjlig först när revolutionen var genomförd. Proletkultrörelsens företrädare menade, att så länge klasskampen pågick kulturen färgades av kampens motståndare. Skapandet av en proletär kultur skulle motverka att arbetarna blev influerade av en borgerlig kulturatmosfär. Först när klasskampen upphört kunde kulturen bli allmänmänsklig.[25]

I Sverige var det Ture Nerman som främst kom att omfatta och sprida proletkultrörelsens idéer. I den lilla skriften *Borgarkulturens undergång* tecknar han den kultur som skall följa då den borgerliga gått under:

> ... framtidens kultur blir en kultur mera på bredden, en massornas kultur och ej som borgarseklets bara en överklassens eller individernas. [...] Vi kommer att få en litteratur om väsentligheterna i livet, om stora öden: breda skildringar av massorna eller av den enskilda människan som typ för grupper eller hela släktet".[26]

Nerman kom emellertid att senare överge proletkultrörelsens idéer. Däremot skärptes hans kritik mot arbetarrörelsens bildningsförbund som han menade övertog det borgerliga samhällets bildningsideal. Tvärtemot borde arbetarna förkasta den bildning som predikade en handlingshämmande skönhet, borgerlig sanning

och som framhävde individen och den personliga framgången.[27]

En liknande hållning till arbetarnas bildningsverksamhet intog Nils Flyg. Han förespråkade ett helt klasskampsinriktat bildningsarbete och menade att talet om "neutrala" studer var orimligt och innebar att man tog avstånd från arbetarklassens kamp.[28] Nerman och Flyg var de främsta talesmännen för en klasskampsbildning där skönlitteraturen fick ge vika för en direkt för klasskampen nyttig litteratur. I den mån skönlitteratur borde läsas, var det sådana verk som förhöll sig solidariska till socialismen.

Hur ställde sig då Hedén till dessa olika sätt att se på kultur och bildningsarbete? Han var mycket engagerad inom folkbildningen och var bl.a. en flitigt anlitad föredragshållare. Vad ansåg han att bildningen skulle förmedla?

Hedén omfattade ett intellektualistiskt bildningsideal. Han betonade "de intelligenstränande ämnenas" betydelse för all bildning och menade att de klassiska språken, matematiken och naturvetenskapen i övrigt utgjorde de vetenskapligt grundläggande ämnena. Åkerstedt finner Hedéns välvilja mot naturvetenskapen en smula förvånande.[29] Han tycker att man snarare skulle väntat sig att denne ensidigt propagerat för en humanistisk bildning. Emellertid är Hedéns intresse för naturvetenskap inte speciellt uppseendeväckande, om man betänker att han ständigt framhöll vikten av ett i vid mening vetenskapligt tänkande i en tid som han ansåg visade tendenser att överge vetenskapen. Han pekar i artikeln *Dumhetens lov* (Soc.D. 24.10 1921) på hur tiden efter första världskriget präglats av känslosamhetens utbredning på det vetenskapliga tänkandets bekostnad: "I vår tid brottas känslosamheten och intelligensen som aldrig förr. Den förra ligger över, ty den står i bästa samklang med tidens reaktionära stämning".

Hedén uttalade sig tidigt om, och återkom till, hur bildningen bättre skulle kunna främja ett vetenskapligt tänkande. Skolan uppmuntrade enbart ett mekaniskt inlärande och fostrade inte självständigt tänkande individer, menade han. Han tycks ha hämtat sina pedagogiska idéer från den amerikanske pedagogen John Dewey. Liksom denne hävdade Hedén att skolan måste ta sin utgångspunkt i barnets förutsättningar och han argumenterade för en mer demokratisk skola. Sådana synpunkter framförde Hedén redan 1913.[30] Utvecklingen gick emellertid inte i den riktning han önskade och detta gav honom anledning att återkomma till ämnet. *Det odödliga skolplugget* är rubriken på en artikel i *Social-Demokraten* 23.1 1925. Hedén hävdade att skolan fortfarande inte gav tillräcklig intellektuell träning. I samtiden fann han en "oupplyst förskräckelse för den formella bildningen" vilket hade resulterat i en pluggskola. Den reella bildningen måste förenas med en formell och detta kunde ske om de klassiska språken och naturvetenskapen fick utgöra bildningens grundval. Folkbildningen kunde dock inte börja på denna nivå, vilket Hedén naturligtvis var medveten om: "Emellertid har den kroppsarbetande klassen ett stort behov av ökade kunskaper [. . .] Till följd därav måste folkbildningsarbetet syssla mer med direkt inlärande av kunskaper än önskligt vore" (Soc.D. 9.10 1922). Målet var emellertid att även arbetarna skulle kunna tillgodogöra sig en intellektuell bildning.

I en debatt som uppstod om arbetarinstitutets verksamhet 1922 framkommer tydligt Hedéns uppfattning att arbetarna borde ges tillgång till en vetenskapligt inriktad bildning som i förlängningen kunde lägga grunden till ett folkuniversitet.

Sigfrid Leander redogör i boken *Under arbetarinstitutets tak* för institutets historia 1880—1955. Arbetarinstitutet grundades 1880 av Anton Nyström som var en liberal naturvetenskapsman med idémässig förankring i positivismen, något som kom att prägla institutets verksamhet.[31] Debatten 1922 rörde just dess vetenskapliga inriktning. Torsten Fogelqvist, sedan 1921 institutets föreståndare, ville ge större utrymme åt humaniora och ifrågasatte också Nyströms uppfattning att institutet skulle kunna ge arbetarna en vetenskaplig bildning. Debatten kom att gälla detta: skulle man endast ge populärvetenskapliga föreläsningar, visserligen i sammanhängande kurser, eller skulle institutet ha en mer vetenskaplig karaktär? Fogelqvist förespråkade det första alternativet.

Hedén gick in i debatten med artikeln *Vetenskap eller icke?* (Soc.D. 17.5 1922) och ställde sig på Nyströms sida. Vi har sett att han inte ville ha enbart en humanistisk bildning utan i lika hög grad betonade vikten av en naturvetenskaplig skolning. För arbetarinstitutets del var det inte möjligt att ge de språkkunskaper som krävdes för högre humanistiska studier, menade han. Däremot ansåg Hedén det vara lättare att undervisa vetenskapligt i de naturvetenskapliga ämnena. Han var avgjort positiv till tanken att en vetenskaplig inriktning borde bestämma arbetarinstitutets verksamhet. Han tog avstånd från tanken att göra det enbart till en "föreläsningsanstalt":

> Redan för rätt länge sedan ha "föreläsningarne för arbetarklassen" gjorts om till "populärvetenskapliga föreläsningar". Detta innebär givetvis att man anser föreläsningarne vara avsedda icke enbart för arbetarklassen utan ock för medelklassen. Som skäl för denna ändring har anförts att man ej borde göra någon klasskillnad — men man avskaffar icke klasskillnaden genom att förtiga den.

Att föreläsningarna alltmer kommit att frekventeras av medelklassen menade man från arbetarinstitutets sida bero på arbetarnas bristande intresse för bildning. I viss mån kunde Hedén hålla med om att det fanns fog för ett sådant resonemang, men man måste också fråga sig varför arbetarna inte slöt upp. Dels fann han att sociala förhållanden motverkade ett aktivt bildningsintresse, dels var föreläsningarna inte anpassade efter arbetarnas behov. Målsättningen borde enligt Hedén vara en vetenskaplig folkbildning som på längre sikt kunde lägga grunden till ett folkuniversitet: "Det [arbetarinstitutet] [. . .] måste gå framåt, helst ända tills det blir ett *folkuniversitet*" (Soc.D. 23.5 1922). Hedén förordade också ett samarbete mellan arbetarinstitutet och ABF.

I debatten kring arbetarinstitutet hävdade Hedén alltså nödvändigheten av att arbetarna fick tillgång till en vetenskapligt inriktad bildningsverksamhet. Han motsatte sig ett förflackande av denna bildning och ansåg att "en lös och bekväm humanism" vunnit insteg i arbetarinstitutets verksamhet (Soc.D. 23.5 1922). Det

kan synas orealistiskt att sätta ett så högt mål som vetenskapliga studier för folkbildningen, men en viktig tanke hos Hedén var just att arbetarna skulle ges de möjligheter till sådana högre studier som dittills varit förbehållna borgerskapet. Han var emellertid inte omedveten om de svårigheter som mötte bildningsintresserade ur arbetarklassen. Det kapitalistiska samhället motarbetade på flera sätt arbetarrörelsens bildningssträvanden. I en debatt 1912 om arbetarnas bildningsintresse pekade Hedén på sådana hinder. Diskussionen hade utlösts av ett uttalande av Knut Kjellberg, en av förgrundsgestalterna inom folkbildningsverksamheten. Han hade 1908 efter Anton Nyström blivit föreståndare för Stockholms arbetarinstitut. I ett yttrande hade Kjellberg anklagat arbetarna för bristande bildningsintresse. Med anledning av detta sände *Social-Demokraten* ut en rundfråga till personer engagerade inom folkbildningen huruvida de delade Kjellbergs åsikt. Hedén kommenterade svaren i artikeln *Arbetarne och bildningsintresset* (Soc.D. 19.9 1912). Han pekade på att det minskade bildningsintresse som kunde märkas i stadsregionerna var en ofrånkomlig utveckling. I storstäderna hade industrialiseringen nått längst: "Trälandet för att uppehålla livet i den vanvettigt uppdrivna dyrtiden gör människan okänslig för alla nöjen utom de rafflande". Hedén uppfattade t.ex. biografen som ett fördärvligt nöje för arbetarklassen. Han var inte ensam om att kritisera biograferna; Lena Kåreland pekar i sin avhandling om Gurli Linders barnbokskritik på att bl.a. Ellen Key vänt sig mot deras repertoar.[32] Hedén ansåg att biografverksamheten var ett av kapitalistsamhällets sätt att suga ut arbetarna:

> ... ett av de kraftigaste medel varigenom kapitalismen utsuger de fattiga är vädjandet till deras osunda nöjeslystnad. [...] Må man minnas detta: för varje ny biograf, som kommer till, blir det mindre pengar över till värme, mat, kläder och bostäder.

Detta skrev Hedén i artikeln *Nutidsliv och personlighet* i *Morgonbris* nr 5 1922. Hans negativa inställning till biografen kom således att bestå. Han såg emellertid en möjlighet att ställa biograferna i folkbildningens tjänst genom att inrätta kommunala sådana för att därigenom kunna höja den undermåliga kvalitén på repertoaren.

Biografen utgjorde ett hinder för arbetarnas bildningsintresse. Ett annat var, menade Hedén, den s.k. smutslitteraturen som spreds inom arbetarklassen. Han ansåg det vara statens skyldighet att ingripa och stoppa spridandet av denna. Det socialdemokratiska ungdomsförbundet hade tidigt drivit en kampanj mot "smutslitteraturen" bl.a. i *Fram*.[33] Efter Per Albin Hanssons avgång som redaktör för tidningen vid årsskiftet 1909—1910 ebbade kampanjen dock ut. I artikeln *Smutslitteraturen åter i uppblomstring* (Soc.D. 4.5 1910) manar Hedén till förnyad kamp mot "smutslitteraturen". Intresset för denna menade han vara avhängigt av arbetarnas sociala förhållanden; strävan att stoppa spridningen av dylik litteratur borde vara en del av den socialistiska kampen:

> Kan man ej utrota fattigdomen och alkoholismen, blir aldrig lusten efter struntlitteratur helt utrotad, men å andra sidan kan arbetarklassen, om den ej hänsynslöst bekämpar smutsböckerna, aldrig betvinga vare sig fattigdomen eller smaken för alkohol.

Kampen mot "smutslitteraturen" måste bedrivas inom arbetarnas egna organisationer — därför var Hedén kritisk mot den kommitté som tillsattes av folkbildningsförbundet för att sprida god litteratur. I denna fanns nämligen inte någon representant för arbetarna, vilket han menade vara fel: "Det är ju dock arbetarna som främst skola läsa sagda litteratur". Nordiska förlaget var det första förlag som började ge ut 25-öresböcker med kvalitetslitteratur. Hedén fann detta föredömligt men förhöll sig skeptisk till 25-öresböckernas utveckling. Då andra förlag följde efter, menade han att detta skedde i konkurrenssyfte och att billighetsböckernas kvalité kom att försämras: det var "bokmarknadens *privatekonomiska* organisation, den ohejdade tävlingen om affärsvinst, som förstört ett gott uppslag" (Soc.D 19.9 1912)[34]. Hedén ansåg att staten borde få större inflytande på bokutgivningen eftersom den kunde ta ekonomiska förluster och inte kunde konkurreras ut (Soc.D. 7.6 1912). Detta vidhöll han även i en senare artikel *Staten och författarna* (Soc.D. 7.8 1920). Dessutom menade Hedén att kooperationen var en möjlighet att ge arbetarna större del i kulturella aktiviteter.

Även om Hedén ville att staten skulle överta bokutgivningen och att arbetarnas organisationer skulle verka för att göra kulturen tillgänglig för arbetarna, var han motståndare till en byråkratisering av folkbildningsarbetet. I en artikelserie *Bildningsreformer och bildningsbyråkrati* (Soc.D. 20.6, 23.6, 25.6 1923) behandlar han de reformer som den 1920 tillsatta folkbildningskommittén lagt fram i sitt betänkande. Hedén ansåg att dessa reformförslag pekade mot en allt större byråkratisering av folkbildningsarbetet, vilken borde undvikas då den även skulle komma att förändra det inre arbetet. Hedén ville värna om studiecirkelns ursprungliga idé som byggde på deltagarnas eget arbete. Han menade att verksamheten alltmer kommit att likna en slags skolrörelse. Mot byråkratisering och styrning av folkbildningsarbetet satte han folkbildningens grundprincip: "folklig självverksamhet".

Det avgörande hindret för folkbildningen fann alltså Hedén ligga i det kapitalistiska samhällssystemet med dess enskilda ekonomiska intressenter. Härav skulle man kunna dra slutsatsen att han stödde en klasskampsinriktad bildning. Men fastän Hedén ansåg bildning vara förutsättning för den socialistiska kampens framgång, menade han att bildningen inte kunde underordnas denna. Klasskampsbildningen ställde han sig därför avvisande till. I artikeln *Bildningsarbetet i kommunismens tjänst!* (Soc.D. 28.4 1921) kommenterar han Nils Flygs inledning till studiehandboken *Vårt studiearbete*. Hedén menade att Flyg under förtäckta former sökte genomdriva en folkbildning som helt stod i kommunismens tjänst. Detta stred mot Hedéns syn på bildning. Han ansåg att om arbetarna fick tillgång till en formell bildning också deras sociala medvetenhet skulle höjas. Han oppone-

rade sig emot det kunskapsbegrepp som enligt hans mening styrde klasskampsbildningen. I artikeln *Klasskamp och bildning* (Soc.D. 19.4 1922) förklarar Hedén vad han antar ryms i begreppet klasskampsbildning: den "kan rimligtvis icke innebära mer än två saker: 1) kunskap som är nyttig för klasskampen; 2) åsikter som äro nyttiga för klasskampen". Han hävdade att kunskapen var lagbunden och söker i artikeln påvisa analogier mellan samhällsvetenskapen och de naturvetenskapliga lagarna för att på så sätt vederlägga klasskampsbildningens kunskapsbegrepp, som han egentligen ansåg inte hade något med kunskap att göra utan med åsikter. Bildning fick enligt Hedén inte underordnas vare sig någon nyttoaspekt eller någon tro. Klasskamp och bildning hörde ihop så till vida som kunskapsinhämtandet gjorde arbetarna mogna att förändra samhället.

Hedén hyste en stark tilltro till bildningens samhällsförändrande potential som skulle visa sig alltför optimistisk. Även om han menade att bildningen inte borde underordnas den politiska kampen kan man inte föra honom till den grupp folkbildare som satte individens utveckling i centrum. Hedén betonade i och för sig också bildningens karaktärsdanande uppgift, men förlorade inte det övergripande politiska perspektivet i sin bildningssyn: individens kunskapstillägnelse skulle omsättas i samhällelig handling. Han såg dock inte risken, att bildningen — om den inte knöts till den politiska kampen — kunde leda till att arbetarna anammade den styrande klassens självförståelse.

Något bör också sägas om Hedéns aktiva deltagande i folkbildningsarbetet. Han var mycket flitigt verksam som föreläsare och utformade också studieplaner för cirklar i litteratur.

Landquist uppger att Hedén för ABF:s räkning mellan åren 1912 och 1923 höll 407 föreläsningar och troligen också ungefär lika många för Svenska folkbildningsförbundet. Han föreläste i skiftande ämnen: 1919 hade Hedén i ABF:s förteckning över föreläsningsrepertoaren arton stycken om socialismens historia och han hade även föreläsningar om litteratur och om den svenska jordfrågan på repertoaren.[35]

Åkerstedt redovisar ABF:s föreläsningsverksamhet 1912/13 till 1919/20. Hedén var under denna tid den flitigast anlitade litteraturföreläsaren. Hans oftast förekommande ämne var *Sociala strömningar i svensk litteratur* 1809—1912.[36] Hedén var ensam som föreläsare i litteratur inom ABF fram till 1915/16 men kom även att dominera de följande åren. Åkerstedt redovisar hans procentuella andel av föreläsningarna 1916—1920: "88 (1916/17), 84 (1917/18), 59 (1918/1919) och 53 (1919/1920)".[37] Hedéns senare föreläsningsverksamhet är svårare att kartlägga eftersom man efter 1920 i de årliga redogörelserna inte längre nämner varje enskild föreläsning.[38] Även om hans andel minskade intog Hedén en framträdande plats som föreläsare inom ABF. Även vad gällde åhörarantalet överstiger siffrorna för Hedén andra föreläsares.[39] En ökning kan noteras kring 1917 då han var som mest aktiv som föreläsare och då även intresset för hans person, efter processen 1916, kan antas ha stigit.

Hedén var alltså den mest aktive litteraturföreläsaren i ABF under 10-talet och överhuvud var han flitigt verksam inom folkbildningsarbetet. Hans bildningssyn har en förankring i den praktiska erfarenheten av folkbildningsarbete.

*

Hedén ansåg att den högre bildning som skulle bli arbetarnas borde baseras på naturvetenskapen och de klassiska språken. Genom studiet av klassiska språk skulle man närma sig antiken, som för Hedén var en era med direkt anknytning till nutiden. Han hävdade att man i dess utveckling kunde skönja samband med nutiden. I artikeln *Den klassiska bildningens dödsfara* (Svensk Tidskrift 1922) skriver han om värdet av ett studium av antiken: "Genom att framhäva likheterna mellan Antikens historiska utveckling och vår antyder den de historiska lagarnas art, och genom att uppvisa Antikens företräden framför vår tid varnar den för ovetenskaplig utvecklingsoptimism".[40] Vari låg då enligt Hedén antikens företräden framför nutiden? Främst tycks det ha varit förhållandet mellan individerna och staten som väckte hans intresse; harmoni är här ett nyckelbegrepp. Hedén menade att i den atenska republiken en harmoni i samhälls- och kulturlivet uppnåddes genom att individerna underordnade sig och accepterade republikens intressen som sina egna. I en recension av J.C. Stobarts kulturhistoriska arbete *Hellas härlighet* hävdar Hedén, att grekerna hade lärt sig "att den enskilde måste underordnas ett ideal — helst statens intresse — för att individernas samliv måtte kunna bli möjligt och fruktbringande".[41] Som kontrast till detta tillstånd satte han det kapitalistiska samhället där individen och samhället inte strävade mot några gemensamma mål utan där man, som Hedén skriver "rusar framåt, blott för nöjet eller tvånget att rusa, utan att bry sig om vart det bär" (Soc.D. 3.12 1919).

Redan under antiken grundlades, säger Hedén, ett socialistiskt tänkande. Även om antikens republik byggde på slavarbete fanns i den en samhällssyn som förenade den med socialismen. I sitt tal vid socialdemokratins 25-årsdag konstaterar Hedén:

> Vår syn på samhällets art är ny, så ny att dess ålder går omkring 2500 år tillbaka [. . .] Den folkstat som blomstrade i forntiden, i Rom och Athen, var dock aldrig en hela folkets stat. De fria medborgarne reste sig, själva en aristokrati, på slavarnas ryggar. De förre, fåtalet, ensamma voro människor. [. . .] Socialismen ensam har sprängt gränsen [. . .] Socialismen är människans myndighetsförklaring.[42]

Hedén menade att socialismen hade förberetts redan under antiken; då hade utvecklingen mot ett socialistiskt samhälle inletts och genom århundradena hade den fortskridit. Socialismen innebar att man skapade ett högre samhällsstadium som var den historiska utvecklingens mål. För att kunna göra detta borde man tillvarata allt det tidigare goda i historien, främst då det antika arvet:

> Det är ej blott socialister som ha kämpat för socialdemokratin. Andra ha förberett dess seger utan att ha en aning om namnet ens. Det är just kännetecknet på en stor rörelse att den drar nytta av allt stort som gjorts på samma område, är det än gjort utan tanke på den själv eller rentav emot den. För oss tänkte Greklands filosofer, för oss stupade spartanerna vid Termopylae, piskade athenarnas åror havet vid Salamis.[43]

Den antike tänkare som Hedén ansåg vara socialismens grundläggare var Platon. Här skiljer han sig från Marx som menade att Aristoteles var den av antikens filosofer som hade mest att säga nutiden. Platons *Staten* uppfattades av Marx som ett historiskt intressant verk men av föga aktualitet.[44] Hedén däremot skriver i artikeln *Platon och socialismen* (Soc.D. 29.9 1922) att man knappt kunde tänka sig en modernare bok. Hedén avvisade de invändningar som gjorts mot att kalla Platon socialist och menade att han var det därför att han satte statens väl främst och inte lät makten vila på egendomen: "Hos honom äro ju de egendomslösa de styrande". Hedéns syn på Platon som socialismens grundare är ett exempel på hans uppfattning att idéer som uppkommit oberoende av en kapitalistisk produktionsform ändå kan sägas vara socialistiska. Hans resonemang kring Platon och socialismen visar hur han kanske ohistoriskt förbinder dennes idéer med en modern socialism. Men i antiken fann han en tro på människans handlingskraft parad med en medvetenhet om att det var nödvändigt med övergripande ideal som den enskilde måste underordna sig. Hedén menade att socialismen vidareutvecklade denna åskådning. Att den atenska republiken trots allt gick under ansåg han bero på att man började föra en imperialistisk politik och att en produktionsform liknande kapitalismens utvecklades: "*Stor*handel" och "*stor*industri" medförde "rikedomens samling på jämförelsevis få händer".[45] Hedén uttrycker här tankar som påminner om Marx. Denne talar i *Die deutsche Ideologie* om hur – när under antiken privategendom utvecklas – man för första gången ser samma förhållanden "die wir beim modernen Privateigentum, nur in ausgedehnterem Maßstabe, wiederfinden werden".[46]

Genom socialismen skulle de antika idealen kunna vidareföras och nå sin fulländning. Hedéns syn på antikens betydelse för socialismen avspeglas i hans recension av K.G. Ossian-Nilssons *Barbarskogen* där han skriver om socialdemokraternas första-maj-tåg:

> . . . det är ett tåg i slask och köld men under äggande musik, med fanor som fladdra för vårens vindar, och med fanstängernas spetsar glittrande i solen – framtidens och Hellas' sol.[47]

Den harmoni som Hedén ansåg råda mellan individ och stat under antikens storhetstid utgjorde, menade han, förutsättningen för att konsten och litteraturen då nådde en höjdpunkt. Uppfattningen att individen borde underordnas ett ideal avspeglades i konsten. Hedén pekade på att de individuella dragen i bildhuggarkonsten "länge undertrycktes" och att "även porträtten formades efter mönstret av en idealbild, ett rättesnöre".[48] Han menade att antikens människosyn framkom

även i byggnadskonsten. I artikeln *Antikens litenhet och storhet* (Soc.D. 5.5 1925) förklarade Hedén de antika byggnadernas relativa litenhet utifrån den antika människouppfattningen. Den antika människan trodde på sin egen förmåga men insåg samtidigt sin begränsning: "Människan rörde sig medveten om sin litenhet, men fritt och hemvant i världsalltet". Då antikens religiösa föreställningsvärld inte var skrämmande — "deras gudar voro blott tämligen lätt förstorade människor" — fanns heller inget behov av att uppföra väldiga byggnader som tecken på människans underkastelse under gudarna. Också de rådande samhällsidealen spelade en roll för byggnadskonsten. Hedén menade att avsaknaden av monumentala byggnader visade uppfattningen att "ingen enskild samhällsklass tilläts resa sig skyhögt över de andra".

Antikens strävan att uttrycka ideal genom konsten skapade ett skönhetsbegrepp som förenade estetiska och etiska värden. I sin recension av Vilhelm Ekelunds *Antikt ideal* (Soc.D. 27.11 1909) skriver Hedén: "I den antika skönheten är kropp och själ ett. I det antika idealet enas dygd och skönhet". Detta klassiska skönhetsbegrepp borde den moderna konsten och skönlitteraturen föra vidare, även om det tedde sig svårt i det kapitalistiska samhället. Socialismen däremot skulle komma att utveckla det antika skönhetsidealet; Hedén menade att konsten och litteraturen i det socialistiska samhället skulle spela en liknande roll som under antiken. Genom att konstnärligt gestalta samhällsideal skulle de ge riktlinjer för individens sociala handlande och samtidigt höja dennes estetiska medvetenhet. Denna idé om en litteratur som i sig förenade samhälleliga och estetiska ideal i en konstnärlig helhet ligger — ehuru inte alltid explicit formulerad — till grund för Heléns kritik.

Hedéns syn på den antika litteraturen avspeglas också i hans bedömning av den samtida litteraturen. Inte minst gäller detta det antika hjälteidealet, som han menade borde utgöra en förebild för de samtida författarna.

Varför skulle då den antika hjälten vara ett mönster för samtidens litteratur? Enligt Hedén var denne inte en idealmänniska; Homeros var, skriver han, "fullkomligt fri från den, som man brukar inbilla sig, gammaldags lusten att måla de diktade personerna antingen helt onda eller helt goda".[49] Detta betydde emellertid inte att antikens hjältar var identiska med genomsnittsmänniskan. Hedén hävdade att de just genom att vara varken "hvardagsmänskliga eller omänskligt öfvermänskliga utan förstärkt, förskönadt mänskliga"[50] kunde tjäna både som identifikationsobjekt för läsaren och samtidigt — genom att de höjde sig över den vanliga människan — skänkte denne ideal att eftersträva. De antika hjältarna var heller inte individualistiska utan styrdes i sitt handlande av vissa ideal. Detta understryker Hedén när han skriver om Sophokles' drama *Antigone:* "Dock missuppfattar man totalt den helleniska andan, om man tror henne företräda individualismen. Hon kämpar och dör martyrdöden för lagens, den gudomliga lagens helgd" (Soc.D. 14.12 1921).

Aischylos var, menade Hedén, den antika författare som stod samtiden när-

mast. Under fängelsevistelsen 1916 skrev han en artikel om denne: *Ur Aischylos' idévärld* (Vår tid 1916). Aischylos' aktualitet menade Hedén delvis bero på att paralleller kunde dras mellan den tid under vilken han levde och samtiden. Båda var brytningsperioder; då höll den västerländska kulturen på att utbildas till en självständig enhet helt skild från den österländska, nu var socialismen på väg att omdana samhället. Aischylos' uppgift var enligt Hedén att spegla brytningstidens "kämpande motsatser, väga dem mot varandra och försona dem i en enande harmoni".[51] Vi kommer att se att detta är precis vad Hedén krävde av de moderna författarna. I gestaltningen av sin tids konflikter tog Aischylos ställning för demokratin: "Han hävdade folkstyrets rätt med en skärpa, som ej finns klarare utpräglad hos den mera rent demokratiske Sophokles".[52] Aischylos såg sin samtid från ett utvecklingsperspektiv; Hedén hävdade att denne och överhuvudtaget skalder under en brytningsperiod var benägna att även i det gamla se förberedelserna till något nytt. Detta synes giltigt också för Hedéns egen syn på historien; han uppfattade socialismen som målet för en utveckling som tagit sin början redan under antiken.

Aischylos sökte sig därför tillbaka till en svunnen tid i sina dramer: "Hans tankevärld liksom hans språk synes stamma från den sago- och hjältetid han helst gav liv på scenen. Men denna hjältetid var i sin tur nydanande. Den sanne heroen var en odjurs och vildars besegrare, en vägrödjare och ljusbringare åt människorna".[53]

Den antike hjälten genomgick emellertid enligt Hedén en beklaglig förändring. I en artikel föranledd av Johan Bergmans översättning av *Aeneidens* första del jämför Hedén Vergilius' hjälte med Homeros'. Hos den senare fann han en handlingskraftig hjälte som leddes till harmoni eller självinsikt genom kamp och lidande medan hos Vergilius hjälten underkastade sig lagar och plikter utan att egentligen tro på dessa. Aeneas var, i motsats till de grekiska hjältarna, föga manlig menade Hedén (Soc.D. 15.10 1921). Som hjältetyp pekade han framåt mot den moderna romanhjälten. Hedén diskuterar, i en andra artikel om Bergmans översättning, Aeneas och ger följande karakteristik av honom:

> ... första stora utkastet till det moderna romanhjältekräket! Aeneas slåss visserligen och utför bragder som ingen modern romanhjälte skulle drömma om, och han giver sig icke över i motgången. Men han är innerst en passiv, resignerad natur utan stark vilja och utan större intiativkraft (Soc.D. 21.11 1923).

Redan hos Vergilius kunde Hedén spåra den typ av romanhjälte som han fann mest motbjudande i den moderna litteraturen. Att urtypen för det moderna "romanhjältekräket" fanns hos Vergilius förklaras av Hedén genom jämförelser med Homeros. Homeros' hjältar var enkla och ursprungliga i sitt känsloliv medan detta hos Vergilius' gestalter var mer sammansatt och präglades av behärskning såväl i sorg som i glädje. Attityden mot gudarna hade också förändrats. Hos Homeros trodde människorna på gudarna men intog en respektlös hållning gentemot

dem medan hos Vergilius tron på gudarna hade upphört samtidigt som de behandlades högaktningsfullt. Vergilius var för Hedén kulturpoeten medan Homeros representerade det ursprungliga, folkligt äkta. I denna sin syn anknyter han till romantikens uppfattning av Vergilius.[54] Från den utgångspunkten var det naturligt att Hedén hos Vergilius fann grogrunden för den moderna romanhjälten. Denne reflekterande, passive hjälte hade ingenting gemensamt med hjälten i antikens Grekland; i det socialistiska samhället skulle också denna typ av hjälte ha spelat ut sin roll.

*

1912 disputerade Hedén på avhandlingen *Homerische Götterstudien,* där han studerade folktrons omvandling i de homeriska eposen. Han ville visa hur den konkreta folktron blev alltmer vag och abstrakt. Undersökningen byggde på teorin att religionen utvecklas från en primitiv tro på andeväsen till mer komplicerade religiösa föreställningar. Hedén tycks ha stött sig på animistiska teorier inom religionsvetenskapen.[55] De slutsatser han drog i sin avhandling har vederlagts av senare forskning men av samtiden bemöttes avhandlingen positivt.[56] Hedén kom inte att fortsätta sina klassiska studier efter avhandlingen – den tog ju också, på grund av hans många övriga aktiviteter, lång tid att fullborda. Men antikens religiösa föreställningsvärld kom att bli betydelsefull för hans syn på den moderna religiositeten. Hedén anknöt till novantiken i det att han fann en avgörande motsättning mellan västerländsk och österländsk uppfattning av människans förhållande till religionen.[57] I artikeln *Hellas eller Judéen* kontrasterar han – i Viktor Rydbergs efterföljd – det helleniska frisinnet mot den judiska underordningen under en gud. Genom att judarna underkastat sig en gud förmådde de inte skapa någon självständig vetenskap: "De som förklara allt ur en himmelsk konungs vilja, känna ju ingen drift att forska efter naturliga orsaker".[58] Kristendomen kom därför att leda till ovetenskaplighet medan däremot ett vetenskapligt tänkande grundlades i Hellas.

Hedéns religionskritik kom särskilt att inriktas på katolicismen, som han ansåg utgöra ett hot mot de demokratiska strävandena. I ett par artiklar i *Social-Demokraten* 1913[59] sökte han utreda varför katolicismen som rörelse vuxit sig så stark. Han menade att detta berodde på att den till skillnad från protestantismen upptagit arvet från antiken vilket gav dess lära enhetlighet och fasthet. Hedén tillade emellertid: "Hur mycket den än upptagit av antikens arv, dess grundprincip är det rena förnekandet av antikens största skapelse, den kulturella frihetsandan" (Soc.D. 1.9 1913). Detta visade sig även i den politiska roll katolicismen spelade: "när det gäller står den dock alltid på furstemaktens, på privilegiernas, på klassväldets, på kapitalismens sida såsom en deras mest ovärderliga bundsförvant". Därmed blev katolicismen enligt Hedén på det andliga området socialdemokratins

farligaste motståndare. Den utgjorde ett större hot än andra religiösa rörelser därför att den genom sin maktposition kunde påverka politiken i en reaktionär riktning. Överhuvud kunde kristendomen inte utöva annat än ett skadligt inflytande över samhällsutvecklingen. I ett brev till Ludvig Nordström 1.12 1923 beskriver Hedén sin syn på kristendomen och antiken:

> Att kristendomen var en social rörelse betyder egentligen föga. Huvudsaken är om den kunde hjälpa massornas ekonomiska nöd. Det kunde den icke, i vart fall icke utan Antikens hjälp, ty nöd kan endast vetenskapligt avhjälpas. Därför är det också livsfarligt för den moderna socialismen, om den skulle vilja avklippa den kulturtradition som binder den vid Antiken. Intet var ju för övrigt Marx fjärmare.[60]

Socialismen bör stödja sig på den vetenskapliga antiken. Hedén hänvisar här till Marx – kristendomen kan däremot genom sin ovetenskaplighet inte vara socialismen till gagn.

För Hedéns litteraturkritik kom hans negativa inställning till kristendomen att påverka hans syn på de författare som efter första världskriget genomgick religiösa omvändelser.

*

Antiken var för Hedén en levande epok som samtiden kunde lära av. Han åsåg därför med oro den utveckling av skolutbildningen där den klassiska bildningen gavs allt mindre utrymme. Han uttryckte sin oro i en artikel i *Ord och Bild* 1920, *Den klassiska bildningen i nutidens Sverige,* och i *Svensk Tidskrift* 1922 gick han till angrepp mot den föreslagna skolreformen som han karakteriserade som en "dödsfara" för den klassiska bildningen. Hedén behandlade också skolreformen i en utförlig artikel i *Tiden* 1922, *Den stora skolreformen*, där han granskade skolkommissionens förslag. I Gunnar Herrströms avhandling om 1927 års skolreform kan man läsa om bakgrunden till denna. 1918 hade en skolkommission tillsatts som arbetade efter riktlinjerna att skapa en sammanhängande skolutbildning med folkskolan som grund och att främja jämlikheten i skolan. Skolan skulle bättre tillvarata de begåvade arbetarbarnen. Det reformförslag kommissionen lade fram 1922 grundade sig på dessa målsättningar. Reaktionerna på förslaget var blandade. I högerpressen avvisades det, i den liberala pressen redovisades både positiva och negativa reaktioner medan de socialdemokratiska tidningarna var klart positivt inställda till förslaget.[61] Hedén följde emellertid inte sitt partis linje. Han ansåg jämlikhetssträvanden värda uppmuntran men förhöll sig tveksam till den uppläggning gymnasiet fått i skolkommissionens förslag. Han fruktade att reformen skulle medföra en kvalitetssänkning, vilket inte borde ske även om man gjorde bildningen tillgänglig för ett större flertal. De klassiska språken fick inte åsidosättas. Hedén poängterade att värnandet om den klassiska bildningen inte fick likställas med

konservatism. Han hävdade att så gjorts alltsedan liberalerna på 1800-talet nedvärderat de klassiska språkens betydelse.[62] I samtiden hade emellertid en omsvängning märkts i intresset för antiken, menade Hedén: "Många socialistiska akademiker äro varma antikvänner, och bland arbetarna har röjts ett starkt intresse för folkbildande böcker och föredrag om antika ämnen".[63] Visserligen ansåg han inte skolkommissionens förslag vara direkt antikfientligt men menade att om en nyspråklig gymnasielinje inrättades de klassiska språken kunde komma i kläm. Hedén ville emellertid inte försvaga de moderna språkens ställning i skolan. Tvärtemot ville han förstärka engelskans position — ett naturligt utslag av hans beundran för England. De klassiska språken måste dock utgöra grunden. Hedén var inte ensam inom socialdemokratin att hysa denna åsikt. Arthur Engberg hade framfört liknande synpunkter i en artikel i *Arbetet* 1918 där han hävdade att redan 1904 års skolreform försummat de klassiska språken.[64] Hedén ansåg att studiet av dessa mer tränade intelligensen än studiet av moderna språk. Uppskattningen av de klassiska språken som instrument för att ge en formell bildning går tillbaka till nyhumanismen och användes också som argument redan av dem som propagerade för en klassisk bildning i 1880-talets skoldebatt.[65] Till skillnad från dessa såg Hedén inte någon motsättning mellan den klassiska bildningen och naturvetenskapen. Tillsammans utgjorde de, menade han, grunden för en bildning som utvecklade tankeförmågan. Inrättandet av en nyspråklig gymnasielinje var ett uttryck för den tendens att göra bildningen ytlig och att inrikta den på kortsiktigt nyttiga mål som präglade utbildningspolitiken enligt Hedén. Mot denna satte han en bildning som förmedlade ett livsideal:

> Det gäller att hävda ett livsideal, ett ideal som blivit så ett med vår bästa kultur att det utan tvekan kan kallas nationellt, samtidigt som det är övernationellt. Det antika idealet kräver ingen viss politisk åskådning. Men det kräver en hög grad av politisk djärvhet, av djärv självhävdelse, men en självhävdelse under medvetande att det allmännas rätt och makt alltid måste stå över individens. [...] det kräver dyrkan av skönheten, skönheten som livsvärde utan sneglande efter dess omedelbara sammanhang med den materiella nyttan. [...] det kräver inriktning mot tillvarons högsta sanningar [...] sanningens fria utforskande, i fast övertygelse att endast genom rent, ointresserat sanningssökande människan förvärvar sig rätt att kallas människa.[66]

*

Den tidiga socialdemokratin ställde sig övervägande negativ till skönlitteratur, som den ansåg vända intresset från den sociala kampen. Den litteratur som accepterades var en sådan som ställde sig i klasskampens tjänst. Inom andra folkrörelser, som nykterhetsrörelsen, uppmuntrade man däremot läsandet av skönlitteratur. Oscar Olsson menade att detta var en väg till läsning av facklitteratur, men framförallt betonade han skönlitteraturens personlighetsutvecklande egenskaper.

Bildningens mål var också främst att höja den enskilde individens andliga nivå.

Synen på skönlitteratur blev dock mer positiv även inom socialdemokratin. I den arbetaroffentlighet som skapades genom grundandet av bl.a. arbetarbibliotek och en socialistisk press, verkade man för att sprida litteraturläsningen i arbetarklassen. Den litterära kritiken i de socialdemokratiska dagstidningarna präglades av partidogmatik. En sådan linje företrädde Hjalmar Branting som litteraturkritiker. Även Axel Danielsson tenderade att bli schematisk i sin litteraturbedömning, men hans litteratursyn rymmer också ideologikritiska aspekter byggda på marxismen. Hos den ledande socialistiska litteraturkritikern under 00-talet, Bengt Lidforss, lämnas däremot det politiska perspektivet ofta utanför den litterära värderingen.

Den tidiga socialdemokratins uppfattning om skönlitteratur kom att vidareföras bland dem som tog intryck av den ryska proletkultrörelsen. Dess främsta företrädare i Sverige var Ture Nerman. Han hävdade att skönlitteraturen och bildningsverksamheten överhuvud skulle underordnas klasskampen.

Hedén omfattade ett intellektualistiskt bildningsideal. De klassiska språken och naturvetenskapen borde utgöra bildningens grund. I en debatt om Stockholms arbetarinstituts verksamhet 1922 hävdade han vikten av att det behöll karaktären av ett vetenskapligt institut som kunde lägga grunden till ett folkuniversitet. Även om Hedén satte höga mål för arbetarnas bildning var han inte omedveten om de hinder som mötte en bildningsintresserad arbetare i det kapitalistiska samhället. De villkor som arbetarna levde under motverkade ett bildningsintresse och det kapitalistiska systemet bidrog också med "smutslitteratur" och biografverksamhet till att leda arbetarnas intresse från bildningsarbetet.

Hedén var emellertid negativt inställd till en klasskampsstyrd bildning. Han menade att arbetarna när de väl tillägnat sig formella kunskaper bättre skulle kunna driva den socialistiska kampen. Själva bildningsarbetet måste dock hållas fritt från politiska hänsyn. Hedén deltog också aktivt i bildningsverksamheten som föredragshållare.

För Hedéns bildnings- och kultursyn överhuvudtaget spelar antiken en betydande roll. Han menade att samtiden hade mycket att lära av antiken. Under dess storhetstid fann han en harmoni mellan staten och individen som skulle vidareföras genom socialismen. Antika filosofer, främst Platon, hade grundlagt ett socialistiskt tänkande. Den samtida socialistiska kampen var ett led i en utveckling som tagit sin början redan under antiken och vars slutmål var det socialistiska samhället.

Också i den antika konsten avspeglades den harmoni som rådde mellan statens och individens intressen. Litteraturen och konsten förmedlade samhälleliga ideal som kunde omvandlas i social handling. Denna funktion hos konstarterna gjorde att den skönhetsupplevelse de förmedlade inte enbart var av estetisk utan också av etisk karaktär. Konsten och litteraturen i det socialistiska samhället skulle enligt Hedén vidareutveckla antikens konstnärliga ideal. Detta gällde också det hjälte-

ideal som fanns i den antika grekiska litteraturen, vilket Hedén kontrasterade mot samtidens — och redan Vergilius' — "romanhjältekräk" som saknade handlingsförmåga och vilja.

Överhuvud borde det vetenskapliga tänkande som grundlades under antiken vara samtidens förebild. Hedén reagerade mot att de klassiska språken gavs mindre utrymme i skolutbildningen. Som ett hot mot de antika idealen såg han även kristendomen som han fann ovetenskaplig och reaktionär. Han uppfattade särskilt katolicismen som ett hot mot socialdemokratins strävanden. Socialismen måste baseras på den vetenskapliga antiken — kristendomen hade aldrig förmått lindra samhällsnöd; därtill krävdes vetenskapligt tänkande.

IV. "De tigande diktarna"

1910 anges i litteraturhistoriska översiktsverk som ett gränsår för en ny realistisk litteraturs genombrott. Förutsättningen för denna var den samhällsomvandling som ägt rum. Ett intresse för sociala frågor hade dock märkts redan tidigare. Gunnar Brandell understryker att "redan sekelskiftets författare gör ansatser till en vidgning av verklighetsupplevelsen utöver flanörens krets" och menar att dessa inte alls var "så ointresserade av politiska och sociala frågor som de ibland ville ge sig sken av".[1] Att en litteratur som skildrade samtiden med dess sociala konflikter tydligt framträder kring 1910 tycks flertalet forskare dock vara eniga om.[2]

Storstrejken har ansetts utgöra en bidragande faktor till den litterära nyorienteringen.[3] Erik Hedéns artikel *De tigande diktarna* tog sin utgångspunkt i författarnas tystnad under storstrejken. Artikeln utlöste en debatt som enligt Lars Wolf inte tillräckligt beaktats "som ett led i en debatt om diktarnas förhållande till verkligheten".[4] I sin avhandling redovisar därför Wolf diskussionen som följde Hedéns artikel.[5] Denne hade redan före appellen till diktarna efter strejken 1909 uttryckt sin besvikelse över författarnas bristande intresse för samhällsfrågor. I *Ord och Bild* 1907 kan man läsa följande:

> I en tid af samhällsstrid och samhällsstudium skulle man väntat en litteratur, som utredde och stred om samhälleliga lifsfrågor. Den nya diktningen röjer naturligtvis känning med samtidens lif och sträfvan men har i det hela antingen medvetet afstängt sig därifrån eller direkt bekämpat den sociala tendensen. Den politiska trötthet, som födde vårens rösträttsbeslut, har satt frukter äfven på litteraturens område.[6]

1906 hade Karl Staaffs proposition om allmän rösträtt avslagits och denne hade i samband därmed avgått. Arvid Lindman bildade då en högerministär. I den rösträttsreform som antogs 1907 hade Staaffs förslag modifierats.[7] Hedén hävdar i *De tigande diktarna* att när Staaffs rösträttsproposition fallit, borde den verkliga kampen för rösträtt inletts. Men, skriver han, då är plötsligt "all 'bildad allmänhet', all liberal ungdom, alla diktare borta". Den "landströtthet" som kännetecknar det politiska läget gör det möjligt för Lindman att driva en högerpolitik "tills arbetarna svälts ut".[8] Under storstrejken hade de behövt diktarnas stöd, men "Diktarna ha tegat".[9]

I *De tigande diktarna* är det främst 90-talisterna som drabbas av Hedéns kritik; när artikeln omtrycktes 1916 fick den undertiteln *Nittiotalsmännen och storstrejken*. Hedén ansåg att dessa tidigare visat ett socialt intresse i sin diktning. De hade även i handling solidariserat sig med arbetarklassen. Höjdpunkten nåd-

des, enligt Hedén, när flertalet författare och konstnärer slöt upp vid arbetarnas sida i rösträttståget 1902. I samband med unionskrisen 1905 kom emellertid författarna att splittras i två grupper. En gick åt höger – då betydde det dock endast en stark svenskhet och ovilja mot norsk separatism – under Oscar Levertins och Per Hallströms ledning. Den andra gruppen med Heidenstam och Karlfeldt i spetsen kännetecknades av en radikalism som kom att bli allt mer obestämd. Efter Staaffs avgång 1906 vidgades avståndet ytterligare mellan arbetarna och författarna. Hedén frågar sig i artikeln varför så skett. Att den ekonomiska klyftan mellan de etablerade diktarna och arbetarna skulle utgöra en orsak avfärdar han med kommentaren "rika diktare [. . .] ha känt lika varmt för de mångas sak som fattiga".[10] Den arbetarfientliga miljö som dessa diktare rörde sig i skulle också kunna tänkas ha fått dem att ta avstånd från arbetarklassen, men inte heller detta finner Hedén troligt. Om några är det diktarna som förmår höja sig över sin omgivning. Diktarnas tystnad kan kanske bero på arbetarnas brist på moral – de hade ju brutit avtal. Möjligen kan, hävdar Hedén, borgarna anse detta vara brottsligt men knappast diktarna. Han finner helt enkelt orsaken till deras tystnad vara deras tilltagande ålder. Hedén kom att förtydliga detta påstående i en artikel i serien *Politik och litteraturkritik* (Soc.D. 2.2 1910):

> Min tankegång utgick från de icke undantagslösa men icke heller just obekanta eller sällan bestyrkta iakttagelserna, att även de bästa diktare kunna tröttna med åren och att även de mest frisinnade med åren gärna gå åt höger eller mista det politiska intresset. Jag utsträckte också dessa iakttagelser från individerna till litteraturperioden i dess helhet. M.a.o. jag förklarade – såsom tydligt angavs blott försöksvis – ur den *trötthet* som den avmattade dikten röjde, diktarnas politiska frontförändring.

Från 90-talisterna kunde således arbetarrörelsen inte längre räkna med något stöd. Bland de yngre diktarna fann Hedén några som skulle kunna föra den svenska litteraturen framåt men som motarbetades av borgerskapet. Ett exempel på detta var Vilhelm Ekelund som Hedén menade att överklassen höll på att svälta ut "med den storartade färdighet i denna konst den visat gent emot arbetarne".[11] Ludvig Nordström omnämns bland de yngre prosadiktare som visat ett socialt intresse i sina böcker. Men symtomatiskt för dagsläget var enligt Hedén att den som tycktes frodas mest i det svenska kulturklimatet var den outtröttligt produktive Henning Berger.

Hedéns krav på att författarna skulle ta upp sociala konflikter i sin diktning och ta ställning till dessa innebar inte att han menade att diktarna med nödvändighet måste omfatta det socialdemokratiska partiets politiska uppfattning. Om den syn på författarnas förhållande till samhället som han uttryckte i *De tigande diktarna* skriver Hedén i artikelserien *Politik och litteraturkritik* (Soc.D. 29.1 1910):

> Vad som bör sägas är däremot detta: socialdemokraternas på diktarna ställda krav innebar så långt jag känner till det, icke en fordran på annan partipolitisk diktning än sådan som 90-talets män flera gånger förut givit. I för-

> bigående sagt: partipolitik är icke detsamma som partidogmatism. Naturligtvis hade vi med glädje hälsat varje stort diktverk som bestämt tagit sig vår sak an. Men vad vi främst önskade var en dikterisk behandling av storstrejken: en diktning, som till *namnet* lika gärna kunde behandla en annan, verklig eller diktad, företeelse av samma art, men som uppskattade de stora dragen i arbetarnas kamp och som tog klar ställning till de idéer, som då mer än någonsin brötos i tiden.

Hedén tycks ha krävt en svensk motsvarighet till Zolas *Germinal*: några krav på att författarna skulle ta ställning för socialdemokratin finns inte. Han fordrade dock sympati för "de stora dragen i arbetarnas kamp". Naturligtvis såg han helst att författarna helhjärtat stödde arbetarna men han välkomnade även en på en demokratisk grundsyn vilande litteratur, som seriöst skildrade samhället och de intressemotsättningar som kom i dagen vid en konflikt av storstrejkens typ.

Frågan om författarna skall ta ställning och uttrycka politiskt engagemang i sina verk har varit väsentlig för socialistiska kritiker. Bör man kräva en tendenslitteratur eller ej? Marx och Engels fordrade som bekant inte en partitrogen litteratur. I den senares berömda brev till Minna Kautsky hävdas att tendensen skall framgå naturligt ur det litterära verkets handling. Författaren är inte tvungen att lägga fram några lösningar på de sociala konflikter han skildrar. Enbart genom att objektivt återge verkligheten avslöjar han dess inneboende motsättningar. Därför är det inte nödvändigt att författaren explicit uttrycker politiska värderingar i skönlitteraturen.[12]

Att konsten inte kan bedömas efter graden av politisk tendens, efter i hur hög grad den tjänar arbetarklassen, var också Franz Mehrings åsikt. Han menade att diktaren samtidigt som han bör ta ställning för arbetarklassen som diktare har en högre uppgift:

> Die Grenzmarken aber sind deutlich abgesteckt auf der einen Seite von Freiligrath mit dem Worte, dass der Dichter auf einer höheren Warte stehe als auf den Zinnen der Partei, von Marx mit dem nicht minder wahren Worte, dass der Dichter in den Kämpfen der Gegenwart seine Partei im grossen historischen Sinne nehmen müsse.[13]

Inte heller Plechanov ansåg konstens roll vara att predika ett politiskt budskap. Han kritiserade Maxim Gorkij för att denne i sin roman *Modern* var alltför propagandistisk. Författarens uppgift var inte att vara en förkunnare. Han skulle påverka genom ett konstnärligt bildspråk.[14] Lenin däremot ansåg Plechanov vara orättvis i sin kritik av Gorkij. Lenin krävde en litteratur som tog ställning för socialismen. Hans skrift från 1905, *Partiorganisation och partilitteratur,* har dock felaktigt kommit att tolkas som gällande all litteratur medan Lenin egentligen inskränkte sina krav till att gälla partilitteraturen.[15]

Den marxistiska estetikens grundläggare gav sålunda litteraturen en relativt självständig ställning i förhållande till partiet. Senare kom i Sovjetunionen emellertid den marxistiska estetiken att utnyttjas för att legitimera stalinismen. Därmed

kom tonvikten att läggas på partitrohet, realism och återspegling i en litteratur som ställdes i partiets tjänst.[16]

Sådana krav var Hedén främmande. Han hyste emellertid inga större förhoppningar om att de fordringar han ställt på författarna i *De tigande diktarna* skulle komma att uppfyllas. De få framstegstecken han tyckt sig märka hade allt mer kommit att skymmas av en tilltagande litterär avmattning. För arbetarrörelsen var det ytterst viktigt att denna utveckling vändes: den hade behov av författare som inte nöjde sig med att stilla tiga.

*

Den besvikelse Hedén kände inför författarnas tystnad under storstrejken rörde framförallt Verner von Heidenstam. Heidenstam gällde ju fortfarande för att vara radikal, i motsats till den konservativa gruppen kring Wirsén, men han avhöll sig från politiska ställningstaganden. Hedén förmodade att han trodde att samhällsproblemen automatiskt skulle lösas bara man talade "riktigt ofta och vackert på ungdomsmöten".[17] Någon verkligt social radikalism tycks det inte ha varit fråga om men Heidenstam hade visat tillräcklig sympati för arbetarklassens sak för att Hedén skulle bli besviken på hans tystnad under storstrejken.

En ändrad inställning till Heidenstam kom också att märkas från arbetarrörelsens sida vid firandet av hans femtioårsdag. Lars Wolf menar att Heidenstams högtidsdag utgjorde "början till slutet på hans period som en över alla klasser och strider stående skald".[18] Födelsedagshyllningarna var ljumma; Branting uppvaktade inte alls, vilket Heidenstam noterade med den sarkastiska kommentaren att "man tydligen väntat sig av honom, att han skulle predika socialism".[19] Strax efter födelsedagen angreps han i *Stormklockan*, Socialdemokratiska ungdomsförbundets veckotidning. Med Strindbergsfejden kom så den slutgiltiga brytningen mellan Heidenstam och arbetarrörelsen. Denne publicerade i februari och mars 1911 några artiklar i *Svenska Dagbladet* och *Aftonbladet*. Artiklarna gavs också ut som broschyr under titeln *Proletärfilosofiens upplösning och fall*. Hedén recenserade den i en artikel med rubriken *Mannen som ville bli kung* (Soc.D. 3.3 1911). Han anmärker att Heidenstam nu publicerat sig i *Aftonbladet*, en tidning som denne tio år tidigare anklagat för att vara konservativ. Så är fortfarande fallet menar Hedén: "Skillnaden är blott att Verner von Heidenstam nu känner sig hemma därstädes". Dennes tal om "proletärförgudningen" under 80-talet finner Hedén överdrivet; arbetarna fick inte någon plats i litteraturen förrän under 1900-talets början. Heidenstams angrepp på Strindberg anser han inte skada föremålet eftersom det snarast visade Heidenstams brist på systematiskt och logiskt tänkande, något som Hedén överhuvud ansåg utmärka broschyren.

För Hedén blev Heidenstams beredvillighet att låta sig inväljas i Svenska Akademien beviset för hans definitiva avfall från all slags radikalism. Hans inträde i

Akademien hade jämförts med Atterboms; man menade att den nya skolan, nu liksom då, fick sitt erkännande av den gamla. Hedén fann jämförelsen mindre smickrande för Heidenstams del eftersom Atterbom, när han invaldes, hade sin tid som betydelsefull diktare bakom sig (Soc.D. 23.12 1912).

I sitt inträdestal vände sig Heidenstam mot den nya realistiska litteraturen och sökte framhäva beröringspunkter mellan sig och sin företrädare Wirsén. Det är "ej svårt att se, vart hans socialt-politiska förkärlek numera lutar", kommenterade Hedén och hävdade att Heidenstams fjärmande från radikalismen skulle komma att inverka menligt på hans författarskap:

> ... det är icke ett partikrav utan ett faktum, att litteraturens utveckling och samhällslivets hänga nära samman. En skald som bryter med den senare, skadar därför alltid sig själv. Om därtill utvecklingsriktningen på djupet uppbäres av ett rättskrav, ett krav på bröd och frihet åt alla, då avskär den skald, som tager ställning däremot, sitt liv och sin konst från några av deras bästa livskällor (Soc.D. 23.12 1912).

Att Hedén ansåg att detta kom att gälla Heidenstam visar hans recension av *Nya Dikter* (Soc.D. 22.11 1915) som bär titeln *En röst från det halvt förgångna.* Heidenstam förkunnade nu godheten som ett ideal och sökte försoning med tidigare fiender, bland vilka Strindberg återfanns. Hedén tyckte dock att detta gjordes med en nedlåtenhet som medförde att godheten inte verkade särskilt sublim. Men helt upphört att gripa läsaren hade inte författaren: "när Heidenstam ej direkt anfaller utan i djupet av sin själ övertänker sin ställning till tidens strid, kan han återuppliva sitt gamla hjälteideal [...] i ord så allmängiltigt höga, att även vi, när vi ärligast slåss för vår mot hans motsatta sak, måste hänföras därav". Någon betydelsefull diktare var emellertid inte Heidenstam längre. Hans senare diktning kännetecknades enligt Hedén av en strävan mot förenkling i formen som dock inte motsvarades av någon innehållslig koncentration eller fördjupning: "ju mer oklanderligt rundad cirkeln blir, dess mindre och vitare blir den rymd, som den innesluter". Heléns omdöme kan ses i ljuset av vad han tre år tidigare skrev om Heidenstam; att denne om han isolerade sin diktning från samhället inte skulle kunna ge den ett substantiellt innehåll.

Om Heidenstam och de övriga 90-talisterna under storstrejken visat sin likgiltighet för arbetarnas kamp och inte heller kunde väntas bidra till en förnyelse av den svenska litteraturen, fanns det en etablerad författare som kunde bli den samlande gestalten för en ny social diktning: Strindberg. Hedén ansåg att denne intog en särställning bland svenska författare genom att han i sina verk som ingen annan förmått spegla sin samtid. Strindberg hade lyckats med detta därför att han enligt Hedén var "sin tids son i större, mångtydigare mening än någon annan" (Soc.D. 22.1 1912). Strindberg företedde tidstypiska drag: hans intresse för historia, de naturvetenskapliga experimenten, de religiösa kriserna och den ständigt återkommande frågan om kvinnans ställning, allt utgjorde ämnessfärer som intensivt engagerade samtiden. Främst var Strindberg representativ för sin tid där-

för att han personligen upplevt motsättningen mellan över- och underklassen. Hedén grundade sin syn på Strindberg på den bild denne gav av sig själv som en person vilken genom sitt ursprung alltid känt sig kluven mellan över- och underklass. Hedén menade dock att Strindbergs sympatier alltid legat hos de sämst ställda i samhället. Denne reagerade mot klassamhällets orättvisor redan under 70-talet:

> Han hade redan då med rent proletärisk skärpa skådat kroppsarbetets problem, spörsmålet om kroppsarbetarna verkligen borde utgöra en annan och därtill än lägre klass än de andliga arbetarna.[20]

Kring 70-talets slut framstod Strindberg emellertid mer som vänsterliberal än som socialist enligt Hedén. Men 80-talet innebar en utveckling mot socialism; en socialism som han karakteriserade som "en egenartad blandning af verklighetssinne och dröm, af realism och utopism".[21] Även under de år då Strindberg kom att vända socialismen ryggen och hävda övermänniskoidealet övergav han, menade Hedén, ändå inte helt sina gamla ståndpunkter. Strindbergs övermänniskor uppfyllde inte de krav man kan ställa på sådana. Dessutom, hävdade Hedén, stod de inte bara främmande för underklassen utan i lika hög grad för överklassen. Efter den religiösa krisen visade också Strindberg ett förnyat socialt intresse vilket manifesterades i fejden 1910:

> Aldrig sedan *Utopier* och *Bland franska bönder* har han varit samhällskritiker, samhällsgrubblare, samhällsbyggare i sådan grad som då. Aldrig sedan 1880-talets midt har han varit så understruket radikal.[22]

Hedén ansåg att Strindbergsfejden inte enbart var en litterär utan i lika hög grad en politisk strid. Strindberg hade inte tagit del i den p.g.a. något litterärt egenintresse utan därför att han känt sitt sociala ansvar. Vad gällde den rent litterära delen i fejden var dock inte Hedén överens med Strindberg utan hävdade, att man kommit att överskatta tendensdiktningens betydelse i 80-talets litteratur. Snarare präglades denna av "en gråstämning vida mer ägnad att avskräcka från omdaningsförsök än att frammana sådana".[23] Verklighetsskildringen var därför "övervägande dyster — dyster till sin stämning och dyster till sitt innehåll".[24] Hedén ansåg att 90-talets reaktion på den dystra realismen inte innebar att litteraturen fjärmade sig från samhället: "Överhuvud är det djupt oriktigt att tro romantik — den konstriktning, som söker en högre värld än den verkliga — vara liktydig med död och bortvändhet från samtidens intressen".[25] Kritiken av 90-talisterna var emellertid resultatet av en ofrånkomlig utveckling: "Det måste komma en tid, som blir medveten om deras begränsning och fel — den begränsning som gör dem oförmögna att fatta nyare diktströmningar, de fel som epigonerna härma" (Soc.D. 16.7 1910). Men som helhet satte Hedén 90-talet framför 80-talet, Strindberg stod dock i en klass för sig. Även om Hedéns litterära värdering inte var densamma som Strindbergs innebar dennes ställningstagande i fejden 1910 att han nu framstod som en folkets diktare:

> Vi ha många demokrater, många ädla arbetarevänner i vår diktnings hävder, men ingen som varit *underklassdiktare* så som Strindberg varit det, ingen som kunnat känna och tolka underklassens sak med hans levande medvetande att själv till hälften om ej mer vara underklass. Därigenom har han blivit svenska *folkets* diktare mer än någon, därigenom har han så mäktigt speglat vår tids dock till sist främsta särmärke: klasstriden, d.v.s. striden för klassernas avskaffande, striden för det kulturägande fåtalets ersättande med en kulturmänsklighet (Soc.D. 22.1 1912).

Från borgerligt håll hävdade man att socialdemokraterna försökte utnyttja Strindberg i politiskt syfte. Något socialt patos bakom dennes uppträdande i striden kunde en kritiker som Fredrik Böök inte finna.[26] Hedén polemiserade mot detta och menade att Strindberg på många sätt bevisat sitt sociala patos genom åren. Att man reagerade i de konservativa kretsarna berodde enligt Hedén på att man tidigare varit van att litteraturen använts i den politiska reaktionens tecken:

> Ty — är det icke upprörande? — de socialdemokrater vilka — med prof. Bengt Lidforss i spetsen — alltid slagit vakt kring Strindberg, även då han var som minst social och som skarpast anföll den "hedniska" socialismen [...] dessa socialdemokrater äro förmätna, äro "taktiska" nog att lika varmt men ock lika kritiskt som förr prisa och försvara Strindberg även nu, då han slåss för den folkliga demokratins sak lika öppet och klart som de själva (Soc.D. 21.7 1910).

Den ställning Strindberg nu fick som en folkets diktare gavs konkreta uttryck. 1911 startades, på initiativ av Socialdemokratiska ungdomsförbundet, en insamling till Strindberg som fick stor anslutning bland arbetarna. På sin sextioårsdag hyllades författaren med fackeltåg av Stockholms arbetarkommun.

Även om Strindberg solidariserade sig med arbetarna mot slutet av sitt liv kan man märka en tendens bland socialdemokraterna, också Hedén, att framställa denne som en diktare vars sympatier alltid hade funnits hos arbetarklassen. Hedén utgår från synen på Strindberg som en folkets diktare även i sin biografi över denne 1921. Här återkommer samma synpunkter som han lade på Strindbergs författarskap redan 1910. Strindbergs storhet beror på att han som författare speglade sin samtid. Därvid tog hans diktning ofta sin utgångspunkt i samhällsekonomin. Hedén skriver i biografins avslutande kapitel *Mannen och hans verk*:

> Över huvud fäste Strindberg i sina skrifter, även de rent skönlitterära, en sällsynt och synnerlig vikt vid ekonomin. [...] Han låter ofta kampen för brödet, svält eller mättnad, med ett ord ekonomiska motiv spela en stor roll för idéernas kamp inom individen, alltså för dennes världsåskådning.[27]

Hedén sätter genomgående Strindbergs författarskap i förbindelse med samhällsutvecklingen. Dennes diktning är präglad av de idéströmningar som rörde sig i tiden: utvecklingsläran, socialismen, den moderna psykologin. Detta visar, skriver Hedén, att Strindberg "obetingat hör till idédiktarnas krets".[28] Som sådan ger han en bild av samtidens idéliv som han inte isolerar från samhällslivet utan tvärtom framhäver han, menar Hedén, dess beroende av den ekonomiska basen.

Hedén ansåg att Strindberg, trots sina skiftande åsikter, hade en demokratisk grundsyn. Under hans sista år blev solidariteten med de små, mot överheten i samhället, allt tydligare. Strindberg framstod enligt Hedén som en folkets diktare. Därför var det inte underligt att han ansåg honom vara den galjonsfigur kring vilken de unga författarna skulle kunna samlas för att skapa en ny social litteratur. Han hävdade också att samhällsskildrare som Ludvig Nordström och K.G. Ossian-Nilsson anknöt till Strindberg. Även mellan denne och Vilhelm Ekelund fann han beröringspunkter; Strindberg liksom Ekelund var individualistisk men strävade samtidigt mot något högre än det egna jaget. Denna strävan att nå utanför det enbart personliga menade Hedén vara det som drog unga diktare till Strindberg: "Hos Strindberg åter gäller striden ej endast [...] honom själv utan ock vad han anser vara icke blott rätt och sant utan även hans och mänsklighetens heligaste arvedelar" (Soc.D. 5.8 1910).

Att Hedén fann en anknytning också mellan Ekelund och Strindberg hänger samman med hans uppfattning att författarens uppgift inte enbart är att skildra verkligheten utan också att skapa ideal. De ideal som dikten förmedlar kan läsaren omvandla i social handling; dikten har "en högre uppgift än att blott tjäna de samhälliga idéerna. Dess uppgift är att forma de mänskliga ideal, som de socialt verksamma medborgarna sedan ha att på sitt område tillämpa" (Soc.D. 5.8 1910). För att detta skall vara möjligt måste diktaren enligt Hedén först och främst vara "individ, person människa". Författaren i rollen som skapare av ideal står dock inte i konflikt med rollen som verklighetsskildrare. Tvärtom hävdade Hedén att idealen och utopierna var förbundna med socialismen. I en senare artikel, *Borgare och diktare,* (FDP 25.4 1918) skriver han om litteraturen och verkligheten:

> Varje levande diktning omfattar icke dagens idéer men morgondagens. Vi som tro att den radikala socialismens idéer äro morgondagens, vi måste då ock tro att varje ung levande diktning genom ett inre band är förenad med oss.

Vad Hedén kring 1910 hoppades av den framtida litteraturen var att den skulle förena verklighetsskildring och ideal. Därigenom skulle den komma att tjäna en samhällsutveckling med socialismen som mål.

*

I *De tigande diktarna* angrep Hedén 90-talisterna för deras tystnad under storstrejken. Han ansåg att det ökade avståndet mellan dessa och arbetarna främst berodde på att författarna med åren förlorat intresset för politik. Han krävde emellertid, att man åter skulle ta ställning till tidens frågor och skildra samhällskonflikter i litteraturen. Någon partitrogen diktning fordrade han inte, utan enbart att författaren omfattade en demokratisk grundsyn.

Av "de tigande diktarna" var Heidenstam den som Hedén menade tydligast svikit sin tidigare radikalism. Heidenstams slutliga avfall var, hävdade Hedén, hans beredvillighet att låta sig inväljas i Svenska Akademien. Som diktare kom Heidenstam att skriva en visserligen formellt högtstående vers, men en vers som saknade innehåll enligt Hedén, vilken menade att detta berodde på att författarna avskurit sin diktning från samhället.

Strindberg däremot framstod som folkets diktare. Fejden 1910 ansåg Hedén inte bara vara en litterär utan också en politisk strid, där Strindberg tagit ställning för arbetarklassen. Strindberg var den store skildraren av sin samtid och hans sympatier hade alltid funnits hos folket. Detta visade han mot slutet av sitt liv, menade Hedén. Därför var Strindberg också den kring vilken de unga författarna kunde samlas för att skapa en ny litteratur.

V. Arbetaren som författare

Efter storstrejken framträdde allt fler arbetarförfattare som skildrade arbetarklassens liv och kamp. Hedén kom som socialistisk kritiker att visa dessa ett speciellt intresse. Det följande avsnittet skall ägnas hans kritik av arbetarlitteraturen. Som utgångspunkt kommer kortfattat att beröras den debatt kring termen proletärförfattare som uppstod 1921, efter det att Richard Steffen begagnat den i sin *Översikt av svenska litteraturen*. Debatten kom att utgöra en vattendelare mellan äldre och yngre arbetarförfattare och den kom också att uppenbara de motsättningar som flera av de yngre upplevde mellan rollen som arbetare och rollen som författare. Steffen sanktionerade termerna proletärlitteratur och proletärförfattare i sin litteraturhistoria. Han gav denna litteratur följande definition:

> Denna har skapats av författare, som ehuru ej "proletärer" i detta ords egentliga bemärkelse, likväl gått fram ur arbetarklasserna, själva kortare eller längre tider levat arbetarnas liv [. . .] och därför också varit i tillfälle att se samhällsförhållandena från de mörka djup, som socialt högre stående ej kunnat eller vågat pejla. Självbildade personer med naturlig begåvning hava de i regel med förvånande lätthet övervunnit svårigheterna i uttryckets konst och med sina personliga erfarenheter tillfört litteraturen nya motivgrupper, nya uttryckssätt gentemot tillvarons gåtor.[1]

Debatten som följde på Steffens användande av begreppet proletärförfattare kom i mycket att bli en generationsfråga. Ola Holmgren menar att detta var en följd av en förändring av arbetarförfattarens roll:

> Motsättningen mellan unga och gamla i denna debatt visar tydligt hur villkoren för författare ur arbetarrörelsen förändrats under kriget. Medan Hedenvinds och Kochs författaridentitet redan tidigare utbildats med arbetarrörelsen, stod de yngre i början på ett författarskap, som riktade in sig på den borgerliga offentligheten.[2]

De äldre arbetarförfattarna, Martin Koch och Gustav Hedenvind Eriksson, betonade sålunda i debatten arbetarlitteraturens roll för arbetarklassens kamp och menade att definitionen av termen proletärförfattare var ointressant. Av vikt var däremot att arbetarlitteraturen spreds bland arbetarna för att bidra till en politisk och estetisk medvetandegörelse. Koch hävdade att detta var arbetarlitteraturens uppgift och ansåg debatten om denna litteratur skulle kallas proletär eller ej vara en onödig kraftspillan.[3]

Hedenvind Eriksson erkände sig helt tillhöra proletärförfattarna eftersom hans författarskap tagit sin utgångspunkt i de proletära erfarenheterna.[4] En liknande

tanke uttryckte Karl Östman i ett brev till Hedén, där han också hävdade att "epitet proletärdiktare är ju i och för sig heller ingenting att skämmas för, utan borde det tvärtom vara en hederstitel, enligt min mening".[5] De äldre arbetarförfattarna uppfattade Steffens uppmärksammande av proletärlitteraturen som ett erkännande av deras diktning. Hedenvind Eriksson t.ex. ansåg sig tidigare ha blivit förbigången av alla kritiker utom Hedén.

De yngre arbetarförfattarna intog däremot en negativ attityd till begreppet proletärförfattare. Ivan Oljelund menade, att de enda som med rätta kunde kallas proletärförfattare var de som valde "ämnen direkt ur arbetets värld" och som gjorde "intryck av att ha stannat på ett stadium, som kan sägas ligga strax ovanför amatörstadiet".[6] Harry Blomberg och Ragnar Jändel ansåg också benämningen vara missvisande.[7] Termen uppfattades av dem som nedvärderande; att vara proletärförfattare innebar att man inte var en riktig författare. Detta avspeglades också, menade de, i bedömningarna av arbetarförfattarnas verk: man tog främst hänsyn till författarnas proletära ursprung, inte till vad de konstnärligt presterade. De yngre arbetarförfattarna ansåg att arbetarbakgrunden inte nödvändigtvis hade betydelse för författarskapets utformning. Ragnar Jändel hävdade att diktandet överhuvud inte hade något med klasskampen att göra. Även om en diktare kom från arbetarklassen var han som författare endast "en människa bland andra människor".[8] Klasstillhörigheten framstod nu som betydelselös.

Hedén kommenterade i artikeln *Oriktiga proletärdiktare* (Soc.Dem. 3.11 1921) Ivan Oljelunds och Harry Blombergs reaktioner på benämningen proletärförfattare:

> Oljelund bevisar att man ej är proletärdiktare därför att man är arbetarfödd, ej heller därför att man är en kunnig skildrare av arbetarnes liv. Men han har glömt bevisa, varför man icke får kalla den arbetardiktare som är båda delarna på en gång; och det är just detta Steffen gjort.

Hedén ansåg att debatten uppstått därför att det var en akademisk kritiker som begagnat termen. Han hävdade att Oljelunds och Blombergs krav på kritikerna slutligen skulle leda till att de enda som dög att recensera arbetarförfattare vore de själva, och att deras negativa attityd inför att bli kallade proletärförfattare ytterst berodde på att de känt sig nedvärderade. Hedén fann titelfrågan irrelevant och ironiserade över de författare som känt sig kränkta i debatten. I artikeln kallar han dem för "med orätt så kallade proletärdiktare" vilket han förkortar till "m.o.s.k. proletärdiktare". Även om Hedén drog ett löjets skimmer över debatten hävdade han dock med allvarlig skärpa att arbetarförfattarna borde ha uppskattat att Steffen räknat dem som en viktig del av den nya svenska litteraturen. Hedén resonerade på samma sätt som de äldre arbetarförfattarna; Steffens bok kunde ses som ett genombrott för arbetarlitteraturen. De såg inte, som de yngre gjorde, någon motsättning mellan den proletära bakgrunden och författarrollen. Klassintressena stod fortfarande i förgrunden och författarskapet relaterades till arbetarklassen och inte till den litterära institutionen.[9]

Strax efter termstriden gav tre av de yngre arbetarförfattarna, Ragnar Jändel, Ivan Oljelund och Harry Blomberg, ut böcker som skildrade deras väg från det proletära ursprunget mot individualism och religiös tro. Omvändelseböckerna ansågs allmänt bland socialistiska kritiker visa att författarna var avfällingar. Något belägg för ett samband mellan deras ställningstagande i proletärförfattardebatten och omvändelseromanerna kan man enligt Tommy Sundin inte finna.[10] Båda speglar dock de yngre arbetarförfattarnas önskan att skära av förbindelserna med sitt ursprung.

En avgörande fråga i bedömningen av Hedéns syn på arbetarlitteraturen blir hans sätt att förhålla sig till arbetarförfattarnas uppfattning av sig själva som både arbetare och författare. Kan han uppskatta verk av dem som inte vill kallas proletärförfattare och som också i flera fall tar avstånd från socialismen eller förkastar han dem för att de inte gagnar arbetarnas kamp? Hur ser Hedén på förhållandet mellan arbetarlitteraturen och klasskampen? Vad bör arbetarförfattarnas målsättning vara? För att få svar på dessa frågor skall vi följa Hedéns bedömningar av arbetarlitteraturen från de tidiga arbetarförfattarnas kollektivskildringar fram till avfällingslitteraturen och de tecken på en ny arbetardiktning som börjar ge sig till känna under Hedéns sista år.

*

Den tidiga arbetardiktningen utgjordes till stor del av kampsånger och dikter som var direkt relaterade till arbetarklassens kamp och som ofta brukades i offentliga sammanhang. I de socialdemokratiska tidningarna publicerades också dikter och prosaskisser av arbetarförfattare. Småningom framträdde dessa med lyrik och prosaskildringar från arbetarlivet. Hedén ville ge arbetarlitteraturen sitt stöd, men fann att detta ibland tedde sig svårt om man inte ville ge avkall på de estetiska kraven. I en artikel om K.J. Gabrielsson, *Vår störste arbetarskald,* diskuterar han detta dilemma:

> För en som helt är med i arbetarnas kulturkamp, och samtidigt har stränga krav på dikten, är det vanligen icke roligt att läsa och granska arbetarediktare. Man känner i hur otroligt hög grad deras oförvållade bildningsbrist fjättrar deras begåvning: stundom kunna på den grund därav begåvade män skriva böcker i vilka det knappast skönjes någon begåvning alls (Soc.D. 19.12 1911).

Genom bristen på bildning hade arbetarskalden svårigheter att både till form och innehåll höja sin dikt över det banala. Hedén pekar på att konstfulla versmått sällan förekom och att arbetarförfattaren lätt drevs att "tala om frihet, träldom, sol, vår, mörker, förtryck o.s.v. utan att kunna ge dessa gamla uttryck några nya skiftningar".

Även om Hedén fann en del sådana svagheter i K.J. Gabrielssons – "Karolus"

– dikt menade han att denne var den hittills störste skald som framträtt ur arbetarklassen. Dels berodde detta på att Gabrielsson förmått ge sin dikt en estetisk form som höjde den över annan kampdikt, dels på författarens sätt att förhålla sig till den arbetarklass han diktade för. Liksom Hedén betonade han vikten av att arbetarna kände ett personligt ansvar för den socialistiska kampen. Både arbetarklassens moral och bildning behövde därför höjas. Hedén pekar på att Gabrielsson angrep dryckenskapen – "slavsinnets bästa bundsförvant hos de undertryckta". Han var också den skald som framför andra sökt föra arbetarklassen närmare kulturarvet. Enligt Hedén tycks Gabrielsson varit ett undantag bland arbetarskalderna. Han menade att lyriken för de flesta var en alltför svår konstart och att arbetarförfattarna borde ägna sig åt prosaskildringar. Han skriver visserligen i recensionen av Maria Sandels *Familjen Vinge* (Soc.D. 12.7 1913), att det är "naturligt och glädjande" med den lust att skriva vers som märkts bland arbetarförfattarna. Dock hävdar han att "var och en har lättast att skildra den verklighet, i vilken han själv lever, och detta gäller särskilt den som ej fått förmånen av högre bildning". Maria Sandels bok om arbetarnas dagliga liv menade Hedén vara ett bevis för att denna typ av prosaskildring var den som en arbetarförfattare hade störst möjligheter att lyckas med.

Men även i prosaskildringen mötte den obildade arbetarskalden svårigheter. En kritik som Hedén ofta riktade mot de tidiga arbetarförfattarna möter man i recensionen av Gustav Hedenvind Erikssons novellsamling *Från ödegårdar* (Soc.D. 14.10 1913). I *Brand* hade Hedenvind utnämnts till Sveriges arbetarklass' store diktare, vilket Hedén ansåg vara att överskatta honom. Visst fanns en viss kraftfullhet i språket men Hedenvinds noveller led av en bristande komposition. Författaren lyckades "riktigt bra göra enskilda scener, som bita sig fast i minnet [...] Men att sammanföra dessa scener till en berättelse, som bildar en enhet i stämning och händelseförlopp, det lyckas ej så lätt". En annan svårighet som Hedenvind brottades med var att skriva en naturlig dialog: "Författaren har tydligen läst icke så litet på egen hand, men han har svårt att på ett osökt sätt lägga sin lärdom i munnen på de diktade personerna". Bristande kännedom om andra klasser än den egna gjorde också Hedenvinds skildring av medel- och överklassen "entonig och partifärgad". Desto bättre lyckades han levandegöra arbetarnas liv: "Godmodigt men utan förskönings ställer han dem för oss i slit och nöd, i hemtrygd och glädjestunder".

De brister som fanns i de tidiga arbetarskildringarna skulle, menade Hedén, komma att försvinna när arbetarförfattarna tillägnat sig en större bildning. Trots vissa konstnärliga svagheter representerade deras skildringar av arbetarklassens liv en ny verklighets intåg i litteraturen. Hur ansåg Hedén att en beskrivning av arbetarnas liv skulle se ut? Maria Sandels arbetarskildringar verkar ha uppfyllt hans krav. I recensionen av *Familjen Vinge* uppmärksammar Hedén speciellt den objektiva realismen i Sandels skildring: "Den utmärker sig framförallt genom sin sanning". Samtidigt som Maria Sandel visade solidariteten inom arbetarklassen

beskrev hon också hur lätt ett moraliskt förfall kunde sprida sig. Hon gav inte en idealiserad bild av arbetarna vare sig som klass- eller kulturkämpar:

> Hon tillskriver ej sina personer ett kulturintresse som arbetarne tyvärr alltjämt äro mycket långt ifrån att allmänt äga. Men hon ger heller intet stöd åt högerns, särskilt unghögerns, älsklingsföreställning, att arbetarnes och arbetarkvinnornas sedliga snedsprång bero på Ellen Key och dylika författare, vilka för det första icke predika någon osedlighet och vilka för det andra de stackars vilseförda aldrig läst.

Vad som enligt Hedén gjorde *Familjen Vinge* till ett estetiskt värdefullt verk var inte enbart den objektiva skildringen av arbetarlivet utan också att Maria Sandel i den ingjutit fantasi och därmed fångat det sköna i verkligheten, det som endast konstnären förmår uppfatta. Genom fantasin blir verklighetsskildringen konst: "Varje stor dikt måste höja sig över det vardagsverkliga". Hos Maria Sandel fann Hedén "den ovanliga gåvan av ögon, som se det underbara i det vardagliga".

Diskussionen kring verklighetsskildring och fantasikonst utvecklar Hedén i recensionen av Maria Sandels följande roman *Virveln* (Soc.D. 17.12 1913). Han utgår härvid från ett påstående att arbetarna inte skulle ha visat något intresse för Sandels böcker om arbetarliv. I och för sig finner Hedén detta tvivelaktigt men menar ändå att påståendet har en viss relevans i diskussionen om litteraturens innehåll. Han tror nämligen, att Maria Sandels böcker just genom sitt innehåll skulle kunna verka avskräckande på arbetarklassen: "Varför skall man läsa om det, som man själv dagligdags får uppleva, om ett liv i nöd och bekymmer, som sannerligen ej kan göra en människa glad?". Konsten borde kanske istället enbart röra sig i en fantasivärld och lämna verklighetsskildringen. I den samtida litteraturen fanns emellertid inga tecken som tydde på en sådan utveckling; tvärtom växte intresset att skildra verkligheten. Hedén uppmanade därför arbetarna att intressera sig för arbetarlivsskildringar och därmed verka för att de som klass inte lämnades utanför verklighetsskildringen. Detta hade betydelse för den socialistiska kampens framgång: "Ännu har näppeligen, hos ett konstidkande folk, ett ideal, ett stort program trängt fram till seger, om det icke varit starkt nog att sätta skarpa spår även inom litteraturen". När nu arbetarförfattare framträder, som skildrar arbetarklassen på ett sätt som författare från andra samhällsklasser inte förmår göra, bör detta uppmuntras av arbetarna. Speciellt gäller detta en författare som Maria Sandel vilken lyckats förena fantasi och verklighetsskildring, enligt Hedén ett kriterium på en verklig författare:

> När en äkta diktare, han eller hon må vara så inriktad på verkligheten som helst, skildrar vardagsliv, så blir där strax något mer än det vardagliga [. . .] Intet vardagsliv, som ej bär förfallet i sig, kan levas, utan att en ton av högre lyftning bor däri, och det är den tonen som endast diktaren kan få fram. Maria Sandel kan detta.

I bedömningen av romanen tar Hedén, liksom i recensionen av *Familjen Vinge*, fasta på författarinnans förmåga att ge en inträngande bild av arbetarklassens liv.

Hon försöker därvid vara objektiv även om hennes skildring baseras på en sympati för och en tro på det berättigade i arbetarnas kamp. Hennes strävan att så allsidigt som möjligt belysa arbetarlivet har, menar Hedén, medfört att hennes böcker saknar en fast komposition. Han ser dock detta snarast som en förtjänst. Läsaren vill följa de olika livsödena till deras slut. Genom växlingen mellan skilda händelseförlopp blir också romanen omväxlande. Slutligen menar Hedén att inom arbetarklassen ryms "så många olika livstyper, att en skildring därav gärna måste gå rätt mycket på bredden för att ej förfalla till ensidighetens orättvisa". Hedén uppskattade att *Virveln* — till skillnad från Sandels tidigare böcker — inte enbart skildrade arbetarklassens vardagsliv utan även sociala konflikter. I *Virveln* skildras en strejk på en chokladfabrik där en av romanens huvudpersoner arbetar. Dessutom utgör storstrejken — fast den inte direkt skildras — bakgrund till bokens senare hälft, som beskriver arbetarnas livsvillkor. Framställningen präglades enligt Hedén av Maria Sandels känsla av strejkens betydelse för solidariteten inom arbetarklassen.

Att Hedén ställde stora krav på arbetarförfattarna kommer tydligt till uttryck i hans recension av Martin Kochs *Timmerdalen* (Soc.D. 2.5 1914). Denne hade satt ett högre mål för sig än att enbart skildra arbetarnas livsvillkor. Koch ville, i litterär form, gestalta den svenska arbetarrörelsens historia. Hedén kunde till fullo förstå att detta var en uppgift som måste locka en arbetarförfattare: "Det är ett ämne liksom skapat för den förste diktare, vilken stiger upp ur proletärernas led till storhet. Martin Koch drömmer nog — och varför skulle han ej göra det? — att bli den diktaren". Hedén önskade att han reservationslöst skulle ha kunnat berömma Kochs roman, men han finner den konstnärligt bristfällig och menar det vara sin plikt att framhålla bokens svagheter. Han anser att arbetarförfattarna ofta bemötts alltför välvilligt både från borgar- och arbetarhåll:

> Borgarsamhället är hårdnackat och ilsket aristokratiskt gentemot kroppsarbetarens kamp att lyfta sig. Men det är hjärtinnerligen snällt och demokratiskt, när det gäller att upphöja dåligt konst, och av den demokratin ha även vi på arbetarsidan alldeles för mycket.

En okritisk attityd gentemot arbetarförfattaren kommer i längden att skada denne. Istället för att söka utveckla sin konst, kan han nöja sig med att stanna på en nivå som inte motsvarar hans verkliga förmåga. Därför ansåg Hedén det vara viktigt att framhålla bristerna i *Timmerdalen*, som han inte uppfattade som en roman utan som "ett mellanting mellan konstverk och krönika". Att Koch inte förmått skapa en roman, berodde på att han i för stor utsträckning låtit sina personliga reflektioner uppta boken. Till skillnad från de stora realisterna — som exempel nämner Hedén Victor Hugo — förmådde Koch inte skapa en sammanhållen intrig. Romanen saknade också en huvudfigur. Detta uppfattade Hedén dock som ett medvetet val från Kochs sida: "Detta sker med avsikt då Martin Koch med all rätt vill nedslå borgarvidskepelsen om den enväldige ledaren, som tillställer och avgör allt inom arbetarrörelsen". Men för Hedéns bedömning av verket som ro-

man var detta inte ett lyckligt val, eftersom han i en roman krävde en hjältefigur. Hedén konstaterar sålunda om *Timmerdalen*: "sin rang av konstverk går boken därigenom med säkerhet fast kanske ej med nödvändighet förlustig".

Koch saknade också, i motsats till Maria Sandel, den fantasi som Hedén ansåg vara nödvändig för att skapa konst av verklighetsskildringen. Det tycks ha varit det huvudsakliga skälet till att han inte ville kalla *Timmerdalen* en roman:

> Han tecknar endast scener, som gott kunde ha ägt rum, inga rent diktade. Han har endast nyttjat sin fantasi för att levandegöra verkligheten ej för att hinna ut över den. Detta är skada. Ty avgörandet, om han skall nå sina djärvaste önskningars mål eller ej, det hänger på frågan, om den *stora* fantasin är hans eller icke.

Timmerdalen var emellertid inte ett misslyckat verk. Hedén menade att om man accepterade dess "hybridkaraktär" kunde man uppskatta enskilda scener. Bokens främsta förtjänst — en nog så viktig sådan — var att den levandegjorde socialismen som världsrörelse: "Framförallt: i *Timmerdalen* lever socialismen".

Hedén recenserade inte förrän i maj 1914 *Timmerdalen,* som hade kommit ut året innan. Hans Granlid omtalar i sin avhandling om Koch att denne väntat på Hedéns recension och att han lade stor vikt vid den. Recensionen blev en missräkning för Koch. I ett brev till Sigfrid Ullman skriver han om Hedén: "Han avspisade "*Timmerdalen*" med några hånfulla ord, att det nog är svårt för arbetarepojkar att skriva böcker"![11]

När Koch 1914 gav ut en samling tidningsartiklar under titeln *Blodet ropar,* vidhöll Hedén sin kritik av denne som skönlitterär författare. Han fann tidningsartikeln vara ett utmärkt medium för Koch, som han ansåg ännu vara "litet för mycket fången i tidens diskussioner och samhällsproblem för att i sina skönlitterära verk vara ren diktare" (Soc.D. 24.12 1914).

Hedén kom emellertid att revidera sin uppfattning av Koch som författare. Denne lämnade, liksom andra tidiga arbetarförfattare, den kollektiva arbetarskildringen. Han skrev med *Guds vackra värld* en naturalistisk förbrytarroman, som Hedén recenserade under rubriken *Martin Kochs mästerstycke* (Soc.D. 15.12 1916). Han utgår i sin recension från de förbindelser han finner mellan *Timmerdalen* och Kochs nya roman:

> Båda böckerna utgå från bondegrunden, börja med en skildring av det bondefolk och den bondebygd, varifrån deras huvudpersoner stamma. Bådas inledande kapitel äro fulla av folkmystik och folkreligiositet. Båda röra sig i sina centrala delar om arbetarrörelsen, båda skildra en stor arbetskonflikt. Båda röra sig ock om konflikter med lagen, om proletärers brytningar med samhället som ända i fängelset.

Om *Guds vackra värld* kan man läsa i Erik Hjalmar Linders *Fem decennier av 1900-talet* att det är en roman som "vill belysa något allmänmänskligt, relationen mellan ont och gott, mellan 'omständigheterna' och den fria viljan".[12] Hedén ser däremot romanen ur ett politiskt perspektiv och framhäver likheterna mellan

Guds vackra värld och *Timmerdalen* som behandlade arbetarrörelsens historia. Vad som gör den förra romanen till ett "mästerstycke" är enligt Hedén att Koch nu förmått smälta samman de skilda händelseförloppen till en dikterisk helhet: "Undret är diktarfantasin". De alltför långa utvikningarna som Hedén kritiserade i *Timmerdalen* har i *Guds vackra värld* fått en funktion:

> Alla äro ej strängt nödvändiga, men alla göra någon nytta, och tillsammans bilda de en bevismassa av just den omfattning och talande kraft, som diktaren behövt för att i klar utprägling få fram sin syn på rätt och orätt.

I samhällsskildringen visar Koch samhällets skuld till att arbetare kriminaliseras, men han skjuter inte enbart skulden på ett orättfärdigt samhällssystem. Hedén menar att han också lägger ett personligt ansvar på de individer som förfallit moraliskt: "Även de äro pliktiga att utkämpa rättens kamp emot orätten". Samtidigt som Koch ger en mästerlig bild av en förbrytares föreställningsvärld och visar dennes skuld till sitt öde, visar han enligt Hedén att även brottslingen måste tillerkännas människovärde. Institutionernas sätt att rehabilitera de kriminella ansåg Koch inte leda till någon förbättring.

Hedén fann i Kochs roman en syn på rätt och orätt som överensstämde med hans egen åskådning. Även om samhället hade del i skulden till en individs förfall, måste också denne känna ett moraliskt ansvar. Fastän Koch inte var marxist, eller ens en "radikal och rättrogen socialist", ansåg Hedén att socialismen genomsyrade romanen:

> Likväl är det med stolthet man skönjer, att *Guds vackra värld* aldrig kunnat verka så starkt som den gör, om ej socialismens anda fyllt den och dess författare. Endast därigenom, endast genom att en stor sak lyft och gripit oss i och med författarens konst, endast därigenom har den personliga framgång han med sin bok vunnit blivit en verklig seger.

Även Maria Sandel övergav den kollektiva arbetarskildringen. Men liksom i bedömningen av Kochs *Guds vackra värld* relaterade Hedén Maria Sandels *Häxdansen* till arbetarklassens kamp. Han recenserade romanen under rubriken *En äkta folklivsskildring* (Soc.D. 16.12 1919). Maria Sandels skildring av förfallet inom arbetarklassen ser han som en kritik som kan stärka den socialistiska kampen. Återigen rör det sig om individens ansvar; här betonas vikten av att arbetarna själva inser nödvändigheten av en hög moral. Kampen för socialism innebar för Hedén lika mycket en moralisk som en ekonomisk kamp: "endast en sedligt stark arbetarklass mäktar avhjälpa sin egen nöd; endast en sådan kan föra klasskampen till en varaktig och fruktbringande seger". Maria Sandels skarpa kritik av arbetarklassen beror, menar Hedén, delvis på att hon är kvinna. Hon ser förfallet från arbetarkvinnans perspektiv. Det är hon som drabbas hårdast när förfallet breder ut sig: "när ett arbetarhem är förfallet, blir det först och sist kvinnan, hustrun, som får lida därav". Maria Sandel visar enligt Hedén hur arbetarkvinnans kamp hindras både av männen i den egna klassen och genom det borgerliga sam-

hällets förtryck. Samtidigt kritiserar också Sandel arbetarkvinnorna för deras omedvetenhet som leder till att de utnyttjas av männen.[13]

Överhuvud gav *Häxdansen* Hedén anledning till en diskussion om arbetarfamiljernas levnadsförhållanden och statens familjepolitik. Den skildring av förfall och misär som mötte läsaren i *Häxdansen* gav ytterligare näring åt kraven på en mer aktiv familjepolitik menade han. Han pekar på H.G. Wells' förslag om statsunderstöd till fattiga mödrar eller, om ingen annan utväg var möjlig att staten helt övertog ansvaret för barnens uppfostran. Hedén hävdade, att barnen skulle tas ifrån hem där de vanvårdades, vilket inte gjordes: "Vi hålla självklart på familjens helighet". Konsekvenserna av detta visas i Maria Sandels roman: "Det är för barnamördandets helighet de samhällsbevarande här som i så många andra avseenden kämpa och icke för familjens".

Hedén sätter genomgående Maria Sandels skildring av förfallet inom arbetarklassen i relation till sociala förhållanden. Romanen ses som en uppmaning att skärpa den socialistiska kampen.

Rent konstnärligt saknar Hedén den fantasi som förhöjt författarinnans tidigare böcker. Detta kompenseras dock genom bokens humor: "Maria Sandel äger något som bildar den nödiga motvikten mot livsskildringens hemskhet: humor. Det är underbart att kunna skriva om dylika ting och ändå hålla humöret uppe som hon". Humorns roll i verklighetsskildringen hade Hedén tidigare berört i recensionen av Upton Sinclairs roman *Kung Kol* (FDP 25.5 1918). I denna fann han också en humor som gjorde att läsaren kunde stå ut med de ohyggligheter som behandlades i romanen. Det var inte någon ytlig humor Hedén åsyftade, utan en humor som uppstått för att man överhuvud skulle kunna överleva och behålla tron på en möjlig samhällsförändring. Om humorn i Sinclairs roman skriver han: "denna humor är äkta, ty den har framsprungit ur den okuvliga optimism som här är parad med det omutliga verklighetssinnet". Samma förhållande synes gälla för Maria Sandels bok: "hennes humor är född just ur eländet. Den söker aldrig försköna eller fördölja detta, den snarare skärper det. Men ändå lyfter och glansomgjuter den skildringen". Humorn fungerar inte som en försonande faktor i verklighetsskildringen men ger den en optimistisk grundton.

Ändå var Maria Sandels realism av den typen att den kunde verka uppskakande och kanske påfrestande på läsaren. I recensionen av hennes roman *Droppar i Folkhavet* utvecklar Hedén sina synpunkter på vad han kallar "den dystra dikten" (Soc.D. 6.12 1924). Han ställer sig frågan, vad det är som gör den dystra dikten konstnärlig och finner här två sätt att förhålla sig till den verklighet man beskriver. Ett är att se sentimentalt på verkligheten: "Man frossar i olyckan, dyker ned i olyckan, gråter och beskärmar sig över olyckan". Detta tycks Hedén mena vara typiskt för en del av borgerligheten uppburna författare; som exempel anför han Sigrid Undset. Maria Sandel däremot har valt ett annat förhållningssätt till verkligheten. Även om hon också stundom kan bli alltför känslosam, söker hon att objektivt återskapa verkligheten. Hennes bok ställer, menar Hedén, "läsaren och

ohyggligheten öga mot öga utan att dölja ohyggligheten bakom någon täreslöja. Det är detta som många finna så påkostande". Särskilt borde det gälla den läsargrupp som inte omfattar Maria Sandels samhällssyn. Hedén är därför förvånad över att Maria Sandel fått ett välvilligt mottagande bland medelklassen, som han menar egentligen skulle föredra den sentimentala verklighetsskildringen. Emellertid var detta inte särdeles uppseendeväckande, om man ser på de olika läsarter Maria Sandels senare böcker inbjöd till. Hedén såg hennes romaner från ett medvetet politiskt perspektiv; han sökte dra fram förbindelser mellan dessa och arbetarrörelsens politiska kamp. Andra kritiker har emellertid läst hennes senare böcker som utvecklingsromaner utan någon egentlig anknytning till arbetarrörelsen. Holger Ahlenius skriver om Maria Sandels sena verk: "De rymma egentligen inga sociala eller samhällskritiska problem utan röra sig på den rena mänsklighetens plan".[14] En sådan läsning av författarinnans böcker kan förklara att hon uppskattades även inom medelklassen. För Hedén framstod emellertid Maria Sandel framförallt som arbetarförfattarinna.[15]

Varken Martin Koch eller Maria Sandel sökte nya former för sina romaner utan anpassade det litterära uttrycket till redan existerande litterära genrer — något som delvis kan förklara att romanerna kunde läsas på så skilda sätt. En arbetarförfattare som däremot sökte en ny form att gestalta de proletära erfarenheterna var Gustav Hedenvind Eriksson. Främst gäller detta perioden 1918—1924, som enligt Conny Svensson kan ses som en avgränsad helhet i författarskapet.[16] Hedén ansåg att *En dröm i seklets natt* innebar ett genombrott för Hedenvind därför att han i denna roman förenade fantasi och verklighetsskildring. Hedenvind hade visserligen redan tidigare varit en författare av rang men inte någon som Hedén hade varit ivrig att läsa. Dels hade det funnits formella brister i hans verk, dels fann Hedén hans verklighetsskildringar alltför dystra. Men i *En dröm i seklets natt* visade Hedenvind att han utvecklats som verklighetsskildrare: "nu kan Hedenvind icke blott dikta, nu kan han ock berätta" (Soc.D. 17.11 1919). Framförallt var det dock drömsekvenserna i romanen som imponerade på Hedén. Han uppfattade inte dessa som konstnärligt medvetet bearbetade avsnitt utan av inspirationen framkallade syner:

> Det är en fröjd att äntligen få läsa en dikt som vågar vara sig själv vare sig läsaren tycker om det eller icke. Det är ett äkta bevis på inspiration att författaren låter sina drömbilder följa varandra just i den ordning som de självmant uppstå i hans själ, enligt sin egen logik utan att mästrande rätta och jämka på dem.

Hedenvinds språk i drömskildringen beskriver Hedén som "halvt flämtande av inspirationens iver, halvt högstämt och stolt av inspirationens profetiska visshet". Romanen har emellertid en realistisk avslutning, vilket Hedén uppskattar: "I en liten humorisktisk-ironisk livsbild [. . .] har författaren givit sin bok den absolut riktiga avslutningen".

Romanen som helhet uppfattade Hedén som ett uttryck för den ideella skön-

hetslängtan han menade fanns i den moderna arbetardiktningen. Den hade också en funktion i den socialistiska kampen genom att den bidrog till att andligt förädla den enskilde individen.

En dröm i seklets natt innebar en utveckling av Hedenvinds författarskap som han fullföljde i de kommande böckerna. Om stilen i romanen *Tiden – och en natt* skriver Hedén: "Dock är Hedenvinds stil numera främst litterär d.v.s. den har blivit ett uttryck för hans personlighet och dess skönhetssökan" (Brands julnr. 1919). Kunde då Hedenvinds säregna fantasidikt sägas vara arbetarlitteratur? En som inte ansåg detta var Ivan Oljelund. Hedenvinds roman *Järnets gåta* kunde, menade han, inte räknas som proletärdikt.[17] Detta ansåg emellertid Hedén, som på denna punkt polemiserade mot Oljelund i sin recension av *Järnets gåta* (Soc.D. 25.11 1921), och ställde frågan: "Skulle då ej en proletär kunna hava fantasi? Och skulle ej denna fantasi färga hans framtidsdrömmar? I själva verket skönjes proletärdraget mycket klart i Hedenvinds bok". Hedén fann detta i beskrivningen av trälen Stenvridar, som han ansåg visa proletärdiktarens födelse. Romanen var också en uppgörelse med industrialismen; den visade dess destruktivitet och pekade mot en framtid som Hedén tycks tyda som socialismens: "Bakom den förödelse, som järnet, kulturverktyget, satt i råa och lömska händer, åvägabringar, gryr aningen om en annan tid, en tid, då kulturen ej längre skapar död". Örjan Lindberger betecknar i sin bok om Hedenvind *Järnets gåta* som "den svenska litteraturens förnämsta diktverk om industrialismens problem".[18] Hedén var en av de få kritiker som uppmärksammade den aspekten av romanen.

Synen på Hedenvind som fantasins och inspirationens diktare återkommer i Hedéns recension av *Orions bälte,* den sista bok han anmälde av Hedenvind. Hedén hade för övrigt en viss delaktighet i denna roman. Hedenvind hade lämnat den till Tidens förlag för publicering 1922.[19] Hedén som var förlagets litteräre rådgivare rekommenderade boken till utgivning, men förlagschefen Karl Olsson var tveksam om romanen skulle gå att sälja och dröjde med besked. *Orions bälte* såldes då som följetong till Social-Demokraten på förslag av Hedén. Han bearbetade också romanen så att den skulle passa i följetongsform. Men publiceringen uppsköts och 1923 fick Hedén besked om att följetongen inte kunde beredas plats i tidningen. Hedenvind hade under denna tid bestämt sig för att omarbeta romanen, vilket han gjorde under vintern 1923. Slutligen publicerades *Orions bälte* av Tidens förlag på rekommendation av Hedén, som således var väl bekant med romanen då den recenserades.

I recensionen hävdar Hedén att vad som fattas den samtida svenska litteraturen är inspiration: "Vad som brister vår tids diktning är icke teknik, icke intelligens, icke idealitet, icke smak, icke stil. Det är inspiration. Tyvärr är det inspirationen som gör diktningen" (Soc.Dem. 1.12 1924). Hedenvind utgjorde emellertid ett av de få undantagen: "Av de ytterst få såsom diktare verksamma svenska diktare, vilka man kan tillerkänna inspiration i ordets fulla och egentliga mening, har Gustav Hedenvind-Eriksson den renaste svensk-lyriska inspirationen". Genom

inspirationen förmår Hedenvind skapa visioner och tränga in under verklighetens yta: "livet uppenbarar för honom sina svårtillgängligaste vidder, sina mest fjärrangömda fjälltinnar och sina dunklaste bråddjup".

Hedén framhåller även i recensionen den solidaritet som är grunden för Hedenvinds livsåskådning. Om solidaritet leder människors handlande skapas möjligheten av en bättre tillvaro. Hedén menar att boken överhuvud utmärks av en okuvlig tro på människan, en tro han själv omfattade.

Arbetardiktningen var inte längre enbart en skildring av arbetarliv. I recensionen av Karl Östmans *Den breda vägen* (Soc.D. 21.12 1923) skriver Hedén att arbetardiktningen i regel inte sökte återgiva verkligheten utan ville "vara en personlig konst med verkligheten som bakgrund". I Östmans fall resulterade detta i en impressionistisk stil, som Hedén ogillade. Han vände sig inte mot stilen i sig men tillsammans med författarens tendens att göra sina karaktärer till "stämningsmänniskor" utgjorde Östmans bok enligt Hedén ett exempel på "den gamla, oändligt välkända Hjalmar Söderbergska estetiken överflyttad på arbetarlivet". Östmans roman var emellertid även en utvecklingshistoria. När hjälten överger dagdrivarlivet och tar anställning vid ett sågverk blev romanen bättre menade Hedén. Att Östman visade arbetarlivets hårda villkor ansåg han också vara en av bokens förtjänster.

Den impressionistiska stilen var dock inte typisk för den samtida litteraturen enligt Hedén som i recensionen av *Den breda vägen* pekar på att kravet på faktaunderlag för diktningen gjort sig alltmer gällande och resulterat i att vissa författare sökt sig ifrån den egentliga skönlitteraturen. Hedén nämner bl.a. Fabian Månsson. Bland de äldre arbetarförfattarna intar denne en särställning. Han debuterade så sent som 1916 och rörde sig, som Erik Hjalmar Linder skriver, i "skönlitteraturens utkanter". Samtidigt, menar Linder, var han "på sätt och vis prototypen för den första generationen arbetarförfattare: bondson och rallare, tidningsman och temperamentsfull politisk agitator".[20] Om Månssons breda folklivsskildringar tycks meningarna ha varit delade. Hedén inleder recensionen av *Sancte Erics gård* (Soc.D. 9.12 1922) med att skämtsamt beröra den förvirring han tyckt sig märka att Månssons bok väckt. Hur skall den egentligen klassificeras? Vetenskap kan den inte kallas eftersom den inte är skriven av en akademiker. Inte heller är den en roman, då den saknar det för denna genre oundgängliga "romanhjältekräket": "Den har ju ingen hjälte, ingen modern hjälte, ty där finns ej något kräk". Hedén besvarar själv sin fråga:

> I själva verket är Fabian Månssons bok ett utslag av den hemliga leda vid skönlitteraturen, som bor och måste bo bakom de senaste årens förfärliga massproduktion. Man söker något nytt, något fastare än alla de lösa romanerna, men som samtidigt giver friare flygrymd åt fantasin än den rena vetenskapen giver eller borde giva.

Fabian Månsson ger i *Sancte Erics gård* en inträngande bild av medeltida liv. Att han lyckats med detta anser Hedén bero på att han byggt sin framställning på

två för den historiska utvecklingen, grundläggande faktorer: ekonomi och religion. Han skildrar dessas brytning mot varandra under medeltiden samtidigt som han detaljrikt beskriver folkets dagliga liv.

I recensionen av bokens andra del diskuterar Hedén på nytt vilken beteckning verket skall ges. Det är inte någon roman men heller inte en populär historia i Grimbergs efterföljd. Han menar att Månssons bok representerar en ny tendens i den samtida svenska litteraturen:

> Verket är ett prov på den nya, sociala, verklighetstrogna och tankemättande men samtidigt fantasistarka litteratur, som vi, utleda på de oändligt många och oändligt enformiga kärleksromanerna, längta efter (Soc.D. 31.10 1923).

Hedén drar en parallell till Ludvig Nordström och totalismen, och menar att Månsson omedvetet skapat ett totalistiskt verk. Till Hedéns syn på totalismen återkommer jag nedan. I recensionerna av Fabian Månssons böcker märks Hedéns förhoppning att en ny social skildring skall vinna insteg i litteraturen. Av de äldre arbetarförfattarna ingav Månsson förhoppningar om en förnyelse av folklivsskildringen som Hedén uppmuntrade. För övrigt såg han vid 20-talets början inte särskilt optimistiskt på arbetarlitteraturens framtid. De yngre arbetarförfattarna intresserade sig inte längre för den sociala verkligheten. Några tecken på en ny social arbetarlitteratur fanns heller inte.

En ställning mellan de äldre och yngre arbetarförfattarna intar Dan Andersson såtillvida som han aldrig hann uppleva debatten kring proletärförfattarna. Liksom Hedenvind Eriksson skildrade Dan Andersson i sina första verk vildmarksliv. I recensionen av *Kolarhistorier* skriver Hedén att vildmarksskildrarna med Dan Andersson "fått en värdig och värderik tillökning" (Soc.D. 1.8 1914). Vissa brister som var typiska för en debuterande arbetarförfattare fanns emellertid också i dennes bok. Hedén pekar främst på en brist på originalitet. Han menade att den obildade arbetarförfattaren löpte risken att uttrycka sig alltför allmänt. Både innehållet och formen kunde lätt bli banala. Dan Andersson nådde heller inte i sina försök att förmedla sin livssyn över "enkla och välkända allmänsanningar". Av avgörande betydelse för bokens värde ansåg Hedén dock inte denna brist vara.

Dan Andersson fortsatte vildmarksskildringen i *Kolvaktarens visor*, vilken Hedén ansåg vara den enda "proletärboken" av dem som utgavs kring julen 1915 (Soc.D. 17.12 1915). Vad som föranledde honom till detta påstående framgår av de jämförelser han gör mellan Dan Anderssons bok och Carl Larssons i By bondeskildringar. Skillnaden dem emellan består i att Dan Anderssons arbetarhistorier saknar den grundton av trygghet och skämtlynne som karakteriserar Larssons bondeskildringar. Dan Anderssons dikt har sin utgångspunkt i en kunskap om livet som inte rymmer några ljusa sidor. Tragiken i hans berättelser orsakas av människors materiella nöd. Detta gör dem enligt Hedén till proletärdikt. Dan Andersson skildrar hårt och naket liv som han själv upplevt vilket också ger honom hans styrka som författare.

Hedén uppskattade främst Dan Andersson som verklighetsskildrare. När han lämnade den, som i boken *Det kallas vidskepelse,* menade Hedén att resultatet blev mindre lyckat. Dan Andersson kunde ännu inte konstnärligt omforma bokens folksägner och hade heller inte tillräckligt av folkets tro för att kunna återge dem på ett folkligt, naivt sätt (Soc.D. 13.1 1917).

Men även mot Dan Anderssons sätt att skildra verkligheten kom Hedén i viss mån att förhålla sig kritisk. Han fann honom alltför pessimistisk. Redan i recensionen av *Kolvaktarens visor* pekar Hedén på att Dan Andersson gestalter inte gjorde uppror mot de villkor de tvingades leva under utan övervann olyckan genom att stoiskt uthärda den: "de kapitulera lika litet för livet som för herrarne". Men där fanns inget försök att ändra och förbättra livssituationen. Om romanen *De tre hemlösa* skriver Hedén: "Den hävdar hela tiden att livet är utan hjärta och slutar med att människorna intet förmå, om de ock hava hjärta" (FDP 26.10 1918). Han menade att Dan Andersson själv sökte tröst i religionen men att denna inte gav hans roman något ljusare perspektiv:

> Var finns då trösten? I religionen? Eftersom Dan Andersson söker romantik, så söker han religion. Han tror sig ock finna den. Men hjälper den? Han själv men icke hans bok svarar på den frågan.

I recensionen av *David Ramms arv* efterlyser Hedén en positiv motvikt till pessimismen i romanen men menar att det är Dan Anderssons svaghet som författare att han enbart ser livet i svart:

> Dan Anderssons fantasi är mäktig i det hemska. Vad han saknar är däremot förmågan att skapa en verksam motsättning mot det hemska [. . .] Icke ens några glada småscener vill han skapa som mellanslag i sorgehistorien. (Soc.D. 12.12 1919).

I ett par artiklar om Dan Anderssons författarskap efter dennes död (Soc.D. 20.9 1920, 23.12 1922) återkommer Hedén till den pessimism han ansåg vara dennes mest utmärkande drag och som utgjorde både Dan Anderssons svaghet och styrka som författare. Han koncentrerade sig i sina böcker på ett fåtal gestalter som han tecknade med en intensitet, som Hedén menade att man måste gå till de stora ryska författarna för att finna en motsvarighet till. Men samtidigt förkroppsligade hans gestalter enligt Hedén "livets obarmhärtighet och livskraftens väg nedåt", vilket medförde en ensidighet som var Dan Anderssons svaghet:

> Vad som brister hans gestalter är deras oförmåga att göra motstånd mot det oundvikliga. De falla för ödet, visserligen utan flykt och utan bön om nåd, men även utan försvar (Soc.D. 20.9 1920).

Hedén trodde emellertid att Dan Andersson skulle ha kommit att omfatta en ljusare livssyn. Dels hade denne funnit en tröst i en religiös åskådning, som Hedén kunde fördra därför att han ansåg den vara mer indisk än kristen. Dels menade han att Dan Andersson om han "lyckats övervinna sin värsta fattigdom – säkert även upptäckt den livsvilja som dock måste finnas bakom den verkliga storheten".

Dan Andersson hann inte ta ställning i debatten kring proletärförfattaren. Den kritik Hedén riktade mot Dan Andersson pekar dock mot den som drabbade vissa av avfällingarna. Genom att Andersson skildrade gestalter som inte förmådde gripa till handling för att ändra sina livsvillkor kunde han heller inte ge läsaren ideal att omvandla i social handling. Detta kom också att gälla flera av de arbetarförfattare som avsade sig socialismen: därmed förlorade även deras diktning sin idealbildande funktion. Hedén skulle komma att känna sig besviken inför arbetarförfattarnas utveckling som inte motsvarade hans förväntningar på arbetardiktningens roll i samhället.

I recensionen av Ragnar Jändels *Sånger och hymner* (Soc.D. 2.12 1921) ägnar Hedén ett inledande parti åt en diskussion av dennes och andra arbetarförfattares avfall. Han uppfattar detta som en del av den allmänna reaktion som präglar samtiden. Att arbetarförfattarnas nya livsåskådningar skulle vara helt oförenliga med socialismen kan Hedén inte förstå. Han menar tvärtom att det utmärkande draget i de tidiga arbetarskildringarna var en förening av idealism och socialism:

> Det vackra, det lovande, det upplyftande i den proletärdiktning vi hittills haft, var just dess förmåga att ena idealitet och social strävan. Om den religiösa form som idealiteten tog sig kunde man hysa olika meningar. Åt idealitetens innersta syftning kunde man blott glädja sig.

Som vi tidigare sett uteslöt enligt Hedén inte en socialistisk åskådning idealism. Han menade att man även med idealismen som utgångspunkt kunde komma till socialism och byggde själv sin socialistiska övertygelse på en etisk värdering mer än på en vetenskaplig analys av produktionsförhållanden. De författare som fann idealismen oförenlig med socialismen och vände sig till religionen hade däremot isolerat sin diktning från de äldre arbetarförfattarna. Men inte bara från dessa; Hedén hävdar att de också genom avfallet tagit avstånd från den störste inom svensk litteratur: Strindberg. Han pekar på att denne inte uppfattade titeln "underklassdiktare" som nedsättande, utan tvärtom såg den som en hederstitel:

> Vid 60 års ålder, då han såg tillbaka på sitt liv och sin diktning, talade denne diktare om "småfolkets talesmän bland vilka jag aldrig kan upphöra att räkna mig, emedan jag är Tjänstekvinnans son". Låt oss — det blive titelstridens facit! — för all del icke göra Oljelund, Blomberg och Jändel, den orättvisan att nämna dem i något som helst samband med Strindberg.

Jändel kommenterade, i ett brev till Oljelund, Hedéns reaktion, som han ansåg grundades på dennes "rysliga brist på fattningsförmåga".[21] Han spådde att Hedén i framtiden inte skulle komma att recensera deras böcker "något som vi ju ej sörja över".[22] Den oberördhet Jändel visar inför denna framtidsutsikt var nog skenbar; avfällningarna kände sig utsatta i debatten. Att Hedén vände sig mot dem måste ha känts som en missräkning; han var ju den kritiker som tidigare stött och uppmuntrat de unga arbetarförfattarna. Speciellt gällde detta Ragnar Jändel och Harry Blomberg. Den förre framstod i diktsamlingen *Till kärleken och hatet,* som en

typisk företrädare för den unga arbetardikten, menade Hedén (Soc.D. 20.7 1917). Men Jändel hade också en personlig egenart. Med arbetardiktningen i allmänhet delade han harmen över samhällets orättvisor och den längtan efter en bättre framtid, som ofta gavs ett vagt idealistiskt uttryck i dikten. Vi har tidigare sett, att Hedén fann att arbetardiktarna härvid hade svårt att höja sin dikt över det banala. Jändel lyckades emellertid med detta. Han använde visserligen slitna bilder, men hans socialistiska övertygelse tillsammans med hans diktarpersonlighet gav dem enligt Hedén nytt innehåll:

> Stjärneglansen, himlens blå, rymdens fjärran, det blir helt naturligt de kärraste symbolerna för hans längtan. Den är ju ungdomligt idealistisk, ej jordisk. Men den är icke tomt idealistisk. Den är ej bara omklädnaden för ett allmänt hållet och därför föga kärnfast politiskt program. Ej heller är den bara uttryck för en rent personlig lyckokänsla. Den är sammansatt av hans politiska tro, hans socialistiska övertygelse och hans drömmar om ett rikt liv för sig själv och dem han håller kära. Därigenom blir Jändels diktaridealism på en gång osjälvisk och personligt upplevd.

Jändels andra diktsamling, *De tappra,* ansåg Hedén innebära ett steg framåt för diktaren. Särskilt fäste han sig vid dennes skönhetsbegrepp – kanske därför att det hade släktskap med antikens: "Det är emellertid först och sist den etiska skönheten som intager hos Jändel, skönheten av en god, i dikten utstrålad själ". (FDP 17.3 1919). Dikterna i *De tappra* uttryckte också en solidaritet med revolutionärerna i Ryssland och Finland och visade, menade Hedén, att Jändels ideal var den "blödande, sig själv offrande revolutionären".

Jändel övergav emellertid samhällsperspektivet i den följande diktsamlingen *Under vårstjärnor,* där författarens religiösa sökande framträdde. Hedén bemötte samlingen positivt, främst på grund av den djupa etiska känsla som han fann i dikterna (Soc.D. 25.5 1920). Skaldens sökande var inte enbart personligt; Hedén menade att Jändel sökte en kärlek som skulle innefatta inte bara honom själv utan hela människosläktet. Hedén beundrade också Jändels diktnings etiska skönhet, vilken kom att bli en bidragande orsak till hans fortsatta uppskattning av dennes dikt.

Harry Blomberg ägnades också positiva recensioner av Hedén. Redan i sin anmälan av dennes debutsamling *Fejd och Famn* (FDP 4.10 1917) såg han ett framtida diktarlöfte. Speciellt uppmärksammade Hedén Blombergs rytmiska säkerhet i versdiktningen och spårade ett inflytande från Karlfeldt. Jämförelser med denne återkommer i recensionen av *Stora orons män* (FDP 8.2 1919), och en parallell dras även till vildmarksdiktaren Service. Det som skilde Blomberg från denne var hans proletära bakgrund: "Det är denna brytning mellan stadsproletären och vildmarksströvaren som giver Harry Blombergs diktarsjäl dess egenart". I recensionen av *I revolutionstid* (Soc.D. 25.10 1919), pekar Hedén dock på vissa svagheter i Blombergs diktning: han bör göra sig fri från Karlfeldtinflytandet och i hans dikt finns formella brister: "hans rim äro ej alltid rena och han väljer ännu någon gång

ett ord som ej passar i stilen". Men helhetsintrycket förblir positivt: "Huvudsaken är att han kan göra duktiga ting, och knappt någon av våra verkligt unge diktare kan det så bra som Harry Blomberg".

Den sista diktsamling av Blomberg som Hedén recenserade före skaldens avfall var *Kap Horn* (Soc.D. 8.6 1920). Denna samling innebar enligt recensenten ännu ett steg framåt för diktaren, "vars skaldesnille [. . .] med var och en av de snabbt följande diktsamlingarna röjt en stegring så utpräglad och oavbruten att den nästan ängslar en". *Kap Horn* vittnade om att Blomberg var på väg att övervinna det sista hindret för att bli en självständig diktare; beroendet av Karlfeldt. Hedén berömde diktarens formella skicklighet: "Han är född, tycks det, med formen fullfärdig och ändå har denna blivit allt bättre". Det religiösa drag som fanns i Blombergs dikt hade ingen "bismak alls av fanatism eller dogm". Det var, menade Hedén, endast "ett uttryck för själens djupt medfödda dragning mot det oändliga" och därför inte något han vände sig emot.

Hedéns mycket uppskattade recensioner av Harry Blomberg före avfallet tyder på en överraskning av dennes diktarbegåvning. Möjligen kan dennes ungdomliga entusiasm och, som Erik Hjalmar Linder uttrycker det, en "alltför stor lätthet att aptera ståtliga och fantasieggande skrudar",[23] ha bidragit till Hedéns positiva attityd.

Inte fullt så välvilligt som han bemötte Jändel och Blomberg mottog Hedén Ivan Oljelunds böcker. Han fann honom osäker som lyriker och någon god skönlitterär prosa förmådde Oljelund heller inte skapa. I en recension som behandlar dennes fyra första böcker uppmuntras främst den ärligt ifrågasättande hållningen till livsproblemen: "Han lever, tänker och kämpar – på egen hand" (Soc.D. 6.9 1919).

Förräderiprocessen 1916 då också Oljelund blev åtalad utgör utgångspunkt för dennes bok *I ny jord*. Boken karakteriserades av Hedén som "idéhistoria" (Soc.D. 24.11 1920). Någon ny stor diktning rörde det sig inte om: "hur mycket man än må reformera diktningen, kommer man dock aldrig ifrån att dikt först och främst är konst, alltså en fantasiskapelse". Men tillägger han, "sagda verklighetsskildring kan gott vara förebudet till en ny stor konst. Den är en nyttig resning mot utlevad konst och än mer utlevad kritik". Här märks åter den önskan om en förnyelse av den sociala diktningen som Hedén visade vid 20-talets början. Oljelunds bok speglade, menade han, samtidens största problem: det behov av handling och samtidigt den handlingsförlamning som upplevelsen av kriget hade medfört. Han ansåg att författaren hade en tendens att ställa sig vid sidan som passiv åskådare vilket kunde leda till negativism.

I stort ställde sig Hedén positiv till de yngre arbetarförfattarna före proletärförfattardebatten och de därpå följande avfallen. Hur bedömde han då deras verk när de religiösa omvändelserna ledde till att de avsade sig socialismen?

Hans tidigare uppskattande syn på Ragnar Jändels författarskap förändrades inte. Om dennes religiösa åskådning i *Sånger och Hymner* konstaterar Hedén:

> Han har gjort sin nya — eller rättare nu först färdiga — religion skön. Därmed nedslår han, såsom diktare, all kritik därav. Ty en skön religion kan ej ens den värsta fritänkare helt förneka. Han måste däri ana *något* sant, något allmänmänskligt. (Soc.D. 2.12 1921).

Här framkommer Hedéns romantiska skönhetsuppfattning: det sköna bär också i sig det sanna. Ragnar Jändels religiositet vann även förståelse hos Hedén därför att dennes gudsuppfattning skilde sig från kristendomens antropomorfa och närmade sig grekisk filosofi, med gudomen som en i allt levande kraft. Jändel framträdde inte heller som en religiös sanningsförkunnare. Även om Hedén inte delade skaldens livsåskådning såg han ändå något positivt i den. Han skriver i recensionen av Jändels *Det stilla året* under rubriken *Religion som är liv*:

> Hur olika ens egen världsåskådning må vara mot Jändels, faller det en icke in att disputera med honom. Ty vare sig hans åskådning är riktig eller ej, så är den kulturfrämjande. (Soc.D. 24.12 1923).

I sitt levnadssätt och i sin natursyn strävade skalden mot ideal som också var arbetarrörelsens menade Hedén och jämförde härvid Jändel med en annan omvänd författare, Sven Lidman:

> Den förre lever ensam, fullständigt skild från vår maskin-, massproduktions- och massförkunnelsekultur. Den senare lever en stor del av sitt liv inför offentligheten och är (ofrivilligt visserligen) en modern sensation av i grunden samma art som revyen och biografen (Soc.D. 24.12 1923).

Lidman blir ett exempel på det borgerliga samhällets förflackade kulturbegrepp medan Jändel, genom att ställa sig vid sidan av dess kommersialism, närmar sig arbetarrörelsen. Trots avfallet kunde Hedén fortfarande finna förbindelser mellan Jändel och den arbetarrörelse denne lämnat.

Jändel beskrev, liksom Oljelund och Blomberg, i en skildring med självbiografisk bakgrund sin brytning med socialismen. *Den trånga porten* bär också undertiteln *En utvecklingshistoria*. Fastän Hedén i sak inte var överens med Jändel menade han dock att dennes bok gav politisk lärdom. Trots att författaren numera framställde sig själv som opolitisk visade hans människoskildring nödvändigheten av ett samhällsengagemang. Beskrivningen av barndomen ansåg Hedén vara mer revolutionär än de revolutionsdikter Jändel skrev som ung: "Så länge ännu ett svenskt barn kan få växa upp på detta sätt, så länge måste var hederlig människa känna det som sin plikt att lidelsefullt sträva för ett bättre samhälle" (Soc.D. 24.12 1924). Men även om Jändels bok innehöll element som kunde ges politisk betydelse var ju Hedén medveten om att detta inte längre var dennes intention med författarskapet:

> Vad Jändel själv innerst vill är dock varken att skildra samhället eller att skildra människor. Han vill lära människorna att finna sig själva och finna lyckan, hurudant än samhället och hurudana än medmänniskorna äro.

Denna hans strävan baserades på den religiösa övertygelsen. Hedén betonar i

recensionen åter dess estetiska natur: "estetiken är mycket mer i släkt med vad han kallar religion än han tror". Detta tillsammans med den antika dragen i Jändels religiositet gjorde att Hedén fortfor att uppskatta dennes diktning. Han konstaterar om *Den trånga porten*: "Den är full av skönhet. Naturens skönhet och en av naturens skönhet närd fantasi bryter ständigt och oemotståndligt fram däri".

Det resultat Ivan Oljelunds sökande efter en livsåskådning fick i omvändelseromanen *Med stort G* vann däremot inte Hedéns gillande. Framförallt gällde detta den anti-intellektualism som han menade utmärkte Oljelunds åskådning. Den motarbetade ett vetenskapligt tänkande genom att hävda att sanningen nåddes genom "inre skådan". Hedén menade att detta ledde till en oacceptabel relativism: "Man kan endast känna att man själv har rätt och att motståndaren har orätt. Man fritager sig från förståndets kontroll" (Soc.D. 26.11 1921). Ett etiskt allvar som tog sig religiösa uttryck var inte Hedén främmande, men en religion som gjorde anspråk på vetenskaplighet avvisade han.

Även på andra punkter kritiserade Hedén Oljelunds nya livsåskådning. Trots att denne nu predikade människokärlek tyckte Hedén att det mest framträdande draget i hans bok var kritiken av medmänniskorna. Den tjänade, ironiskt nog, det sanningsbegrepp som Oljelund förkastat:

> även obarmhärigheten har sin uppgift i livet [...] Oljelunds skarpa och ohöljda människokritik tjänar — i den mån den är riktig — denna uppgift. Men det är den vetenskapliga sanningen, den där intellektualistiska sanningen, förståndssanningen, som den därmed tjänar. Dessutom måste man i klarhetens namn kräva att kritik kallas kritik och icke kärlek.

Den samhälls- och religionskritik som Oljelund framförde i *Svenska Brev* ledde till ett mer positivt bemötande från Hedéns sida (Soc.D. 18.12 1923). Även om Oljelund inte övergivit sin religiösa åskådning förkunnade han den inte längre som enda vägen till sanning enligt Hedén. Denne menade att boken visade att arbetarförfattarna börjat överge de religiösa spekulationerna. Han pekar i recensionen på ett uttalande av Ludvig Nordström. Denne hade en gång sagt att det var få arbetarförfattare som förmådde tänka. När Nordström fällde detta yttrande hade det en viss relevans: "då såg det verkligen ut som om arbetardiktningen skulle drunkna i religiös mystik". Situationen hade emellertid förändrats: "nu måste man tvärtom konstatera att en påfallande stor procent av vår litteraturs få hjärnor äro arbetardiktare". En viss optimism kan alltså spåras i Hedéns syn på arbetarförfattarnas utveckling, avfallen till trots.

Fastän författare som Jändel och Oljelund inte ansåg sig ha någon anknytning till arbetarklassen tog Hedén inte avstånd från deras författarskap.[24] Däremot kom han att radikalt omvärdera Harry Blombergs dikt. Under debatten 1921 förekom en replikväxling dem emellan där Blomberg krävde att Hedén skulle definiera vad han avsåg med begreppet proletärdiktare.[25] Hedén kände sig tydligen angripen. När Blomberg sände kritikern sin omvändelseroman *Tiden och en människa* vägrade Hedén först recensera boken,[26] men han bestod den småningom

med en nedgörande anmälan (Soc.D. 27.2 1922). När han året därpå recenserade diktsamlingen *Landkänning* inledde han med att anknyta till debatten två år tidigare och ironiserade över Blombergs utveckling:

> Harry Blomberg som skald är numera en sökare. Vad han söker synes först och främst vara förläggare. Han har nämligen bytt om förlag, och då han nu hamnat på samma förlag som Prins Wilhelm [...] så är han ju lyckligen fritagen från all fara att misstagas för proletärförfattare (Soc.D. 19.1 1923).

Blomberg hade definitivt övergivit sin proletära bakgrund och sökte etablera sig i de borgerliga kretsarna. Det var inte bara nya förläggare han jagat utan också nya ämnen för sin dikt. De nya motivkretsar han infört i sin diktning uppskattades inte av Hedén. Blomberg diktade om den industriella utvecklingen; i hans religiösa omvändelse hade enligt Hedén Gud omvandlats till en maskin. Det okritiska förhärligandet av teknikens framåtskridande ställde sig Hedén skeptisk inför. Tron på industrialismens och teknikens utveckling var en illusion — det hade redan visat sig att resurserna inte var outtömliga: "Och just i den tid då mänskligheten börjar ana detta och vetenskapsmännen börja brottas med de oerhört svåra problem som framtiden ställer, då börja skalder prisa den industriella utvecklingens härlighet och evighet". Den religiösa ton som utmärkte Blombergs maskindyrkande dikt behandlade Hedén mycket ironiskt. Skalden hade i en dikt placerat jungfru Maria i storstadsvimlet; Hedén vill inte vara sämre utan ger i recensionen ett bidrag till den nya diktningen, Gudsmoder i Stockholms skärgård, med följande inledning:

> Du står på skäret, gudsmoder, där
> vågen löddras vit
> av tusen snabba båtar med tysk eller finländsk sprit.

Någon förståelse för Blombergs utveckling som diktare hyste alltså inte Hedén. Bland avfällingarna var denne den ende han helt kom att ta avstånd från. Inte förrän 1925 kom en försoning till stånd och då på Blombergs initiativ.[27]

Före avfallen hade de yngre arbetarförfattarna givit uttryck åt ideal som de senare kom att överge. En arbetarförfattare som däremot debuterade med vad som i vänsterkretsar betecknades som en avfällingsroman var Maj Hirdman. Romanen *Anna Holberg* utgavs 1921. Den mottogs välvilligt i den borgerliga pressen, men kritiserades skarpt av Zäta Höglund i *Folkets Dagblad Politiken*:

> Denna bok är på intet sätt märklig ehuru den på grund av sin tendens och författarinnans föregående som ungsocialist haft att räkna med en god borgerlig press. Ty hur höjd över politiska hänsyn den borgerliga kritiken än vill ge sig sken av att vara, dömandes endast efter litterära synpunkter, så slår det icke fel, att en socialist som sig omvänder och bättrar och skriver en liten roman eller novell om den saken genast kan påräkna mycket aktningsfulla recensioner, boken må vara aldrig så svag som konst (FDP 19.10 1921).

Även om *Anna Holberg* inte var undermålig som roman fanns i den en bismak av "oljelunderi", ett nytt namn för avfällingslitteraturen![28]

Hedén kom att inta en medlande position mellan ytterlighetsståndpunkterna. Visserligen höll han med om att Anna i bokens slut främst ägnade sig åt moderskapet men menade, att det i romanen inte fanns något som tydde på att hon därmed uppgivit sin socialistiska övertygelse: "Författarinnan hävdar endast att en kvinna kan vara mor och socialist på en gång, ja att hon kan utöva sin socialistiska gärning främst som mor" (Soc.D. 21.11 1921). Hedén ansåg inte att Maj Hirdman i *Anna Holberg* tagit avstånd från arbetarrörelsens kamp. I sin recension av hennes följande bok, novellsamlingen *Människoträsket*, relaterar han författarinnans framhävande av moderskapets betydelse till debatten om barnbegränsning. Att begränsa antalet barn fann Hedén nödvändigt men samtidigt måste "driften till barnalstring" hållas "levande, sund, vördad" (Soc.D. 12.12 1922). Det var denna problematik Maj Hirdman förstått och tagit ställning till i *Anna Holberg*. Något avfall var det inte fråga om. I recensionen av *Människoträsket* utnämner Hedén Maj Hirdman till vår nya proletärförfattarinna och jämför henne med Maria Sandel. Båda skrev ohöljt realistiskt något som Hedén menade vara mer typiskt för de kvinnliga arbetarförfattarna än för de manliga. De förra hade vidareutvecklat 80-talets realism medan de manliga arbetarförfattarna i sin verklighetsskildring ingjutit mer fantasi och lyrik. Varför det skulle förhålla sig på detta sätt redogör Hedén inte för. Möjligen kan man sammanställa det med de synpunkter på kvinnliga författare som han framförde i recensioner av Maria Sandels böcker. Hedén menade att arbetarkvinnan var den som drabbades hårdast av fattigdomen, och att hon därför kunde ge en mer inträngande bild av arbetarklassens liv. Maj Hirdman skärpte den kritik mot förfallet inom arbetarklassen som också fanns i Maria Sandels arbetarlivsskildringar. Hedén betecknade *Människoträsket* som en "högeligen lämplig läsning för en arbetarklass som icke räds för sanningen, ens när den är som mest sträng och samvetsprövande".

När Hedén bedömde de verk som arbetarförfattarna skrev efter avfallen eller när han bedömde en roman som av andra politiskt radikala kritiker förkastats som "avfällingslitteratur", sökte han framhäva de element som kunde ges en politisk betydelse och förbindas med arbetarklassens kamp. I sak var han oense med avfällingarna, men konstnärligt kunde han fortfarande uppskatta deras verk och även i dem finna drag som förenade dem med arbetarrörelsen.

Under sin tid som kritiker hann Hedén också se tecken på den nya arbetarlitteratur som växte fram under 20-talet. Jämfört med tiotalets arbetarskildringar var den mer utpräglat individualistisk, även om den rymde ett socialt patos och en solidaritet med de enkla människorna.

Något positivt hade emellertid inte Hedén att säga om den unge Eyvind Johnsons novellsamling *De fyra främlingarna* som han anmälde under rubriken *Om kräks själsliv* (Soc.D. 22.12 1924). I den fanns allt det Hedén ogillade: viljelöshet, pessimism och psykologiserande. Recensionen innehåller referat av de fyra novel-

lerna där hans aversion tydligt framkommer. Ett exempel är behandlingen av novellen *Snickarprofessor Tantalus*:

> Nästa novell har ett bra ämne: en kunskapshungrig arbetare i en småstad, där alla andra hungra efter helt andra ting än kunskaper. Givetvis kan en sådan aldrig få det för trevligt. Dess värre har författaren icke nöjt sig med att psykologiskt utveckla detta ämne, han kastar sig över det som en glupande ulv. Han målar ut den unge mannens vidrigheter i de mest glödröda oljefärger. Han låter till yttermera visso även yttre olyckor hagla över martyren. För att höja intresset för denne gör han honom till ett ohövligt kräk och sammanparar honom med en visserligen något hövligare men lika hjälplös stackars flicka. Då är allt färdigt för ett uppiggande massmord.

Hedén menar att Johnson övertagit en uttjänt borgerlig diktnings uttryckssätt:

> Den enda reflexion en sådan bok kan utlösa är denna: Att de bara orkar! Att de kunna stå ut, bok efter bok, år efter år, och skildra samma eviga viljelösa förkomna kräk! Att det finns så många unga proletärdiktare som vilja stoltsera i överklassdiktarens avlagda kläder! Det viljelösa kräket har ju vårdats och omhuldats i överklasslitteraturen ända sedan 80-talet.

Johnsons nervösa stil ansåg Hedén ha varit överklassens kännemärke fast den där kommit att bli omodern. "Men för proletärdiktare tycks den ha nyhetens behag", tillägger han.

I synnerhet som Hedén menade att Johnson ägde både begåvning och övertygelse, fann han det vara stor skada att de inte utnyttjades bättre. Avslutningsvis skriver han:

> Varför då ej använda sig begåvning till att kämpa för sin övertygelse i stället för att göra sig viktig med att skriva klen och ohygglig litteratur?

Arbetarförfattarna borde inte överta ett i Hedéns ögon uttjänt borgerligt sätt att dikta. Eyvind Johnson var ett exempel på hur en arbetarförfattare därigenom också övertog den pessimism och handlingsförlamning som Hedén menade kännetecknade denna litteratur. Han ansåg det vara ytterst viktigt att arbetarlitteraturen inte förlorade den förening av idealitet och socialism som utmärkt de tidiga arbetarskildringarna. En sådan arbetarlitteratur var den som bäst kunde främja arbetarrörelsens kamp och visa vägen till socialism.

*

Hedén utsatte arbetarförfattarna för en sträng granskning, inte för att motarbeta dessa författare utan för att sporra dem till att övervinna de svårigheter som det innebar för en arbetare att ägna sig åt författarskap. Han ville ha en arbetarlitteratur som var både ett politiskt redskap och estetiskt högtstående. På denna punkt har Hedén kritiserats. Lars Wolf menar att han 1909 inte nyttjar "tillfället till att försöka mobilisera tidens talrika arbetardiktare, alltså dem som främst i periodica

men ibland i böcker utgivna från arbetarpressens tryckerier eller småförlag ställer sina pennor till arbetarrörelsens förfogande".[29] Emellertid gällde debatten om "de tigande diktarna" 1909 endast de etablerade författarna. Hedén recenserade dock arbetarförfattare vilkas böcker han inte fann litterärt värdefulla, men som enligt hans mening ändå fyllde en funktion i arbetarrörelsen. Som exempel kan anföras Ola Vinbergs *Samhällets obehöriga* med undertiteln *En roman* (Soc.D. 31.1 1917). Någon "roman" är dock inte boken enligt Hedén: "Den är helt enkelt en livsbild [. . .] vilken han utan någon omdiktning förtäljer". Därigenom får emellertid boken ett särskilt värde. Den ger en detaljerad bild av livet i ett svenskt fängelse och uppmanar till en förbättring av fångvården.

På liknande sätt bemötte Hedén Einar Ljungberg som han menade "på sitt olitterära sätt" följde Dickens' litterära program: "att lyfta taken av eländets boningar och visa hur det ser ut därinne" (FDP 21.3 1918). Hedén uppger i sin anmälan av *Olyckliga människoliv* (FDP 21.12 1918) – som var en sammanslagning av tre förut publicerade skrifter – att dessa tidigare gått ut i en upplaga på 40.000 ex. Hedén var välvilligt inställd till Ljungberg men kritiserade denne för att i alltför hög grad skylla individens olycka på samhället. Författarens rent litterära ambitioner ställde sig Hedén tveksam inför. Han ville inte kalla alla Ljungbergs berättelser noveller men ansåg dem ändå vara ledigt skrivna. Författaren skrev också på ett sätt "så att folket läser och förstår honom" (FDP 21.3 1918). För den politiska kampen borde ju denna typ av litteratur fylla en funktion även om den inte var av hög litterär klass. Hedén tycks också ansett att så var fallet. Han skriver om Johan Olovs diktsamling *Hammarsmide* (Soc.D. 7.12 1916) som han fann konstnärligt bristfällig, att "Tacksamma måste vi alltid vara mot en som likt Johan Olov får in litet av diktens lyftning och rytm i fackföreningsarbetets hårda prosa".

Hedén uppmuntrade en bruksdiktning och en verklighetsskildring som kunde fylla en viss funktion i den socialistiska kampen trots att han fann den olitterär. Arbetarlitteraturen fick dock inte stanna vid detta. Den måste också utvecklas estetiskt. I sina recensioner av arbetarförfattarna pekade Hedén på brister som han menade skulle komma att övervinnas med tiden.

I den personliga kontakt han hade med arbetarförfattarna sökte han också ge dem konstnärliga råd. Ofta fick han sig tillsänt manuskript med vädjan om utlåtande. Om ett sådant skriver Gustav Hedenvind Eriksson till Hedén den 4.6 1920:

> Ni har gjort många rättelser, och jag skäms. Icke nog med okunnighet utan också slarv – alldeles oförlåtligt slarv på samtliga ställen.[30]

Den respektfulla tonen är typisk även för andra – främst yngre – arbetarförfattares brev. Den unge Ivar Lo-Johansson skickade 1923 ett manuskript till Hedén och bad honom "ögna i den och säga vad Ni tycker". Längst ned på papperet kan man läsa "Returporto nedlägges" – Lo-Johansson ville försäkra sig om ett

svar från den betydelsefulla kritikern.[31] Att Hedén var en auktoritet visar också ett brev från Maria Sandel:

> Ni är för mig en stor[?] hjälp genom edra inlägg i litterära frågor; på er ärliga mening om konsten tror jag absolut – skall försöka att fila bort det sentimentala suddet ur stilen [?].[32]

Hedén tycks inte enbart ha bistått med litterära råd utan även sökt hjälpa arbetarförfattarna ekonomiskt. Ragnar Jändel skriver i ett brev till Hedén 27.7 1923:

> Har varit borta några dagar och vid hemkomsten överraskats av Edert brev med inneliggande 100 kronor. Jag får då bedja Eder ha vänligheten överbringa mitt hjärtliga tack till min okände vän och gynnare för gåvan.[33]

När det gällde mer omfattande ekonomisk hjälp menade Hedén att litterära kvaliteter skulle vara utslagsgivande. Han säger sig i ett brev till Ludvig Nordström 25.10 1920 t.o.m. vara emot författarföreningens stöd till ett par arbetarförfattare:

> I stället vill jag påpeka att Författarföreningen understött två proletärdiktare som jag aldrig skulle gett understöd, ehuru jag var nog svenskt beskedlig att ej skälla på dess stipendiering av Karl Östman. Jag har dock avstyrkt statsstipendium åt denne, och jag kan i *absolut* förtroende säga dig att jag vid senaste stipendieutdelningen röstade mot Lindorm och för din fru.[34]

Hedén gjorde inte avkall på de litterära kraven enbart för att kunna stödja en arbetarförfattare. Denne borde inte ges några fördelar utan bedömas på samma villkor som andra författare. De litterära råd han gav arbetarförfattarna skulle ge dem konstnärlig vägledning och därmed utveckla arbetarlitteraturen.

*

Hedén menade att den outbildade arbetarförfattaren mötte speciella svårigheter. Hans kritik av de tidiga arbetarskildringarna rör brister som han trodde att arbetarförfattarna skulle komma att övervinna om de tillägnade sig större kunskaper. Han ansåg inte att de p.g.a. sin bakgrund skulle bedömas mildare än andra författare utan samma estetiska krav borde ställas på arbetarlitteraturen som på annan skönlitteratur. Dock menade Hedén att arbetarförfattarna i viss mån kunde göra det lättare för sig om de valde att inte skriva lyrik – som många gjorde – utan i stället skildra den verklighet som de kände till. Vad beträffar arbetarlivsskildringen ansåg han, att arbetarförfattarna borde sträva efter att så objektivt som möjligt skildra arbetarklassen och inte tveka att kritisera arbetarna om de fann detta befogat. Samtidigt borde arbetarskildringen peka framåt mot socialismen. Den fick inte enbart bli en dyster beskrivning av arbetarnas miserabla levnadsförhållanden utan borde också förmedla ideal till läsaren. Med hjälp av den konstnärliga fantasin kunde författaren inte bara skildra verkligheten som den yt-

ligt tedde sig, utan han kunde också ge den utopiska dimensioner. Maria Sandels verklighetsskildringar var ett exempel på detta, liksom Gustav Hedenvind Eriksons särpräglade fantasikonst.

När Hedén bedömde arbetarlitteratur ställde han sig alltid frågan vilken betydelse den hade för arbetarrörelsens kamp. Därför skiljer sig hans uppfattning av t.ex. Maria Sandels senare romaner från den borgerliga kritikens. Den senare såg dessa enbart ur en moralisk-psykologisk synvinkel och ansåg att de inte hade någon beröring med klasskampen. Hedén däremot utgick från att romanerna var skrivna för arbetarklassen och hade något att säga om dess kamp. Även hos arbetarförfattare som övergivit socialismen sökte Hedén urskilja med arbetarrörelsens strävanden förenliga ambitioner. Att de yngre arbetarförfattarnas utveckling innebar en besvikelse för Hedén står dock klart. Lika uppenbart är att den nya arbetardiktning Hedén hade att ta ställning till under sina sista levnadsår inte kunde motsvara hans förväntningar om en socialt orienterad litteratur: exempelvis Eyvind Johnsons noveller saknade den handlingskraftiga optimism och idealitet som enligt Hedén borde utmärka arbetarskildringen.

Även om Hedén såg arbetarlitteraturen som ett redskap i arbetarklassens tjänst gav han inte avkall på de litterära kraven för att uppmuntra en klasskampsdiktning. Han satte höga mål för arbetarlitteraturen: i den skulle fantasi och verklighetsskildring förenas, den skulle förmedla sociala ideal och höja arbetarklassens estetiska medvetenhet. Därför kom Hedén att framstå som en sträng kritiker när han bedömde arbetarförfattares verk.

VI. Litteraturen i samhällsförändringens tjänst

Hedén ansåg att det inte var enbart arbetarförfattarnas samhällsskildringar som visade på nödvändigheten av socialism. Även de författare som skildrade det borgerliga samhället utan att personligen ta ställning för socialismen kom, om deras verklighetsbeskrivning var seriös, att omedvetet avslöja det borgerliga samhällets brister och därmed kom de också att ta ställning för de progressiva krafterna. Hedén skrev i en tidigare citerad artikel i FDP (25.4 1918), att varje levande diktning måste omfatta morgondagens idéer. Eftersom dessa enligt hans mening var desamma som socialismens fanns därmed ett band mellan socialismen och litteraturen. Tanken är inte ny; Engels pekade på att Balzac — trots att denne politiskt sympatiserade med adeln — i sina romaner visade att den som klass måste gå under och heller inte förtjänade bättre:

> Gewiss, Balzac war politisch ein Legitimist; [. . .] alle seine Sympathien sind bei der Klasse, die zum Untergang verurteilt ist. Aber trotz all dem ist seine Satire niemals schärfer, seine Ironie niemals bitterer, als wenn er gerade die Männer und Frauen in Bewegung setzt, mit denen er zutiefst sympathisiert — die Adligen. Und die einzigen Menschen, von denen er immer mit unverhohlener Bewunderung spricht, sind seine schärfsten politischen Gegner.[1]

Engels betraktade detta som en triumf för realismen. Även en senare kritiker som Georg Lukács, hävdade att en författare kan överskrida sina personliga åsikter i det konstnärliga skapandet; denne kan "medvetet, rent intellektuellt, vara fången i sin klass' och sin tids illusioner men ändå *i sitt gestaltande* ge den riktigt upplevda och varseblivna verkligheten företräde framför den förvärvade, illusionära världsåskådningen".[2]

Enligt Hedén var det ju genom den konstnärliga fantasin som författaren nådde fram till en djupare förståelse av verkligheten och även kunde ge denna utopiska dimensioner. En författare han ansåg besitta en sådan unik fantasi var Hjalmar Bergman. I recensionen av skådespelet *Löngången* (Soc.D. 9.3 1914) skriver han "Hjalmar Bergmans styrka är just fantasin". Bergman är, menar Hedén i recensionen av *Markurells i Wadköping* (Soc.D. 17.12 1919), en genial författare en som till skillnad från många andra inte nöjer sig med att återge sitt första intryck av verkligheten utan som ständigt söker fördjupning. Det är också denna strävan som kommer Bergman att utveckla situationer på ett för läsaren oväntat sätt. Hedén kommenterar i recensionen den uppmärksamhet som hade börjat komma Bergman till del. Visserligen menar han att den var välförtjänt, men han pekar på att de som nu uttryckte sin uppskattning av Bergman egentligen hade en motsatt

syn på verkligheten än denne. De berömde Bergmans bok men utifrån ett perspektiv som var författaren främmande enligt Hedén.

Vilken var då Bergmans personliga politiska uppfattning? I sin recension av *Herr von Hancken* diskuterar Hedén detta (Soc.D. 4.2 1921). Han menar att man ur hans verk inte kan utläsa var han hör hemma politiskt. Men man kan jämföra Bergmans fiktiva värld med samtiden, vilket Hedén gör. De rojalistiska hyllningarna i *Herr von Hancken* tillhör inte enbart 1800-talet: Herr von Hancken och de övriga brunnsgästerna uttrycker "rojalistiska känslor av den dumma och underdåniga art som på senare tid näppeligen förekommit utom i Sverge, Tyskland och Ryssland år 1914". Deras konspiration mot kungen är enligt Hedén i sin ofarliga "storordighet" lik den "svenska bolsjevismens verkställande utskott".

Bergmans ironi drabbade alla samhällsläger. Detta berodde, menade Hedén, på att författaren aldrig skildrade sig själv eller något som engagerade honom personligen. Han skapade en fantasivärld som genom hans kritiska intelligens blev en värld som avslöjade såväl samhälleliga brister som mänskliga svagheter. Bergmans fantasivärld är "ej en skönhetsvärld utan en värld för löjet", skriver Hedén. I sin recension av *Eros' begravning* (Soc.D. 20.12 1922) betonar han åter förbindelserna mellan Bergmans fiktiva värld och verkligheten: "hur förvriden hans värld än är, så är den ändå en spegel av livet, en trollspegel som avslöjar drag i livet vilka man utan den icke skulle sett". Hedéns sätt att i Hjalmar Bergmans skildringar se samhället återspeglat skiljer honom från en borgerlig kritiker som Fredrik Böök, vilken ju endast fann Bergmans fantasi förvriden och osund.[3] Att Bergman i sin fiktiva värld konstnärligt rekonstruerade det borgerliga samhället och utsatte detta för sitt löje gjorde honom givetvis svårbegriplig för Böök.

Hjalmar Bergman tog inte politisk ställning men hans verk fungerade ändå som en kritik av det borgerliga samhället. Sigfrid Siwertz gick ett steg längre. Han kom med *Selambs* att skriva en roman vars budskap gick stick i stäv mot hans egen politiska uppfattning. Hedén skrev om boken att den troligen var "den mest socialistiska roman som under det nya århundradet utkommit i Sverge" och tillade om författaren: "Siwertz har till sin förskräckelse själv märkt detta, men då var boken redan färdig, och han kunde endast sätta in en rad, där han försäkrar att socialismen, eller som han uttrycker sig, 'massegoismen är väl nu den största faran'" (Soc.D. 1.3 1921). I skildringen av syskonen Selambs hade Siwertz tecknat de endast av egna intressen styrda individerna, som det kapitalistiska samhället frambringat. Romanen utmärktes enligt Hedén främst av en känsla av ödslighet, av brist på andra relationer än penningrelationer mellan romanfigurerna. I sin uppgörelse med kapitalismen hade Siwertz råkat i ett personligt dilemma. Den roman han skrivit avslöjade hur ett samhälle byggt på kapitalism korrumperar individen och den pekade därigenom på nödvändigheten av en samhällsförändring av ett slag som Siwertz inte var beredd att rekommendera. Därför, menade Hedén, kände sig Siwertz tvungen att skriva ett tillägg till romanen och också låta Lauras son dyka upp i romanens slut som den unge, ädle affärsmannen som återupprättar

kapitalismen. Det hade, menade Hedén, varit mer konsekvent om romanen slutat i den ödsliga stämning som var karakteristisk för hela romanen. Siwertz' bok var ett exempel på hur en författare i det estetiska skapandet överskrider sina personliga åsikter:

> Siwertz må hysa vilka politiska privatåsikter han vill. En sann diktare är alltid större som diktare än som privatman. Det är därför märkligt, att diktaren Siwertz just nu, när hans diktning nått ett konstnärligt allvar som aldrig förr, icke kunnat undslippa socialismen.

Siwertz' lösning på den konflikt som *Selambs* uppenbarade blev att söka sig till idyllen. Han lät romanen *Hem från Babylon* upplösas i en idyll.[4] Hedén ogillade detta och menade att Siwertz' sätt att avsluta sin roman endast visade att han inte tog den på allvar (Soc.D. 25.4 1924).

Men i *Selambs* hade realismen segrat — Siwertz avslöjande samhällsskildring visade hur individerna korrumperades i det kapitalistiska samhället. Även Hjalmar Bergmans fantasivärld var — trots författarens likgiltighet för politik — en kritisk spegelbild av det samtida borgerliga samhället.

Hedén menade alltså att en författare i det konstnärliga skapandet kunde överskrida sina personliga åsikter och visa den samhälleliga verkligheten befriad från alla ideologiska förklädnader.

Som ung kritiker förhöll sig Hedén mycket negativ till kvinnliga författares verk. Han gjorde vissa undantag i sin kritik — Selma Lagerlöf var ett — men i allmänhet ansåg han att de kvinnliga författarnas alster var undermåliga. I sin recension av Jane Gernandt-Claines roman *Pampan* skriver Hedén:

> Den modärna, tänkande, upphöjda kvinnan tänker nog mycket och diktar ännu mer, men det är egendomligt hvad hon alltid, oberoende af partifärg, tänker och diktar lika. Naturligtvis talar jag inte om Selma Lagerlöf [. . .] Hos alla samma deklamatoriska straffpredikan, som någon gång är farlig för sitt föremål [. . .] men alltid farlig för författarinnan, hos de flästa samma drömmande, djupa, oförstådda, lindrigt religiösa, på slutet mer eller mindre självmördande kvinna, som är så spirituell, blott inte i boken, och hvars värsta lidande är omöjligheten att träffa en man, henne värdig i höghet, renhet och stor kärlek (UNT 22.12 1900).

Hedéns nedlåtande hållning mot de kvinnliga författarna hade givit upphov till en anonym insändare i *Upsala Nya Tidning* i oktober 1900[5] och oroade även Hedéns föräldrar. Eva Hedén citerar ett brev från fadern där han uttrycker missnöje över sonens kritiska attityd: "Och nog skulle vi, din kära far och mor, tycka det vore bra om du ej vore alltför hätsk eller svår mot de skrivande damerna".[6] Hedén försvarade sig och hävdade att vad han främst reagerat mot var de kvinnliga författarnas benägenhet att skriva dåliga kärleksromaner. Han medgav dock att han ansåg kvinnan vara underlägsen mannen som författare:

> . . . en sak som gjort mig mycket ledsen med avseende på vår tids kvinnor, är deras blindhet för vad deras natur fordrar o. deras mani att gå utom den. Så

t.ex. *är det inte bra* att vi ha så många författarinnor, ty bokskriveri ligger ändå *mera* för mannen enligt allt förståndigt folk[7]

Ännu 1913 skymtar, i en recension av Marika Stjernstedts *Alma Wittfogels rykte*, en nedlåtande syn på de kvinnliga författarna. Visserligen ansåg Hedén att boken var årets bästa roman och att de kvinnliga författarna i landet nu var överlägsna de manliga. Men han tillägger: "Detta brukar oftast vara fallet i mindre lysande diktperioder, och en sådan uppleva vi också nu" (Soc.D. 8.12 1913). Hedén hävdade således fortfarande att den stora litteraturen inte skrevs av kvinnor utan av män.

Framförallt var det alltså kvinnliga författares kärleksromaner som Hedén hade svårt att uppskatta och konsekvent nog finner man också, att när kvinnliga författare skildrar annat än kärlek möter de genast större förståelse hos Hedén. En arbetarförfattarinna som Maria Sandel vann ju hans fulla uppskattning. Hedén hävdade som vi sett överhuvud att de kvinnliga arbetarförfattarna förmådde ge en mer inträngande bild av arbetarklassens liv än de manliga.

Hur förhöll sig då Hedén till de kvinnliga författare som i sina böcker skildrade verkligheten ur ett feministiskt perspektiv? I sin recension av Elin Wägners roman *Helga Wisbeck* skriver Hedén även om hur han som socialdemokrat reagerade inför romanen *Pennskaftet*:

> När en socialdemokrat märkte *Pennskaftets* stora framgång, måste han spörja sig litet avundsamt: varför skall kvinnorörelsen få en så talangfull, sympatisk och populär skildrare, medan arbetarrörelsen hos oss alltjämt bidar sin riktige diktare, den som ser rörelsen inifrån? (Soc.D. 22.11 1913).

Men hans eventuella avund upplöstes i viss mån inför bokens stora brister. Den gav enligt Hedén en alltför idealiserad bild av kvinnorörelsen: "Alla moderna rösträttskvinnor däri äro så utomordentligt goda och präktiga, deras saks framgång är så förfärligt viss, konflikterna på deras vandring genom boken lösa upp sig i frid och fröjd utan större ansträngning". Liksom när det gällde arbetarskildringar önskade Hedén en objektiv teckning som också visade svårigheterna i kampen. Han menade att både i *Pennskaftet* och i *Helga Wisbeck* framställdes kvinnorörelsen i en alltför idealiserad dager: "det är orättvist att göra sina egna meningsfränder nästan genomgående till rosor och sina meningsfiender till idel paddor". Som manlig kritiker fann Hedén också att mannen blivit åsidosatt i Wägners böcker, men om *Helga Wisbeck* kunde han dock konstatera att Elin Wägner givit en mer nyanserad bild av mannen än tidigare:

> I *Norrtullsligan* var denne antingen en idiot eller ett odjur, i *Pennskaftet* tvärtom en ädel feministbeundrare, i fall han nu överhuvud var värdig att närmare skildras. I *Helga Wisbeck* har författarinnan sett, att mannens väsen varken uttöms i begreppet odjur eller begreppet HAN utan är åtskilligt mer invecklat.

Heddns kritik av Wägners bild av kvinnorörelsen innebar inte att han ställde sig

negativ till kvinnornas kamp för frigörelse: "Det kvinnosaksideal fru Wägner här som i sina föregående böcker förkunnar är allvarligt och vackert". Han tyckte emellertid inte om att det fått beteckningen feminism – en term som Hedén ansåg ha en otrevlig "biton av könshögfärd".

En sannare kvinnoskildring än i Elin Wägners tidiga böcker fann Hedén hos Marika Stjernstedt. Romanen *Alma Wittfogels rykte* uppfattade han som – medveten eller omedveten – polemik mot Wägner:

> Marika Stjernstedt gycklar litet med föreställningen, att alla vackra kontorsfröknar äro så utsatta för förförelse [. . .] hon ger en lugnt hånande bild av en yrkesfeminist [. . .] hon låter ej den fallna kvinnan räddas som i *Helga Wisbeck* utan gå i sjön (Soc.D. 8.12 1913).

Men med *Släkten Jerneplogs framgång* övergav också Elin Wägner sin idylliska inställning till kvinnorörelsen menade Hedén och framhöll samtidigt att detta borde uppfattas som ett framsteg för henne både i hennes egenskap av författarinna och av kvinnosakskämpe:

> Likväl är Elin Wägner ej ett hårsmån mindre hängiven kvinnosaken än förr. Men hennes nit därför grundar sig ej nu på trons paradishopp utan på viljans granitfäste (Soc.D. 20.12 1916).

Förändringen avspeglades i Wägners karaktärsteckningar menade Hedén. Någon typisk romanhjältinna var inte bokens huvudperson, "en 40-årig specerihandlerska och rösträttskvinna". Men, skriver han, "Elin Wägner tar henne för hjältinna och hon tvingar läsaren att tycka detsamma". Dessutom hävdade han att författarinnan nu kunde se på den moderna kvinnan också med ironi och pekar på det "mördande" porträttet av skolföreståndarinnan Stina Wetter.

Även om Hedén hyste sympatier för kvinnorörelsen synes han ha uppfattat feminismen som ett hot; i ett brev till Ludvig Nordström 10.7 1923 skriver han: "Feminismen börjar verkligen bliva farlig".[8] Hans recension av Elin Wägners *Silverforsen* bär rubriken *En stark feminist* och Hedén konstaterar att författarinnan "alltid varit feminist i sina resonerande verk; nu tycks hon ha blivit det även i sina diktverk". Detta är för honom liktydigt med att Wägner inte ger en rättvis bild av mannen:

> I hennes tidigare böcker finnas både sympatiska och duktiga män. Här däremot äro männen antingen hjälplösa som prästen Gabriel eller oädla som Karl-Gustav eller halvt hjälplöst ädla, halvt kraftigt oädla som Bengt. Bokens enda verkligen upphöjda och starka person är Virginie, alltså en kvinna (Soc.D. 23.12 1924).

Heléns inställning till kvinnorörelsen tycks, trots vissa sympatiförklaringar, ha varit kluven. Å ena sidan stödde han dess kamp för kvinnlig rösträtt och jämlikhet, å andra sidan betonade han kvinnans roll i hemmet och som mor. Det senare framkom t.ex. i debatten kring Maj Hirdmans roman *Anna Holberg*. Av de författarinnor som skildrade kvinnokampen krävde Hedén detsamma som av arbe-

tarförfattarna; de skulle sträva efter objektivitet och inte idealisera de grupper vars kamp de stödde. Detta krav tycks ha varit strängare för kvinnosaksförfattare. I sina recensioner av Elin Wägners romaner vände sig Hedén mot all slags idealbildning medan han, när det gällde arbetarskildringar, menade att idealen skulle förenas med verklighetsskildringen. Känsligheten för övertoner i kvinnosaksskildringarna hänger väl också samman med att Hedén inte var så engagerad i kvinnofrågan.[9] Att han hade en i viss mån stereotyp bild av kvinnans natur, visar hans recension av *Helga Wisbeck,* där han à propos Wägners sätt att idealisera skriver:

> Nå i regeln måste nu kvinnan antingen starkt avsky eller starkt beundra. Och det är egentligen sympatiskt, att fru Wägner råkat lämna även ett ofrivilligt bevis på sin egen sats, att också den mest starka och strålande feminist dock till sist är kvinna.

Hedéns syn på kvinnan som framförallt en känslovarelse motsvarade inte den bild av kvinnan som en självständigt tänkande och med mannen jämlik individ som var kvinnorörelsens ideal. Även om Hedén sympatiserade med kvinnornas kamp tycks han ha uppfattat den som sekundär i relation till kampen för socialism och han tycks också ha upplevt den frigjorda kvinnan som ett hot. Han betonade att kvinnan hade en viktig roll som maka och mor i hemmet. I de kvinnliga arbetarskildringarna var det enligt Hedén just kvinnans ställning i familjen som gjorde att det kvinnliga perspektivet på arbetarlivet avslöjade så mycket om detta. Hedéns inte odelat positiva inställning till kvinnosaksförfattare torde dock inte ha berott på att de tillhörde en annan klass än de kvinnliga arbetarförfattarna utan snarare på hans ovan redovisade kluvna syn på kvinnans roll och på kvinnorörelsen.

I Stig Ahlgrens kritiska artikel om Hedén i *Ord och Bild* 1940 framställs denne som en konservativ moralist. Visserligen ville Hedén att verkligheten skulle skildras objektivt, men vissa områden tycktes ändå varit tabubelagda för honom menar Ahlgren. För att styrka denna tes anför han en punkt i Hedéns kritik av Hjalmar Bergmans *Eros' begravning.*[10] I recensionen skrev Hedén om Bergman att denne alltför flitigt använt "det där fula ordet, som väl får sägas om fåglars men icke om människors bakdel" (Soc.D. 20.12 1922). Hedén hade redan när han anmälde *Herr von Hancken* påpekat att Hjalmar Bergman var den ende svenske författare som kunde skriva omoraliskt, vilket han menade berodde på att denne fortfarande var "absolut, fenomenalt ofrälst" (Soc.D. 4.2 1921). Personligen kunde Hedén fördra Bergmans frispråkighet men han ansåg ändå att det "fula" ordet kunde ha förekommit sparsammare. Läsaren skulle ha varit lika nöjd om författaren bara nyttjat det en gång: "då bidar han det naturligtvis hela tiden i glad förväntan". Hedén understryker dock att Hjalmar Bergmans sätt att skildra erotik inte var spekulativt betingat: "Hjalmar Bergmans oanständighet är aldrig en vanlig sådan, ty bakom skymtar nästan alltid döden. Och mellan döden och den oanständiga könsdriften svävar gärna ett lätt skimmer av äkta kärlek" (Soc.D. 10.1

1924). När Hedén reagerade mot "oanständiga" inslag i litteraturen, gällde det sådana som han ansåg inte fyllde någon funktion i det konstnärliga verket utan som hade gjorts till självändamål. Denna typ av kritik drabbade Sven Lidmans tidiga lyrik. Lidman hade, menade Hedén, gått så långt i effektsökeri att intrycket snarast blev parodiskt: "hans frossande i helvetiska effekter är ungdomligt fritt från skepsis och erinrar närmast om den stora stund i gossens lif, då han första gången säger fan".[11]

Naturligtvis kan man säga att Hedén hade en bestämd uppfattning om vad som kunde betecknas som moraliskt förkastligt och att han därvid inte avvek från samtidens värderingar i allmänhet. Men man bör också relatera hans reaktioner på erotisk frispråkighet i litteraturen till hans aktiva kamp mot "smutslitteraturen". När erotiken skildrades i spekulationssyfte utövade det ett skadligt inflytande, men som del i ett litterärt verk av kvalité kunde en öppenhet på detta område accepteras. Hedéns reaktion på debatten kring Ludvig Nordströms bok *Landsortsbohême* visar just detta:

> En verkligt ledsam följd har dock bokens muntert ohöljda skildring av det könsliga haft, men ej ledsam för Ludvig Nordström utan för folkbiblioteken. Biblioteksbyrån i ecklesiastikdepartementet har nämligen, låt vara indirekt, förbjudit folkbiblioteken ej blott att erhålla boken i statsanslag [. . .] utan rentav att hysa den i ett bibliotek, som skall kunna få statsunderstöd. Det är ej möjligt att biblioteksbyrån kan ha trott boken äga osedligt syfte eller bortblandat en konstnärlig skildring av könsförhållanden med smutslitteratur. Den måste ha fruktat, att blotta läsningen av dylika saker skall fördärva bibliotekens obefästade, förut därom okunniga kunder — en folkpsykologisk uppfattning, som är mindre kulturfrämjande än naiv.[12]

Hedéns bedömningar av litteratur ur ett sedlighetsperspektiv betingades inte av personligt pryderi. Den litteratur han förkastade som osedlig var oftast den som var kvalitativt undermålig och som producerades enbart för profit. Hans tolerans när det gällde erotiska skildringar var större i vad han uppfattade som god skönlitteratur. Där såg han sådana skildringar som en del av den verklighet som det var litteraturens uppgift att skildra.

*

1909 krävde Hedén av de etablerade författarna att de skulle ta ställning till och skildra sociala konflikter i sina verk. Åtta år senare riktade han åter en uppmaning till författarna att inte förbigå samtidens stora konflikt: världskriget. En verklighetsskildrare kunde inte blunda för detta krig och dess verkningar på samhällslivet:

> En diktning, som handlar om verkligheten måste först och främst fästa sig vid verklighetens första och främsta drag — alltså i närvarande stund vid

världskriget och dess spegling i våra inre förhållanden. Det är med andra ord nöden och dess orsak kriget, man måste fordra att verklighetsdiktarne skola konstnärligt uppfatta, levandegöra och förklara (Stormklockan 22.12 1917).

Hedén var inte speciellt tillfreds med det sätt på vilket författarna upptagit världskriget i sin diktning – om de överhuvud gjort det. Allt fler verklighetsskildrare lämnade den sociala diktningen för en mer privatiserad, ofta med religiösa förtecken. Ett undantag härvidlag var Ludvig Nordström. Med totalismen ville han skapa en konst som skulle motsvara ett framtida samhällsideal. Hedén hade varit positiv redan till Nordströms tidiga sociala skildringar. Om *Bottenhavsfiskare* skriver han: "hur mycket friskare glans äger ej en verklighets*skildring* av Ludvig Nordström än vare sig gängse verklighets*diktning* eller andra rangs fantasikonst" (Soc.D. 9.3 1914). Framförallt fäste sig Hedén vid novellen *Herrans nazir* där Nordström i teckningen av Jonas Ångerman fångat en uppkomlingstyp. I novellen visade han hur denne kuvades av folkets kraft. Hedén hade tidigare saknat en positiv social tendens hos Nordström; han ansåg att denne alltför sällan skildrade handlingskraftiga hjältar. Men i *Herrans nazir* blev folket hjälte. Hedén skriver om novellen: "den låter oss i slutet skönja den folkliga sammanhållning, som en gång [. . .] skall kväsa de stora övermänniskorna". I ett föredrag om Runeberg som Nordström höll i Borgå i februari 1914 gav han själv sin syn på författarrollen. Runeberg utpekades där som ett ideal för en författare. Denne såg allt mänskligt liv och skapande som heligt. En verklighetsskildring i Runeberg anda skulle förmedla en känsla av mening i människans "dagliga och stundliga arbete".[13] Hindret för en sådan verklighetsskildring utgjordes enligt Nordström av romantikens inflytande. Den moderna litteraturen måste göra sig fri från 90-talet. Hedén delade inte Nordströms syn på det litterära läget. Han ansåg inte att romantik i och för sig måste innebära ett avståndstagande från verkligheten. Han skriver om 90-talet att detta stod "då det nådde sin banas zenith, i levande samkänsla med folkets politiska nyresning" (Soc.D. 11.4 1914).

De litterära ideal Nordström förespråkade i *Runebergsarvet* tycks ha satt spår i hans egen verklighetsskildring. Hedén påpekar, i recensionen av *Idyller från kungariket Öbacka*, att Nordström nu skapat folkliga hjältar: "Det är icke fråga om verkligt store män, sådana som slå ihjäl folk" utan om vardagens hjältar, sådana som "uppehålla världen" (Soc.D. 18.12 1916).

Med totalismen gav så Nordström en teoretisk utformning åt de demokratiska ideal han tidigare givit uttryck för. Totalismen byggde på en utvecklingsoptimistisk historieuppfattning som grundades på kapitalets tillväxt. Baserad på världshandeln går den mänskliga utvecklingen ständigt framåt, både i materiellt och andligt hänseende. Framtidsmålet är en förening av mänskligheten symboliserad av världsstaden. Då kommer också den enade mänskligheten att sammansmälta med det totala, med Gud.[14]

Nordström menade att konsten genom totalismen inte längre utgår från in-

dividen utan från den totalitet i vilken individen är en del. Perspektivet blir således omvänt. Diktaren blir en visionär som utifrån ett totalistiskt perspektiv skildrar mänsklighetens utveckling. Rent formellt får diktningen också ett annat utseende:

> Formen måste bli en annan än förr, av mer historisk-vetenskaplig art, överskådande i stället för introspektiv, syntetisk i stället för analytisk, berättande och vägledande, i stället för skildrande och impressionistisk.[15]

Hedén var välvilligt inställd till Nordströms lära. Visserligen var den ekonomiska liberalismen dess utgångspunkt, men Hedén hävdade att denna inte var slutmålet. Eftersom det kapital som bildades inte skulle läggas i några få personers händer utan fördelas rättvist, borde detta leda till gillesocialism. Den anknytning till den engelska rörelsen som Hedén fann bidrog till hans relativt positiva attityd till totalismen. Dessutom uppskattade han Nordströms fosterländskhet och hans optimistiska framtidstro.

Inför författarens litterära program verkar Hedén ha känt en viss tveksamhet. Nordström menade att den nya konstens uppgift var att skildra det som utmärkte samtiden; de breda folklagren och ekonomin. Hedén ansåg emellertid att konstens utgångspunkt måste vara individen. Ur skildringen av individen kunde man sedan komma åt det typiska för tiden. Liknande tankar gav Marx uttryck åt i ett brev till Ferdinand Lasalle rörande dennes drama *Franz von Sickingen*. Marx menade att Lassalle i alltför stor utsträckning framställt sina karaktärer som representanter för bestämda klasser. Han saknade en realism av den typ Shakespeare skapade där individerna också gavs bestämda karaktärsdrag som gjorde dem urskiljbara som individer. Lassalles drama tenderade att bli för abstrakt och resonerande.[16] På ett liknande sätt resonerade Hedén när han menade att Nordströms roman *Döda världar i samhällsrymden* hade ett konstnärligt värde just därför att författaren inte enbart skildrat individerna som medlemmar av en klass:

> Ty det märks mycket väl på hans senaste bok att ingen konst är möjlig, som glömmer individerna. Varje roman måste vara byggd på personliga livsöden, spännande personliga livsöden. I den mån Ludvig Nordström försummat detta, gör hans bok, betraktad som konstverk, endast ett medelmåttigt intryck (Soc.D. 23.9 1920).

Fastän Hedén inte ansåg det vara möjligt att konsekvent genomföra Nordströms litterära program såg han ändå i det ett löfte för framtiden: "det blåser en ung och levande fläkt genom hans Döda Världar [. . .] det litterära program han uppställt är det märkligaste som på mången god dag framkommit i Sverge".

Mer kritisk förhöll sig Hedén till *Fyrskeppet* som han anmälde i två artiklar i *Social-Demokraten* 20.4, 21.4 1922. I den senare av dessa framförde Hedén kritiska invändningar mot boken. Han skriver samtidigt i ett brev till Ludvig Nordström att han mer än gärna ville slå ett slag för denne och ansåg sig också tidigare ha gjort det: "t.o.m. för din totalism". Hedén kunde emellertid inte helhjärtat uppskatta den nya romanen och skriver till Nordström: "Jag sökte till sist lösa

problemet så att jag först skrev om allt det jag tyckte om i en artikel [. . .] I en andra artikel kommer sedan hela naturen och lyriken".[17]

I den första artikeln framhäver Hedén Nordströms unika arbetssätt. Denne hade för att kunna skriva romanen tillbringat sex veckor på ett fyrskepp. Därmed blev hans skildring av besättningsmännens liv mycket trovärdig. Men romanen var inte bara en dokumentär skildring. Nordström hade också, menade Hedén, lyckats ge en bild av männen som individer: "en slags totalbild, lagom individualiserad, så att på en gång de gemensamma yrkesdragen och de säregna mänskliga personligheterna framträda".

I den andra artikeln hade Hedén alltså samlat sin kritik. Vad han framförallt reagerade mot var den naturuppfattning som framkom i *Fyrskeppet*. Hedén menade att socialismen och naturskyddsidéen hörde samman. Arbetarrörelsen sökte värna om naturen och ville inte exploatera den. Nordström hade en rakt motsatt syn på naturen. Han ansåg att den endast borde ses ur nyttoaspekt och att en naturuppfattning där skönheten sattes främst inte främjade utvecklingen. Hedén hävdade i polemik mot detta, att människan inte kunde ställa sig över naturen; hon måste "ödmjukt söka begripa naturen och begripa sig själv som en del därav" (Soc.D. 21.4 1922).[18] Han ansåg också att Nordströms reservationslösa beundran för den driftige individen vilken förstod att exploatera både naturens och människans resurser, skulle komma att föra till en åskådning motsatt arbetarrörelsens. Han slog här ned på Nordströms uppskattning av Marcus Wallenberg, "den dolde ledaren av den stora kampanj som hotar sänka nästan hela Sverges arbetarklass i olidlig fattigdom". Det i Nordströms lära som förenade honom med kapitalismen kunde Hedén inte acceptera.

Men totalismen var ändå ett välkommet tillskott i den sociala skildringen. När Nordströms noveller gavs ut i samlingsvolymer 1923 hävdade Hedén i sin anmälan av dessa, att man kunde spåra ursprunget till totalismen i författarens tidiga noveller från arbetarmiljö: "Det var fiskarena, som praktiskt lärde honom individens litenhet, sammanhållningens plikt och samfällighetens värde" (Soc.D. 26.5 1923). Han menade t.o.m. att Nordströms totalistiska diktning var mer social än arbetarförfattarnas:

> Det är ganska intressant att jämföra Ludvig Nordströms sociala diktning med arbetardiktarnes. Det intressanta är nämligen att hans diktning är så mycket mer social än deras. Tvärt i strid med all marxism är nämligen arbetardiktningen först och sist individualistisk. Den sysslar ivrigast och innerst med det religiösa problemet, medan för Ludvig Nordström religionen blivit något helt annat än vad därmed vanligen menas.

Hedén ansåg att individualismen i arbetardiktningen tillhörde ett utvecklingsstadium som är vanligt hos en klass som börjat erövra kulturen. Den gör först upp med de problem den härskande samhällsklassen brottats med för att därefter gå vidare och skapa en egen kultur. Beträffande arbetardiktningen ledde dock utvecklingen i flera fall till att arbetarklassperspektivet helt gick förlorat. Hedén me-

nade att detta berodde på att socialismen befann sig i en kris. Han var dock övertygad om att socialismen skulle gå stärkt ur denna kris. Därmed skulle också arbetarlitteraturen åter bli mer social.[19] Nordströms litterära program kunde här utgöra en förebild: "den diktning, som bäst passar denna nya socialism måste gå — på ett eller annat sätt — i den anda Ludvig Nordström hävdar". Dennes diktning borde genom sin sociala och kollektivistiska karaktär få ett avgörande inflytande på den framtida litteraturen.

Jag har tidigare antytt att Hedén jämförde Fabian Månsson med Nordström och att han menade att dessa båda tillfört den svenska litteraturen något nytt:

> De inse, att vad tiden kräver är dels en kollektiv diktning, en diktning om massrörelser, dels en vetenskaplig diktning, som rör sig med ett vittomspännande faktiskt material, dels slutligen en framåtpekande diktning, en som för forskningen och massrörelsen sätter ett stort, men upphinneligt mål (Soc.D. 5.12 1923).

Som diktartyper menade Hedén att de skilde sig åt: Månsson var främst vetenskapsmannen som samlade ett stort faktaunderlag för sina böcker medan Nordström var mer fantasirik. Nordström var den som bäst lyckats att konstnärligt utforma sitt litterära program, även om han i sina längre verk tenderade att bli alltför abstrakt. En vetenskaplig konst måste dock alltid vara mer konst än vetenskap:

> Men en vetenskaplig konst är ej, som Ludvig Nordström synes tro, detsamma som vetenskap. Konsten kan ej framlägga vetenskapliga utredningar. Men konsten kan gott vara byggd på vetenskaplig grund. Den kan på ett konstnärligt sätt utveckla en vetenskapligt hållbar åskådning (Soc.D. 24.5 1924).

I novellens form lyckades emellertid Nordström ge ett fullödigt uttryck för sin åskådning. Hedén underströk hur viktig den kommande utvecklingen av dennes litterära program skulle vara för hela den svenska litteraturens framtid:

> Ingen har klarare än han insett nödvändigheten av litteraturens förnyelse, insett att den från 80-talet ärvda tjocka, kärlekssjuka, dystra, handlingslösa, livsfotografiska romanen måste dö, insett behovet av en konst som speglar vår tids storhet och giver ord åt de uppbyggande makterna i tiden. Han har insett att nutidens roman måste vara vetenskaplig, social och framtidstroende. Det är ytterst viktigt att han lyckas förverkliga detta program (Soc.D. 24.5 1924).

Var då totalismen svaret på Hedéns efterlysning av en mer social litteratur? Hans välvilliga inställning till den bör ses i relation till det litterära läget vid 20-talets början då många författare lämnade samhällsfrågorna för en individualistisk psykologiserande diktning. Handlingskraften, optimismen, betonandet av kollektivet — dessa inslag i Nordströms totalism överensstämde med Hedéns krav på en social litteratur. På vissa punkter förhöll sig Hedén kritisk till totalismen men han ansåg den ändå vara en utgångspunkt för den framtida litteratur, vilken enligt

hans åsikt måste bli en litteratur som var på en gång social och framtidstroende.

Hedén uppmuntrade inte enbart den sociala diktning som mest uppenbart skulle kunna fylla en emancipatorisk funktion. Han uppmärksammade även författare vars mest framträdande drag var en stark individualism. Förutom individualismen som en gemensam nämnare för dessa författare fanns dock även ett avståndstagande från det borgerliga samhället – inte grundat på någon partipolitisk ståndpunkt utan på en personlig upplevelse av främlingskap i samhället. Hedéns positiva värdering av dessa författare synes till stor del ha berott på att han fann deras verk estetiskt högtstående, men även på att de i all sin individualism ändå uttryckte en kritik av samhället genom att forma estetiska och moraliska ideal som stod i motsättning till det kapitalistiska samhällets. De personliga upplevelser av verkligheten som dessa författare ville ge ett litterärt uttryck resulterade också i ett sökande efter nya former.

Den diktare Hedén framför andra uppfattade som den ensamme individualisten var Vilhelm Ekelund. Trots att dennes diktning enbart kretsade kring det djupt personliga menade han att Ekelund – genom att efter antikt mönster, hylla "det ur strid födda jämnmåttets, den ur lidande framgångna segerns ideal" – överskred det enbart individuellas gräns. Detta förklarade att det var "hos en låt vara liten skara av socialdemokratisk ungdom som hans ord väckt den djupaste genklangen" (Soc.D. 5.8 1910). Också genom att vidareföra det antika skönhetsbegreppet strävade Ekelunds dikt ut över det personligas sfär, menade Hedén:

> I den antika skönheten är kropp och själ ett. I det antika idealet enas dygd och skönhet. Skönhet uppstår ju, enligt Ekelund, endast genom själskraftens högsta spänning, genom det ädlas strid och seger över mörkret. (Soc.D. 27.11 1909).

Ur lidandet sökte Ekelund skapa skönhet och därmed harmoni. Den känsla av tillvarons ondska, som Hedén ansåg vara utgångspunkten för Ekelunds livsåskådning menade han i grunden vara revolutionär. När representanter för det borgerliga samhället kallade denna känsla sentimental var det endast ett försök att göra Ekelund harmlös:

> Enligt den spetsborgerliga, alltså allmänt mänskliga uppfattningen är nämligen allt djupt känt fördömligt icke minst en djup känsla av lidande. Ty något revolutionärare än en dylik känsla finns knappt. Att mätta och nöjda personer gnälla en stund för att få ett litet ombyte, är däremot lika pikant som samhällsbevarande och kallas alltså ej sentimentalitet (Soc.D. 3.1 1911).

Ekelund var, menade Hedén, en viljeförkunnare som besegrade sin känsla av tillvarons meningslöshet genom att härda viljan och göra svårigheterna meningsfulla. Att karakterisera honom som sentimental fann Hedén därför djupt missvisande. I själva verket var den känsla Ekelund hyste inför samhällets orättvisor även socialdemokratins: "Samma lidelser, som förhärska hos honom, uppbära även socialdemokratin: känslan av nöden i hela dess hemskhet samt modet att

våga det skenbart omöjliga". Fastän han inte tog ställning politiskt fanns hos Ekelund ett känslomässigt avståndstagande från det kapitalistiska samhället:

> Det antyder varför han, hemlös i det borgerliga samhället, blott funnit husly, sådant det nu är, hos socialdemokraterna. Han är ju alltjämt fullständigt opolitisk. Men han hatar borgaren så hett som någon proletär (Soc.D. 7.10 1912).

I realiteten kämpade Ekelund i sin strävan efter skönhet och harmoni och arbetarrörelsen i sin kamp för socialism mot en gemensam fiende: "Samma industriella värld, som vill strypa kroppsarbetarens hälsa och själ, vill ock dräpa Ekelunds skönhetsträngtan". Hedén anknyter här till Marx' uppfattning att det kapitalistiska samhällets produktionsform innebär att individen alieneras från arbetet.[20] Också konstnären tvingas anpassa sitt arbete till marknadens krav om han vill få avsättning för sin vara. Detta vägrade Ekelund att göra.

De förbindelser Hedén menade förelåg mellan Ekelund och socialdemokratin kunde Ernst Wigforss inte upptäcka. Denne recenserade *Antikt ideal* i Fram nr 3—4 1910 och kritiserade Ekelund för att denne inte relaterade sin diktning till samhället:

> Det finnes icke i boken någon antydan om att dess problem också är ett socialt problem. Hur mycket av det lidande, varur romantiken näres, har sin rot i sociala förhållanden, över vilka vi kunna göra oss till herrar?[21]

Wigforss menade att det viljeideal Ekelund förkunnade borde leda denne ut i det "verkliga" livet bland människorna och därmed till "en förnyad diktning ur friskare källor".[22] Men i stället fanns, hävdade han, hos Ekelund ett förakt för det arbetande folket. Man fick inte glömma, menade Wigforss, att detta folk ändå var förutsättningen för författarsnillet: "Även den som tror att de högsta formerna av mänskligt liv endast komma till synes hos ett mindretal i varje särskild tid, kan icke undvara "folket"".[23] Wigforss fann Ekelunds perspektiv alltför begränsat. Han skriver i ett brev till Malte Jacobsson att Ekelunds tapperhetsideal endast momentant förmådde gripa honom och att det måste kompletteras med "kristna" värden.[24] Han utvecklade inte närmare vilka dessa värden var, men Ekelunds hållning fann han för personligt snäv för att kunna verka inspirerande inom socialdemokratin.

Ekelund kom inte att gå ut i det verkliga livet och i sitt författarskap slå in på den väg Wigforss hoppades. Hedén menade emellertid att även om Ekelunds åskådning inte väsentligen förändrades, blev denne ändå mer demokratisk i sin människosyn; vardagsmänniskorna gavs ett större utrymme än tidigare (Soc.D. 18.12 1915). Ekelund framstod dock alltjämt som en isolerad diktare. Hedén skriver i sin recension av *Sak och sken* under rubriken *Vilhelm Ekelunds ensamhetsfilosofi* att denna har något att säga om samtida förhållanden:

> Ensamhetskänslan har faktiskt blivit en av tidens härskande livsstämningar. Storindustrin, som gjort det så mycket lättare för människornas kroppar att

mötas, har fjärmat deras själar från varandra. Vilhelm Ekelunds ensamhetsmoral har därför allmängiltigt värde (Soc.D. 2.10 1922).

Hedén relaterade den känsla av alienation som fanns i Ekelunds dikt till det industriella samhälle där individen förlorat känslan av att ingå i ett sammanhang för att i stället uppleva sig själv som alltmer isolerad.

Ekelunds upplevelse av främlingskap i det borgerliga samhället tog sig även uttryck i en längtan att återvända till naturen och till ett enkelt levnadssätt, menade Hedén, som också fann att denna nya orientering mot det ursprungligt folkliga innebar ett avståndstagande från det kapitalistiska samhällets kommersialism (Soc.D. 20.12 1922).

Hedéns uppskattning av Vilhelm Ekelund kan förklaras av att han i dennes författarskap fann en livshållning som han menade var förenlig med socialdemokratins.[25] Delvis kan också hans positiva värdering av skalden Ivar Conradson ses ur detta perspektiv. Dennes lyriska bana blev kortvarig. Debutsamlingen *Skyarne* 1906 bemöttes med övervägande positiva anmälningar, men inför hans senare lyrik reviderade flertalet kritiker sin uppfattning. Tongivande härvidlag var Fredrik Böök som angrep det litterära kotteri vari bl.a. Conradson och Gustaf Otto Adelborg ingick. Utmärkande för denna krets var en mycket subjektiv religiositet. Maria Palm skriver i en uppsats i SLT nr 4 1974 om dess medlemmar: "de reagerade mot enbart avbildandet av verkligheten: de ville förandliga tingen och genom dem återge personliga intryck och stämningar".[26]

Conradsons lyrik innebar en formförnyelse som Fredrik Böök i sin recension av *Hjärtats frid den blödande* (Sv.D. 29.12 1907) fann vara "den mest tillgjorda, onaturliga och bortkonstlade lyriska form, som florerat inom den svenska landamären". Mot Conradsons lyrik uppställde han som ideal Anders Österlings och K.G. Ossian-Nilssons: "Här går i själfva verket utvecklingslinjen i svensk lyrik, om icke tecknen svika. De retoriska, akustiska och exotiska effekterna, det är mot dem reaktionen skall rikta sig". Böök hävdade att de kritiker som uppskattade Conradsons diktning "tappat hufvudet i måttlös beundran inför ett litet snabbt öfvergående, halft puerilt och halft svindelartadt fenomen". Efter *Hjärtats frid* . . . tystnade Conradson som lyriker för en lång period.

Hedén tillhörde den skara kritiker som enligt Böök tappat huvudet. Men Hedén vidhöll sin positiva inställning till Conradson. I *Eris och Himeros* där recensionen av *Hjärtats frid* . . . omtrycktes skriver han i förordet: "Särskilt vill jag för säkerhets skull framhålla, att jag alltjämt står för uppsatsen om Ivar Conradson".[27]

Hedén berörde i sin recension kritikernas omsvängning i fallet Conradson. Han menade att detta endast borde sporra skalden till förnyade ansträngningar: "Conradson kan lyckönska sig att ha vunnit den för en ung konstnär mest önskvärda av ställningar: att med stöd af några få ställas till kamp mot hånet från de många".[28] Diktarens fria vers ansåg Hedén vara kongenial med en djupt personlig lyrik:

> Genom att uppmärksamheten ej drages till den yttre harmonien tvingas den att fästa sig vid hvart ord, hvarje ordställning, hvar paus, hvilka också kunna väljas utan yttre formella hänsyn blott med hänsyn till stämningsvärdet. Därför lämpar sig fri vers för diktande förkunnare af det svårutsagda, det outsägliga, det personligt religiösa.[29]

Den bundna versen däremot hade stora förutsättningar att genom sin regelbundna rytm och sina rim låta dikten bli "ett gemensamt uttryck för mångas känslolif".[30]

Hedén jämförde Conradsons lyrik med Ekelunds. Den avgörande skillnaden dem emellan fann han i de olika livshållningarna. Ekelunds dikt var alltid en kämpande dikt medan Conradsons uttryckte en andlig ro. I den religiösa diktningen framträdde denna skillnad tydligast. Hedén föredrog här Ekelunds åskådning: "För en hedniskt religiös [. . .] ger Ekelunds brottning, i sin upprörda, bortom det personliga räckande längtan afgjordt mer än Conradsons gudhängifna tro".[31] Även i kärlekslyriken fann han Conradson mer harmonisk och rofylld än Ekelund.

Hedén blev angripen i *Social-Demokraten* av Karl-Erik Forsslund för att han skrivit positivt om Conradson. Forsslund menade att Hedéns värdering var ett tecken på en "begreppsförvirring av sorgligaste art".[32] Han ansåg att allt som annars brukade kallas reaktionärt plötsligt blev radikalt när det dök upp i Conradsons diktning. Hedén försvarade sig med att säga att Conradsons dikt inte var något esteticerande dekadensfenomen.[33] Han kunde se en revolutionär tendens även i en ensidig strävan att utveckla den egna personligheten. Hedéns synsätt blir begripligt om man beaktar hans uppfattning att socialismens mål var att både omvandla samhället och andligt förädla individen. De ideal som Gustaf Otto Adelborg förespråkade var betydelsefulla även för Ivar Conradson. Hedén skriver om Adelborg:

> Han är blind för vetenskapens, konstens, den sociala kampens personlighetsutvecklande betydelse, det är hans stora fel. Men hans grundkrav kunna vi ändå aldrig höra för ofta. Något djupare revolutionärt än läran: *allt är likgiltigt utom ens innersta personlighet,* vet i varje fall icke jag.[34]

Till den grupp författare som främst odlade den personliga egenarten och som inte skrev för en stor publik hör också Per Freudenthal som publicerade sina böcker under pseudonymen Ode Balten. Hos denne var det framförallt stilen Hedén uppmärksammade medan det pessimistiska perspektivet i Freudenthals verk stundom syntes honom alltför begränsat. I sin recension av *Spöksyner* (Soc.D. 3.2 1911) framhöll Hedén dock författarens känsliga själsskildring, föreningen av sensibilitet och fantasi: "Ode Balten hör till de författare som bevisa att nervositet och intelligens, nervositet och fantasins egenart dock äga ett visst samband". Den nervösa sensibiliteten står i förgrunden även i Hedéns övriga recensioner av Freudenthals verk. I *Hos Nymfer* menade han att denne visade en dragning mot det undermedvetna, mot mystiken, vilket kom honom att likna en författare som Edgar

Allan Poe. Det var dock inför stilen som Hedén helst dröjde: "Det mest förtrollande i Ode Baltens konst är hans språk". I detta rymdes "mer språkmusik än någon nu levande diktares stil utom Vilhelm Ekelunds". Recensionen av *Hos Nymfer* avslutas med ett allmänt omdöme om Freudentahls författarskap där både Heléns beundran för denne som stilist men också hans reservationer inför ett alltför begränsat ämnesområde framkommer:

> En författare egendomligare och skönhetsrikare än nästan alla sina samtida men fången inom en begränsad själsrymd och ständigt hänvänd mot förgängelsekänslan – det är åtminstone nu Ode Baltens kännemärke som diktare (Soc.D. 18.8 1911).

Freudenthal kom emellertid i sitt senare författarskap att vidga sin motivkrets och ta upp samhällsfrågor. Hedén skriver i sin recension av *I Narrkåpa och Harnesk* (Soc.D. 20.12 1915) att författarens ämnessfärer nu kan karakteriseras "medels tre personifikationer: kvinnan, borgaren och förläggaren". Samhällskritiken bottnade enligt Hedén, i "fantasimänniskans gamla vemod att se sig kasserad, undanskuffad, nedtrampad av de för världen bättre anpassade". I synnerhet ansåg han att detta gällde Freudenthals kritik av förläggarna. Samma kritik drabbade också den allmänhet som inte uppskattade Freudenthals diktning: "Vår publik har icke förstått att bakom Ode Baltens till en början förvirrande originalitet skönja en av våra icke blott känsligast själsskildrande utan ock kvickast ironiske författare". Även om Hedén menade att Freudenthals diktning blivit mer lättillgänglig – vilket han pekar på i recensionen av *Idyller i helvetet* (Soc.D. 9.12 1919) – nådde denne ändå inte någon bredare publik. Detta hade, hävdade Hedén, samband med att Freudenthal i sin diktning visade att ett själsligt lidande orsakas av samhällsnöd: "Ty kan man tänka sig något banalare än att söka roten till själens lidande i nöden? Nej, vill man tala vist och imponerande, då säger man t.ex. att själens lidande är integralen av de emotioner som sensibiliteten producerar ur subjektets sublimitära motivkaos".

Hedén menade att Per Freudenthal, liksom Vilhelm Ekelund och Ivar Conradson, genom sin diktning markerade ett avstånd från det kapitalistiska samhället. I sökandet efter det helgjutet personliga och sköna visade dessa författare hur sådana ideal deformerats av samhället. Deras strävan att utveckla den egna personligheten i författarskapet, utan att snegla åt vad etablissemanget krävde, ansåg Hedén rymma en revolutionär potential som verkade i samma riktning som arbetarrörelsens kamp.

Heléns uppskattning av diktare som Ekelund, Conradson och Freudenthal kan också sättas i samband med hans förkärlek för den romantiska epoken i litteraturen. Han ansåg att romantiken blivit orättvist förbigången och nedvärderad av eftervärlden. I *Ord och Bild* 1907 skriver han på tal om John Landquists syn på romantiken:

> Så t.ex. upprepar han två gånger med säker min den gamla satsen om romantikens verklighetsflykt och brist på vilja. I Sverige åtminstone har väl

icke någon litterär riktning satt in ett så hänfördt arbete på sin egen samtids omdaning som nyromantiken.[35]

Romantiken innebar inte att dikten vände samhället ryggen. Hedén tog fasta på dess upprorsanda och de utopiska dimensioner som skapades i fantasidiktningen. Denna nådde också estetiska höjder, som t.ex. i Atterboms dikt.

En diktning som skenbart kunde tyckas vara samhällsfrånvänd kunde i själva verket visa sig stå i opposition till förhärskande samhällsideal och fylla en progressiv funktion. Hedén såg inte realism och fantasidikt som två motpoler — båda kunde på sitt sätt verka frigörande.[36]

*

Hedén uppmuntrade den litteratur som skildrade verkligheten och som diskuterade sådana frågor som var av betydelse för samtiden. Framförallt intresserade han sig för arbetarlitteraturen men även andra verklighetsskildringar kunde, menade han, indirekt gagna socialismen. Hos de borgerliga realisterna fann han framställningar av det borgerliga samhället som visade på detta samhälles brister och därigenom pekade mot socialismen. Sigfrid Siwertz' roman *Selambs* utgjorde det mest flagranta exemplet på "realismens triumf", men även Hjalmar Bergman skapade en fiktiv värld där borgarsamhällets brister avslöjades. Hedén lade här samma aspekter på den borgerliga realismen som Engels tidigare gjort och Georg Lukacs senare kom att göra.

Hedéns inställning till kvinnliga verklighetsskildrare var kluven. Vi har sett att han — vad gällde de kvinnliga arbetarförfattarna — menade att dessa förmådde att ge en mer inträngande bild av arbetarklassens livsvillkor än sina manliga kollegor. Till andra kvinnliga författare förhöll han sig mera skeptisk. I början av sin kritikerbana menade han att de ägnade sig alltför mycket åt att skriva stereotypa kärleksromaner. Men när en författare som Elin Wägner framträdde med *Pennskaftet* och skildrade kvinnorörelsen, beklagade Hedén att arbetarrörelsen inte ägde en författarinna av hennes rang. Han reagerade emellertid mot Wägners tendens att idealisera kvinnorörelsen; denna svaghet återfanns inte hos t.ex. Marika Stjernstedt. Hedéns inställning till kvinnokampen var inte odelat positiv. Visserligen stödde han kampen för kvinnlig rösträtt, men han ansåg att när man började tala om feminism hade man gått för långt. Hedéns syn på kvinnliga författare tycks i viss mån ha styrts av hans uppfattning av kvinnan som framförallt en känslovarelse som intellektuellt sett inte kunde mäta sig med mannen. När de kvinnliga författarna var mer framstående än de manliga indikerade detta enligt Hedén att man befann sig i en litterär nedgångsperiod.

När det gällde litterära verklighetsskildringar lade Hedén ibland sedliga aspekter på verklighetsbeskrivningen. Detta beror enligt min mening inte på en moralisk konservatism, som Stig Ahlgren låtit påskina, utan på att Hedén kände ett ansvar

gentemot den läsande publiken. Han förknippade erotiskt frispråkighet med den "smutslitteratur" som spreds inom arbetarklassen och som socialdemokratin bekämpade. Däremot vände han sig inte mot erotiska skildringar i litteraturen om de motiverades av det litterära verkets handling.

Hedén kom under 20-talets början att känna ett missnöje över att den sociala verklighetsskildringen alltmer gav vika för en individcentrerad psykologiserande realism. Därför kom Ludvig Nordströms totalism att framstå som en möjlig väg att förnya den sociala skildringen. Detta torde vara det huvudsakliga skälet till att Hedén uppmuntrade Nordströms litterära program. Totalismen ställde han sig delvis kritisk till men dess inslag av engelsk gillesocialism tilltalade honom. Han menade att Fabian Månsson och Ludvig Nordström insett att tiden krävde en kollektiv diktning. I den senares program fann han åtskilligt som kunde vara efterföljansvärt för kommande arbetarskildringar.

Även om Hedén menade att en kollektiv diktning måste ersätta den individcentrerade var det inte enbart en sådan han stödde. Också vissa författare som var starkt individualistiska i sin diktning hade, menade han, i själva verket en strävan liknande arbetarrörelsens eftersom de i sin diktning formade ideal som stod i opposition till det kapitalistiska samhället. I denna strävan att utveckla den egna personligheten såg Hedén en revolutionär potential; den socialistiska kampen innebar ju för honom både en ekonomisk och en andlig kamp. Fantasidiktning behövde inte innebära en samhällsfrånvändhet; i den kunde formas utopier som visade på nödvändigheten att skapa ett bättre samhälle. Hedén ansåg att romantiken felaktigt blivit bedömd som en litterär period under vilken man vände intresset från samhällslivet. Även en mycket personlig fantasidiktning kunde vara en protest mot ett rådande samhällssystem.

VII. Litteraturen i klassamhällets tjänst

Utmärkande för Hedéns kritik är hans bestämda uppfattningar om vad som är litterärt värdefullt eller förkastligt. Vi har sett hur hans krav på litteraturen delvis realiserades i tiotalets realism men också i den djupt personliga fantasidiktningen. Det följande avsnittet skall ägnas Hedéns recensioner av den typ av litteratur han ansåg vara mer eller mindre överflödig. Hans negativa kritik är ofta satiriskt utformad och han angriper tveklöst det han ogillar, även om kritiken drabbar en av andra kritiker rosad författare. På vilka grunder han kommer till bestämda, negativa uttalanden om vissa typer av litteratur skall detta kapitel söka göra reda för.

I Hedéns kritik spelar ordet kräk en framträdande roll som ett sammanfattande begrepp för sådant han ogillade inom litteraturen. Han talar om "kräklitteratur" och "romanhjältekräk". En första hjälte av denna typ fann han redan hos Vergilius, och i den moderna litteraturen menade han att "kräken" kommit att alltmer dominera scenen. I sin recension av Hilma Angered-Strandbergs roman *Barbarens son* – anmäld under rubriken *Barbarisk stil* – karakteriserar han det moderna "litteraturkräk" som han funnit i hennes bok:

> . . . träsnidaren är ett stort kräk. Det vanliga moderna nordiska litteraturkräket. Han har absolut ingen kraft och blott sporadiskt någon vilja att forma sin omgivning och sitt liv enligt sin andes krav. Han går sida upp och sida ner ikring och grubblar eller rasar, men ytterst sällan tager han sig till något, och när han gör det, så gör han något helt annat än han tänkt. Han driver planlös runt landet, låter påverka sig av än den ena, än den andra, men av eget målmedvetet initiativ gör han intet utom att ångra och himla sig (Soc.D. 24.11 1924).

Denna typ av hjälte skiljer sig i flera avseenden från Hedéns eget hjälteideal.[1] Han menade att "romankräket" blivit samtidens dominerande litterära figur vilket i recensionen av Per-Edvin Sköldsa *Den siste av Jeppesläkten* föranleder honom till följande reflexion, då "kräket" här lyser med sin frånvaro:

> När man läst några sidor i hr Sköldsa bok, håller man på att tappa den av häpnad. Det kan nämligen icke fördöljas utan måste ärligt och omedelbart bekännas, till vad följd det hava må: den handlar om en karl! Den handlar icke alls om den moderne romanhjälten, om det svaga, nyckfulla, jämrande, kärlekskranka gelé som vi nu med korta avbrott ända sedan 80-talet sett förevisas i litteraturen som den moderna manlighetens förkroppsling (Soc. D. 8.4 1924).

Hedén ansåg att förekomsten av passiva och viljelösa karaktärer var något utmärkande för 80-talslitteraturen. När han kritiserar Gustaf Hellströms roman

Kring en kvinna, sker det p.g.a. dess anknytning till 80-talspessimismen: "Ett rent 80-talsdrag är också bokens ändlösa rad av mord och självmord samt — vad som är än dystrare — den fullkomliga hopplöshet, vari den slutar" (Soc.D. 21.7 1914). Hellströms romanserie *En man utan humor* recenserade Hedén under titeln *Mannen utan ryggrad*. Romanhjältarna i den samtida litteraturen var, menade Hedén, antingen frälsta eller vanliga kräk. Han skriver om Hellströms hjälte: "Han är ju ännu icke frälst, och följaktligen måste han enligt svenska litterära begrepp naturligtvis vara ett kräk" (Soc.D. 10.12 1923).

Kräklitteraturen förband Hedén med den livshållning vars främste företrädare han fann i Hjalmar Söderberg.[2] Den skepticism och illusionslöshet som präglade denne borde inte ha fått göra honom till den populäre författare som han var. I sin recension av Söderbergs novellsamling, *Den talangfulla draken* (Soc.D. 30.12 1913),[3] hävdar Hedén att författarens popularitet bottnar i hans "författarkonst" och recensionen ägnas åt att undersöka dess beståndsdelar.

Ytligheten tycks vara det som främst utmärker detta författarskap. Söderberg är pessimist men undviker att alltför öppet ge uttryck åt detta och upprör därför inte läsaren. Hans samhällsengagemang är så allmänt att det kan tilltala en bred allmänhet: "Genom att håna kyrkan visar sig Hjalmar Söderberg som god radikal, genom att kämpa för militärförsvaret och mot kvinnans rösträtt visar han sig stå över partierna. Så vinner han även härvidlag på alla håll sympati".

Att Söderberg blivit anklagad för viljelöshet och lättja finner Hedén orättvist. Visserligen är det inte mycket som engagerar Söderberg men, skriver Hedén, "det, som gör detta, det är just de ting, vilka äro oumbärligast för livet: mat, dryck och (för att låna hans eget uttryck) vällust".

Vad Söderberg framförallt vann uppskattning för var den ironiska stilen och kvickheten. Hedén beundrar också "å ena sidan språkets klarhet, ledighet och ironi, å andra sidan den för läsaren bekväma tydlighet, varmed ironin understrykes". Kvickheterna är oftast väl bekanta för läsaren och varianter på sådana som redan begagnats av andra författare: "Man kan ju ej precis tala om efterhärmning i alla dessa fall, men kvickheterna ansluta sig smidigt till äldre sådana". Efter att sålunda behandlat Söderbergs författarkonst ur ett flertal aspekter är även Hedén redo att bekräfta att denne förtjänar sin popularitet. Han avslutar recensionen med följande reflexion:

> Hjalmar Söderberg förtjänar alltså att vara populär. Ty han är själv alltigenom populär, samtidigt som han låter ana att han dessutom är en djup filosof, ehuru han är alltför aristokratiskt lat för att visa det.

I sin recension ger Hedén sken av att dela den allmänna uppskattningen av Söderberg, men genom ironiska vändningar avslöjas hans verkliga inställning till författaren. Denne saknar, liksom de karaktärer han skildrar, vilja och engagemang. Även i dramat *Ödestimmen* där Hedén finner ett intresse för samhällsfrågor är detta dock grundat på en uppfattning om politiken som "ett stort nöje" och histo-

rien som "en serie oavbrutna dumheter". Men ett visst allvar tycker sig ändå Hedén skönja hos Söderberg (Soc.D. 19.12 1922). Att Söderberg emellertid hållit kvar en syn på livet och på historien som de flesta av hans samtida övergivit är enligt Hedén den egentliga förklaringen till hans popularitet:

> Han var 80-talist på 90-talet och han hyllade det tidiga 90-talets uppfattning av livet som en rad lösa intryck och strömningar, långt sedan 90-talets ledande män fått en allvarligare livsuppfattning. Det är just därför — fast detta visserligen låter ännu märkvärdigare — han alltid slagit an på sin samtid. Ty att de flesta människor äro efter sin tid, det ser även en långt mindre skarpsynt iakttagare än Hjalmar Söderberg.

En i flera avseenden likartad kritik drabbade Bo Bergman. Hedén fann att man i dennes diktning kunde urskilja två riktningar; en där pessimism och viljelöshet gav dikten dess karaktär och en annan som var förbunden med journalistiken och som berörde dagsaktuella händelser. Vad gällde pessimismen axlade Bergman Söderbergs mantel: "Bo Bergman däremot är innerst och djupast negativitetens, skepsisens och pessimismens diktare. Så gott som ensam numera går han därvidlag troget kvar i Oscar Levertins och Hjalmar Söderbergs fotspår" (Soc.D. 13.6 1917). Liksom när det gällde Söderberg ansåg Hedén det märkligt att Bergman, trots sin pessimistiska livsåskådning, vunnit popularitet som diktare. Orsaken fann han vara att denne i den journalistiska diktningen visade ett allmänt hållet samhällsengagemang, liknande Söderbergs, vilket tilltalade den borgerliga allmänheten:

> Alla avsky just nu kriget, alla [. . .] kämpa ju för rätten, alla tro ju att förnuftet (d.v.s. den egna saken) skall segra. Bo Bergman gillar också rätten så där överhuvud men ej, i någon viss faktisk och ofrånkomlig form, och av en sådan rätt kan ingen känna sig hotad.

Att på detta sätt uttrycka en samhällskritik i vaga termer utan att fordra handling eller aktivt ställningstagande och utan att egentligen ge röst åt något annat än vad alla kände, innebar att Bergman slapp stöta sig med sina läsare, och i stället kunde vinna en bred popularitet. Bergman förändrades heller inte; Hedén konstaterar i recensionen av *Livets ögon* (Soc.D. 7.10 1922), att Bo Bergmans omdömen alltjämt är "så slående sanna och välformade att han med ett par lätta ändringar kan tillämpa dem på vilken riktning som helst". I diktsamlingen fann Hedén en skepsis som också omfattade det religiösa området. Han menade, att Bergman i en samtid som präglades av en tilltagande religiositet inte borde vara en uppskattad författare. Men här, liksom i samhällskritiken, krävde hans diktning ingenting: "De flesta religiösa älska ju lugnet högre än religionen, därför känna de sympati med tvivlare som älska lugnet högre än tvivlet. Om också en dylik skeptiker skulle häda Gud litet smått, så kommer han i vart fall aldrig att rubba samhällsordningen".

Vad Hedén uppskattade i Bergmans diktning var endast dess rent estetiska

kvaliteter: "Bo Bergman har knappt ett enda nödfallsgrepp, ej ett enda missljud i sin dikt. Han reflekterar i strofer av känslig klang" (Soc.D. 13.6. 1917). Men Hedén förband också Bergmans formella skicklighet med hans diktnings gångbarhet hos borgerskapet:

> Drastisk elegans är överhuvud det härskande draget i Bo Bergmans konst. Därigenom har den blivit folket kär, ty där finns en aning om Strix och samtidigt har han bättre än Strix-redaktören lyckats göra sina busar gentila. De kunna mottagas i de bästa familjer, på samma sätt som skaldens eleganta pessimism icke hindrar att hans bok lägges å förmaksborden vid sidan av högstämda idealister såsom Tegnér, Viktor Rydberg och Daniel Fallström (Soc.D. 7.10 1922).

Söderberg och Bergman representerade en livshållning som Hedén skarpt ogillade. Den tog sig uttryck i en litteratur som saknade optimism och handlingskraft. I skepticismen och negativiteten hade "litteraturkräken" sin grogrund. Sådana kunde man finna inte enbart hos de borgerliga författarna. Hedén riktade ju hård kritik mot Eyvind Johnson som han menade övertog en borgerlig uttjänt diktning och skildrade just "kräks själsliv". För Hedén framstod det som ytterst viktigt att litteraturen gav läsaren ideal. Den måste därför befrämja optimism och handlingskraft. Dessa kvaliteter förutan kunde litteraturen inte fylla någon emancipatorisk funktion. I stället kom den att bli ett redskap att konservera förlegade samhällsideal och att underbygga den ideologi som klassamhället vilade på. För diktare som inte tog ställning till och som inte seriöst sökte gestalta samhällsfrågor av avgörande art hade — som Hedén skrev redan 1909 — arbetarrörelsen inget till övers. "Kräklitteraturen" tillhörde det borgerliga samhället och hade liksom detta ingen framtid.

Hedéns satiriskt utformade kritik riktades speciellt mot en del poeter som var uppburna inom etablissemanget men vars diktning, enligt hans mening, saknade estetiskt värde.

Hedén ansåg att deras erkända ställning som diktare berodde på att de motsvarade borgerskapets schablonföreställningar om hur poeten och poesin skulle se ut. Så var fallet med Daniel Fallström, som Hedén begåvade med epitetet "borgerskapets trubadur". I sin recension av dennes diktsamling *Blåeld* skriver han om Fallström:

> Hans poesi är absolut hvad en kulturen vördande småborgare af äldre typ menar med detta ord. Där finns rim. Där finns intet modernt krångel med rimflätning och meter [. . .] Där återfinnas gamla goda poetiska ord, som tjusat våra mormödrar, och de mera moderna ha lättfattlighetens hela tjusning.[4]

Att Fallström var en uppburen poet i det borgerliga samhället menade Hedén ha flera grunder. Fallström levde upp till borgarnas föreställning om konstnärsbohemen: "Hans festande med vin och kvinnor har gett de goda borgarne en sympatiskt förfärad respekt, grundad på deras öfvertygelse att en sann skald måste vara

sådan".[5] Samtidigt var Fallströms ideologi borgerlighetens. Hans fosterländskhet tillsammans med hans avsaknad av sådana idéer som kunde verka stötande öppnade det officiellas portar. Hedén menade att det var påfallande att Fallströms diktning belönades med stipendier. Som poet ansåg han honom näst intill oduglig. Fallström behärskade vissa enkla konstgrepp men det var också allt.

Hedéns negativa inställning till Fallström som diktare kom att bestå. I sin recension av dennes *Kärleksdikter* (Soc.D. 12.12 1923) kritiserar han ytligheten och bristen på originalitet i Fallströms diktning och han fyller sin recension med exempel på detta. Ett flitigt citerande är överhuvud utmärkande för Hedéns satirisk-ironiska recensioner och ibland bidrar han själv med små diktprov i den recenserade författarens anda.

Som naturlyriker utmärkte sig Fallström speciellt för sin "intuitiva förmåga att koncentrera hela skärgården till en bakgrund för hotellgroggen" (Soc.D. 28.1 1914). Stort bättre var han heller inte som kärleksdiktare:

> Upplös Daniel Fallströms dikter i de klichéer varav de bestå, omskaka sedan dessa, och ni får hur många kärleksdikter som helst! Hans idealkvinnas hand är "så mjuk och liten, vit som snön", hennes kind är en "rosenkind", skön är hennes "mjuka, runda arm", hennes hår är antingen guldblont eller svart, hennes ögon svarta eller blå. Sin helhetsbild av kvinnan sammanfattar skalden djupsinnigt sålunda:
>
> Kvinnorna äro en farlig makt,
> när de stråla i naken fägring och prakt (Soc.D. 12.12 1923).

Fallström drog sig inte för att låna från andra poeter. Hedén pekar på att han plundrat Snoilskys "Svarta Svanor på diverse fjädrar" och finner även lån från engelska poeter: "Även på vissa engelska dikter har han prövat den fria förfoganderättens princip, dock tydligen blott på engelska dikter i svensk översättning". Liksom innehållet i Fallströms dikt var också versmått och rytm "fri från varje frånstötande originalitet". Hedén pekar på hur författaren för att åstadkomma bunden vers inte drog sig för att använda ett krystat och onaturligt språk:

> Han sätter då och då in en liten stavelse här och tager bort ett ord där. Han talar t.ex. om riddare "som mot England gjutit blodet" och om en dam som bär "korpens fjädrar" i sin hatt. Detta erinrar ju om "Söndagens Nils", såsom Hasse Z. i en allvarlig stund kallade sin tidning.

Hedén avslutar recensionen av *Kärleksdikter* med en kommentar rörande Fallströms förhållande till den publik som läste och uppskattade hans dikt:

> Och denne rimmare som har svårt att skriva felfria strofer och aldrig skrivit andra än banala, denne festande och syndande kälkborgare, kan anses av en massa hyggligt folk som en typisk poetnatur, evigt inspirerad, djärv, fri, lockande, farlig! "For kandidat Molvik er daemonisk, ser De," säger dr Relling hos Ibsen.

Paralleller till den kritik Hedén riktade mot Daniel Fallström erbjuder hans vär-

dering av Prins Wilhelm som skald. Även denne vann stor aktning för en diktning som Hedén fann föga värdefull.

I sin recension av prinsens novellsamling *Den gamla tallen* (Soc.D. 19.1 1920) jämför Hedén prinsen med arbetarförfattarna. I kritiken av dessa framhöll han ju ofta den bristande bildningen som en orsak till att de mötte svårigheter som författare. Detsamma gällde prinsen: "han visar sig hava samma huvudfel som ofta unge arbetarförfattare: han uppbygger sina noveller illa". Hedén ger exempel på Prins Wilhelms stil med åtföljande, ofta ironiska kommentarer och avslutar recensionen med en sammanfattande värdering av prinsens bok:

> Hans bok har ju visserligen intet innehåll, om man därmed menar en självständig uppfattning av märkliga upplevelser eller idéer. Men hans form har sina vackra sidor, fast han som sagt i allmänhet ej hittat på dem själv. Innehållet är däremot helt hans eget.

Under rubriken *Vår störste skald* anmälde Hedén Prins Wilhelms diktsamling *Selene* (Soc.D. 21.10 1922). Titeln syftade på författarens stora popularitet som enligt Hedén tyvärr inte enbart var begränsad till det konservativa, borgerliga lägret: "Radikala kritiker och författare strö minst lika många och granna lovord för hans fötter". Prinsen hade som föredragshållare på ABF samlat en talrik arbetarpublik. Hedén menade därför att man inte kunde annat än acceptera det faktum att "Prins Wilhelm av nationens enhälliga röst förklarats vara den främste av dess skalder". Som kritiker återstod endast för honom att utröna vari dennes storhet bestod. Hedén urskiljde vissa drag i prinsens diktning som förklarade dennes popularitet. Han menade att den konst som blev allmänt uppskattad ofta kännetecknades av att den var lättfattlig och så var även fallet med Prins Wilhelms diktning:

> Han kan icke vara svårfattlig, om han också försöker. Även de dunklaste och djupaste ämnen bliva i hans framställning lätta och enkla som korvspad. Allra lättast går det som bekant att fatta en sak som man hört många gånger förut. Prins Wilhelm har med genial intuition insett detta. Allt han säger gör ett så innerligen välkänt och därför kärt intryck.

Ryktet om prinsens tidigare lättsinniga leverne bidrog också till en nyfikenhet kring hans dikt från allmänhetens sida. Det främsta beviset på Prins Wilhelms konstnärliga storhet ansåg Hedén emellertid vara hans "inspiration". Den yttrade sig i att detaljerna förbisågs. Exempel på detta fann Hedén i övermått i prinsens dikter: "Om svaghet i enskildheter bevisar konstnärlig storhet, då är prins Wilhelm onekligen stor". Han pekar på några sådana i recensionen men ger till sist ett exempel som visar prinsen i sitt esse som skald:

> "Då höjs i ängslig lystnad
> en mulas skri.
> Var det vår egen bundna längtans rop
> som klang däri"?

> I detta fall kan då ingen förneka Prins Wilhelms originalitet. Han torde vara den förste skald i världen som liknat sin längtans röst vid en mulåsnas.

Hedéns recensioner av etablissemangets poeter: de som levde upp till en allmän föreställning om hur poeten och hans poesi borde vara beskaffad, utmärks av rikliga citat som visar diktningens avsaknad av innehåll. Han sökte avslöja de schabloner som byggde upp denna diktning och som också utgjorde grundval för dess popularitet inom den borgerliga läsekretsen. När det gällde Prins Wilhelm hade alltså en borgerskapets trubadur också vunnit popularitet bland arbetarklassen, vilket Hedén måste beklaga.

Om "borgerskapets trubadurer" med sin poesi konserverade klassamhällets ideal, växte med den litterära marknadens utveckling fram en typ av författare som Hedén fann än farligare för de kulturfrämjande strävanden man bedrev inom arbetarrörelsen. Med den moderna marknadens etablering blev litteraturen en handelsvara och den största förtjänsten fanns att hämta i den massproducerade populärlitteraturen. Redan i början av seklet fördes inom arbetarrörelsen en kamp mot "smutslitteraturen". Genom förlagen fick författarna ökade möjligheter att livnära sig på skrivandet. Hedén ansåg inte detta vara enbart av godo; han menade att antalet författare var alltför stort och att endast ett fåtal av dem producerade estetiskt värdefull litteratur. Yrkesförfattaren tenderade att isolera sig från samhällslivet, vilket Hedén menade vara en av orsakerna till den viljelösa, psykologiserande litteraturens utbredning. I sin recension av Sigfrid Siwertz' *Hem från Babylon* skriver han apropå den bristande handlingskraften i de moderna romanerna:

> Men var skall nu en stackars författare taga handling ifrån? Han handlar ju aldrig, på sin höjd motionerar han sig. Han står fjärran från varje människornas strävan och verksamhet som betyder och avgör något (Soc. Dem. 25.4 1924).

Hedén menade att många författare skulle ha nytta av att kombinera författarskapet med annan yrkesverksamhet i stället för att producera böcker av tvivelaktigt värde. Den författare som han speciellt utpekade som representant för de massproducerande yrkesförfattarna var Henning Berger. Hedéns recension av dennes novellsamling *Ur larmet* gavs, när den omtrycktes 1917, rubriken *Diktare eller litteraturgrosshandlare*?. Bergers talang låg framförallt inom det senare området:

> . . . fast han är en av vår unga massproducerande litteraturs främste massproducenter, får man åtminstone i början av hans senaste bok ett starkt intryck, att hans talang övervägande ligger på varuspridningens och icke på produktionens område (Soc.D. 13.3 1914).

Författarens intresse för andra varor än de litterära avspeglades också, menade Hedén, i novellsamlingen. Bergers interiörbeskrivningar fick honom sålunda att utropa: "hur briljant skulle ej författaren ha skött en stor bosättningsaffär"!

Vad som trots allt gjorde att Hedén inte reagerade enbart negativt inför denna novellsamling, var att han i den fann en viss äkthet i skildringen av den konstnär som inte förmår gestalta sina upplevelser: "Att denne i yttre mening så lycklige och framgångsrike diktare drages just till detta ämne [. . .] däri ligger ett vinnande och säkerligen även ärligt drag". Äkthet och originalitet var för Hedén kriterier på en god författare. Den genuina känsla han tyckte sig finna i delar av Bergers novellsamling, var något som ändå skulle kunna höja denne över den stereotype massproducerande författaren.

Hedén var emellertid entydigt kritisk mot Bergers följande novellsamling *Films*. Till stor del berodde detta på bokens anknytning till filmen och biografen. Hedén menade att Berger använt sig av biograffilmens teknik vilket medfört en bristfällig komposition och karaktärsskildring. Dock hävdade han att den fotografiska naturalismen egentligen passade en författare av Bergers typ:

> Vidare kräver en biografbild endast föga poesi, och även det lämpar sig ju gott för en författare, vilkens bristfälliga fantasi anses uppvägd av hans sinne för poesi, vilket dock näppeligen kan mäta sig med hans fantasikraft (Soc.D. 14.8 1914).

Henning Bergers författarskap hade enligt Hedén blivit alltför välvilligt bedömt. Han kommenterar i sin recension av *Hjärtat på väggen* (Soc.D. 31.1 1921) den kusliga ödslighet som andra recensenter funnit i boken. Hedén ansåg tvärtom att denna bok inte var ödsligare än Bergers böcker i allmänhet brukade vara: "Den är med andra ord alls icke ödslig. Den är tom". Berger tog inte ställning i samhällsfrågor, enligt Hedéns mening på grund av rädsla för att stöta sig med läsarna. För den impressionistiska stil som ansågs vara författarens styrka hade Hedén heller inget till övers: "Han ser i regeln blott och bart vad alla människor se, och det enda som skiljer honom från alla de andra är hans outtröttliga flit att omtala vad han ser".

Bergers religiösa omvändele som kom till uttryck i *Hjärtat på väggen* bidrog naturligtvis till Hedéns negativa inställning. I artikeln *Kulturskymning* (Soc.D. 26.1 1924) hävdar han att den typ av religiositet som bl.a. Henning Berger visade var betingad av den litterära marknadens utveckling:

> Sensation och pengar, det blir mer och mer ledmotivet i vår jättelikt växande skönlitterära bokproduktion, och den moderna författarreligiositeten sammanhänger med båda dessa tidsmakter mer än man tror. Religionen blir sista sensationen för en fladdrande författarsjäl som redan försökt alla andra, och den ekonomiska rotlöshet varav den nutida författaren genom sitt eget förvållande lider, tvingar honom att söka stöd i en religion på vilken han egentligen icke tror.

Den ekonomiska rotlöshet som här omtalas som ett av den moderna författarens problem var en följd av att yrkesförfattarna ökade i antal ansåg Hedén. Som antytts hade han en elitistisk syn på författaryrket; endast de som verkligen kunde skapa en kvalitativ god litteratur borde ägna sig på heltid åt författarskap och

också ges ekonomisk möjlighet till detta.[6] Hedén hävdade att ökningen av yrkesförfattarnas antal inte medfört ökade möjligheter för en god litteratur att göra sig gällande, tvärtom:

> Det är icke blott kritikerna som drunkna i bokmängden. Allmänheten gör det också. Den måste mer eller mindre planlöst utvälja en del böcker ur den måttlösa bokmassan, och det vore en otänkbart lycklig slump om den därvid råkade på de förnämsta (Soc.D. 26.1 1923).

Som lösning på dilemmat rekommenderade Hedén att man framförallt skulle ställa krav på litteraturen och inte endast lyssna på de "tallösa" författarnas krav. Någon allmän uppfattning fann han dock inte detta vara: "det är typiskt att för närvarande finns det just ingen som bryr sig om att diskutera litteraturens krav, medan man aldrig blir trött på att diskutera litteratörernas". De författare som ansåg sig orättvist behandlade tillhörde, menade Hedén, en grupp som borde ägna sig även åt annan verksamhet.

De värsta kulturfienderna var emellertid själva förlagen. Hedén ansåg att de hade fått ett alltför stort inflytande: "Litteraturen fabriceras nu mer och mer på förläggarens order utan hänsyn till sådana gammaldags småsaker som om författaren har något att säga eller någon litterär talang".[7] Förlagen hjäpte till att sprida författare vars verk inte fyllde Hedéns krav på god litteratur men som var ekonomiskt lönsamma. Så var enligt Hedén fallet med Frank Heller. Han skriver om denne i recensionen av *Herr Collins affärer* under rubriken *Struntlitteraturens krona*:

> Nåväl, denne författares böcker utgivas nu av landets största förlag med dess, när det vill, obegränsade spridningsmöjligheter — och i det här fallet vill det. Böckerna anses särskilt lämpade för billighetsserier [. . .] Bokhandlarne lägga ut böckerna på framskjutna platser. Tidningarne anmäla dem ivrigt [. . .] nästan undantagslöst välvilligt [. . .] Författaren intervjuas, porträtteras och lovprisas i långa artiklar tillsammans med andra stora Köpenhamnssvenskar såsom Henning Berger och Hjalmar Söderberg (Soc.D. 20.12 1919).

Vad Hedén särskilt reagerade mot var att Heller vann stor popularitet bland ungdomen. Han menade att just nöjesläsningen hade ett stort inflytande på de ungas utveckling. Den ungdom som läste Frank Heller blev "systematiskt uppfostrad i och för förfalskaridealet". Hedén hävdade att den kommitté som tidigare bekämpat "smutslitteraturen" nu borde ta upp kampen mot "en av våra största förlags standardprodukter, Frank Heller". Han menade att det var självklart att dennes böcker borde avlägsnas från arbetarbiblioteken:

> Vi socialister borde åtminstone förstå att ett nytt samhälle ej kan byggas på en ungdom som lärt sig söka sina litterära ideal bland tjuvar och förfalskare.

Heller reagerade på Hedéns kritik och sände denne ett kort där han deklarerade att han trots dennes invändningar ämnade fortsätta sitt författarskap.[8] Han skick-

ade också ett recensionsklipp ur Social-Demokraten 12.2 1924 rörande en filmatisering av hans bok *Kejsarens gamla kläder*. Boken omnämndes i recensionen i positiva ordalag och Heller skriver till Hedén: "Att detta skulle övergå den tidning, där Ni för Er S:t Georgskamp. Kulturskymning även i Soc.-Dem!".[9]

Hedéns kritik av Frank Heller kan tyckas överdrivet moraliserande. Med tanke på hans övertygelse om litteraturens roll som förmedlare av ideal är dock hans kritik helt konsekvent. Även om Heller kunde sägas hålla en högre litterär standard än många andra populärförfattare, bidrog hans böcker inte till att höja den kulturella nivån, vilket enligt Hedén var litteraturens uppgift. Han skriver i artikeln *Nutidsliv och personlighet*: "Vad det gäller är alltså att vänja folk vid verklig konst. Får denna vana verka en tid, finner folk också konsten rolig".[10] För Hedén fanns därför inget utrymme för författare av Frank Hellers typ.

Det förlag som Hedén skarpast kritiserade var Åhlén och Åkerlund. 1922 recenserade han några verk som belönats vid en av förlaget utlyst pristävlan. En av de prisbelönta romanerna var G. Martins' *Den gula paviljongen*. Hedén ansåg att boken kunde jämföras med den "smutslitteratur" som socialdemokratin bekämpat:

> Det är i själva verket ofantligt lätt att upptäcka hr Martins' litterära typ. Det är just den typ som utmärkte författarne av de där gamla ändlösa mischmasch-romanerna som av struntförlagens utskickade såldes häftesvis i de fattiga hemmen, varvid den som köpte alla häften lovades en silverpläterad kaffeservis eller något dylikt i premium — d.v.s. just de litterära alster mot vilka för en 15 år sedan såväl Socialdemokratiska ungdomsförbundet som litteraturkännare igångsatte en skarp och framgångsrik motaktion, men vilka nu tydligen hålla på att leva upp igen med varmt understöd av litteraturkännare (Soc.D. 30.11 1922).

Han fann det emellertid inte förvånande att Åhlén och Åkerlund utsett en sådan pristagare: "Förlaget är och blir ett struntförlag. Den som har en aning om de bokalster det sprider i massor särskilt på landsbygden, om dess lika friskt köpta som jubelidiotiska skämt- och underhållningstidningar o.s.v., den vet att förlaget är en mycket allvarlig kulturfara". Hedén beklagade att etablerade författare p.g.a. ekonomisk vinning medarbetade i förlagets publikationer och därmed medverkade till att befästa dess ställning.

En kommentar till Hedéns kritik av Åhlén och Åkerlunds förlag kom ironiskt nog från Henning Berger. Denne hade fått sig tillsänt artikeln om de åkerlundska pristagarna och tydligen känt sig angripen. I ett brev till Hedén skriver han:

> Nåväl; låt mig då säga, att *ingen* kan mer afsky det där angripna förlaget, ÅoÅ, än mig. Jag har, för egen ringa del, *aldrig någonsin* bidragit i hr Åkerlunds publikationer. Aldrig.[11]

Det synes ha varit någon för Hedén okänd person som skickat runt artikeln och han beklagade att Berger blivit personligt förolämpad.[12] Men även om han inte angrep denne i artikeln om Åhlén och Åkerlunds förlag, framkom det ju tyd-

ligt i recensionerna av Bergers böcker att han uppfattade denne som en representant för den moderne yrkesförfattaren, vars existens möjliggjordes tack vare den litterära marknadens expansion med förlag som just Åhlén och Åkerlund.

Hedén ansåg att det var arbetarrörelsens uppgift att hindra de privata förlagens utgivning av undermålig litteratur. Han fann emellertid att socialdemokraterna var alltför villiga att kompromissa och att de tagit fasta på de borgerligas tal om censur. "Ingen bör hindras att fritt uttrycka vad han vill i ord eller bild", skriver Hedén, men tillägger: "här gäller det att hindra struntförfattare [...] att tjäna pengar på egen smörja och andras dumhet" (Soc.D. 7.8 1920). Så länge de privata förlagens ekonomiska intressen tilläts styra bokutgivningen, kunde inte massproduktionen av struntliteratur hejdas ansåg Hedén, som också menade att staten och bildningsorganisationerna borde ha ansvaret för utgivningen av litteratur.

*

Under första världskrigets sista år märktes bland författarna en tendens att vända sig från den sociala skildringen till en individcentrerad skildring. Sven Linnér har i sin avhandling *Livsförsoning och idyll* (1954) studerat flera svenska författares religiösa orientering under denna tid. Vi har sett att de yngre arbetarförfattarna lämnade socialismen därför att de fann den oförenlig med en religiös livsåskådning. Hedén reagerade mot denna utveckling. I sin recension av Martin Kochs *Legend* (Soc.D. 24.12 1920) talar han om sin "växande leda" vid den moderna författarreligiositeten. Han ansåg att vad man minst behövde efter världskriget var religion: "Det har nu dillats mer än nog om världens frälsning. Vad som nu krävs är världens återuppbyggande på verklighetens grund". Men han kom inte att få sin önskan uppfylld; allt fler författare genomgick religiösa omvändelser som kom att sätta sin prägel på deras verk.

Främst var det vad Hedén kallade den moderna författarreligiositeten som han vände sig emot. Han hade lättare att tolerera den typ av religiositet som Sven Lidman företrädde därför att den inte gjorde anspråk på vetenskaplighet. I recensionen av dennes omvändelseroman *Såsom genom eld* skriver han:

> Det tjänar ingenting till att diskutera Sven Lidmans religion. Den har det företrädet framför såväl den frisinnade teologins som Bergsons att den hävdar det ovetenskapliga utan vetenskapliga anspråk. Det enda som nyttar är att kasta en blick på dess frukter (Soc.D. 2.12 1920).

Härvid tycks det som Hedén menade att religionen inverkat positivt på författarskapet. Han hade, som antytts, varit kritisk mot Lidmans tidiga produktion och praktiskt taget utdömt denne som författare. I recensionen av romanen *Thure-Gabriel Silfverståhl* konstaterar han:

> Både som konstnär och som berättare har Sven Lidman något ofullgånget över sig – särskilt gäller detta intelligensen – och det värsta är att denna ofullgångenhet synes vara oövervinnelig (Soc.D. 24.11 1910).

Både romanen *Tvedräktens barn* – där hjälten genomgår en religiös omvändelse – och *Huset med de gamla fröknarna* uppfattade Hedén som konstnärliga framsteg. Om den förra skrev han att hjältens utveckling förvånande nog verkade helt trovärdig (Soc.D. 28.2 1914). Han lät sig dock inte riktigt övertygas av Lidmans gammaldags stränga religiositet i *Huset med de gamla fröknarna*, men fann att författarens medkänsla med de goda verkade "fullständigt äkta" (FDP 22.3 1919). I sin recension av *Såsom genom eld* hävdade Hedén att Lidmans religiösa tro givit en ökad intensitet åt skildringen. Samtidigt fanns där dock en tendens att den religiösa åskådningen bröt igenom i betraktelser och förmaningar vilka störde den estetiska helheten. Ändå var Sven Lidmans religiösa romaner de som Hedén lättast kunde fördra. Han skriver i ett brev till Ludvig Nordström 31.1 1921:

> ... av de nutida religiösa böcker som nyss utkommit tycker jag bäst om Sven Lidmans. Detta just därför att den icke innehåller modern författarreligiositet utan gammaldags Fan-religiositet, uppblandad med den då och då under alla tider uppträdande tungomålsreligionen. Men naturligtvis skulle jag trots min förkärlek för Lidman personligen, ej kunnat tycka om hans religion, om den vore farlig. Men det är den ej i någon oroande grad; därtill är den för klar och för omodern.[13]

Hedén uppfattade religionen som ett hot när den ville ersätta ett vetenskapligt tänkande. Även Sven Lidman kom han att kritisera för att dennes religiositet – som han skriver i recensionen av predikosamlingen *Bryggan håller* – undergrävde "den intellektuella anda, den intellektuella redlighet utan vilken all sedlighet bygger på sanden" (Soc.D. 19.12 1923). Sådan som Lidman nu framträdde visade han hur konstnärligheten fått ge vika för den religiösa förkunnelsen:

> Det är sannerligen intet bevis på religionens förädlande makt att den gjort den lidelsefulle men fördomsfrie, naturlige och fint bildade sökare som skrev *Tvedräktens Barn* och *Huset med de Gamla Fröknarna* till en förkunnare, som tror sig sitta inne med den absoluta sanningen och är fullständigt viss att de icke-troende skola fara till helvetet.

Så länge Lidman framstod som en sökare som seriöst penetrerade etiska frågor vann han Hedéns sympati. Men när han framträdde som en religiös sanningsförkunnare tog Hedén avstånd från författaren. Ändå tycks Hedén trots allt föredra Lidman framför andra religiösa författare, därför att han fann dennes övertygelse äkta. Hedén skriver i det ovan citerade brevet till Ludvig Nordström: "Det utmärkande för de modernt religiöse författarne är att de i motsats mot Sven Lidman skriva mot bättre vett". Hos de förra och då främst hos de kvinnliga författarna fann han en oklar, känslosam religiositet som var honom motbjudande. Han skriver till Nordström om deras religiösa bekännelser: "De vattnigaste, mest svävande fraser: 'en överjordisk längtan', 'en inre röst', 'personlighetens maning' etc".

Elin Wägner kom att i hög grad drabbas av Hedéns kritik, dock inte i de tidigare böcker där hennes religiösa intresse började ge sig till känna. Men med romanen *Åsa-Hanna* kom Wägner att sysselsätta sig med en religiös problematik och Hedén såg på detta med en viss oro:

> Man kunde ana att hon skulle upptaga problemet i sin nya bok, och man motsåg det sätt varpå hon skulle framställa det med en lätt rysning. Det syntes icke uteslutet att hon skulle lägga händelserna okonstnärligt till rätta, så att de skulle utmynna i ett frälst och frälsande halleluja-slut (Soc.D. 4.12 1919).

Dessa farhågor gav han uttryck åt i recensionen av romanen *Den befriade kärleken*. I denna roman hade dock, menade han, "konstnärligheten, alltså sanningen" visat sig starkare än författarinnans privata religiösa övertygelse. Även i bedömningen av hennes roman *Den namnlösa* menade Hedén att religionen inte störde det estetiska intrycket: "De personer som här i boken uttrycker författarinnans åsikt är kanske innerst religiösa, men deras religion tager sig inga egentligen religiösa uttryck. På detta sätt verkar ock religionen mest konstnärligt" (Soc.D. 21.11 1922).

När Wägner däremot inte skrev skönlitteratur, utan som i reseskildringen *Från Seine, Rhen och Ruhr* skildrade sina intryck av den verklighet som mötte henne, ansåg Hedén att religiositeten gav en skev bild av verkligheten. Han skriver i ett brev till Ludvig Nordström 10.7 1923:

> Du är lycklig du, som slipper läsa Elin Wägners senaste bok. Man är verkligen icke skyldig att i evighet tåla detta kristna pjollrande med all världens lymlar och kräk, när dessa någon gång råka få sitt förtjänta straff, och detta jamande med oförstådda Bibelspråk, när världen kräver förnuft och sinne för fakta. Du borde verkligen observera den nära enheten mellan feminism och religion.[14]

Lika öppenhjärtigt uttryckte sig Hedén inte i sin recension av boken. Han menade dock att Wägner i de dokumentära avsnitten alltför mycket ömkade tyskarna, medan hon i prosadikterna gav en mer rättvisande bild av verkligheten. Detta berodde, hävdade han, på att dikten tvingade författarinnan till större objektivitet (Soc.D. 4.7 1923). Vi möter här åter tanken att det konstnärliga skapandet triumferar över författarens personliga åsikter. Hedéns kritik av Wägners försonliga attityd mot tyskarna bör dock inte bara relateras till hennes religiositet utan också till hans egen fientliga inställning till Tyskland under världskriget.

Men även i Wägners romaner kom religiositeten att ta sig uttryck som Hedén fann sig tvungen att kritisera. Om romanen *Silverforsen* skriver han: "Bokens bästa personer äro genomgående religiösa, dess sämsta irreligiösa" (Soc.D. 23.12 1924). Trots att Wägner influerats av den engelska kväkarrörelsen som enligt Hedén kännetecknades av tolerans, utmärktes tvärtom hennes egen åskådning av intolerans och stränghet. Speciellt fann han en sådan inställning i hennes syn på arbetarklassen. I *Silverforsen* låter Wägner en arbetare spela angivare och några

andra demonstrera under en kyrkogårdsinvigning:

> De arbetare, som kränkte kyrkogårdsfriden, gjorde detta för att hedra Bengt Lidforss' minne. Naturligtvis antyds därmed icke att Bengt Lidforss skulle uppmanat till något sådant. Men det antydes, på ett av fin kristlig kärlek präglat sätt, att detta i alla fall blir följden av hans förkunnelse.

Kritiken av religiositeten och dess följder för Wägners sociala åskådning innebar emellertid inte att Hedén helt tog avstånd från henne som författare. Tvärtom menade han, att hennes senare böcker var konstnärligt mer högtstående än de samhällskritiska nutidsromanerna som han ju ansåg gav en idealiserad bild av kvinnorörelsen.

Även religiositeten kunde naturligtvis leda till en idealiserad verklighetsbeskrivning. Detta fann Hedén exempel på i Marika Stjernstedts författarskap. Flera av karaktärerna i hennes roman *Världen och stjärnorna* — den roman som tydligt markerar författarinnans religiösa orientering[15] — ansåg Hedén vara "alltför kristligt tecknade" (Soc.D. 23.12 1920). Religiositeten tog sig också uttryck i undfallenhet och viljelöshet menade Hedén som pekade på den återuppståndne 80-talshjälten i novellsamlingen *Några*: "Joel hämnas på hustrun genom att kasta sina pengar i Norrström och begå ett varmt religiöst självmord. Där ha vi honom — den från 80-talet ärvde och allt sedan dess odödlige ryggradslöse hjälten" (Soc.D. 28.4. 1924). Hedén kunde inte inse det religiösa i handlingen att kasta pengarna i sjön utan undrade om det inte varit bättre om författarinnan låtit sin hjälte skänka pengarna till Sveriges författarförening!

Marika Stjernstedts religiösa intresse kulminerade i romanen *Von Sneckenströms* som Hedén betecknade som en ren propagandaskrift för katolicismen. Han recenserade romanen under rubriken *Konst och propaganda*. I ett senare brev till Marika Stjernstedt, som reagerat på Hedéns kritik, beklagade denne att recensionen givits denna titel.[16] Han skiljer dock i recensionen, liksom i kritiken av avfällingarnas verk, mellan estetiskt värde och tendens:

> Boken är alltså propaganda och ensidig, partisinnad, propaganda. Men den är också konst, och god konst (Soc.D. 13.12 1924).

Att Stjernstedt skrivit en bra roman var dock delvis avhängigt av att hon skapat idealgestalter, menade Hedén. Han kunde acceptera dessa därför att de inte var endimensionella figurer: "därigenom handlar romanen [. . .] om ovanliga människor, den lyfter oss upp i en stoltare och mer fjärrblå luft än den vardagliga". Fast Hedén ogillade romanens tendens berömde han det sätt på vilket Marika Sternstedt konstnärligt genomfört sin uppgift.

Den författare med vilken Hedén i brev flitigast diskuterade religiösa spörsmål och sin syn på författarreligiositeten med var, som framgått av citat ovan, Ludvig Nordström. Hedén var kritisk mot de inslag både av Bergsons intuitionslära och av religiositet som fanns i Nordströms totalistiska åskådning och som han menade ledde denne bort från ett vetenskapligt tänkande. Detta påpekar han i brev till

Nordström: "den intuitive (liksom den religiöse) 'känner' sig ha rätt och därmed anser saken klar. Detta 'känner' innebär en sorts tanke, men en ovetenskaplig, okontrollerbar".[17] Kravet på intellektuell klarhet föranledde Hedén att uttryckligen uppmana Nordström att "göra en grundlig utrensning av romantiken [. . .] den antiintellektualistiska nämligen. Du bör först och främst köra ut Bergson".[18] Hedén ansåg att intuitionsläran liksom kristendomen var ett hot mot förnuftet. De borde heller inte ges någon plats i den nya konst som Nordström sökte skapa:

> Du har fullkomligt rätt i att konsten måste bliva social i stället för individuell, fast jag ej riktigt förstår hur det skall gå till; nå det får du lösa praktiskt. Men första villkoret för att skapa en social konst är att ej hemfalla till den gamla individualitets förgudningen i världsåsikten.[19]

Detta var dock vad Nordström gjorde, menade Hedén. Han ansåg att Nordström kom att ta avstånd från antiken, där ett vetenskapligt tänkande grundlades, till förmån för en ovetenskaplig kristendom:

> Segrar du, sådan du är i Världsstaden, blir det den från början till slut ovetenskapliga Bibeln och icke den vetenskapliga Antiken som blir vår kulturs grundval. Och hur skulle en kultur trivas utan vetenskaplig grundval?[20]

I sitt sista brev till Nordström varnar Hedén denne på ett nästan komiskt sätt för kristendomen: "hör en gammal avtynande mans sista ord: *Akta Dig för den Heliga Skrift!*"[21] Bakom den skämtsamma varningen låg dock en allvarlig oro över religiositeten i en samtid, som enligt Hedén krävde en inriktning på verkligheten och vetenskapen.

Att hans eget förhållande till kristendomen inte var entydigt negativt, visar emellertid ett brev till Marika Stjernstedt. Där framkommer att han själv aldrig hyst några planer på att lämna statskyrkan. Hedén skriver att det aldrig skulle falla honom in "att nu lämna den kära gamla dumma lutheranismen, fast jag knappt vet någon värre figur än Luther".[22]

Hedén ansåg dock att statskyrkan på sikt måste avskaffas vilket framkommer i artikeln *Statskyrkan ur socialdemokratisk synpunkt* (Tiden nr 6 och 7 1909). Statskyrkan stod i vägen för den religiösa frihet socialisterna önskade. Samtidigt hade man en viss kontroll över kyrkans verksamhet så länge den var underställd staten. Hedén fruktade att de frireligiösa riktningarna skulle få stort inflytande i en fri kyrka. Detta menade han vara farligare för socialdemokratin än att temporärt bevara statskyrkan. De synpunkter Hedén lade på frågan om statskyrkan förfäktades även av andra socialdemokrater under 10-talets kyrkodebatt.[23]

Hedén var negativt inställd till kyrkans religion men vände sig inte emot en religiositet som förenades med ett etiskt allvar. Han kunde uppskatta en andlig strävan hos en författare därför att den vittnade om ett sökande efter något utöver det individuella. Samtidigt tog han avstånd från varje form av religiositet eller filosofisk åskådning som hävdade att man på intuitiv väg kunde nå sanningen. Det socialistiska samhället skulle också byggas på ett vetenskapligt tänkande. Särskilt

efter världskriget ansåg Hedén att vetenskapen var nödvändig för att reparera de skador kriget åsamkat samhällslivet. Därför såg han med oro på den utbredda religiositeten som med dunkla spekulationer gjorde anspråk på vetenskaplighet. När denna typ av religiositet gavs litterära uttryck satte sig Hedén till motvärn. Han krävde av författarna ett intresse för verkligheten och de sociala problem som omgav dem, och dessa problem kunde religionen inte lösa.

Hedén angrep inte enbart författarreligiositeten som han menade inspirerade till en litteratur som inte kunde fylla någon social funktion. Ur detta perspektiv kritiserade han även de författare som utvecklade den Hjalmar Söderbergska estetiken i en psykologiserande riktning. Psykologi i sig ogillades ju inte av Hedén, men han vände sig mot en skildring där den utnyttjades för att sanktionera bristen på handlingsförmåga hos individen. Hans tro på människans förnuft och moraliska kraft att handla gjorde att han inte kunde acceptera en literatur som framställde individen som ett offer för sina drifter, och överhuvud inte såg denne som en social varelse. En typisk företrädare för denna typ av litteratur var, menade Hedén, Sigrid Undset. Liksom den moderna författarreligiositeten såg han hennes psykologiserande skildringar som ett uttryck för den bristande handlingskraft och anti-intellektualism han ansåg präglade samtiden. Under rubriken *En modern storhet* ägnade Hedén Undsets författarskap en studie i *Vår Tid* 1924. Visserligen fann han även hos Undset ett socialt intresse, men det kom inte till uttryck i hennes romaner:

> Nu är Sigrid Undset både socialt gripen och socialt radikal. Men de olyckskällor varav hennes hjältinnor lida äro genomgående mer psykologiska än samhälliga. I och för sig är detta intet fel, men då psykologiska fakta ändras mindre lätt än samhälliga, fråntager detta läsaren den lättnad som ligger i att känna den bittra stämning en bok väckt utlösas i handlingslust.[24]

Hedén hyste föga intresse för Undsets psykologiska analyser allraminst när de rörde sig på det erotiska planet, vilket han ansåg ofta var fallet hos författarinnan. Vi kan erinra oss hur Hedén i sina tidigare bedömningar av kvinnliga författares verk reagerat mot kärleksskildringarna. Man kan fråga sig om han inte i kritiken av dessa och av Sigrid Undset visade en bristande förmåga att förstå psykologiska karaktärsanalyser. Hans referat av handlingen i Undsets roman *Jenny* tycks dock snarast medvetet parodisk:

> Huvudhjältinnans öde är följande: Jenny älskas av en man som hon självklart icke älskar och alltså förlovar sig med. Mannen, Helge Gram, frågar om han skall förföra henne, hon svarar ja, men han gör det ändå icke. Alltså övergiver hon honom och låter i stället älska sig av hans far, naturligtvis fortfarande utan att giva någon genkärlek. Denne är villigare än sonen och förför henne. Följden blir ett barn, varöver Jenny blir djupt förtvivlad. Barnet dör emellertid omedelbart, varöver Jenny blir ännu mera förtvivlad. Tidigare har Gram senior erbjudit sig att bliva barnets laglige far men rättmätigt avvisats. Sedan förfaller Jenny, men en duktig målare tager sig för att upprätta henne. Just då han skall börja, kommer emellertid den unge Gram och

säger att han ångrat sig samt nu är villig att förföra henne. Nu säger Jenny nej, men Helge tager henne med våld. Och så kan Jenny med gott litterärt samvete begå självmord.[25]

John Landquist ger i sin biografi över Hedén en biografisk-psykologisk förklaring till vad han anser vara en oförmåga hos denne att förstå och analysera psykologiska förlopp, vilket enligt Landquist ledde till en orättvis bedömning av en författare som Sigrid Undset.[26] I kritiken av hennes kvinnoskildringar kan man i viss mån märka en moralistiskt oförstående attityd från Hedéns sida som t.ex. i kommentaren till Jennys handlande i slutet av romanen: "ingen kan utgrunda varför ej Jenny kunde låsa sin dörr, då hon hörde att Helge kom och anade ärendet".[27]

Det synes mig emellertid som om Hedéns kritik inte framförallt grundades på en oförmåga att förstå vad Undset skildrade utan på ett avståndstagande från det resultat han menade blev följden av hennes framställningssätt. Hennes romanfigurer förmådde själva sällan gripa till handling. Hedén spårade i hennes kvinnogestalter en utveckling från de av 80-talet inspirerade kvinnoporträtten där Undset tog fasta på deras determinism till en religiös kvinnoskildring, där kvinnan underordnades både mannen och religionen. Hedén hävdade att det inte under någon av dessa perioder gavs någon möjlig väg till handling i hennes romaner.

De av Undsets böcker Hedén ansåg ha vissa förtjänster var samtidigt inte typiska för författarskapet i övrigt. Om romanen *Fortellingen om Viga-Ljot Och Vigdis* som anknöt till den isländska sagan skriver han: "Här finns lika mycket psykologi som i de moderna böckerna men ingen uttänjd psykologisering. Självklart har denna bok slagit minst an av Sigrid Undsets böcker".[28] I *De kloge Jomfrur* (1918) menade Hedén också att författarinnan lyckats skildra människans vardagliga liv och undvikit det alltför myckna reflekterande som annars präglade hennes romaner.

Hedén fann i allmänhet att Undset misslyckats i sina försök att skriva moderna naturalistiska romaner. Detta berodde på att hon inte lyckats med den naturalistiska konstens uppgift som enligt Hedén var att skapa en lyckokänsla ur olyckan. Författaren kunde göra detta på olika sätt. Han kunde väcka läsarens harm mot de samhällsordningar som skapade olycka eller, som Hedén skriver, göra olyckan "konstnärligt dräglig genom mellanslag av lycka".[29] Författaren kunde också driva olyckan så långt att den utlöste en lyckokänsla – en form av katharsis. Sigrid Undset hade emellertid inte valt någon av dessa vägar. De olyckor hon skildrade saknade samhällsanknytning. Hon förmådde heller inte skildra lycka och kunde därför inte skapa någon motvikt mot olyckan. Någon katharsiseffekt gav hennes dystra verklighetsskildring inte eftersom de olyckor hon beskrev enligt Hedén var alltför alldagliga. Hennes naturalistiska romaner uttryckte, menade han, enbart pessimism och resignation inför olyckan. Undset sökte heller inte att i karaktärsteckningen skildra det typiska. Att göra "människor och händelser" till "något mer än enskilda människor och händelser"[30] ansåg Hedén vara en av den

naturalistiska konstens uppgifter. Undset framhävde tvärtom det ensartade och individuella och uppfattade inte sina karaktärer som delar av en samhällelig helhet.

Samma kritik drabbade också Undsets stora historiska roman *Kristin Lavransdatter*. Hedén hävdade att den egentligen var en modern naturalistisk äktenskapsroman, trots att dess handling var förlagd till medeltiden:

> I det hela är det ett stort misstag att fatta Kristin Lavransdatter som en märklig Medeltidsskildring. De yttre enskildheterna äro säkerligen noggrant studerade och fullt korrekta. Men de giva ej nämnvärt utöver vad varje allmänbildad person vet förut. Någon djupare bild av medeltida samhällsliv kan författarinnan ej giva, helt enkelt därför att hon har föga intresse för samhällslivet. Den politik som finns där är nog äkta medeltida men samtidigt också modern.[31]

Hedén fann framförallt att det psykologiska perspektivet var anakronistiskt: "80-talets äktenskapsgräl i medeltida förklädnad. [...] i Kristin Lavransdatter har det kommit in ett starkt drag av sentimentalitet och självbespegling som i varje fall icke tillhör Norden på 1300-talet".[32] Undset isolerade den psykologiska skildringen från den historiska miljön. De känslor hon beskrev kunde enligt Hedén också förekommit under medeltiden men han menade att personernas medvetenhet om sina känslor var modern. Just detta ledde till anakronismen i Undsets historiska verk. Hon sökte inte att relatera den psykologiska analysen till de medeltida samhällsförhållandena. Därmed blev hennes historiska roman en förklädd nutidsskildring.

Den kritik Hedén riktade mot Undsets historiska verk har beröringspunkter med Gerg Lukács' syn på den historiska romanens förfall i det kapitalistiska samhället, och som han menade först kunde iakttagas hos Flaubert. På samma sätt som Hedén menade att Sigrid Undset noggrant tecknat detaljerna i den historiska roman hon valt för sin roman, så menade också Lukacs att Flaubert lagt sig vinn om en historisk exakthet:

> Flaubert ist in der Beschreibung der einzelnen Gegenstände des historischen Milieus viel exakter und plastischer, als es je ein Schriftsteller vor ihm gewesen ist. Aber diese Gegenstände haben mit dem inneren Leben der Gestalten nichts zu tun.[33]

Hos Flaubert var enligt Lukács psykologin modern och hade ingenting med den historiska situationen att göra. Liksom hos Undset blev den historiska miljön endast en ram för en modern, psykologisk skildring:

> ... durch diese Zusammenhangslosigkeit wird die archäologische Genauigkeit der Schilderung der äusseren Welt degradiert: sie wird zu einer Welt der historisch-exakten *Kostüme und Dekorationen*; sie ist nur ein malerischer Rahmen, innerhalb dessen sich ein rein moderner Vorgang abspielt.[34]

Både Hedén och Lukács såg som ett ideal det litterära verk som från ett totalitetsperspektiv skildrar individer och samhälle. Att den moderna litteraturen inte

förmådde ge en sådan totalbild av verkligheten berodde, menade de, på samhällets utveckling. Hedén skriver om *Kristin Lavransdatters* popularitet:

> Varför har då boken blivit så frejdad? Därför att den är så modern. Den giver vår tid vad den lärt sig att smälta, intet mer [. . .] Sigrid Undset har haft många förståndiga åsikter, men hon giver intet nytt och framåtskådande. Hon har i sina sista skrifter lämnat en hel provkarta på de ståndpunkter vid vilka nu mänskligheten skiftesvis söker haka sig fast.[35]

Speciellt Undsets kvinnogestalter vidareförde den Söderbergska traditionen av pessimism och viljelöshet:

> De sakna all förmåga och nästan all vilja att själva forma sitt liv. De vaja hit och dit, till och från man efter man, som rön för vinden. Och detta skall vara den moderna kvinnan, den kvinna som för första gången i världshistorien tillkämpat sig självständighet, tillkämpat sig rätt att leva i frihet under ansvar![36]

I Undsets romaner gavs läsaren inga ideal att omsätta i samhällelig handling. Författarinnan skildrade karaktärer som lät sig drivas av irrationella krafter. Av en förnuftstroende kritiker som Hedén uppfattades hennes popularitet som en framgång för reaktionen:

> Må man göra klart för sig att varje seger för Jennys och Kristin Lavransdatters författarinna är ett nederlag för frisinnets genombrott, ett nederlag för kvinnorörelsen, ett nederlag för de store diktarnes Norge.[37]

*

Hedén uppskattade författare som Vilhelm Ekelund, Ivar Conradson och Per Freudenthal vilka av senare forskning ansetts förebåda modernismen.[38] Däremot ställde han sig avvisande till det program för en modernistisk konst som Pär Lagerkvist utformade i *Ordkonst och Bildkonst* 1913. Hedén avfärdade det som ett "ungdomspekoral" och förvånade sig över att någon tagit det på allvar (Soc.D. 19.2 1914). Han uppfattade inte skriften som ett möjligt program för en framtida litteratur utan som "en eftertrycklig syndabekännelse över författarens egen tidigare alstring". Samtidigt var Lagerkvists kritik av litteraturen inte främmande för Hedén. Lagerkvist angrep den moderna skönlitteraturen för dess dekandens. Den litterära marknadens utveckling hade gjort litteraturen till en handelsvara och den konstnärliga moralen hade sjunkit. Bristen på verklig poetisk inspiration och vilja hade resulterat i ett dekadent psykologiserande. Lagerkvist kritiserade tiotalisterna för att deras romaner blev alltmer voluminösa samtidigt som de kvävde sin konstnärlighet i "de energiska försöken att överbjuda varandra i brett anlagda själs- och miljöskildringar".[39] Dessutom specialiserade sig gärna författarna på ett visst ämnesområde som de bekvämt dröjde vid, vilket också bidrog till den litterä-

ra stagnationen. Lagerkvist anklagde till sist litteraturen för att den inte speglade samtiden. Tvärtom bjöds man där "det sjuka, osunda, det överkänsliga och viljelösa", som han inte ansåg vara utmärkande för tiden. Den var däremot "manligt sund" och inte alls präglad av viljelöshet eller sentimentalitet.[40] Det borde också komma till uttryck i litteraturen. Mot den dekadenta skönlitteraturen satte så Lagerkvist den moderna konsten, främst kubismen, där han fann "de rikaste och fruktbaraste *idéerna*".[41] Kubismen var, menade han, en arkitektonisk konst byggd på intellektuell skärpa. Till skillnad från den moderna skönlitteraturen hade konsten lyckats spegla samtiden; den hade "avlyssnat modärn tid detta fördolda något som för kommande jenerationer skall stå som det för densamma typiska".[42] Målet var för Lagerkvist att skapa en "ren" konst med kubismen som grundval:

> Kubismens konstruktiva prinsiper tillämpade på skönlitteraturen skall tillföra denna ny sundhet och kraft och en manligt behärskad lidelse till det sköna vilken just är efter tidens kynne. De ska förjälpa oss till en ren konst.[43]

Hedén ansåg inte att Lagerkvists kritik av den moderna skönlitteraturen var särskilt ny eller originell:

> De grundsatser, på vilka han stöder sitt omdöme, är delvis intressanta. Att fantasikonst står högre än verklighetskonst; att det långt drivna yrkesförfatteriet är osunt; att den eviga skildringen av veka, söndertrasade människor är ointressant; att all stor dikt innerst är religiös i ordets vidaste mening — allt detta är tankar som t.ex. undertecknad länge hyst och även utsagt [. . .] dock alltid med en viss förlägenhet över att vara så sorgligt konservativ.

När det gällde värderingen av litterära verk hyllade Hedén samma principer som Lagerkvist. Detta ledde emellertid inte till enighet i fråga om den samtida svenska litteraturens status. Hedén hävdade att Lagerkvist inte styrkt sin kritik av denna med något exempel. Detta tycks denne dock ha ansett vara överflödigt: "Det kan vara onödigt nämna några eksempel, läsaren hittar dem utan ringaste möda själv".[44]

Hedén ansåg inte att Lagerkvists kritik i alla stycken var tillämpliga på den samtida realistiska litteraturen. Det nya program Lagerkvist uppställde behandlade han ironiskt nedlåtande. Att med kubismen som förebild skapa en litteratur på arkitektionisk och matematisk grundval fann Hedén befängt. Även Lagerkvists krav på en språklig förnyelse, d.v.s. tanken att dikten skulle nyttja ett medvetet stiliserat talspråk skulle, menade han, få orimliga konsekvenser. Hedén konstruerade också ett exempel på hur en litterär text skulle kunna se ut om man följde Lagerkvists program:

> O dygdädla jungfru, mitt livs sol, all skönhets källa, je mej jenast en puss, för äljes jävvlar annamma. . . ![45]

Citatet visar Hedéns kompletta brist på förståelse för den konstnärliga förnyelse Lagerkvist ville åstadkomma. Denne ansåg också att litteraturen borde söka inspiration ur samma källor som kubismen: ur primitiv asiatisk och egyptisk

konst. Där fanns, menade han, en strävan att uppgå i en enhet, höjd över det individuella, en strävan motsatt nutidens västerländska personlighetskult. För Hedén, som omfattade ett klassiskt västerländskt bildningsideal, framstod Lagerkvists tankegång som befängd. Det enda positiva han kunde se däri var att Lagerkvist framhävde även den isländska sagan som ett stilideal. Hedén ansåg emellertid att Lagerkvist inte var speciellt konsekvent vad gällde stilistiska förebilder: "Ingen kan förvåna sig, att han kort därefter [. . .] förordar indisk litteratur emedan den nyttjar satser på 269 ord".

Till Hedéns negativa inställning till Lagerkvists program bidrog här också att han ansåg att författaren inte på något sätt i sitt eget författarskap tillämpat sina teser. Tvärtom fann han att Lagerkvist skildrade just sådana "obetydliga eller sönderslitna veklingar" som han själv funnit i den moderna skönlitteraturen. Och Hedén tillade att Lagerkvists egna verk, trots ringa omfång, var både långtråkiga och handlingslösa. I ett enda avseende följde författaren verkligen sitt program menade Hedén, och det gällde stilen: "Han förstår verkligen att skriva ett onaturligt talspråk".

Hedéns negativa syn på modernism bestod. I en artikel i *Bokstugan* 1922 ägnar han Lagerkvists verk en granskning och han är fortfarande övervägande kritisk mot dennes tidiga produktion. Om debutverket, *Människor*, heter det: "Formellt karakteriserades boken därav att den mestadels, ehuru tyvärr ej enbart bestod av tankstreck".[46] Det dominerande ämnet i de tidigare böckerna ansåg Hedén ju vara skildringen av "kräks" själsliv. Avsaknaden av innehåll sökte Lagerkvist dölja genom att överarbeta formen. Den klyfta som uppstod mellan substanslöst innehåll och affekterad form ansåg han i viss mån upphävdes, när Lagerkvist i första världskriget fann ett motiv som motsvarade hans formideal. Novellboken *Järn och människor*, som Hedén redan i en recension 1916 (Soc.D. 18.4) givit ett övervägande positivt mottagande, betecknade han som författarens "första lyckade, ehuru icke heller den är så särskilt originell".[47] Främst i samlingen satte han novellen *Mannen utan ansikte* som skildrar hur en man, som fått sitt ansikte sönderskjutet i kriget, återvänder hem till sin familj utan att avslöja sin verkliga identitet. Den novellen fann Hedén finstämd och psykologiskt övertygande. Han menade att den slutade "i ädel självuppoffring" och tillade: "Det är icke expressionism"![48]

Den tidiga lyriken ansåg Hedén vara den minst lyckade delen i författarskapet. Han beskriver lyriken i samlingen *Ångest* som "formlös" — i stället för fri vers fann han "en rimmad vers utan rim".[49] Formlösheten och den bristande fastheten i rytmen sökte Lagerkvist kompensera genom att använda ett uttrycksfullt bildspråk som dock inte alltid gav läsaren de associationer författaren kunde ha förmodats ha avsett, menade Hedén:

> Då han skall välja en bild för att skildra en kvinnas mun, väljer han ej en daggstänkt blomma eller något dylikt som andra skalder skulle nöja sig med. Nej. "Dina läppar äro som skogar efter regn". För mindre går det icke. Närmast framtrollar bilden inför vår fantasi en mustaschprydd mun, vars ägarinna druckit vatten och glömt använda servietten.[50]

Hedén ansåg emellertid att bakom det våldsamma bildspråket dolde sig en vekhet som han menade var konstitutiv för författaren: "Den starkaste motsättning som framträder hos Lagerkvist är i själva verket icke någon konstnärligt avsiktlig utan den ofrivilliga motsättningen mellan hans modernt veka själ och hans primitivt våldsamma konstteori".[51] Vekheten ansåg han utgöra grunden för dennes pessimism. Denna pessimism var tydligast i dramatiken. Hedén hade ingen förståelse för Lagerkvists expressionistiska dramer; han ansåg att Lagerkvist "med sällsynt följdriktighet stirrat sig in i utvecklingslärans pessimistiska slutperspektiv".[52]

I Lagerkvists senare diktning fann Hedén emellertid en ljusare livsåskådning. Han menade att författaren kommit att försona sig med livet och i det funnit ting att glädja sig åt. Främst hade han funnit livsglädjen hos barnen. Detta menade Hedén berodde på vekheten i Lagerkvists natur men också på en längtan hos denne att som ett barn kunna njuta av nuet.

Det eviga leendet innebar enligt Hedén inte bara en förändring av Lagerkvists livsåskådning utan också en konstnärlig utveckling:

> Satserna äro korta, klara, livfulla. Dessutom har den ansträngda, uppskruvade energin i författarens tidiga skönlitterära verk här vikit för en osökt spänstighet. Så tvingar ock bokens innehåll till spänstighet.[53]

Den strävan mot en enklare form som kännetecknade *Det eviga leendet* utmärkte även diktsamlingen *Den lyckliges väg*. Hedén menade att Lagerkvists lyrik vunnit på detta. Samtidigt tycks han, paradoxalt nog, nu inte längre anse honom vara så intressant som författare:

> Men i det hela verkar Lagerkvist mindre betydande i samma mån som han blivit mer lycklig. En tid såg det ut som om han skulle kunna bringa sitt väsens två sidor, den artistiskt-filosofiska förkärleken för det hemska, det effektfullt våldsamma och den mänskliga förkärleken för det enkla, goda, till harmoni. Men ännu har detta blott för någon gång lyckats. I början av sin bana var han originell utan att vara konstnär. Numera är han konstnär utan att vara originell.[54]

Inte i något skede av sitt författarskap synes alltså Lagerkvist ha kunnat tillfredsställa Hedéns krav på konstnärlig originalitet. I hans tidiga produktion saknades konstnärligheten, i den senare originaliteten.

I Lagerkvist-studien gav Hedén även en karakteristik av expressionismen där han vidhöll sin negativa uppfattning av denna konstform:

> Den är en allvarlig konstprincip. Den bryter för det första mer följdriktigt med naturalismen än någon tidigare konstriktning. Den bryter lika avgjort med det konventionella. Den söker endast skönhet, artistisk skönhet. Den fäster sig mindre vid form än vid färg, och den älskar skarpa, grälla motsättningar. Den söker storhet, icke finhet. Den vill icke veta av någon filosofi i tavlorna, ej heller någon (personlig) stämning, den hävdar hänsynslöst konsten för konstens (och möjligen inkomstens) skull. I allt detta ligger ett återvändande, väl icke till naturen men till naturmänniskan och den tidigare kulturmänniskan. Expressionismen är oantik.[55]

Man kan fråga sig varför Hedén var så helt oförstående inför nya konstriktningar som expressionism och kubism och det nya litterära program Lagerkvist ville skapa i anslutning till dessa. Han hade ju uppmuntrat modernistiska föregångare som Ekelund, Conradson och Freudenthal. Hos dessa fann han emellertid också ett innehåll som var besläktat med hans egen idévärld. Deras diktning gav uttryck åt ideal som var estetiskt och moraliskt nyttiga. Hedén accepterade inte modernismens framhävande av formen och heller inte, som han uppfattade det, dess krav att konstverket skulle bedömas "icke efter något slags innehåll utan efter framställningens verkan, icke efter ämnet i och för sig utan efter ämnet som föremål för konstnärlig uppfattning och bearbetning".[56]

Som socialistisk kritiker är ju Hedén inte ensam om att ta avstånd från modernistiska konstriktningar. Även Georg Lukács ansåg expressionismen vara formalistisk och subjektiv och ur stånd att gestalta verkligheten. Den modernistiska konsten speglade endast en till synes splittrad yta och förmådde inte visa de djupare orsakssammanhang som format verkligheten.

För den politiskt radikala kritiken har den modernistiska konsten varit ett dilemma. Skall man uppmuntra en rent estetisk radikalism eller måste formen underordnas den sociala funktion man tilldelar litteraturen?

Hedén ställde sig negativ till en formellt experimenterande litteratur men accepterade heller inte en litteratur där formen underordnas innehållet. Han menade att form och innehåll måste utgöra en samverkande helhet som förenar ett idébudskap med fantasi och konstnärlig originalitet.

*

Hedén kritiserade den litteratur som på olika sätt underbyggde klassamhällets ideologi. Typiskt för den borgerliga litteraturen var, menade han, den viljelöshet och det psykologiserande som fick sitt vanligaste uttryck i den rikliga förekomsten av vad han kallade "kräklitteratur". Denna typ av litteratur nådde en popularitet hos den borgerliga läsande publiken eftersom den framställde samhället som oförändrligt menade Hedén. Den gav inga ideal att omvandla i social handling och den saknade optimism och handlingskraft. Under tiotalets sista år tycktes också författare lämna den sociala skildringen för en individcentrerad skildring där psykologi och religion stod i förgrunden. Hedén var kritisk mot denna utveckling. Han menade att religiositet var vad man minst behövde efter kriget. Litteraturen borde i stället för att söka sig mot det individuella och privata skildra de konflikter och problem som man stod inför efter världskriget.

De författare som omhuldades inom det borgerliga etablissemanget bedömde Hedén från en ideologisk utgångspunkt och han sökte avslöja förutsättningarna för den popularitet dessa "borgerskapets trubadurer" åtnjöt. Dessa utgjorde dock inte den största kulturfaran, som i stället fanns att söka i den litterära marknadens

expansion. Massproduktionen av undermålig litteratur inom arbetarklassen hotade arbetarrörelsens strävan att höja den kulturella medvetenheten bland arbetarna. Hedén riktade speciellt en skarp kritik mot de privata förlagen som styrdes av ekonomiska vinstintressen, och han menade att deras verksamhet måste stävjas om det skulle vara möjligt att föra en framgångsrik kamp mot den undermåliga litteratur som översvämmade marknaden och som framförallt exploaterade arbetarklassen.

Också modernistiska konstriktningar tjänade, menade Hedén, i grunden reaktionen eftersom de hävdade konstens existensberättigande för dess egen skull. Hans kritik av modernismen riktade sig främst mot Pär Lagerkvist och dennes program i *Ordkonst och Bildkonst* 1913. Hedén ansåg att den kritik Lagerkvist anförde mot litteraturen hade han själv tidigare givit uttryck åt. Men den väg till förnyelse som Lagerkvist förespråkade tog han avstånd från. Hedén ironiserade över författarens stiliserade språk och dennes uppfattning att litteraturen skulle hämta inspiration från de primitiva folkens konst. För en antikvän som Hedén var detta en befängd tanke.

Hedén var också kritisk mot Lagerkvist som skönlitterär författare eftersom denne, sitt program till trots, ändå skildrade de "kräk" som han angripit i den samtida litteraturen. Hedén var framförallt negativ till Lagerkvists tidiga lyrik, där han fann bildspråket för grovt och våldsamt, men också till den expressionistiska dramatik som han uppfattade som alltför pessimistisk. En ljusare livsåskådning kunde dock iakttagas i Lagerkvists senare diktning, menade Hedén. I *Det eviga leendet* ansåg han att de olika sidorna hos Lagerkvist förenats i en konstnärlig helhet. Han menade emellertid att Lagerkvists diktning därefter blev alltför idyllisk. Lagerkvists författarskap hade i början varit okonstnärligt men originellt och senare blivit konstnärligt på bekostnad av originaliteten.

Sin aversion mot modernism behöll Hedén. Han kunde inte acceptera en diktning där inte form och innehåll utgjorde en samverkande helhet. Konsten för konstens egen skull saknade existensberättigande.

VIII. ”Socialpolitik och ästetik”

Genom undersökningen av Hedéns verksamhet under de år då han innehade en nyckelposition som arbetarrörelsens ledande litteraturkritiker har bilden av kritikern Erik Hedén fixerats. Vi har sett att han genom att ge sitt stöd åt den unga arbetarlitteraturen och även åt den borgerliga realismen ville bana väg för en litteratur med en socialt progressiv funktion. Hans ställningstaganden som kritiker var emellertid inte enbart ideologiskt betingade utan styrdes i lika hög grad av hans estetiska krav. Begreppet social funktion hade också för Hedén vida ramar och begränsades inte bara till den samhällsskildrande litteraturen — en fantasidiktning kunde också ge utopier vilka kunde komma den socialistiska kampen till godo. Grundläggande för Hedéns litteratursyn är just den stora förmåga han tilltrodde litteraturen när det gällde arbetarrörelsens kamp. Han skriver själv till Ludvig Nordström: ”min kritik är en förening av socialpolitik och ästetik”, ett uttalande som kan ses mot bakgrund av dels den litteratur Hedén uppmärksammade och dels den publik han vände sig till. Genom att hans bedömningar av litterära verk gjordes utifrån övertygelsen att litteraturen var ett av redskapen i arbetarrörelsens kamp, kom Hedén tidigt att stödja arbetarförfattare som inte uppmärksammades av kritikerna i den borgerliga pressen förrän de mer eller mindre tagit avstånd från sitt proletära ursprung. Hedéns ideologiska ställningstagande fick också till följd att han vände sig mot sådana författare som i sina verk underbyggde det borgerliga klassamhällets ideologi liksom han kritiserade den litteratur som massproducerades för profit och som moraliskt och ekonomiskt undergrävde arbetarklassen.

Om man tar i beaktande vad Hedén själv sagt om sin kritikergärning finner man att han som kritiker i *Social-Demokraten* vände sig till en publik som inte hade för vana att ta del av kulturella företeelser. Hedén sökte genom sin kritik dels att föra in arbetarklassen i ett kulturarv som dittills varit förbehållet borgarklassen, dels att öppna vägen för en litteratur som behandlade arbetarklassens villkor.

För att ytterligare ge skärpa åt konturerna av Hedéns kritikergärning vill jag söka placera in honom i ett litteraturkritiskt sammanhang. Hur förhåller han sig till andra ledande litteraturkritiker vid denna tid och till framstående föregångare på området? Först kommer Hedéns förhållande till Fredrik Böök den mest framstående kritikern inom den borgerliga pressen och dennes företrädare Oscar Levertin att granskas. Därefter kommer Hedéns ställning inom den politiskt radikala kritiken att preciseras, dels genom att hans förhållande till föregångaren Bengt Lidforss beskrivs och dels genom att hans hållning jämförs med Ture Nermans — den senare intog ju i ett flertal frågor en hållning rakt motsatt Hedéns.

Med dessa kritikers skilda förhållningssätt till litteraturen och dess funktion som utgångspunkt vill jag slutligen söka ge en sammanfattande bild av Hedén som arbetarrörelsens ledande litteraturkritiker.

Oscar Levertin var till sin död 1906 den ledande litteraturkritikern i den borgerliga pressen. Han efterträddes i Svenska Dagbladet av den unge Fredrik Böök. Levertins insatser som kritiker kom några år efter hans död att bli föremål för en debatt, efter det att Bengt Lidforss angripit hans kritik för dess renodlade estetiscism.[1] Böök kom till sin företrädares försvar och hävdade att Levertin anslutit sig till l'art pour l'art doktrinen i opposition mot "en svensk estetisk idealism, som saknade lefvande teknisk tradition på alla områden af dikten utom den retoriska lyrikens".[2] Böök menade emellertid att det inte var möjligt att hålla fast vid en esteticerande ståndpunkt och att Levertin heller inte gjort detta. Det fanns – hävdade Böök – exempel i Levertins senare kritik som visade att han inte var en renodlad esteticist. Som exempel pekade Böök på Levertins bedömningar av Söderbergs *Doktor Glas* och Strindbergs *Götiska Rummen* och *Dödsdansen* där moraliska och etiska aspekter var avgörande. De som angrep Levertin saknade enligt Böök förmågan att förstå honom.

Hedén bemötte Bööks försvar av Levertin i en artikel i *Tidens* oktobernummer 1910. Han läste Levertin på ett helt annat sätt än Böök och hävdade att denne missförstått de textställen han åberopat för att kunna visa att Levertin i sina bedömningar låtit sig vägledas av moraliskt-etiska värderingar. Enligt Hedéns mening handlade det om esteticism och ingenting annat. Levertin ansåg, menade Hedén, att visdom och ädelmod inte existerade i det verkliga livet. Däremot kunde dikten "låta läsaren *drömma* om en godhet som livet icke bevisligen äger", och han tillade: "Ett mer typiskt esteticistiskt resonemang kan knappt tänkas".[3] Esteticism kunde dock vara något positivt menade Hedén, men inte i levertinsk tappning. En estetisk åskådning däremot som efter klassiskt mönster byggde på en skönhetsuppfattning som rymde även etiska krav ansåg Hedén vara både "vis och sedlig" [. . .] "ty det högsta sköna stämmer alltid med det högsta sanna och goda".[4]

Hedén vände sig emellertid inte i första hand mot Levertin som kritiker; han ville komma till rätta med det inflytande dennes kritik hade på efterkommande recensenter. Han såg en fara i att Levertins kritik blivit stilbildande. Kritikern borde, menade Hedén, i stället sträva mot en större objektivitet och underbygga sina ställningstaganden genom "metodiskt samlande och noga genomarbetade iakttagelser".[5] Han ansåg vidare att kritiken skulle fylla en didaktisk funktion. Den skulle peka på ideal som kunde omsättas i samhällelig handling. Levertins passiva, personligt subjektiva åskådning borde därför inte tillåtas tjäna som föredöme för litteraturkritiken:

> Den ungdom, som på sista tiden växt upp, behöver minst av allt lära sig missakta handling (i icke-ekonomiskt syfte) och lidelse. Brist på sådana egenskaper äro typiska för en epigon-, en efterklangstid. Därför ligger faran

nära att Levertin, han som en gång varit en vitter storhetstids kritiker, nu skall bliva idolen för en litterär avmattningstid.[6]

Hedén uppfattade sin egen litteraturkritik som en förening av politik och estetik. Man kan, vilket också gjorts, se Fredrik Böös kritiska metod som en förening av moralism och estetik. John Landquist framhöll i en artikel i *Dagens Nyheter* 2.11 1910 just att Böök framförallt bedömde litteratur från en politiskt-moralisk utgångspunkt. Detta var dock inte Böös egen uppfattning av sin verksamhet och han försvarade sig med att säga att tendensen i ett litterärt verk inte kunde bedömas estetiskt: "Tendensen [. . .] är en helt annan sak, den kan icke pröfvas rent estetiskt, till den kan man icke ta ställning annat än från en bestämd personlig ståndpunkt" (Sv.D. 9.11 1910). Böök ansåg inte att det var litteraturens uppgift att ta ställning i samhällsfrågor. Han medgav dock att den samhällsengagerade litteraturen tidigare fyllt en viss funktion som en berättigad protest mot sociala orättvisor, men att samtiden passerat detta stadium: "När problemet är uppfattadt och man har börjat tänka och handla, då spelar den subjektiva indignationens estetiska uttryck inte längre någon roll" (Sv.D. 18.1 1910).

Med denna syn på litteraturen och samhällsfrågorna var det naturligtvis ofrånkomligt med en häftig reaktion från Böös sida på Hedéns artikel *De tigande diktarna*. Han avfärdade den som "ett intressant vittnesbörd om det uppjagade känslolifvets döfvande inverkan på de teoretiska förmögenheterna" (Sv.D. 15.1 1910) och hävdade att grundvalen för Hedéns resonemang var axiomet att radikalism var förutsättningen för konstnärlig storhet. Med adress till Böök underströk emellertid Hedén i artikeln *Politik och litteraturkritik* att han inte fordrat "annan partipolitisk diktning än sådan som 90-talets män flera gånger förut givit" (Soc.D. 29.1 1910).

Hedén å sin sida ansåg att Böök som kritiker i varje enskilt verk han bedömde sökte dra fram de idéer han själv omfattade och att han därvid utgick från sin egen klass' intressen. Böös konservatism ansåg han vara ytlig. Dess främsta mål var att tillgodose den egna klassens behov:

> Hr Böök är ej konservativ i den meningen att han skulle älska det gamla. Han är egentligen ganska kallsinnig mot de allra flesta av våra äldre skalder. Men han är dess mer konservativ i den meningen att han håller på sin klass' välstånd och makt mot andra fattigare och maktlösare klasser. Han är ej en så oförsiktig partiman att han fordrar absolut anhängarskap av sin egen åskådning för att kunna förstå och prisa en diktare. [. . .] Men att förstå och prisa en som absolut står emot hans åskådning, det mäktar han knappast. Strindberg på 80-talet och överhuvud hela denna tid kan i viss mån räknas till historien, och historisk opposition är ju ofarlig. Men Strindberg av 1910, han står mitt i nutiden och opponerar, alltså är han en dålig diktare (Soc.D. 7.6 1921).

Böök stannade inte vid att enbart stödja de konservativa författarna, menade Hedén, utan han sökte också anpassa författare till sin egen åskådning och därvid

förvanskade han verkligheten. I en artikel rörande professorstillsättningen i Lund 1920, då Albert Nilsson fick stå tillbaka för Böök, skriver Hedén om den senare: "Han saknar vördnad för sanningen. Han ljuger så som aldrig någon litteraturforskare ljugit i Sverge. [. . .] Bööks litteraturkritik och även vetenskap är från första raden till den sista politisk" (Soc.D. 20.1 1920). Bööks egna anspråk på att företräda ett upphöjt sanningssökande menade han vara falska. I själva verket, hävdade Hedén, lade Böök verkligheten tillrätta efter sin klass' ideologi och intressen.

Trots att Böök och Hedén uppfattade varandra som antagonister finns vissa principiella likheter i deras litteratursyn. Det som förenar dem är att de båda vände sig till en bestämd publik vars ideologi de delade. Böök företrädde under 10-talet ett borgerligt, konservativt skikt medan Hedén med sin kritik ville främja arbetarklassens kultursträvanden. Genom att deras litterära omdömen klart bestämdes av deras ideologiska ståndpunkter och av hänsynen till en publik uppkommer vissa paralleller i deras litteraturkritik. Båda vände sig mot esteticism och fin-de-siècle stämningar. "Den stora Konsten", skriver Böök, "skapas inte af sådana, som gått upp i idel estetik [. . .] utan af starka och lefvande människor som stå på jorden med båda fötterna".[7] Den livsåskådning som kom till uttryck i Hjalmar Söderbergs verk tog de sålunda båda avstånd från. Böök var speciellt kritisk mot *Den allvarsamma leken* där han ju själv figurerade som docenten Löök. Han kom emellertid att i sin senare värdering av Söderberg inta en försonligare attityd.[8]

Liksom Hedén hade inte heller Böök något till övers för modernism och en l'art pour l'art uppfattning. Inför *Ordkonst och Bildkonst* reagerade han på ungefär samma sätt som Hedén. Han menade liksom denne att Lagerkvists kritik fastän den var föga originell i viss mån var berättigad. Men att uppställa ett program för en framtida litteratur lät sig inte göras, menade Böök: "Den organiska utvecklingsprocess, hvari vår kultur är ett led, låter inte kalkylera sig, och därför är verkligheten så oändligt mycket större och djupare än alla våra ideologiska spekulationer" (Sv.D. 31.1 1914). Denna syn på litteraturens utveckling och verklighetens uppbyggnad var inte Hedéns. Visserligen trodde också han att samhället befann sig i utveckling och att idéerna kunde utvecklas självständigt. Men de hade uppkommit genom förändringar i den ekonomiska basen och denna var just det andliga livets förutsättning. Därmed har vi börjat snudda vid avgörande skiljelinjer mellan Böök och Hedén som leder till skilda uppfattningar av litteraturens roll i samhället. I motsats till Hedén var Böök med få undantag under 10-talet och även in i början på 20-talet övervägande negativ mot 10-talets borgerliga realister.[9] I *Resa kring svenska parnassen* har han dock delvis reviderat sin tidigare kritiska syn på deras verk.[10] I artikeln *Kamp och kamratskap med Fredrik Böök* (SLT nr 4 1969) ger John Landquist detta en förklaring som synes mig plausibel. Den i huvudsak liberala och demokratiska borgerliga realismen med sin optimistiska tro på människans fria utveckling var Bööks åskådning främmande och uppfattades av honom som ett hot mot den bestående samhällsordningen. Inte förrän den bor-

gerliga realismens glansperiod var över och den inte längre fyllde någon samhällskritisk funktion kunde Böök ge den sitt erkännande.[11] Man erinras här Hedéns syn på Bööks värdering av 80-talet!

Böök begrep sig heller inte – till skillnad från Hedén – på Hjalmar Bergmans författarskap. Psykologin i dennes verk fann Böök obegriplig. Han ansåg att Bergman inte förmådde skapa levande gestalter och han karakteriserade dem som "troll" vilka existerade i författarens förvridna fantasivärld. Bergman saknade, menade Böök, kontakt med verkligheten och var utrustad med en osund fantasi. Den publik Böök vände sig till med sin kritik hade inget att hämta hos denne författare som mest verkade vara ett offer för sin egen fantasi:

> . . . man kan likväl tveka om han har skapat människor. Det är, om man så vill, spöken: de äro påtagligt existerande, men de stå utan samband med den förnuftiga verkligheten. [. . .] Han är själv ett offer för skuggorna [. . .] inför de vanliga, enkla, sunda, banala och vardagliga människorna slår hans konst slint, de lyda icke hans trollspö och gå icke in i ringen.[12]

Böök ansåg inte att Hjalmar Bergman var en helt talanglös författare men han menade att dennes förmåga inte kom till sin rätt i författarskapet. Hans bedömning kan jämföras med Hedéns – denne framhöll ju förbindelserna mellan Bergmans fiktiva värld och verkligheten.

Även om Böök inte hade någon förståelse för Bergmans psykologi hävdade han dock psykologins betydelse för litteraturkritiken och betonade i sina recensioner vikten av psykologisk trovärdighet. Ett exempel på detta är en av Bööks få anmälningar av arbetarförfattare, Martin Kochs *Arbetare* (Sv.D. 22.12 1912). Böök kritiserade Koch för överdrift i skildringen av samhällets orättvisa behandling av arbetarna men framhävde författarens psykologiska träffsäkerhet i karaktärsteckningen. Böök uppsatte själv Sainte-Beuve som ett kritikerideal. Han menade att Sainte-Beuve hade gjort litteraturkritiken till en självständig genre och att dennas uppgift var att "förstå, klarlägga och i konkret gestalt åskådliggöra det mänskliga självslivet".[13] Att Böök ändå gjorde inskränkningar på detta område, visar hans bristande förståelse för Hjalmar Bergman. Däremot fann han hos Sigrid Undset en psykologisk realism som motsvarade hans förväntningar. I bedömningen av hennes författarskap upphör definitivt Hedéns och Bööks gemensamma ställningstaganden – de motsatta ideologiska ståndpunkterna leder här åt olika håll.[14]

Hedén hade förhållit sig negativ till Sigrid Undset. Han fann hennes gestalter oförmögna att ta ansvar för sina handlingar och menade att de var individer av det slag som det kapitalistiska samhället alstrat. Undsets popularitet bestod i att hon gav den borgerliga allmänheten vad den ville ha. I hennes verk framstod samhället som oföränderligt och framställningen koncentrerades kring individen och det privata.

Böök däremot prisade Undsets psykologiska realism. Han menade att hon visade den mänskliga naturens konstans: "till sitt egentliga väsen äro människorna alltid desamma, det är samma problem och samma erfarenheter som ständigt vän-

da igen".[15] Här företrädde Hedén en motsatt uppfattning: Undsets gestalter hade formats av det kapitalistiska samhället. Böök menade att den mänskliga naturen var konstant, oberoende av samhället. Det var litteraturens och kritikerns uppgift att utforska den oändliga mänskliga naturen.

Undsets syn på individen var densamma som Bööks. Människan är i grunden irrationell och kan, som i vissa av hennes romaner, bli ett offer för sina egna inneboende krafter. För att förhindra detta behöver hon yttre stöd. Böök pekade på att Undset visade "ett allt djupare förstående för det stödjande, värnande, bevarande i de objektiva institutionerna, i seden och traditionen".[16] Böök kom emellertid senare att finna att Undset inte tillräckligt betonade de normer som människan måste hålla sig till och de auktoriteter som kunde tygla den mänskliga naturen. Han reagerade mot att den ideologi som författarinnans böcker tidigare vilat på hotade att upplösas. Psykologiseringen fick inte drivas så långt att den normbundna världsbilden rubbades. I botten av Bööks åskådning låg — i motsats till Hedéns — en pessimistisk syn på människan. Människan är en irrationell varelse, men om hon lever under fasta normer och under auktoriteter uppnås en balans som möjliggör mänsklighetens fortsatta framåtskridande. Här går — förefaller det — den tydligaste skiljelinjen mellan Bööks konservatism och Hedéns radikalism.

Hedéns kritikergärning i sin helhet och Bööks insats under den tid som behandlas här, bestäms av deras relation till en läsande publik och av denna publiks ideologi. Det har ehuru ganska ofruktbart spekulerats, kring frågan hur Hedén skulle förhållit sig till den arbetarlitteratur som skrevs under 30-talet. Stig Ahlgren har dock menat att Hedén saknade förutsättningar att egentligen förstå arbetarklassen eftersom hans egen värld var den så fjärran.[17] 30-talets gråa arbetarskildringar skulle därför inte fallit den temperamentsfulle oppositionsmannen i smaken. Ahlgren torde underskatta Hedéns politiska medvetenhet.

Hedén var under en lång period den ledande socialistiska litteraturkritikern men naturligtvis inte den ende som verkade i arbetarrörelsens tjänst. Bengt Lidforss brukar nämnas som en föregångare till Hedén. Som litteraturkritiker stod de emellertid inte varandra speciellt nära. Detta berodde antagligen på att de som personer var mycket olika och att de rörde sig i skilda miljöer. Nils Beyer hävdar i sin Lidforss-biografi att nästan allt som Hedén skrev om Lidforss kännetecknas av okänslighet.[18] Beyer söker förklara detta med att de båda kritikerna stod främmande inför varandras miljöer: "Bengt Lidforss kan inte ha känt sig särskilt tilltalad av den dygdiga anda, som rådde i Laboremus" och "Erik Hedén å sin sida hade heller inga personliga förutsättningar att begripa sig på Lidforss".[19] Hedén tycks ha intagit samma hållning till Lidforss som Ernst Wigforss redovisar i sina minnen: en känsla av gemenskap vad gällde den politiska radikalismen men en ambivalens i förhållande till personen.[20] Ändå tycks mig Beyers omdöme om Hedén inte göra denne rättvisa. Visserligen hade han ingen större förståelse för Lidforss' livsföring. Han menade emellertid att denne i motsats till t.ex. en sådan som biskop Billing — vilken var utsatt för Lidforss' hån — var idealist. Hedén häv-

dade också att det måste finnas plats inom socialdemokratin även för individualister som Bengt Lidforss:

> Han iakttog ej blott personligt den största partilojalitet [. . .] Dessutom, och det är det viktigaste, framgår det klart av allt vad B.L. skrev, att denne enastående kritiska intelligens, denne lidelsefulle individualist, denne starkt personlige estetiker aldrig kände socialismen som en tvångströja utan där fann sitt rätta element (Soc.D. 3.1. 1914).

Som litteraturkritiker är Hedén och Lidforss väl egentligen inte jämförbara storheter. Den senare ägnade sig ju inte åt kritik som yrke; hans produktion inom detta område är av mer tillfällig art. Vissa gemensamma drag finns dock; liksom Hedén ställde Lidforss optimism och handlingskraft mot pessimism och viljelöst psykologiserande. En "estetiskt sminkad gottköpspessimism" som den han fann hos Bo Bergman ansåg han vara en "livsfientlig myt"[21] som borde bekämpas, medan han uppskattade Karl-Erik Forsslunds diktning för dess grundstämning av "solljus optimism".[22] Christer Jacobson har i sin avhandling pekat på att Lidforss här visade beröringspunkter med Böök.[23] Detsamma gäller Hedén. Lidforss uppskattade liksom denne Vilhelm Ekelunds diktning. Som Lidforss' viktigaste insats inom litteraturkritiken brukar framhållas hans tidiga insikt om Ekelunds skaldebegåvning och hans värnande om den skånska diktskolan överhuvud. Hedéns och Lidforss' positiva värdering av Ekelund rör sig emellertid delvis på skilda plan. Detta har att göra med att, som Nils Beyer skriver, den senares "radikala samhällssyn så totalt lyser med sin frånvaro i hans litterära uppsatser".[24] Hedéns uppskattning av Ekelund gällde till stor del hans klassiska ideal och den omständigheten att han i dennes dikt fann en livshållning som var förenlig med socialismen. Lidforss däremot lade inte några politiska synpunkter på Ekelunds diktning. Hedén förlorar inte samhällsperspektivet i sin litteraturkritik; som han själv sade försökte han att medvetet förena socialpolitik och estetik. I Lidforss' litteraturkritik är dessa storheter åtskilda.

Därför blev hans inflytande på Hedén inte heller märkbart. Man kan instämma i Göran Häggs allmänna påstående att Lidforss "som radikal essäist och ironisk polemiker"[25] haft en viss betydelse för Hedén, men något mer djupgående inflytande är det alltså inte fråga om.

Hedén ansåg att Lidforss som kritiker ibland var alltför onyanserad i sina personkarakteristiker. Detta berodde, menade han, på att Lidforss med sin naturvetenskapligt skolade analytiska intelligens saknade den fantasi som borde komplettera den intellektuella analysen och som skulle kunnat göra denne mer känslig för nyanser. Men Hedén menade att arbetarrörelsen hade behov också av Lidforss' polemiska kritik.[26]

Mer intressant än att jämföra Lidforss och Hedén är att ställa den senare i kontrast till Ture Nerman. Denne hävdade i högre grad än Hedén att kulturkampen och den politiska kampen måste förenas.

I en inledande artikel till sin recension av *Ordkonst och Bildkonst* (Nya Sam-

hället 29.1 1914) diskuterar Nerman socialdemokratins ställning i kulturfrågor. Han anser att kulturkampen inte integrerats i den politiska kampen: "inte ens samtidens största demokratiska parti, som dock gått längre än något föregående genom att kämpa för ekonomisk, *social*, demokrati, har ännu tillräckligt i handling betonat den kulturella demokratin". Förklaringen till detta är, menar han, i och för sig inte svår att finna: "Man måste ju också förstå, att idelig kamp på kniven för rena existensen och magens enklaste krav ej kan lämna så värst mycken tid över till kulturkamp". Som ett faktum kvarstod dock att socialdemokratin inte lyckats driva en kulturell kamp jämsides med den politiska, vilket Nerman ansåg avspeglades i arbetarpressen. Han ansåg att kulturkritikerna i arbetarpressen var sorgligt konservativa — Hedén fann han alltför ensidigt antikdyrkande. Enligt Nerman var August Brunius i Svenska Dagbladet den estetiskt mest radikale kritikern. Nerman menade att det var viktigt att de socialdemokratiska kritikerna inte bara avfärdade nya riktningar inom konsten som "fåniga och fixa idéer" eller som "dekandent originalitetssport" utan att de seriöst prövade och sökte att tränga in i och förstå de nya konstriktningarna. Socialdemokratin fick inte enbart vara politiskt radikal: "Radikal är endast den som är det i allt. Socialdemokratin bör vara värkligt radikal, i allt vara eller varsla den nya dagen".

Vad gällde den politiskt radikala kritikens förhållande till modernismen gick Nermans och Hedéns åsikter isär. Detta innebar emellertid inte att de i den enskilda bedömningen av Pär Lagerkvists program stod så långt från varandra, som åtminstone Hedén ville hävda.

Nerman reserverade sig på flera punkter mot Lagerkvists program. Dennes tes om en "ren" konst avfärdade han men intog, i motsats till Hedén , en mer öppen attityd till den experimenterande konsten. Hedén ansåg att Nerman var alltför okritisk mot Lagerkvist och dennes förebilder inom den moderna konsten. Nerman bemötte kritiken och skrev om sin inställning till Isaac Grünewald:

> Om det roar dig, kan jag försäkra, att jag knappast begriper honom mer än du gör själv. Men jag anser mig inte därför ha rätt att vara så ofelbar, att det alltid är bara målarens fel, då jag inte genast förstår hans verk (Soc.D. 24.2 1914).

Detta yttrande var helt i linje med vad Nerman tidigare skrivit om den socialistiska kritikerns plikt att inte genast avfärda den nya konsten som obegriplig. Därifrån är dock avståndet stort till den beundrande roll Hedén ville tillskriva Nerman:

> Brunius' bok har jag hänvisat till som "en visserligen ibland *ensidig* men populär och lärorik samtidigt som käck och originell konstbok" och Pär Lagerkvists har jag — fortfarande med reservationen "ganska ensidig" — rekommenderat mina partivänner "att tänka igenom" (Soc.D. 24.2 1914).

Hedén överskattade Nermans positiva inställning till modernismen. Nerman kom ju också att i ett senare skede av sitt kritikerskap ta avstånd från moderismen

och kräva att litteraturen helt skulle underordnas klasskampen.[27]

Även i synen på litteraturens roll i den politiska kampen går en skiljelinje mellan Hedén och Nerman som får betydelse för deras bedömningar av arbetarlitteraturen och det sätt på vilket den utvecklades. Medan Hedén i sina recensioner av arbetarförfattare lade stor vikt vid formella krav och sökte uppfostra dem konstnärligt, grundades Nermans värdering av arbetarlitteraturen främst på i hur hög grad den tjänade klasskampen.

Ett belysande exempel på detta utgör deras recensioner av Martin Kochs *Timmerdalen*. Vi har sett att den inte uppfyllde Hedéns estetiska krav på en roman, men att han uppskattade dess levande bild av socialismen. Nerman var betydligt mer positiv i sin anmälan av boken. Han talade om den som "ett mästerverk ensamt i sitt slag" och utnämnde Koch till "kronprins till den svenska prosans kungastol, som Strindberg i fjol lämnade" (Nya Samhället 29.11 1913). Han diskuterade inte verkets estetiska utformning utan beskrev det kort som ett epos över arbetarrörelsens historia och ägnade sin recension åt en innehållsredogörelse. Nerman menade att Koch inte hade idealiserat arbetarklassen utan tvärtom "Mänskligt rättvist fördelar [. . .] jus och skugga". Han var ytterst entusiatisk över boken och menade att den borde införskaffas till alla arbetarbibliotek och utges i billighetsupplaga, så att det blev möjligt för varje svensk arbetare att äga den: "Den svenske arbetaren har i Martin Koch fått sin diktare, ingen har så äkta och hänfört gett svenskt proletärliv".

Nerman bedömde alltså *Timmerdalen* framförallt efter dess innehåll och såg den som ett redskap i arbetarklassens kamp; alla arbetare borde få tillgång till boken.

Den skillnad mellan de båda kritikerna som blir tydlig i bedömningen av *Timmerdalen* är konstitutiv och kan förklara att de reagerade olika inför arbetarförfattarnas utveckling och genombrott i den kulturella offentligheten. Hedén och Nerman hade följts åt till vänster vid socialdemokratins splittring 1917. Hedén återvände ju redan 1919 till socialdemokraterna, vilket kan förklara att han inte så starkt som Nerman betonade klasskampsaspekten i diskussionen kring arbetarförfattarnas avfall. Hedén fann i flera fall att avfallen kom att innebära en konstnärlig utveckling men tog avstånd från författarnas nyfunna livsåskådningar. Han sökte också framhäva de proletära drag som fortfarande fanns i deras verk.

Nerman förkastade emellertid den litteratur som skrevs av de författare som menade sig inte längre kunna omfatta en socialistisk åskådning. Den motsättning som bl.a. Ragnar Jändel såg mellan massan och personligheten och som för honom omöjliggjorde ett fortsatt socialistiskt engagemang, var enligt Nerman endast skenbar (FDP 8.12 1919). Den personlighetsutveckling Jändel eftersträvade kunde inte ha en sämre grogrund än den samtid som präglades av "fruktbärande samvärkan mellan kapitalism och högersocialistisk småbrackighet". Inte förrän socialismen segrat skulle det bli möjligt för en verklig personlighetskultur att växa

fram, och det skulle då komma att ske på massans grund inte i motsättning till denna.

Jändel och de övriga arbetarförfattarna som avfallit representerade enligt Nerman en småborgerlig anarkism som egentligen tillhörde den borgerliga kultur vilken var på väg mot sin undergång (FDP 28.10 1921). Därför hade dessa arbetarförfattare blivit välvilligt mottagna i den borgerliga pressen. Deras genombrott härvidlag såg Nerman inte som ett tecken på att de nått konstnärlig storhet utan som ett bevis för att deras diktning inte längre hade något gemensamt med arbetarklassens kamp. Han menade att det förelåg speciella skäl till att arbetarförfattare överhuvud uppmärksammats utanför arbetarpressen. Det var enbart sådana vars verk saknade en politisk kamptendens som uppskattades. Arbetarlitteraturen ansågs också exotisk; den utgjorde något nytt efter alla skildringar av guldgrävarländer och exotiska söderhavsöar. De arbetarförfattare som uppmärksammats i den borgerliga pressen skulle emellertid aldrig komma att bli betydande:

> Armbågspoeterna av typen Blomberg kommer att drunkna i sina egna ordsvall. Omvändelsefilosoferna av typen Oljelund kommer inte att roa många tanter ens och ännu mindre den segerstarka arbetarmänsklighet, som om 50 år råder i värden och har en ny mycket stark, idétrogen diktning (Stormklockan 17.2 1923).

De proletärförfattare som skulle komma att läsas i framtiden ansåg Nerman vara sådana som Gustav Hedenvind Eriksson och Karl Östman, eftersom de — samtidigt som de verkade som författare — stod kvar i produktionen som arbetare. Bland den ungdom som fanns ute i arbetarlivet skulle också de framtida författarna hämtas. Den nya proletärdikten skulle bli en dikt som handlade om arbete och kamplust byggd på en ideologi och ett partiprogram, och inte som den samtida arbetarlitteraturen enbart på en revolutionär känsla. Nerman gav inga anvisningar om hur den framtida litteraturen estetiskt skulle utformas men menade, att den kunde utvecklas fritt först då socialismen genomförts.

Den klasskampslitteratur Nerman förordade har föga gemensamt med Hedéns litterära ideal. Nerman uppfattade heller inte denne som en socialistisk kritiker, utan — som han uttrycker det i rubriken till recensionen av Hedéns Valda skrifter — som en kritiker "mellan två klasser" (FDP 22.9, 25.9 1928). Nermans syn på Hedén understryker över huvud hans uppfattning av socialdemokratin som ett borgerligt demokratiskt parti saknande kommunismens "proletära patos, starka logiska disposition och stora perspektiv" (22.9). Hedén saknade, liksom socialdemokratin, de övergripande perspektiven. Hans fundamentala misstag var hans bedömning av arbetarlitteraturen och den borgerliga realismens betydelse för arbetarrörelsen. Arbetarförfattarna kom att avlägsna sig från sitt proletära ursprung och tiotalisterna gick aldrig utöver borgerlighetens gräns. Nerman ansåg att Hedén varit alltför naiv. Detta berodde på hans borgerligt demokratiska syn på arbetarklassen: "Hedéns patos är demokratins, den borgerliga demokratins. Icke proletariatets" (22.9). Detta tycks mig inte göra Hedén rättvisa. Även om han tog av-

stånd från bolsjevismen och proletariatets diktatur innebar detta inte att han uppgav övertygelsen att en socialisering av samhället var nödvändig. Beträffande målet för arbetarrörelsens kamp var Nerman och Hedén egentligen inte oense; vad som skilde dem var frågan om hur detta mål skulle uppnås. Oenigheten härvidlag speglas ju även i deras förhållningssätt till litteraturen och dess samhälleliga funktion. Nerman menade att målet var en proletär kultur. Hedén sökte däremot — samtidigt som han uppmuntrade arbetarlitteraturen — göra arbetarklassen delaktig av det kulturarv som dittills varit förbehållet borgarklassen.

Borde Hedén, som Nerman antydde, ha krävt en klasskampsinriktad diktning och tagit avstånd från all annan litteratur än den politiskt radikala för att kunna sägas ha uppfyllt den funktion han menade sig inneha, den som kännetecknades av en strävan att förena socialpolitik och estetik? Nerman var under denna tid öppen även för en rent estetisk radikalism. Men om man drar konsekvensen av hans syn på litteraturen — vilket han själv också senare kom att göra — inskränks den för arbetarklassen relevanta litteraturen till rena bruksdiktningen och leder alltså till en reduktionistisk litteratursyn som utestänger viktiga delar av vad vi allmänt menar med litteratur. Denna förbehålls då borgarklassen. Om arbetarlitteraturen endast skall vara en klasskampslitteratur blir därmed den litteratur som rör det personliga och fantasin borgerlig. Hedéns syn på litteraturen tycks mig därför rymma mer fruktbara aspekter än Nermans, även om han var alltför optimistisk i sin tro på kulturkampens betydelse i sig.

När Hedén tog ställning till litterära verk utgick han från en vision av hur litteraturen borde se ut i det socialistiska samhället. Denna litteratur skulle i sig ha upptagit allt det fruktbara som tidigare epoker frambringat — främst då det antika arvet. Genom att förmedla ideal och en skönhet som rymde även etiska värden skulle den både ge samhälleliga ideal och höja den enskilde individens andliga nivå. Mot detta ideal borde den samtida litteraturen sträva. Man kan emellertid i Hedéns kritik ofta se en besvikelse över den litterära utvecklingen. Trots detta övergav han inte tron på litteraturens möjligheter att fylla en emancipatorisk funktion. Han uppmuntrade den litteratur som på olika sätt ändå överskred det kapitalistiska samhällets ideologi. Detta kunde ske när en borgerlig realism mot författarens intention avslöjade kapitalismens ohållbarhet eller när en författare sökte det djupt personliga i protest mot det kapitalistiska samhällets alienation. I det estetiska skapandet fanns möjligheten att överskrida det samhälles ideologi i vilket det estetiska verket tillkom. Hedén grundade denna sin övertygelse på en romantisk konstnärsuppfattning. Liksom romantikerna såg han konstnären som en genom sin fantasi överlägsen person vilken förmår skåda djupare in i verkligheten än andra individer och uppenbara för dem dolda ting. Marxistiska litteraturteoretiker har satt litteraturens emancipatoriska funktion i samband med det estetiska verkets relativa autonomi i förhållande till annan samhällelig produktion.[28] I sitt arbete är konstnären mindre alienerad än andra människor; han har ett direkt förhållande till arbetet och en överblick över det han skapar vilket inte är fallet inom

den kapitalistiska produktionen. Samtidigt som det estetiska verket bekräftar det samhälles ideologi i vilket det uppstått, överskrids denna i den fiktiva rekonstruktionen av verkligheten. I mötet med läsaren kan detta, som receptionsestetikerna uttrycker det, ge upphov till en "horisontförvandling".[29]

Hedén hade naturligtvis inte en så teoretiskt utvecklad syn på litteraturen som nutida litteraturteoretiker ger prov på. Men det finns, som antytts, vissa aspekter i hans litteratursyn som pekar framåt. En av dessa för till Georg Lukács. "Realismens seger" var, även om Hedén inte brukade termen, relevant också i hans kritik. Ståndpunkter liknande de Lukács förfäktade mot Brecht i realismdebatten[30] kan man finna även hos Hedén. Här kan man rikta kritik både mot denne och mot Lukács, för att de inte såg de radikala konstriktningarna som annat än borgerlig dekandens och förbisåg, att de — samtidigt som de var bilder av det samhälle där de skapats — också kunde bära utopier.

I Hedéns litteraturkritik spelar annars utopin en väsentlig roll. I hans syn på litteraturens funktion i samhället finns samband med den nutida diskussion där man vänder sig mot tendenser att reducera det litterära verket till enbart ideologi. Hedén betonade just det unika i det estetiska verket och i den estetiska erfarenheten. Han var också övertygad om att de utopier som skapades genom den konstnärliga fantasin kunde omvandlas i samhällelig praxis.

Hedén var allmänt erkänd som en litterär auktoritet. Stig Ahlgren har tagit detta till intäkt för sin tes att Hedén egentligen inte var socialist utan en borgerlig, oppositionell demokrat.[31] Naturligtvis hade Hedén med sin borgerliga bildningsbakgrund och sitt värnande om det klassiska arvet större förutsättningar att accepteras i den borgerliga kulturella offentligheten än en renodlad klasskampskritiker. Men att därför frântaga Hedén hans politiska övertygelse verkar inte rimligt. Därmed inte sagt att man inte kan ifrågasätta hans funktion som kritiker. Hedéns uppfattning att om arbetarna fick del i kulturarvet också den socialistiska kampen skulle främjas visade sig alltför optimistisk. När han uppmuntrade arbetarförfattarna att skaffa sig större bildning var hans avsikt inte att de — som flera gjorde — därmed skulle komma att avlägsna sig från socialismen och anpassa sig till det borgerliga samhällets krav. Hedéns kultursyn måste dock ses i ljuset av den tid under vilken han verkade. Då kunde man fortfarande tro på möjligheten av ett framtida samhälle där kulturen var tillgänglig för alla. Dagens massmediaindustri är något Hedén aldrig skulle kunnat föreställa sig. Han såg emellertid sin tids massproduktion av populärlitteratur som den verkliga kulturfaran. Man kan rikta kritik mot honom för att han inte med större skärpa underströk förbindelserna mellan den ekonomiska och den kulturella kampen. Med historiens facit i handen är det här lätt att se Hedéns brister som kritiker i arbetarrörelsen. Men man måste samtidigt ha i åtanke att framtiden för honom var liktydig med socialism. Trots motgångar stod han fast vid den övertygelsen. Den utgjorde också grunden för hans kritiska metod som förenade socialpolitik och estetik.

Hedén såg på sin kritik som en medvetet genomförd syntes av socialpolitik och estetik. Han vände sig till en läsande publik vars kulturella nivå han arbetade för att höja. Även i förhållande till de författare han recenserade — och i synnerhet arbetarförfattarna — intog han rollen av konstnärlig vägledare.

Hedén utövade sin kritik i relation till arbetarrörelsen och den socialistiska kampen. Fredrik Böök vände sig tvärtom till borgarklassen och inkarnerade i sin kritik konservativt borgerliga ideal. Trots att de båda utgjorde sin tids främsta antagonister i kulturella frågor, något som manifesterades bl.a. i Strindbergsfejden och i debatten om Oscar Levertins kritik, finns ändå vissa överensstämmelser i den litterära bedömningen. De vände sig mot en renodlad esteticism och mot finde-siècle stämningar. För modernistiska konstriktningar hade heller ingen av dem något till övers. Dessa paralleller uppkommer därför att de som kritiker kände ansvar gentemot en klass och dess intressen; ingen av dessa var betjänt av en l'art pour l'art diktning. Den avgörande skillnaden i deras syn på människan och hennes samhällsroll framkommer dock tydligt i deras skilda bedömningar av Sigrid Undsets författarskap. Hedén menade att personerna i hennes böcker saknade handlingsförmåga och viljekraft, medan Böök ansåg att hon visade människans behov av styrande auktoriteter och av fasta normer.

Hedén är den förste socialistiska kritiker som erkändes som en litterär auktoritet. Bengt Lidforss, som brukar nämnas som hans föregångare, utgjorde inte på samma sätt som Hedén en motvikt till den borgerliga kritiken. Hans kritikergärning var ju också av betydligt mindre omfattning. Han vände sig heller inte på samma uttalade sätt som Hedén till arbetarklassen med sin kritik.

En kritiker som emellertid krävde att litteraturen skulle underordnas klasskampen var Ture Nerman. Han var dock öppen även för en rent estetisk radikalism; en politiskt radikal kritiker borde enligt Nerman vara radikal i allt. Till skillnad från Hedén bedömde Nerman arbetarlitteraturen främst efter hur väl den tjänade den socialistiska kampen. Han lade inte så stor vikt vid estetiska krav och han fördömde de arbetarförfattare som tog avstånd från socialismen. De arbetarförfattare som skulle få en framtida betydelse var de som både var arbetare och författare. Nerman menade att Hedén inte var en socialistisk kritiker utan en borgerligt demokratisk sådan och att han begick ett misstag i det att han inte tog avstånd från avfällingarna och att han uppmuntrade den borgerliga realismen.

Nermans litteratursyn kan leda till en reduktionism som är olycklig. Arbetarlitteraturen blir endast en kamplitteratur och överlämnar sfärer som rör känsloliv och fantasi till den borgerliga litteraturen. Hedéns syn på litteraturen tycks mig därför mer intressant idag än Nermans. Det estetiska verkets emancipatoriska funktion, det unika i den estetiska produktionen och den estetiska erfarenheten, vilka har en relativ frihet i förhållande till samhällsproduktionen i övrigt, är enligt min mening av större intresse än en renodlad ideologikritik.

Hur ser nu bilden av kritikern Erik Hedén ut? Hans politiska åskådning är förutsättningen för hans litteratursyn. För Hedén framstod socialismen som ut-

vecklingens mål. Han menade att den hade förberetts från antiken och fram genom historien. Därför skulle socialismen i sig också uppta allt det som var gott i tidigare kulturer. Främst ansåg han att de antika idealen måste vidareföras. Socialismen görs sålunda till en utvecklingslära i Hedéns åskådning. Han såg den materialistiska historieuppfattningen som en del av denna. Den vetenskapliga socialismen spelar en underordnad roll för Hedén vars socialism framförallt grundades på etiska-humanistiska principer. Detta var ju inte ovanligt inom den svenska socialdemokratin: Ernst Wigforss t.ex., pekar på det inflytande som Viktor Rydbergs sociala indignationsdikt utövat på honom. Det "revolutionära" lärde han inte hos Marx utan hos Rydberg.[32] Detta torde inte enbart ha gällt Wigforss. Även om Marx' teorier var av underordnad betydelse för Hedéns socialistiska åskådning, hävdade han vikten av att studera dessa och att diskutera socialismens teoretiska grunder. Överhuvud krävde han ett vetenskapligt tänkande i en tid som han menade i alltför hög grad präglades av anti-intellektualism.

Hedén placerade in litteraturen i den utvecklingsgång som skulle leda till socialism. I det socialistiska samhället skulle också litteraturen nå sin fulländning. Han hade en vision av denna framtida litteratur. Både 1800-talsestetik och antika ideal var betydelsefulla för denna. Den framtida litteraturen skulle vidareföra ett romantiskt och klassiskt skönhetsbegrepp. Den skulle också vara en social litteratur som förenade realism och fantasi, och som förmedlade ideal till läsaren att omvandla i samhällelig handling. Denna hans vision användes som norm i bedömningarna av den samtida litteraturen. Hedén krävde därför att litteraturen skulle vara handlingskraftig och optimistisk. Hans starka tro på den enskilda människans moraliska kraft medförde att han vände sig emot en viljelös och psykologiserande litteratur, som inte väckte någon impuls till handling hos läsaren.

Hedéns stränga krav på litteraturen är en följd av att han ställde höga mål för den. Han trodde också att man kunde vänja läsaren vid god litteratur. Spridandet av populärlitteratur utgjorde ett hot mot denna strävan och han gick till hårt angrepp mot de privata förlagens vinstintressen.

Litteraturen måste enligt Hedén förmedla ideal. Detta förklarar till en del hans okänslighet inför författare som Hjalmar Söderberg och Pär Lagerkvist. När Hedén bedömde ett litterärt verk frågade han sig vilken samhällelig funktion det utövade. Den litteratur han tog avstånd från var den som uttryckte en livshållning som han menade tjänade det rådande samhällssystemet. Konst för konstens egen skull kunde han inte acceptera. Den modernistiska konstens estetiska förebilder stod också i motsättning till hans egna klassiska ideal.

Hedéns litteratursyn var en del av hans politiska åskådning, vilket bidrar till den konsekvens som utmärker hans kritikergärning. Litteratur var för Hedén, som Erik Hjalmar Linder säger, "ställningstagande".[33] Som litteraturkritiker i arbetarrörelsen såg Hedén det som sin uppgift att, för varje enskilt verk, bedöma vad detta ställningstagande innebar och hur det hade utformats estetiskt.

Summary:
Literary Critic in the Labour Movement
A Study of Erik Hedén's Criticism in Daily Papers 1909—1925

Erik Hedén (1875—1925) was the leading literary critic in the Labour Movement in Sweden during the years 1909 to 1925. The aim of this thesis is to analyse the main elements of his criticism during this period. As the title indicates my work focuses on Hedén as a critic in the Labour Movement. Thus the main material for my discussions is his political and cultural articles in the socialist press. Hedén worked for Social-Demokraten (The Social-Democrat) during this period, except for the years 1917 to 1919 when he wrote for the Left Socialists' newspapers, Folkets Dagblad Politiken (the People's Daily Paper Politics) and Stormklockan (The Stormbell).

There exists no previous work in which Hedén's criticism has been generally studied. Since this thesis concentrates on his role as a literary critic in the Labour Movement, parts of his work have had to be overlooked. This goes for his biography on Strindberg.

In the introduction Hedén's background is described. He was the eldest son of Karl Hedén who, at the time of his birth, worked as chaplain to the jail on Långholmen. Later he received a living in Roslagen where Erik grew up. As a young student Erik was strongly influenced by the Romantic poet, P.D.A. Atterbom. Romanticism, together with his classical studies helped to form his aesthetic ideals. He later demanded that authors should write about the social problems of their age, but he also wanted them to create ideals. From the Romantics Hedén inherited the view that the artist is a person set apart from other individuals by his imagination, which enables him to look deeper into reality than other people. This aesthetic veiw brings Hedén close to 19th century poetic realism. His concept of beauty is also that of the Romantics and the classical authors. For Hedén true beauty contains both an aesthetic and an ethical element, i.e. the beautiful is equivalent to what is good and true.

During Hedén's years of study at Uppsala University his political beliefs were founded. He studied for many years and received his doctorate in 1912. His dissertation, Homerische Götterstudien, deals with the development of religious beliefs in Homer's works.

Hedén's literary work is closely connected with his political views. In chapter 2 his political opinions are discussed. Hedén was one of the founders of Laboremus

in 1902. This was an association of workers and students. In 1908 they started publishing articles on socialist theories together with a society in Lund, D.Y.G. This came into being to stimulate theoretical discussion within the party, where one early recognized the difficulty of uniting theoretical and practical politics. During the first decade of the century the Social Democrats abandoned whatever revolutionary strategy they had had, though within the party one was not aware of this change and still talked about the coming revolution.

Hedén began the first publication in the series with an article called Socialdemokratins framtidsmål (The Future Goal of Social Democracy). He asserted that Marxism only had a theoretical value for the Social Democrats. However, he held a more radical standpoint on non-parliamentary actions than the party leaders. The General Strike in 1909 had, according to Hedén, strengthened the workers' struggle, even though the strike failed. After the election in 1911, when the Social Democrats gained territory, Hedén felt that one could look to the future with optimism. The party's new programme had widened it to new groups. It was no longer a party only for the workers but a party "for the people".

During the First World War Hedén was one of the leading spokesmen for neutrality. The ultraconservatives propagated for Sweden's joining the war on Germany's side. In 1916 when the issue was intensely debated Hedén published an article, Klart till storstrejk (Ready for a General Strike). He wrote that a general strike was the final weapon to stop the war campaign. He also took part in a peace conference arranged by the Young Social Democrats' Union in 1916. This led to Hedén being charged with treasonable activity. He was sentenced to jail for one year but was later aquitted. The party leaders had opposed the peace conference and the differences of opinion about the war led to the splitting of the Social Democrats in 1917. Hedén joined the Left Socialist Party and went to work on their newspapers. At first he strongly criticized the Social Democrats. However, he left the new party already in 1919, mainly because he did not support Bolshevism and the proletarian dictatorship. His strong sympathy for England was also disliked by the Left Socialists. Hedén returned to the Social Democrats. English socialism and humanism came to play an important role for his socialism, which thereby was further removed from Marxism. The policy of the Social Democrats became increasingly reformistic. Still, one believed in a total socialization of society.

Between 1919 and 1925 Hedén mainly devoted himself to literary work. In 1921 he published a biography on Strindberg. Even though he was not as politically active as before, he retained his political beliefs. These were fairly constant: his joining the Left Socialists was not primarily caused by a deepened radicalism but by the debate on the war. He never abandoned the belief that the future society was to be a socialist society. This formed his views on the social function of literature.

Chapter 3 deals with Hedén's outlook on culture. He took an active part in the educational work of the party. In the 1880's the Social Democrats had held a negative attitude towards fiction. Gradually this changed. Libraries for workers and newspapers were founded by the Labour Movement. In the newspapers short stories, poems and serial stories were published. The early socialist literary critics, such as the party leader Hjalmar Branting and Axel Danielsson, were governed by party policy in their literary judgements. Especially Hjalmar Branting demanded a literature which served the purposes of the party. This stern view on the social function of literature was developed in the second decade of 1900's by those who worked to prepare the proletarian culture which would fully arise after the revolution. Ture Nerman was the foremost Swedish propagandist for these ideas. He wanted the educational work to be subordinated to the class struggle. Hedén did not agree with that. He asserted that education had to be kept apart from the class struggle, and was convinced that a formal educaiton would not only enlighten the working classes but also strengthen their socialism. Hedén embraced an intellectualistic view on education. He felt that the study of the classical languages and science should form the basis for all education. However, it was obvious that educational work among the workers had to start on a lower level. One also had to fight the spreading of what was called "smutslitteratur" (trash literature) which threatened the cultural strivings of the Labour Movement.

The culture of classical Greece influenced Hedén's views on education. He especially stressed the harmony that existed between the interests of the state and those of the individual in the palmy days of old Greece. This was shown in its art according to Hedén. Its literature presented the readers with social ideals. The literary heroes were strong-willed men of action. Hedén wanted this spirit to spread in contemporary literature. Above all, he emphasized the scientific thinking of the old Greeks. This he contrasted with the religion founded by the Jews. He felt that the subordination of a people to one God counteracted a scientific outlook on life. In his own age he found Christianity, especially Catholicism, a threat to the work of the social democrats. The socialist society was to be built on science.

Hedén's political beliefs and views on education were important for his literary criticism. Once in a letter to the author Ludvig Nordström he stated that his criticism was the result of a union between aesthetics and social politics. This can be seen in his most famous article, De tigande diktarne (The Silent Authors), which was published after the General Strike in 1909. The article and Hedén's outlook on the contemporary Swedish literature around 1910 are discussed in chapter 4. Hedén accused writers of having been silent during the strike. Some authors, like Verner von Heidenstam, had earlier shown sympathy for the workers' cause but had now let them down. The only established author who spoke up for the workers was August Strindberg. At the end of his life he was honoured as the writer of the people. Strindberg was, according to Hedén, the

author around whom the young writers could gather and create a new social literature. However, he was not optimistic in his analysis of the literary climate. Hedén did not demand a literature which supported the socialists, but he did want the authors to write about the social problems of their age from a democratic viewpoint. He felt that it was essential to the Labour Movement that authors showed an interest in the workers' struggle.

Though Hedén did not have much hope for the future of literature his demands were partly realized in the years following the General Strike. Chapter 5 deals with Hedén's criticism regarding the working class authors in whom he showed a particular interest. In his criticism of their works he acted as literary guide. He felt that their shortcomings were caused by the working class authors' lack of education. He advised them to write in prose about their class since it was too difficult for most of them to write good poetry. Hedén wanted the portrayal of working class life to give ideals to the reader. It should also be blended with imagination, thereby lending utopian dimensions to the realism. When Hedén judged working-class literature he asked himself what function it could fill in the workers' struggle. When some of the young working-class authors gave up socialism in the beginning of the twenties and instead turned to religion, Hedén still emphasized the connections to the Labour Movement that he found in their books. He could also accept a religious belief as long as it did not make any claims on scientific value. It is obvious though, that Hedén was disappointed at the working-class writers' development. In his criticism one can trace a hope that a new social literature would arise. However, the new generation of working-class authors did not fulfill this hope. The short stories of the young author Eyvind Johnson lacked the will-power and optimism that Hedén found essential. However, his demand for such qualities does not imply that he wanted a literature which served the class struggle. Hedén never gave up his aesthetic demands to support working-class literature. Instead his aims for this literature was high which explains why he came out as a rigorous critic.

Hedén felt that not only the working-class literature was important to the Labour Movement. Chapter 6 deals with other literary approaches to reality that he felt depicted a changing age. He found that the bourgeois realists' pictures of society showed its precarious state. Here one can compare Hedén's arguments to those later used by Georg Lukács who talks about the triumph of realism.

As a young critic Hedén had been very negative to the way female authors depicted reality. Although he came to be more positive towards them his attitude to feminism remained divided.

Hedén has been accused of putting a moralistic aspect on realistic literature. Though he was not radical in these matters he could accept erotic elements in good fiction. What he opposed was mainly vulgar eroticism in the kind of literature that the Labour Movement was fighting.

In the beginning of the twenties the works of many Swedish authors showed a

growing interest in the individual seen from a psychological perspective. Quite a few authors became religious. This was not to Hedén's liking. But some authors developed in other directions. Ludvig Nordström created a new social literature based on his totalism. Though Hedén did not entirely agree with Nordström he found that the author's perspective could prove to be fruitful. Nordström wanted a literature which did not centre on the individual but described groups and movements characteristic to its age. Even if Hedén also found that this kind of literature ought to replace the old individualistic one he still supported authors whose works were marked by a strong individualism. However, Hedén felt that they formed ideals which opposed capitalist society. In their ambitions to develop the personality he saw a revolutionary potential. To Hedén the struggle for socialism was both a spiritual and economic struggle. Hence a literature which seemed to turn away from society could also serve the purposes of socialism. Here one can trace the Romantic influence on Hedén's thinking.

Hedén was a very sharp critic when he dealt with a kind of literature that he felt supported class society. This is discussed in chapter 7. Hedén's negative reviews are often very ironic. He used the word "wretch" about the heroes in the modern novels. He criticized their lack of will-power and the negativism and scepticism of some of his contemporary authors. They depicted society as unalterable and thus supported the status quo. Hedén found the works of the popular authors in bourgeois society inferior. He exposed the clichés in their poetry. He also criticized the publishing firms which profited on popular literature. Hedén was convinced that one could accustom people to good art. Hence it was necessary to fight the spreading of popular literature.

Since Hedén put a strong emphasis on the social function of literature he could not accept modernist art. He criticized Pär Lagerkvist's programme for a new literature which was influenced by modern art. Hedén felt that form and contents were equally important and rejected art for art's sake.

Hedén was the leading literary critic in the Labour Movement. The final chapter discusses his relations to other contemporary critics. Hedén's main opponent in the bourgeois press was Fredrik Böök. But even though they looked upon each other as enemies their literary judgements sometimes coincided. They both fought aestheticism and modernist art. As critics who represented interests of certain social classes they were not interested in art for art's sake.

Bengt Lidforss is frequently mentioned as Hedén's predecessor among the socialist critics. However, his influence on Hedén is slight. Lidforss did not bring in political aspects in his literary judgements. But as an ironic polemicist in cultural debates he set an example to Hedén.

Hedén did not demand a literature which served the class struggle. He never let the socialist tendency of a literary work determine his judgement if it did not fulfill his criteria for good literature. Ture Nerman on the other hand wanted a politically radical literature. During this period he also supported avant-garde art since it

was culturally radical. Later Nerman came to reject this art as it did not serve the class struggle. He criticized Hedén whom he viewed as a bourgeois democrat. However, Hedén's views on literature to me seem more fruitful than Nerman's do. If one looks on literature as only an instrument to use in the class struggle one will end up with social realism. Hedén felt that imagination and realism should unite in the literary work. He had a strong belief in the emancipatory power of literature. This was based on his romantic view of the artist. However, parallels can be drawn with modern Marxist critics who emphasize the relative autonomy of aesthetic production compared with other fields in capitalist society. This makes the emancipatory function of literature possible.

To Hedén socialism was the goal of a historical development which had begun already in classical Greece. It had been prepared for during the centuries. Hence socialism was to include all the good of previous cultures. Hedén had a vision of a future literature where realism and imagination would unite and social and moral ideals be presented to the reader. When he judged literary works this vision served as a model. He consistently adhered to this and thereby united politics and aesthetics.

Noter

I. Inledning

[1] Hedén, E., Eros och Polemos, 1916, Eris och Himeros, 1917.

[2] Hedén, E., Valda Skrifter 1–5, 1926–1927. 1. Politiska essayer. Gestalter ur Sveriges nyare historia – Politiska artiklar – Religions- och skolfrågor. Inledande essay om Erik Hedén av John Landquist. 2. Strindberg En ledtråd vid studiet av hans verk. 3. Språk, Bildning och Resor. Kultur och kåseri. 4. Litteraturkritik I. Utländsk litteratur – Svenskt åttio- och nittiotal – Svenska 1900-talsdiktare: äldre släktledet. 5. Litteraturkritik II. Ung svensk litteratur.

[3] Landquist, J., Erik Hedén En levnadsteckning (i Hedén, E., Valda Skrifter 1).

[4] Hedén, Eva, Mer om Erik Hedén, familjen och samtiden (KB).

[5] Jacobson, C., På väg mot tiotalet, 1961, s. 85.

[6] Wolf, L., Tigande diktare?, 1975, kap. II.

[7] Hägg, G., Övertalning och underhållning, 1978, s. 185.

[8] Battail, J.-F., Le mouvement des idées en Suède à l'âge du bergsonisme, 1979, s. 257 f.

[9] Harrie, I., Erik Hedén (OoB 1929 s. 377).

[10] Björck, S., Löjliga familjerna i samhälle och dikt, 1964, s. 128 ff.

[11] Christofferson, B., Svenska litteraturkritiker Metoder, teorier och värderingar, 1970, s. 140 ff.

[12] Jfr Nordström, L., Erik Hedéns ingång i Sverges historia (Bokstugan 1925 s. 242).

[13] Hedén, E., De tigande diktarna (Tiden 1909 nr 9).

[14] Jfr John Landquists karakteristik av Hedéns förhållande till den samtida svenska litteraturen i a.a. (i Hedén, E., Valda skrifter 1 s. 55):

> Han blev en talesman för denna litteratur, i synnerhet för den berättargrupp därinom, som företrädde svensk samtidsskildring och som i synnerhet gav detta tidsskede dess karaktär.

[15] I genomgången av recensionsmaterialet har sålunda en kvalitativ analysmetod använts. Lena Kåreland diskuterar i avhandlingen Gurli Linders barnbokskritik, 1977, s. 149 ff. den tidigare forskningen om litteraturkritik. Hon berör svårigheterna att finna en modell för analys av litteraturkritik. Liksom Kåreland arbetar inte heller jag efter ett på förhand uppgjort kategorischema, utan söker att för varje enskild recension komma åt grunderna för Hedéns bedömningar.

[16] Wolf, a.a., s. 202.

[17] De biografiska uppgifterna har hämtats från John Landquists biografi och Eva Hedéns skildringar av den unge Hedén.

[18] Jfr Landquist, a.a. s. 11.

[19] Hedén, Eva, Den unge Erik Hedén, s. 287.

[20] Ibid., s. 209.

[21] Se Concordia Högtidsnummer 1925 s. 6 f.

[22] Här cit. efter Aspelin, K., Poesi och verklighet. Del 1, 1967, s. 106.

[23] Jfr Tideström, G., Runeberg som estetiker. Litterära och filosofiska idéer i den unge Runebergs författarskap, 1941, s. 325, s. 377 ff.

[24] Svanberg, V., Viktor Rydbergs lyriska genombrott II (Samlaren 1937, s. 124). Här finns också en anknytning till Tegnérs syn på det sanna, rätta och goda. Jfr Nilsson, A., Svensk romantik Den platonska strömningen, Lund 1916, s. 468 ff.

[25] Hedéns namn finns noterat i protokoll från föreningens sammanträde den 23.2 1894 (UUB).

[26] Hedén, Eva, Den unge Erik Hedén, s. 203.

[27] Föreningen för klassisk filologi: protokoll den 18.3 1898 (UUB).

[28] Ibid. den 11.11 1898 (UUB).

[29] Ibid. den 24.11 1902, 4.2 1903 (UUB).

[30] Estetiska föreningen: protokoll 1887–vt 1900, 1900–vt 1926 (UUB).
[31] Ibid. den 8.12 1900 (UUB).
[32] Meddelanden angående Studentföreningen Verdandis Folkbildningsarbete IV. Verdandis föreläsningsverksamhet, 1901, s. 2 (UUB).
[33] Hedén, E., Gustaf Adolf (Nordisk Tidskrift 1900 s. 564).
[34] Föreningen Laboremus: protokoll den 18.5 1907 (Arbetarrörelsens arkiv).
[35] Hedén, Eva, Den unge Erik Hedén, s. 246 f.
[36] Ibid., s. 147.
[37] Ibid., s. 187.
[38] Elvander, N., Harald Hjärne och konservatismen, 1961, s. 168.
[39] Hedén, Eva, Den unge Erik Hedén, s. 188.
[40] Jfr Hedén, Eva, Den unge Erik Hedén, s. 188 och Hedén, E., Harald Hjärne, Samtiden 1920 (i Valda Skrifter 1, s. 196 ff.).
[41] Hedén, Eva, Den unge Erik Hedén, s. 210.
[42] Ibid., s. 210.
[43] Per Rydén berör i sin avhandling En kritikers värderingar Studier i Oscar Levertins litteraturkritik 1897–1906, 1977, s. 64, Hedéns medarbetarskap i Sv.D.: "Erik Hedéns insats är ännu entydigare bestämd. Den består nästan fullt ut av recensioner av norsk litteratur".
[44] Hedén, E., Henrik Ibsens senare diktning Från Et Dukkehjem till Når vi döde vågner, 1906.
[45] Landquist skriver i biografin (Hedén, E., Valda skrifter 1, s. 17) om Ibsenstudien: "Den är ett bland exemplen på ungdomsfilosoferande över Ibsenska livsproblem, om vilka den inte kan ha några synnerliga kunskaper".
[46] Hedéns övertagande av litteraturgranskningen i Social-Demokraten skedde inte utan konflikter eftersom Vera von Kraemer ansåg sig ha blivit utträngd av Hedén. Jfr Hedén, Eva, manuskript (KB) s. 119, 128, 135.
[47] Jfr Soc.D. 10.11 1922, 24.11 1923 och 14.11 1924.
[48] Om den socialdemokratiska kritikens bedömning av Jack London skriver Mats Rehn i avhandlingen Jack London i Sverige, 1974, s. 67 ff.
[49] Mot en tysk maktfilosofi ställde Hedén den engelska erfarenhetsfilosofin. Detta framkommer bl.a. i bedömningen av Hans Larssons verk. Hedén uppfattade först Larsson som erfarenhetsfilosof. När han upptäckte dennes beroende av tysk filosofi ändrades hans tidigare välvilliga inställning. Se härom Ekner, R., Hans Larsson om poesi, 1962, s. 158, 203.
[50] Den fullständiga förteckningen över Erik Hedéns artiklar kommer att publiceras i Litteratur och Samhälle.
[51] Jfr Landquist, Erik Hedén (i Valda Skrifter 1, s. 19 f.). Om Samfundet De Nio se även Stjernstedt, M., Från Samfundet De Nios barndom SLT 1951 s. 97 ff.

II. Socialisten

[1] Laboremus 1902–1952 (i Föreningen Laboremus femtio år 1952, s. 130).
[2] Hedén, E., Laboremus (Social Tidskrift 1904, s. 334).
[3] Föreningen Laboremus femtio år, s. 133.
[4] Wigforss, E., Minnen I, 1950, s. 275.
[5] Ibid., s. 276.
[6] 1916 utgavs en andra omarbetad upplaga av Socialdemokratins framtidsmål på Framtidens förlag i Malmö. Inga stora förändringar gjordes dock, men man kan notera att Hedén nu i högre grad framhäver de engelska socialisternas praktiska och odogmatiska socialism som ett föredöme.
[7] Inför tryckningen i D.Y.G.-Laboremus' skriftserie föreslog Wigforss en del ändringar. Han skriver i ett brev till Hedén den 19.12 1907 att han talat med Per Albin Hansson, som hade funnit vissa ställen i artikeln lite väl färglösa och opersonliga. Han var rädd att en "alltför färglös framställning skulle värka för mycket avkylande på de entusiastiska ungdomarne ute i bygderna". Både Per Albin Hansson och Ernst Wigforss var rädda för att den detaljerade skildringen av framtidsstaten skulle kritiseras av ungsocialisterna och ungdomsförbundet. Hedén blev också angripen i Brand: hans artikel i Svenska Folket om framtidsstaten karakteriserades som en "eländig kompromiss mellan borgerlighet och socialdemokrati" (11.1 1908). Wigforss uppmanade Hedén i ett

kortbrev den 20.2 1908 att stryka en passage om fattigvården. Hedén tog inte avstånd från fattigvård men såg den som en nödfallsutväg och ansåg att den borde avskaffas i det socialistiska samhället. Wigforss fruktade att detta skulle reta ungsocialisterna, men betonade att Hedén inte skulle känna sig tvungen att utesluta denna del av sin framställning: "Vi ha ju inget skäl att vänja ungdomsförbundet vid att censurera våra broschyrer". Brev Wigforss-Hedén (LUB).

[8] Hedén, E., Socialdemokratins framtidsmål, s. 4.

[9] Ibid., s. 5.

[10] Ibid., s. 6.

[11] Ibid., s. 3.

[12] Bo Gustafsson pekar i sin avhandling, Marxism och revisionism, 1969, på att socialismen hos Eduard Bernstein främst gavs en etisk motivering. Socialismen var värd att kämpa för "inte för att den var en objektiv nödvändighet utan för att den representerade något moraliskt gott" (s. 138). Samtidigt fanns hos Bernstein, egendomligt nog, ett deterministiskt drag som Gustafsson härleder från den "darwinistiskt färgade evolutionslära, som var gemensam för så många dåtida tyska socialdemokrater" (not 62, s. 138).

[13] Hedén, E., Socialdemokratins framtidsmål, s. 3.

[14] Jfr Kautskys avsnitt om produktionen i det socialistiska samhället i del II av Den sociala revolutionen, Dagen efter revolutionen, 1906, s. 130 ff.

[15] Kautsky, a.a., s. 122.

[16] Jfr ibid. s. 112 ff. och Vanderwelde, É., Socialismen och den industriella utvecklingen, 1904, s. 111 ff.

[17] Hedén, E., Socialdemokratins framtidsmål, s. 28.

[18] Ibid., s. 27.

[19] Ibid., s. 30.

[20] Ibid., s. 31.

[21] Ibid., s. 30 f.

[22] Tingsten, H., Den svenska socialdemokratins idéutveckling I–II, 1967, I, s. 182.

[23] Hedén, E., Tal vid Svenska Socialdemokratins 25-års-fest i Uppsala den 6 November 1906.

[24] Ibid., s. 16.

[25] Om socialdemokratins kris under 20-talet se Lewin, L., Planhushållningsdebatten, 1967, s. 40.

[26] Hedén, E., Tal vid Svenska Socialdemokratins 25-års-fest, s. 12.

[27] Ibid., s. 13.

[28] Ibid., s. 13.

[29] Wigforss, E., Materialistisk historieuppfattning och klasskamp, 1908, s. 77 ff.

[30] Hedén, E., Revisionismen inom socialdemokratin (Tiden nr 2 1908, s. 48).

[31] Ibid., (Tiden nr 1, s. 6).

[32] Gustafsson, a.a., s. 54.

[33] Hedén, E., Revisionismen inom socialdemokratin (Tiden nr 1, s. 7).

[34] Sven-Eric Liedman skriver i Motsatsernas spel Vol. 2, 1977, s. 219: "Marxismen blev för Kautsky och åtskilliga andra bara ett andra slags darwinism". Om Darwins ställning inom socialdemokratin konstaterar Liedman: "En föreställning om hur högt aktad Darwin var i den socialdemokrati, vars främste ideolog Kautsky blev, kan man få genom att bläddra genom årgångar av *Die Neue Zeit* från begynnelsen 1883 och framåt. Det är ingen ände på alla dessa artiklar till Darwins minne och Darwins ära och inte heller på försöken att visa hur den materialistiska samhällsuppfattningen harmonierar med den darwinistiska utvecklingsläran" (not 55, s. 277).

[35] Hedén, E., Revisionismen inom socialdemokratin (Tiden nr 1, s. 8).

[36] Ibid., (Tiden nr 2, s. 47).

[37] Ibid., s. 47.

[38] Hentilä, S., Den svenska reformismens genombrott inom SAP före 1914: Arbetarklassens ställning, strategi och ideologi, 1979, s. 157.

[39] Ibid., s. 155.

[40] Schiller, B., Storstrejken 1909. Förhistoria och orsaker, 1967, s. 235.

[41] Tingsten, a.a., I, s. 199.

[42] Hentilä, a.a., s. 218. Hentilä visar att tidigare forskning ofta byggt på andrahandskällor och

att man därmed tolkat in i marxismen teorier som inte finns i de ursprungliga källorna. Jfr a.a., s. 140 f.

[43] Brev Hedén-Ludvig Nordström (KB).

[44] Försvarsfrågan En handledning. Utgiven av Svensk Tidskrifts redaktion 1913.

[45] Jfr Soc.Dem. 7.6, 9.6 och 10.6 1913.

[46] P.g.a. medverkan i skriften uteslöts Gustaf Steffen, Otto Järte och Yngve Larsson ur partiet. På förfrågan från partistyrelsen om de deltagit i skriften vägrade de svara. I brev till Östen Undén diskuterar Hedén den ev. uteslutningen. Han tog deras tystnad som ett medgivande och ansåg det vara självklart att de skulle uteslutas ur partiet. Undén var mer tveksam och krävde ett öppet erkännande innan man vidtog åtgärder som uteslutning. Jfr brev Hedén—Undén, 5.9, 14.9 och 18.9 1915, brev Undén—Hedén, 11.9, 17.9 1915 (KB).

[47] För återgivande av historiska fakta rörande fredskongressen och åtalet 1916 har Den svenska Dreyfusprocessen nyttjats. Den gavs först ut i häften på Frams förlag och publicerades sedan i bokform 1916.

[48] Ibid., s. 112.

[49] Ibid., s. 217 ff.

[50] Wigforss, E., Minnen II, 1951, s. 33.

[51] Ibid., s. 33.

[52] Partiet krävde att "den första härefter sammanträdande kongressen för Socialdemokratiska ungdomsförbundet

1. återkallar 1914 års ungdomskongress' ogrundade beskyllning mot den socialdemokratiska riksdagsgruppen att ha "i väsentlig mån frångått partiets program".
2. återkallar beslutet från 1914 om särpolitik vid kommande riksdagsmannaval samt
3. godkänner i oförändrat skick den s.k. enighetsresolutionen och därigenom förklarar, att ungdomsförbundet är "redo att vid alla tillfällen främja partiets verksamhet i full överensstämmelse med av partiet och dess underavdelningar fattade beslut"

(Soc.D. 15.2 1917).

[53] Soc.D. 14.5 1917.

[54] Soc.D. 15.5 1917.

[55] Landquist uppger i biografin över Hedén (i Heden, E., Valda Skrifter 1, s. 40) att Hedén utsågs till sekreterare i riksdagsgruppen och att han därmed "vare sig ensam författat eller i samarbete med andra författat eller åtminstone fört pennan vid avfattningen av flertalet detta partis motioner vid 1918 och 1919 års riksdagar".

[56] I veckotidningen Odlaren skrev Hedén under signaturen Pugnans kritiska artiklar mot bolsjevismen. Att han stod bakom dessa artiklar avslöjades då han blev angripen av riksdagsmannen Ivar Wennerström den 9.11 1918. Wennerström menade att Heléns "personliga uppgörelse med Politiken och socialdemokratiska vänsterpartiets majoritet" hade föga att skaffa i organet för Demokratiska jordbrukarförbundet. Att Hedén utnyttjade Odlaren för att framföra sina åsikter om bolsjevismen berodde på att hans möjligheter att publicera sig i denna fråga var beskurna. Han skriver i ett brev till Wigforss den 25.10 1918 om sin situation: "Det är verkligen bittert att jag genom partibytet stängt mig själv från nästan all möjlighet att säga ett utrikespolitiskt ord i dessa tider". Även Heléns ententesympatier möttes ju med ogillande av vänstersocialisterna. Brev Hedén—Wigforss (KB).

[57] Jfr Tingsten, a.a., II, s. 71 f.

[58] Se härom Torbacke, J., Journalistik på osäkra villkor. Den liberala Afton-Tidningen och dess föregångare, 1966, s. 290 f.

[59] Jfr Tingsten, a.a., II, s. 114 f.

[60] Partiutskottets resolutionsförslag med Heléns reservation (Arbetarrörelsens arkiv, Sthlm).

[61] Jfr Tingsten, a.a., I, s. 253 ff.

[62] Brev Hedén—Nordström 16.7 1920. Sin kritiska inställning till Branting tycks Hedén ha behållit. Men att den skulle varit avgörande för partibytet förnekade Hedén. Han skriver i brev till K.G. Ossian-Nilsson den 28.4 1919: "Du skriver liksom så många andra att jag övergick till vänstersocialismen därför att jag var personligen ond på Branting. Det var dock icke huvudskälet. Ett

bevis därpå vågar jag se däri att jag nu har det dubbelt så tjuvtjockt i det nya partiet som förr i det gamla". Någon positiv syn på Branting kom Hedén inte att omfatta. Han skriver till Ossian-Nilsson den 20.10 1921: "jag tror på socialismen men ej på Branting". Brev Hedén—Ossian-Nilsson (LUB).

[63] Jönsson, N.T., Marx och imperialismen (Soc.D. 7.6 1916). Övriga artiklar i debatten infördes i Soc.D. den 10.6, 16.6 och 23.6 1916.

[64] Hägg, a.a., s. 187.

[65] Hedén, E., H.G. Wells på svenska (Bokstugan 1920, s. 125).

[66] Herbert Tingsten redogör för Ålandsfrågan i Svensk utrikesdebatt mellan världskrigen, 1944, s. 114 ff. Hedén tycks ha reagerat kraftigare än andra socialdemokrater över affärens utgång. Jfr a.a., s. 180.

[67] Hedén, E., En ensam röst i Ålandsfrågan (Svensk Tidskrift 1921 s. 399). Att Hedén publicerade sig i Svensk Tidskrift kritiserades i Brand. Jfr "Gnistor" (Brand 12.11 1921). Svenskheten och kravet på en stark, handlingskraftig politik som framkommer i Hedéns syn på Ålandsfrågan för tanken till hur han skulle förhållit sig till nationalsocialism. Hedén hyste dock inga sympatier för den gryende fascismen och nazismen. I en artikel om fascismen tar han bestämt avstånd från densamma. Mussolini kan man, menar han, beundra som en folklig diktator i Napoleons anda men tillägger: "aktom oss granneligen att på den grund anse deras verksamhet välsignelserik". Den beundran som en diktator kan väcka liknar Hedén vid den estetiska känsla som anblicken av ett konstverk utlöser och skiljer den noga från politiken. Hitler ingav dock inte någon sådan känsla: "Om Hitler är det bäst att tala tyst. Hans sällskap måste kännas kompromitterande t.o.m. för en landsförrädare, i fall denne har självaktning" (Soc.D. 14.7 1924).

[68] Landquist, J., Erik Hedén (i Hedén, E., Valda Skrifter 1, s. 48).

III. Kulturkämpen

[1] Se även Persson, J., Socialistisk litteratursyn på 80-talet (Tiden 1959), Wadbo, M., ABF: Från kulturkamp till kulturkonsumtion (OoB 1972 s. 114 ff.) samt Gustavsson, P. m.fl., "Mera ljus": Socialdemokratins kultursyn fram till 1912, Specialarbete vid Bibliotekshögskolan i Borås ht-76. Wadbo och Gustavsson företräder en kritisk syn på socialdemokratins hållning i kulturfrågor.

[2] Jfr Åkerstedt s. 24 ff.

[3] Persson, a.a., s. 223.

[4] Ibid., s. 224.

[5] Ibid., s. 225.

[6] Ibid., s. 225.

[7] Här cit. efter Åkerstedt, a.a., s. 41.

[8] Olsson, O., Folkets bildningsarbete, 1911, s. 45 f.

[9] Åkerstedt, a.a., s. 106.

[10] Jfr ibid., s. 33 f.

[11] Hugo, Y., Svenska arbetarebibliotek (Biblioteksbladet 1917, s. 235 ff.).

[12] Grundandet av arbetarbibliotek och en arbetarpress kan ses som led i arbetarrörelsens strävan att bygga upp en arbetaroffentlighet oberoende av de borgerliga institutionerna. Med arbetaroffentlighet avses — till skillnad från proletär offentlighet — en offentlighetsform som inte förutsätter arbetarnas övertagande av den ekonomiska makten. Jfr Bondebjerg, I., Proletarisk offentlighed Bd 1, 1976, s. 43 ff. och Negt, O./Kluge, A., Offentlighet og Erfaring, 1974, s. 91.

[13] Hadenius, S., m.fl., Socialdemokratisk press och presspolitik 1899—1909, 1968, s. 42.

[14] Här cit. efter Uhlin, E., Dan Andersson före Svarta Ballader, 1950, s. 232.

[15] Göranson, B., Presentation och värdering av litteratur i Social-Demokraten och Vårt Land år 1887 (i Eriksson, A. m.fl., Åtta presshistoriska studier, 1974, s. 159).

[16] Här cit. efter ibid., s. 163.

[17] Beyer, N., Bengt Lidforss En levnadsteckning, 1968, s. 190.

[18] Persson, J., Den socialdemokratiska arbetarrörelsens inställning till litteratur under 80-talet

(opubl. lic.avhandling Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet). Här cit. efter Nerman, T., Hjalmar Branting kulturpublicisten, 1958, s. 135.

[19] Ibid., s. 135.

[20] Här cit. efter Andersson, K.-Å., Socialistisk litteratursyn (BLM 1970, s. 672). Om Axel Danielssons liv och verk se Zennström, P.-O., Lucifer En bok om Axel Danielsson, 1967.

[21] Här cit. efter Andersson, a.a., s. 668.

[22] Ibid., s. 673.

[23] Ibid., s. 673.

[24] Ibid., s. 674.

[25] Jfr Åkerstedt, a.a., s. 80 ff.

[26] Nerman, T., Borgarkulturens undergång, 1920, s. 42 f.

[27] Nerman, T., Arbetarnas bildningsarbete, 1923, s. 12 f.

[28] Åkerstedt, a.a., s. 95.

[29] Ibid., s. 77.

[30] Jfr Soc.D. 21.7, 23.7 och 28.7 1913.

[31] Om Anton Nyström och positivismen se Frängsmyr, T., Den unge Anton Nyström och positivismen (Lychnos 1963–64 s. 72 ff.).

[32] Jfr Kåreland, a.a., s. 144.

[33] Jfr ibid., s. 139 ff.

[34] Jfr Hirdman, A., Alla tiders folkböcker Ett bidrag till den billiga bokens historia, 1950, s. 113 ff.

[35] Landquist, J., Erik Hedén (i Hedén, Valda Skrifter 1, s. 52 ff.).

[36] Åkerstedt, a.a., s. 111, bil. 3 s. 210.

[37] Ibid., s. 112.

[38] Ibid., s. 108.

[39] Ibid., s. 116 f.

[40] Hedén, E., Den klassiska bildningens dödsfara (Svensk Tidskrift 1922, s. 435 f.).

[41] Hedén, E., En grekisk kulturhistoria (OoB 1916, s. 462).

[42] Hedén, E., Tal vid Svenska Socialdemokratins 25-års-fest, s. 8 f.

[43] Ibid., s. 15.

[44] Jfr Liedman, S.-E., Marx och antiken (i Bergh, B., m.fl., Den levande antiken, 1973, s. 85).

[45] Hedén, E., J.L. Heiberg som grekisk kulturhistoriker (OoB 1910, s. 125).

[46] Marx K./Engels, F., Die deutsche Ideologie (i Marx, K., Werke Frühe Schriften Bd 2, 1971, s. 19).

[47] Hedén, E., Från bokvärlden (Tiden 1909, s. 30).

[48] Hedén, E., En grekisk kulturhistoria, s. 462.

[49] Hedén, E., Homeros' Iliad på svenska (OoB 1913, s. 611).

[50] Ibid., s. 612.

[51] Hedén, E., Ur Aischylos' idévärld (Vår Tid 1916, s. 77).

[52] Ibid., s. 115.

[53] Ibid., s. 117.

[54] Om Vergiliusuppfattningen under romantiken se Landgren, B., Aeneis' förvandlingar. Litteraturhistoriska problem och metoder i Vergiliusstudiet från romantiken till New Criticism (Samlaren 1977, s. 8 f.).

[55] Jan de Vries skriver i Religionshistoria i fågelperspektiv, 1961 s. 94, om den animistiska religionsvetenskapen: "Man försöker uppvisa vissa konstanta faktorer som får gälla för allmängiltiga utvecklingsfenomen och försöker i överensstämmelse med dem att fastställa hur det religiösa livet fungerar. [. . .] Med den jämförande metoden blir det möjligt att skilja det komplexa från det enkla. Det komplexa måste höra till ett högre utvecklingsstadium. På det sättet kan man lätt urskilja vad som först uppnåtts på intellektets och kulturens senare stadier". Detta torde överensstämma med Hedéns syn på religionens utveckling. Han skriver om sin metod i Homerische Götterstudien s. 3: "Wir müssen annehmen, dass die Entwicklung auf diesem wie auf anderen Gebieten von einer einfacheren, körperlich konkreten, naiven zu einer komplizierteren, geistigen, reflektierenden Auffassung fortschreitet".

[56] Albert Wifstrand berör i sin uppsats Grekernas okända gudar (i förf:s Bakgrunder Uppsatser

om tider och tänkesätt, 1961, s. 82 ff.) Hedéns avhandling. Han anser dess tes vara felaktig, byggd på den osäkra premissen att Odysséen skulle vara mycket yngre än Illiaden. Av Hedéns samtida bedömdes avhandlingen positivt. Paul Cauer, vars arbete Grundfragen der Homerkritik givit Hedén uppslaget till avhandlingen, skrev en positiv anmälan. Han menade att Hedén skarpsinnigt utvecklat sin tes. (Berliner Philologische Wochenschrift 1915 s. 290 ff.). I Rivista di Filologia e D'Istruzione Classica 1914 s. 511 f. finns en välvillig recension av Domenico Bassi.

[57] Ivar Harrie skriver i a.a., s. 377 om Hedéns anknytning till Viktor Rydberg: "För honom existerade ännu, skarpt och klart som alla distinktioner i hans tankevärld, alternativet: Hellas eller Judéen. Viktor Rydbergs ord i företalet till Den siste Athenaren om den eviga fejden mellan det västerländsk-hellenska och det orientalisk-kristna livsidealet skulle han ha kunnat göra till sina egna".

[58] Hedén, E., Hellas eller Judéen? (Julfacklan 1913, s. 3).

[59] Jfr Soc.D. 1.9, 3.9 1913.

[60] Brev Hedén—Nordström (KB).

[61] Herrström, G., 1927 års skolreform En studie i svensk skolpolitik 1918—1927, 1966, s. 50 f.

[62] Jfr Richardson, G., Kulturkamp och klasskamp Ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet, 1963, s. 157 f.

[63] Hedén, E., Den klassiska bildningens dödsfara, s. 434.

[64] Engberg, A., Franskan (i Tal och skrifter III, s. 7 ff.).

[65] Jfr Richardson, a.a., avsnittet Latinbildningens psykologiska och pedagogiska fundament: idéerna om den formella bildningen, s. 123 ff.

[66] Hedén, E., Den klassiska bildningen i nutidens Sverige (OoB 1920, s. 494).

IV. De tigande diktarna

[1] Brandell, G., Svensk litteratur 1870—1970 Bd 1, 1974, s. 343.

[2] Jfr Wizelius, I., Storstrejken och litteraturen (Tiden 1940), Wittrock, U., Det litterära klimatskiftet kring 1910 (SLT 1951), Uhlin, a.a., s. 237 ff.

[3] Jfr Wizelius, a.a., s. 49 ff.

[4] Wolf, a.a., s. 36.

[5] Ibid., s. 33 ff.

[6] Hedén, E., Nyare diktböcker (OoB 1907, s. 614).

[7] Om rösträttsstriden 1906 och den rösträttsreform som genomfördes under Arvid Lindman se Carlsson S./Rosén, J., Svensk historia 2, 1961, s. 600 ff.

[8] Hedén, De tigande diktarna, s. 88.

[9] Ibid., s. 86.

[10] Ibid., s. 90.

[11] Ibid., s. 92.

[12] Brev Engels—Minna Kautsky den 26.11 1885 (i Marx, K.,/Engels F., Über Kunst und Literatur, 1967, s. 155 f.).

[13] Mehring, F., Freiligrath und Marx im Briefwechsel (här cit. efter Gesammelte Schriften Bd 10, 1961, s. 608).

[14] Plechanov, G.V., Kunst und Literatur, 1955, s. 229.

[15] Jfr. Eagleton, T., Marxism och litteratur, 1978, s. 45.

[16] Jfr Aspelin, K., Anteckningar till en tradition (i Marxistiska litteraturanalyser i urval av Kurt Aspelin, 1970, s. 13).

[17] Hedén, De tigande diktarna, s. 90.

[18] Wolf, a.a., s. 60.

[19] Björck, S., Heidenstam och sekelskiftets Sverige, 1946; s. 290. Jfr även s. 296 f.

[20] Hedén, E., Strindberg och nutidens sociala strider (Bonniers månadshäften 1912, s. 425).

[21] Ibid., s. 427.

[22] Ibid., s. 433.

[23] Hedén, De tigande diktarna, s. 86.

[24] Hedén, E., Victoria Benedictsson (ABF:s skönlitterära artikel nr 2, här cit. efter Valda Skrifter 4, s. 153).

[25] Hedén, De tigande diktarna, s. 86.

[26] Jfr Sv.D. 19.7 1910.

[27] Hedén, E., Strindberg Liv och diktning En ledtråd vid studiet av hans verk, 1921, s. 472 f.

[28] Ibid., s. 479.

V. Arbetaren som författare

[1] Steffen, R., Översikt av svenska litteraturen Femte delen, 1921, s. 7. Om antologin se Tommy Sundins uppsats Richard Steffens skolantologi 1921 och dess mottagande (Litteratur och Samhälle 1969).

[2] Holmgren, O., Proletärlitteratur eller litteraturproletärer? (OoB 1976 s. 200).

[3] Jfr Soc.D. 17.11 1921. Jag kommer inte att utförligt redovisa debatten utan hänvisar till Tommy Sundins uppsats Debatten kring termen proletärdiktare 1921—1922 i Litteratur och Samhälle 1969. Om behandlingen av arbetarlitteraturen i litteraturhistoriska verk se även inledningen till Inte bara kampsång red. Ahlmo-Nilsson, B., 1979.

[4] Jfr Soc.D. 10.11 1921.

[5] Brev Östman—Hedén 6.11 1921 (KB).

[6] Oljelund, I., Vad är en proletärdiktare? (Soc.D. 29.10 1921).

[7] Inlägg i debatten gjordes av Blomberg i Soc.D. 31.10, 7.11, 22.11 1921 och i Stormklockan 10.11 1921. Jändel deltog i debatten med en artikel i Soc.D. 12.11 1921.

[8] Jändel, R., Vilka äro proletärdiktare? (Soc.D. 12.11 1921).

[9] Liksom de äldre arbetarförfattarna vilka deltog i debatten i Soc.D. menade de arbetarförfattare som stod till vänster om socialdemokratin att debatten var onödig. Sålunda betonar Alfred Kämpe i stället vikten av att författarna inte övergav arbetarlivet. Jfr Sundin, Debatten kring termen proletärdiktare 1921—1922, s. 2935.

[10] Jfr Sundin, Debatten kring termen proletärdiktare 1921—1922, s. 2937.

[11] Granlid, H., Martin Koch och arbetarskildringen, 1957, s. 274.

[12] Linder, E.H., Fem decennier av nittonhundratalet, 1965, s. 304.

[13] Det kvinnliga perspektivets betydelse för Maria Sandels arbetarlivsskildringar har senare berörts av Bengt Tomson i uppsatsen Maria Sandels feminism (Nordisk Tidskrift 1951), av Gunnel Arrbäck Falk i uppsatsen Maria Sandel, arbeterska och arbetarskildrare (Litteratur och Samhälle 1970) samt av Birgitta Holm i ett radioprogram den 28.5 1975. Hon säger att Maria Sandel — i motsats till de tidiga manliga arbetarförfattarna med deras patriarkaliska kvinnosyn — genom att hon var kvinna och arbeterska såg förtrycket i ett totalt perspektiv. (Protokoll s. 6, Sveriges Radios Arkiv).

[14] Ahlenius, H., Arbetaren i svensk diktning, 1934, s. 184.

[15] Att Maria Sandel förändrades i sitt senare författarskap hävdar emellertid Birgitta Holm — en förändring som kan förklara författarinnans popularitet också inom medelklassen: "Man kan på ett sätt säga att hennes senare böcker visar mer omsorg om formen, men då talar man helt utifrån den gängse borgerliga litteratursynen. Hon anammar mer och mer en litterär uttrycksform, som då också medför en annan människosyn, alltså en människosyn som är grundad på ett borgerligt individbegrepp. Man kan säga att hennes värld på det sättet mer och mer ses med litteraturens ögon, alltså som ett stoff som omvandlas till litteratur istället för att det är en verklighet som håller på att erövra åt sig ett nytt språk och en ny form" (Protokoll den 28.5 1975, s. 6 f.).

[16] Svensson, C., Idé och symbol Studier i fem romaner av Gustav Hedenvind Eriksson, 1974, s. 8.

[17] Jfr Sundin, Debatten kring termen proletärdiktare 1921—1922, s. 2940.

[18] Lindberger, Ö., Gustav Hedenvind Eriksson, 1945, s. 137 f.

[19] Svensson skriver i a.a. s. 184: "I två avseenden var Orions bälte Hedenvinds och Hedéns gemensamma verk. Dels drev Hedén igenom bokens utgivning, dels gjorde han rättelser i manuskriptet, föreslog ändringar osv".

[20] Linder, a.a., s. 269 f.

[21] Jfr Sundin, Debatten kring termen proletärdiktare 1921—1922, s. 2942.

[22] Ibid., s. 2938.

[23] Linder, a.a., s. 334.

[24] Vad gäller Hedéns ställningstagande till de yngre arbetarförfattarna efter avfallen kan en parallell dras till hans bedömning av Ossian-Nilssons Barbarskogen 1909. Fast han fann författarens kritik av socialdemokratin orättvis berömde han romanen. Han ansåg den vara god konst: "det som främst gör en bok till ett konstverk är formgåvan och lidelsen". Här liksom i bedömningen av de senare "avfällingarnas" verk skiljer Hedén mellan tendens och konstnärlighet. Han skriver i recensionen av Barbarskogen: "Men [. . .] varje författare, även den orättvisaste, har rätt att få sin bok prövad till idéinnehållet och till formens halt. Finns där något gott, så är det gott, boken må eljes vara aldrig så klandervärd". (Tiden 1909, s. 29 o. 28).

[25] Blombergs artikel publicerades i Soc.D. den 7.11 1921 och besvarades av Hedén den 8.11.

[26] Jfr Sundin, Debatten kring termen proletärdiktare 1921—1922, s. 2940.

[27] Blomberg skriver till Hedén den 14.1 1925: "Jag har mycket länge pinats av den irriterade stämning som rått oss emellan alltsedan proletärdiktardebatten och flera gånger tänkt skriva till dig. [. . .] Om du emellertid, trots meningsmotsättningar i en fråga och trots min i stridens hetta möjligen bortglömda tacksamhetsskuld för goda handtag vid kritiska tillfällen i portföresperioden, betraktar mig som hederlig karl, så hoppas jag att du kan taga min uträckta hand". Brev Blomberg—Hedén (KB). I ett brev från Hedén till Oljelund bekräftas försoningen. Jfr Sundin, Debatten kring termen proletärförfattare 1921—1922, s. 2944 f.

[28] Jfr Sundin, Richard Steffens skolantologi 1921 och dess mottagande, s. 2916 f.

[29] Wolf, a.a., s. 73.

[30] Brev Gustav Hedenvind Eriksson—Hedén (KB).

[31] Brev Ivar Lo-Johansson—Hedén 27.8 1923 (KB).

[32] Brev Maria Sandel—Hedén 10.12 1924 (KB).

[33] Brev Ragnar Jändel—Hedén (KB).

[34] Brev Hedén—Nordström (KB).

VI. Litteraturen i samhällsförändringens tjänst

[1] Brev Engels—Margaret Harkness, början av april 1888 (här cit. efter Marx/Engels, Über Kunst und Literatur, s. 158 f.).

[2] Gunnarson, G., Georg Lukács En essay, 1969, s. 217.

[3] Om Böök syn på Hjalmar Bergman se Ek, S., Fredrik Böök och Hjalmar Bergman (BLM 1964, s. 272 ff.).

[4] Victor Svanberg skriver om Hem från Babylon i Poesi och Politik 1931 s. 70, att man blir "underrättad om, var räddningen ur Babel skall sökas. Den skall sökas hemma i den svenska småborgerliga idyllen". Sven Linner stöder här Svanberg. Linnér skriver i Livsförsoning och idyll, 1954, s. 261: "Det filmiskt lyckliga slutet äger mer av konsekvens än det vid första ögonblicket kan förefalla; det bekräftar, som Svanberg hävdar, verkligen en tendens hos författaren".

[5] Sign. "H": Kritik (UNT 26.10 1900).

[6] Hedén, Eva, Den unge Erik Hedén, s. 230.

[7] Ibid., s. 231.

[8] Brev Hedén—Nordström (KB).

[9] Hedén skriver i ett brev till rösträttskvinnan Ellen Hagen 1.7 1906: "nu är jag tyvärr ingen Saulus i den frågan utan — vad kvinnan med all rätt tycker sämst om av allt — en ljum Thomas". (KB).

[10] Ahlgren, a.a., s. 429.

[11] Hedén, E., Nyare diktböcker (OoB 1907 s. 620).

[12] Hedén, E., Ludvig Nordström (Bokstugan 1918, s. 95 f.).

[13] Nordström, L., Runebergsarvet Föredrag hållet i Borgå d. 5 febr. 1914, s. 25.

[14] Jfr Qvarnström, G., Från Öbacka till Urbs, 1954, s. 297. Om totalismen se också a.a. kap. VI—X.

[15] Nordström, L., Om totalismen (i Döda världar i samhällsrymden, 1920, s. 29).
[16] Brev Marx-Lassalle 19.4 1859 (i Marx/Engels, Über Kunst und Literatur, 1967, s. 179 ff.).
[17] Brev Hedén–Nordström 19.4 1922 (KB).
[18] Nordström gick till svaromål på Hedéns kritik i Soc.D. 4.5 1922. Han försvarade sin natursyn som han – till skillnad från Hedéns – ansåg grundad på en vetenskaplig dualism. Den avgörande motsättningen gick mellan natur och kultur. Naturen måste övervinnas och ställas i utvecklingens tjänst. Nordström fann Hedéns natursyn primitiv, baserad på sinnesintryckens verkan. Trots sina invändningar mot Hedéns naturuppfattning medgav Nordström att Hedén var "den förste som offentligt accepterat totalismen i dess huvuddrag; hans klara intelligens har tvingat honom att böja sig för objektiva fakta". Hedén svarade Nordström den 6.5. Han hävdade att en helhetsbild av verkligheten möjliggjordes genom sinnesintryck: "Helheten kan vetenskapsmannen endast uppfatta med fantasin, och denna fantasi bygger helt på de intryck sinnena givit. Alltså är sinnesåskådning nödvändig, och därmed är faktiskt även det sinnliga skönhetssinnets nödvändighet bevisad".
[19] När socialdemokraterna nådde regeringsställning uppstod svårigheter att driva en ekonomiskt radikal politik. Regeringen Branting kritiserades för att den var alltför försiktig. Jfr Tingsten, Den svenska socialdemokratins idéutveckling I, s. 266 ff.
[20] Jfr Marx, K., Die entfremdete Arbeit (i Marx, Gesammelte Schriften Bd 1 1962, s. 559 ff.).
[21] Wigforss, E., Vilhelm Ekelund: Antikt ideal (Fram nr 3–4 1910, s. 9).
[22] Ibid., s. 9.
[23] Ibid., s. 10.
[24] Wigforss, Minnen I, s. 380.
[25] Fram till hösten 1924, då en schism angående bidrag till De Nios årsbok ledde till en brytning mellan Ekelund och Hedén, hjälpte Hedén diktaren att placera alster i Soc.D. och andra tidningar och tidskrifter. Jfr brevväxling Hedén–Ekelund (LUB).
[26] Palm, M., Klara Johansson, Fredrik Böök och den "Adelborg-Conradsonska skolan" (SLT nr 4 1974, s. 23).
[27] Hedén, E., Eris och Himeros, s. 4.
[28] Hedén, E., Svensk vers I (OoB 1908, s. 323).
[29] Ibid., s. 324.
[30] Ibid., s. 324.
[31] Ibid., s. 324.
[32] Forsslund, K.-E., Ett rop (Soc.D. 15.2 1909).
[33] Hedén, E., Ett svar till den ropande (Soc.D. 20.2 1909).
[34] Ibid.
[35] Hedén, E., Ur bokmarknaden (OoB 1907, s. 188).
[36] Hedéns syn på romantiken kan jämföras med Erik Blombergs, om vilken Margareta Zetterström skriver i Erik Blomberg En kämpande intellektuell, 1977, s. 135 f.: "Att dra en gräns mellan realism och romantik är, menar han, helt missvisande då romantiken inte behöver vara artskild från realismen:

> Motsatsen realism-romantik är såtillvida ofruktbar, den bottnar i bristande kunskap både om romantikens väsen och verklighetens. Verkligheten är inte stillastående, en gång för alltid given, orörlig, den är tvärtom rörelse, förändring, ett överskridande av gränser, ett inträngande i framtiden, i annat fall skulle ingen framtid finnas.

VII. Litteraturen i klassamhällets tjänst

[1] Hedén reagerar mot pessimism och viljelöshet i litteraturen. Han vidhåller en syn som tycks ha varit allmän bland kritikerna på 00-talet. Då ställde man en handlings- och viljekraftig litteratur mot en pessimistisk. Jfr Jacobson, a.a., s. 115 ff.
[2] Redan i sin recension av Söderbergs Gertrud 1906 tog Hedén avstånd från skildringen av en "tidstyp" som "innerst redan är död och hvars lifslek har skenlifvets lugn och tomhet". (Svenska Folket 28.11 1906).
[3] Göran Hägg analyserar i sin avhandling s. 190 f. recensionens stilistiska utformning.

[4] Hedén, E., Svensk vers II (OoB 1908 s. 379).

[5] Ibid., s. 380.

[6] Hedéns uppfattning härvidlag framkom även i hans agerande i Författarföreningen. Ture Nerman skriver om motsättningarna i föreningen i sina memoarer Allt var rött, 1950, s. 353: "I Sveriges författareförening, tidigare så stilla, började vi lite rabalder på tjugutalet. Där rådde ännu delvis den anda som närmast företräddes av Erik Hedén: att kvaliteten skulle dominera, föreningen vara en, relativ, snilleförening. Vi yngre och oppositionella ville ha den till helt enkelt en fackorganisation, och vi fick efterhand rätt".

[7] Hedén, E., Nutidsliv och personlighet (Morgonbris nr 5 1921, s. 2).

[8] Odat. kort Serner /Heller/—Hedén (KB).

[9] Odat. brev Serner /Heller/—Hedén (KB).

[10] Hedén, E., Nutidsliv och personlighet, s. 2.

[11] Brev Berger—Hedén 15.12 1922 (KB).

[12] Brev Hedén—Berger 17.12 1922 (KB).

[13] Brev Hedén—Nordström (KB).

[14] Brev Hedén—Nordström (KB).

[15] Jfr Wittrock, U., Marika Stiernstedt, 1959, s. 221.

[16] Brev Hedén—Stjernstedt 16.12 1924 (KB).

[17] Brev Hedén—Nordström 19.4 1922. (KB). Hedén försvarar Darwins utvecklingslära mot Bergson i sin recension av John Landquists Det levande förflutna. Jfr Battail, a.a., s. 257 f.

[18] Brev Hedén—Nordström 10.7 1923 (KB).

[19] Brev Hedén—Nordström 16.7 1920 (KB).

[20] Brev Hedén—Nordström 1.12 1923 (KB).

[21] Brev Hedén—Nordström 6.7 1925 (KB).

[22] Brev Hedén—Stjernstedt 16.12 1924 (KB).

[23] Hessler, C.-A., Statskyrkodebatten, 1964, s. 171 ff.

[24] Hedén, E., Sigrid Undset En modern storhet (Vår Tid 1924, s. 88).

[25] Ibid., s. 81.

[26] Landquist skriver om Hedén i biografin (Hedén, Valda Skrifter 1, s. 59): "På det psykologiska området hade Hedén en begränsad fantasi. Med sin fasta, viljebestämda, oskyldiga karaktär hade han inte mycket sinne för själslivets underjordiska flora och överhuvud icke heller alltid en levande fattning av psykologiska och moraliska problem, uttryckta i dikten". Även om ordet sensibel inte främst är det ord man skulle välja för att karakterisera Hedén som kritiker, förefaller ändå Landquist underskatta Hedén på det psykologiska området.

[27] Hedén, Sigrid Undset En modern storhet, s. 81.

[28] Ibid., s. 80.

[29] Ibid., s. 88.

[30] Ibid., s. 89.

[31] Ibid., s. 94.

[32] Ibid., s. 95.

[33] Lukács, G., Der historische Roman, 1955, s. 200.

[34] Ibid., s. 200.

[35] Hedén, Sigrid Undset En modern storhet, s. 97 f.

[36] Hedén, E., Sigrid Undset och nutidens kvinna (Soc.D. 9.5 1925).

[37] Hedén, Sigrid Undset En modern storhet, s. 98.

[38] Jfr Brandell, G., Svensk litteraturhistoria 1900—1950, 1958, s. 156 om Vilhelm Ekelunds Antikt ideal: "I dessa reflexioner framlade Vilhelm Ekelund ett program, som på de flesta punkter föregriper det nu mera ryktbara i Pär Lagerkvists Ordkonst och bildkonst, fyra år senare". Se även Antonsson, B., Efterklang och särprägel, s. 173, om Per Freudenthal: "I hela Per Freudenthals tidiga produktion och i synnerhet i I Lustgården kan man spåra en tendens till ett nytt språk — till uttrycksmedel som når utöver och bryter av från den tidsepok i vilken hans prosakonst egentligen hör hemma. Det är en formell förnyelse som ger spännvidd åt hans verk och som för fram honom till randen av en ny tid". I Linder, a.a., s. 89 står om Ivar Conradson: "Conradsons djupt glödande, oväridsliga vers har genom den följande utvecklingen efter fyra decennier kommit att verka överraskande modern".

[39] Lagerkvist, P., Ordkonst och Bildkonst, 1913, s. 18.
[40] Ibid., s. 20.
[41] Ibid., s. 22.
[42] Ibid., s. 29.
[43] Ibid., s. 42. För en utförligare redovisning av Lagerkvists programskrift, se Karåhka, U.-L., Jaget och ismerna Studier i Pär Lagerkvists estetiska teori och lyriska praktik t.o.m. 1916, 1978, s. 95 ff.
[44] Lagerkvist, a.a., s. 19.
[45] Hedén gav ibland prov på en författares stil genom att själv efterbilda den i ironiskt syfte. Detta drabbade inte enbart Lagerkvist utan, som vi sett, också Harry Blomberg. Även Bertil Malmberg, vars tidiga lyrik Hedén fann alltför pretentiös, fick se sin diktning i Hedénsk tappning. Jfr recension av Malmbergs En blödande jord (Soc. D. 26.6 1917). När Malmbergs dikt utvecklades i nyklassisk riktning kom emellertid Hedén att uppskatta den. Jfr recension av Orfika (Soc.D. 18.12 1923).
[46] Hedén, E., Pär Lagerkvist En modern diktartyp (Bokstugan 1922, s. 26).
[47] Ibid., s. 26 f.
[48] Ibid., s. 27.
[49] Ibid., s. 27.
[50] Ibid., s. 27 f.
[51] Ibid., s. 28.
[52] Ibid., s. 28 f.
[53] Ibid., s. 69.
[54] Ibid., s. 71.
[55] Ibid., s. 25.
[56] Ibid., s. 26.

VIII. Socialpolitik och ästetik

[1] Om striden mellan Lidforss och Böök se Beyer, a.a., s. 379 ff.
[2] Böök, F., Oscar Levertin som litteraturhistoriker och kritiker (här cit. efter Studier och Ströftåg i dikten och historien, 1911, s. 13).
[3] Hedén, E., Oscar Levertin som litteraturkritiker En efterskrift till sommarens Strindbergsstrid (Tiden 1910, s. 295 f.).
[4] Ibid., s. 296. Per Rydén hävdar i a.a., s. 121 att Hedén till någon del ändå var beredd att försvara Levertins esteticism. Man måste dock understryka att Hedén vände sig emot en "alltför ro- och känslofylld skönhet" och att det var just en sådan han fann hos Levertin.
[5] Hedén, Oscar Levertin som litteraturkritiker, s. 292.
[6] Ibid., s. 296.
[7] Böök, F., Yrjö Hirns estetik (här cit. efter Essayer och kritiker 1913–1914, 1914, s. 272).
[8] Böök, F., Resa kring svenska parnassen, 1926, s. 34.
[9] Jfr Landquist, J., Kamp och kamratskap med Fredrik Böök (SLT nr 4 1969, s. 10).
[10] Böök ägnar Ludvig Nordström och Elin Wägner övervägande positiva studier i Resa kring svenska parnassen. Han tar dock avstånd från Nordströms totalism. Jfr s. 220 ff.
[11] Jfr Landquist, Kamp och kamratskap med Fredrik Böök, s. 13.
[12] Böök, F., Resa kring svenska parnassen, s. 217.
[13] Böök, F., Fransk litteratur 1800–1870 (i Bonniers ill. litteraturhistoria IV, 1930, s. 236).
[14] Heléns och Böoks syn på Sigrid Undset har tidigare kortfattat berörts av Ivar Harrie, a.a., s. 380 f.
[15] Böök, F., Kristin Lavrandsdatter II (här cit. efter Från fyra sekler Litterära essayer, 1928, s. 210).
[16] Böök, F., Jenny (här cit. efter Från fyra sekler, s. 201).
[17] Jfr Ahlgren, a.a., s. 427 och Wolf, a.a., not 3 s. 251.
[18] Beyer, a.a., s. 376.
[19] Ibid., s. 376.

[20] Wigforss, Minnen I, s. 194 ff.
[21] Ur Bengt Lidforss litterära kvarlåtenskap Litterära uppsatser och recensioner, 1916, s. 239.
[22] Ibid., s. 235.
[23] Jacobson, a.a., s. 80.
[24] Beyer, a.a., s. 268.
[25] Hägg, a.a., s. 138.
[26] Hedén, E., Ur bokmarknaden (OoB 1907 s. 462).
[27] Jfr Nermans recension av Gunnar Ekelöfs Dedikation (FD 16.3 1935). Se även Pleijel, A., Modernism vid skiljevägen (OoB 1972, s. 13 ff.) och Espmark, K., Livsdyrkaren Artur Lundkvist, 1964, s. 98 ff.
[28] För en diskussion kring detta och litteraturhänvisningar se Melberg, A., Realitet och utopi Utkast till en dialektisk förståelse av litteraturens roll i det borgerliga samhällets genombrott, 1978, kap. Mellan värld och text – utkast till en dialektisk förståelse av litteraturen i samhället och historien s. 137 ff.
[29] Jfr Engdahl, H. m.fl., Hermeneutik, 1977, speciellt Jauss, H.-R., Konsternas historia och historieskrivningen, s. 235 ff.
[30] Om debatten Lukács–Brecht se Bjurman, L., Det gäller realismen En trettiotalsdebatt rekonstruerad av Lars Bjurman, 1975.
[31] Ahlgren, a.a., s. 427.
[32] Wigforss, Minnen I, s. 125.
[33] Linder, a.a., s. 23.

Källor och litteratur

A. Otryckt material

Arbetarrörelsens arkiv, Stockholm:
Protokoll för föreningen Laboremus 1904–1907.
Vänstersocialdemokratiska partiutskottets resolutionsförslag med Erik Hedéns reservation.

Bibliotekshögskolan, Borås:
Gustavsson, P. m.fl., "Mera ljus": Stocialdemokratins kultursyn fram till 1912. Specialarbete vid bibliotekshögskolan ht. 1976: 260.

Kungliga biblioteket, Stockholm (KB):
Brev Henning Berger–Erik Hedén Ep H 21:1.
Brev Harry Blomberg–Erik Hedén Ep. H 21:1.
Brev Erik Hedén–Henning Berger Ep. B 21:6.
Brev Erik Hedén–Ellen Hagen L 87:1.
Brev Erik Hedén–Ludvig Nordström Ep. H 21:7:1.
Brev Erik Hedén–Marika Stjernstedt Ep. H 21:7:1.
Brev Erik Hedén–Östen Undén Dep. 190, Eva Hedén.
Brev Erik Hedén–Ernst Wigforss Dep. 202, Eva Hedén.
Brev Gustav Hedenvind Eriksson–Erik Hedén Ep. H 21:2.
Brev Ragnar Jändel–Erik Hedén Ep. H 21:3.
Brev Ivar Lo-Johansson–Erik Hedén Ep. H 21:3.
Brev Maria Sandel–Erik Hedén Ep. H 21:5.
Brev Gunnar Serner /Frank Heller/–Erik Hedén Ep. H 21:5.
Brev Östen Undén–Erik Hedén Dep. 190, Eva Hedén.
Brev Karl Östman–Erik Hedén Ep. H 21:6.
Hedén, Eva, Mer om Erik Hedén, familjen och samtiden, manuskript. Dep. 196, Eva Hedén.

Lunds Universitetsbibliotek (LUB):
Brev Erik Hedén–Vilhelm Ekelund. Ekelunds brevsamling.
Brev Erik Hedén–K.G. Ossian-Nilsson. Ossian-Nilssons brevsamling 9.
Brev Ernst Wigforss–Erik Hedén. Wigforss brevsamling 1.

Sveriges Radios arkiv, Stockholm:
Protokoll till programmet Bokfönstret 28.5 1975. Prod.nr.: 5363–74/2105.

Uppsala Universitetsbibliotek (UUB):
Estetiska föreningen: Protokoll 1887–vt 1900, 1900–vt 1926, U 2201 c, U 2201 d.
Föreningen för klassisk filologi: Protokoll 1864–vt 1895, 1895–vt 1918, U 2085 a, U 2085 b.
Meddelanden angående Studentförenngen Verdandis Folkbildningsarbete, 1901, U 3008 d.

B. Tryckt material

I. Skrifter av Erik Hedén

Böcker:

Henrik Ibsens senare diktning Från et Dukkehjem till Når vi döde vågner. Sthlm 1906.
Homerische Götterstudien. Diss. Uppsala 1912.
Eros och Polemos Litterära hyllnings- och stridsartiklar. Sthlm 1916.
Eris och Himeros Litterära hyllnings- och stridsartiklar. Sthlm 1917.
Strindberg Liv och Diktning En ledtråd vid studiet av hans verk. Sthlm 1921.
Valda skrifter 1—5. Red. av John Landquist. Sthlm 1926—1927.

Artiklar m.m.:

Ett ord om konst och moral (UNT 11.11 1895).
Jane Gernandt-Claine: Pampan (UNT 22.12 1900).
Strindbergs Gustaf Adolf (Nordisk Tidskrift 1900).
Laboremus (Social Tidskrift 1904).
Hjalmar Söderberg: Gertrud (Svenska Folket 28.11 1906).
Tal vid Svenska Socialdemokratins 25-års-fest i Uppsala den 6 november 1906. (Socialdemokratiska ungdomsförbundets agitationsskrift n:r 13).
Nyare diktböcker Sven Lidman: Imperia (OoB 1907).
Ur bokmarknaden. John Landquist: Filosofiska essayer. Bengt Lidforss: Fragment och miniatyrer — Socialistisk journalistik. (OoB 1907).
Den socialistiska framtidsstaten enligt socialisternas egen framställning (Tidningen Svenska Folkets småskrifter V 1907).
Revisionismen inom socialdemokratin (Tiden 1908).
Socialdemokratins framtidsmål (D.Y.G.-Laboremus' skriftserie I 1908).
Svensk vers I Ivar Conradson: Hjärtats frid den blödande (OoB 1908).
Svensk vers II Daniel Fallström: Blåeld (OoB 1908).
Ett svar till den ropande (Soc.D. 20.2 1909).
Två folkskrifter om den materialistiska historieuppfattningen I. Ernst Wigforss: Materialistisk historieuppfattning och klasskamp (Soc.D. 9.7 1909).
Vilhelm Ekelund: Antikt ideal (Soc.D. 27.11 1909).
De tigande diktarna (Tiden 1909).
Från bokvärlden K.G. Ossian-Nilsson: Barbarskogen (Tiden 1909).
Statskyrkan ur socialdemokratisk synpunkt I, II (Tiden 1909).
Politik och litteraturkritik En kulturbild ur den svenska litteraturkritiken II, III (Soc. D. 29.1, 2.2 1910).
Smutslitteraturen åter i uppblomstring (Soc.D. 4.5 1910).
Strindbergsstriden (Soc.D. 16.7 1910).
Den stora vreden i "Sv. Dagbladet" (Soc.D. 21.7 1910).
Strindberg och den svenska diktens framtid (Soc.D. 5.8 1910).
Sven Lidman: Thure Gabriel Silfverstråhl (Soc.D. 24.11 1910).
J.L. Heiberg som grekisk kulturhistoriker (OoB 1910).
Oscar Levertin som litteraturkritiker. En efterskrift till sommarens Strindbergsstrid (Tiden 1910).
Vilhelm Ekelund: Böcker och vandringar (Soc.D. 3.1 1911).
Ode Balten: Spöksyner (Soc.D. 3.2 1911).
Mannen som ville bli kung (Soc.D. 3.3 1911).
Är marxismen på upphällning i Sverge? (Första Maj 1911 Socialdemokratiska Arbetarepartiets Demonstrationstidning).

Pseudo Solipse: Hos nymfer (Soc.D. 18.8 1911).
På trettioårsdagen (Soc.D. 6.11. 1911).
England och världspolitiken (Soc.D. 25.11 1911).
Vår störste arbetarskald (Soc.D. 19.12 1911).
Ett genombrottets år (Soc.D. 30.12 1911).
Titanen – Sin tids man – större än tiden (Soc.D. 22.1 1912).
Samhället och bokmarknaden (Soc.D. 7.6 1912).
Arbetarne och bildningsintresset (Soc.D. 19.9 1912).
Vilhelm Ekelund: Båge och lyra (Soc.D. 7.10 1912).
Triumf eller avfall? (Soc.D. 23.12 1912).
Strindberg och nutidens sociala strider (Bonniers månadshäften nr 6 1912).
Försvarsfrågan under debatt I, II, III (Soc.D. 7.6, 9.6, 10.6 1913).
Maria Sandel: Familjen Vinge (Soc.D. 12.7 1913).
Uppfostringsfrågor på dagordningen (Soc.D. 21.7, 23.7, 28.7 1913).
Katolicismen I, II (Soc.D. 1.9, 3.9 1913).
Gustav Hedenvind Eriksson: Från ödegårdar (Soc.D. 14.10 1913).
Elin Wägner: Helga Wisbeck (Soc.D. 22.11 1913).
Marika Stjernstedt: Alma Wittfogels rykte (Soc.D. 8.12 1913).
Maria Sandel: Virveln (Soc.D. 17.12 1913).
Hellas eller Judéen? (Julfacklan 1913).
Hjalmar Söderberg: Den talangfulla draken (Soc.D. 30.12 1913).
Homeros' Iliad på svenska (OoB 1913).
Bengt Lidforss: Polemiska inlägg (Soc.D. 3.1 1914).
Arvid Mörne: Skärgårdens vår (Soc.D. 28.1 1914).
Två läroböcker i konstradikalism I August Brunius: Färg och form (Soc.D. 13.2 1914).
Två läroböcker i konstradikalism II Pär Lagerkvist: Ordkonst och Bildkonst (Soc.D. 19.2 1914).
Replik av Hedén på inlägg av August Brunius angående konstradikalism (Soc.D. 21.2 1914).
Replik av Hedén på inlägg av Ture Nerman angående konstradikalism (Soc.D. 24.2 1914).
Sven Lidman: Tvedräktens barn (Soc.D. 28.2 1914).
Hjalmar Bergman: Löngången (Soc.D. 9.3 1914).
Ludvig Nordström: Bottenhavsfiskare (Soc.D. 9.3 1914).
Henning Berger: Ur larmet (Soc.D. 13.3 1914).
Ned med 90-talet! Ludvig Nordström: Runebergsarvet (Soc.D. 11.4 1914).
Boken om Sandö Martin Koch: Timmerdalen (Soc.D. 2.5 1914).
En svensk om nutidens franska reaktion Gustaf Hellström: Kring en kvinna (Soc.D. 21.7 1914).
Dan Andersson: Kolarhistorier (Soc.D. 1.8 1914).
Henning Berger: Films (Soc.D. 14.8 1914).
Martin Koch: Blodet ropar (Soc.D. 24.12 1914).
För Finland eller för vad? I (Soc.D. 12.7 1915).
En röst från det halvt förgångna Verner von Heidenstam: Nya dikter (Soc.D. 22.11 1915).
Dan Andersson: Kolvaktarens visor (Soc.D. 17.12 1915).
Vilhelm Ekelund: Veri Similia (Soc.D. 18.12 1915).
Ode Balten: I narrkåpa och harnesk (Soc.D. 20.12 1915).
Klart till storstrejk! Nu måste vi handla – eller gå i krig (Stormklockan 5.2 1916).
Pär Lagerkvist: Järn och människor (Soc.D. 18.4 1916).
Professor Steffens senaste krigsbok Gustaf Steffen: Krig och kultur (Soc.D. 26.5 1916).

Marx och imperialismen (Soc.D. 10.6, 23.6 1916).
Johan Olov: Hammarsmide (Soc.D. 7.12 1916).
Martin Kochs mästerstycke: Guds vackra värld (Soc.D. 15.12 1916).
Ludvig Nordström och de svenska helgonen Ludvig Norström: Idyller från kungariket Öbacka (Soc.D. 18.12 1916).
Elin Wägner: Släkten Jerneploogs framgång (Soc.D. 20.12 1916).
En grekisk kulturhistoria J.C. Stobart: Hellas härlighet (OoB 1916).
Socialdemokratins framtidsmål (D.Y.G.-Laboremus' skriftserie I. Andra omarbetade upplagan, Malmö 1916).
Ur Aischylos' idévärld (Vår Tid 1916).
Dan Andersson: Det kallas vidskepelse (Soc.D. 13.1 1917).
Fängelsememoarer Ola Vinberg: Samhällets obehöriga (Soc.D. 31.1 1917).
Den svenska socialdemokratins väg utför (FDP 22.2, 23.2, 24.2, 27.2 1917).
Bo Bergman: Elden (Soc.D. 13.6 1917).
Tids- och krigsdikter Bertil Malmberg: En blödande jord (Soc.D. 26.6 1917).
Ragnar Jändel: Till kärleken och hatet (Soc.D. 20.7 1917).
Det nya partiets historiska uppgift (FDP 18.8 1917).
Ovett och storhet (FDP 30.8 1917).
"Resultatens politik" Vad Brantingsocialisterna verkligen vunnit (Stormklockan 8.9 1917).
Valen och samhällspsykologin (FDP 28.9 1917).
Harry Blomberg: Fejd och Famn (FDP 4.10 1917).
Nöden och kriget i dagens svenska litteratur (Stormklockan 22.12 1917).
Einar Ljungberg: Hungerskriet (FDP 21.3 1918).
Borgare och diktare Ett ord till Sverges vänstersocialistiska arbetare (FDP 25.4 1918).
En väldig social roman Upton Sinclair: Kung Kol (FDP 25.5 1918).
Värdet av misslyckade revolutioner (Stormklockan 1.6 1918).
Bildningsarbetet och personförgudningen (Brand 12.10 1918).
Dan Andersson: De tre hemlösa (FDP 26.10 1918).
Svensk folkrepublik eller bolsjevikrevolution? (Aftontidningen 12.11 1918).
Einar Ljungberg: Olyckliga människoliv (FDP 21.12 1918).
Ludvig Nordström (Bokstugan 1918).
Bolsjevism och imperialism (Såningsmannen 18.1 1919).
Harry Blomberg: Stora orons män (FDP 8.2 1919).
Proletariat och bolsjevism (FDP 13.2 1919).
Ragnar Jändel: De tappra (FDP 17.3 1919).
Sven Lidman: Huset med de gamla fröknarna (FDP 22.3 1919).
Bolsjevism och masspåverkan (FDP 24.3 1919).
John Landquist: Det levande förflutna Betraktelser över samtida frågor I, II (Soc.D. 2.8, 8.8 1919).
Ivan Oljelund och hans humanism Ivan Oljelund: Humanismen, Åska, Vägar och mål, Till frasens psykologi (Soc.D. 6.9 1919).
Harry Blomberg: I revolutionstid (Soc.D. 25.10 1919).
En genial rallare Gustav Hedenvind Eriksson: En dröm i seklets natt (Soc. D. 17.11 1919).
Den latinska andens triumf Guglielmo Ferrero: Den latinska anden och den moderna världen (Soc.D. 3.12 1919).
En nutidsroman av framtidsvärde Elin Wägner: Den befriade kärleken (Soc.D. 4.12 1919).
Ode Balten: Idyller i helvetet (Soc.D. 9.12 1919).

Ett sorgespel i romanform Dan Andersson: David Ramms arv (Soc.D. 12.12 1919).
En äkta folklivsskildring Maria Sandel: Häxdansen (Soc.D. 16.12 1919).
Julmarknadens konstnärligaste bok Hjalmar Bergman: Markurells i Wadköping (Soc.D. 17.12 1919).
Struntlitteraturens krona Frank Heller: Herr Collins affärer (Soc.D. 20.12 1919).
Gustav Hedenvind-Eriksson. En vildmarks- och proletärdiktare. (Brands julnummer 1919).
Prins Wilhelm: Den gamla tallen. (Soc.D. 19.1 1920).
En kulturprofessur och dess blivande innehavare. (Soc.D. 20.1 1920).
Tyskland före katastrofen. Henrich Mann: Undersåten. (Soc.D. 6.3 1920).
Marxismens upplösning. (Brands Första-Maj-nummer 1920).
Ragnar Jändel: Under vårstjärnor (Soc.D. 25.5 1920).
Harry Blomberg: Kap Horn (Soc.D. 8.6 1920).
Staten och författarne (Soc.D. 7.8 1920).
Till Dan Anderssons minne (Soc.D. 20.9 1920).
Ludvig Nordström och mänskligheten II Ludvig Nordström: Döda världar i samhällsrymden (Soc.D. 23.9 1920).
Sverges första socialistiska regering (Såningsmannen 6.11 1920).
En modern bekännelseskrift Ivan Oljelund: I ny jord (Soc.D. 24.11 1920).
En helomvändning Sven Lidman: Såsom genom eld (Soc.D. 2.12 1920).
Äntligen en god roman! Marika Stjernstedt: Världen och stjärnorna (Soc.D. 23.12 1920).
Martin Koch som historisk diktare Martin Koch: Legend (Soc.D. 24.12 1920).
Den klassiska bildningen i nutidens Sverige (OoB 1920).
H.G. Wells på svenska (Bokstugan 1920).
Harald Hjärne (Samtiden 1920 i Valda Skrifter, 1927).
Henning Berger: Hjärtat på väggen (Soc.D. 31.1 1921).
En originell författare Hjalmar Bergman: Herr von Hancken (Soc.D. 4.2 1921).
Sigfrid Siwertz: Selambs (Soc.D. 1.3 1921).
Bildningsarbetet i kommunismens tjänst Nils Flyg: Vårt studiearbete (Soc.D. 28.4 1921).
Professor Böök om Sverges moderna litteratur Fredrik Böök: Sverges moderna litteratur (Soc.D. 7.6 1921).
En ny återuppväckt klassiker Vergilius: Aeneiden (Soc.D. 15.10 1921).
Dumhetens lov (Soc.D. 24.10 1921).
Oriktiga proletärdiktare (Soc.D. 3.11 1921).
Vad är Harry Blomberg? (Soc.D. 8.11 1921).
Maj Hirdman: Anna Holberg (Soc.D. 21.11 1921).
Gustav Hedenvind Eriksson: Järnets gåta. Hedenvind-Erikssons sista bok (Soc.D. 25.11 1921).
Ivan Oljelund och religionsproblemet Ivan Oljelund: Med stort G (Soc.D. 26.11 1921).
Ragnar Jändel som nyomvänd. Hans oproletära Sånger och hymner (Soc.D. 2.12 1921).
Grekiska sorgespel Oedipussagans tragedier i svensk tolkning (Soc.D. 14.12 1921).
Nutidsliv och personlighet (Morgonbris nr 5 1921).
En ensam röst i Ålandsfrågan (Svensk Tidskrift 1921).
Harry Blomberg: Tiden och en människa (Soc.D. 27.2 1922).
Klasskamp och bildning (Soc.D. 19.4 1922).
Världen och fyrskeppet, Det okända fyrskeppet Ludvig Nordström: Fyrskeppet (Soc.D. 20.4, 21.4 1921).
Lag och natur Replik till Ludvig Nordström (Soc.D. 6.5 1922).
Vetenskap eller icke? (Soc.D. 17.5 1922).
Vetenskapen och arbetarne (Soc.D. 23.5 1922).

Platon och socialismen. Skrifter III. Staten (Soc.D. 29.9 1922).
Vilhelm Ekelunds ensamhetsfilosofi Vilhelm Ekelund: Sak och sken (Soc.D. 2.10 1922).
Den aktade poeten Bo Bergman: Livets ögon (Soc.D. 7.10 1922).
Fyller det nuvarande fria bildningsarbetet de krav tiden uppställer? (Soc.D. 9.10 1922).
Vår störste skald Prins Wilhelm: Selene (Soc.D. 21.10 1922).
Ett underligt Nobelpris. Svenska Akademin blir sig själv igen. Förbigår Hardy för en okänd spanjor (Soc.D. 10.11 1922).
Elin Wägners starkaste bok Elin Wägner: Den namnlösa (Soc.D. 21.11 1922).
De tre Åkerlundska pristagarna G. Martins: Den gula paviljongen (Soc.D. 30.11 1922).
Fabian Månsson som Svenska Folkets Historiker Fabian Månsson: Sancte Eriks gård I (Soc.D. 9.12 1922).
Vår nya proletärförfattarinna Maj Hirdman: Människoträsket. (Soc.D. 12.12 1922).
Hjalmar Söderberg som storpolitiker Hjalmar Söderberg: Ödestimmen (Soc.D. 19.12 1922).
Den roliga boken Hjalmar Bergman: Eros' begravning (Soc.D. 20.12 1922).
Hav och Hellas Vilhelm Ekelund: På havsstranden (Soc.D. 20.12 1922).
Dan Anderssons livsverk Dan Andersson: Skrifter I (Soc.D. 23.12 1922).
Pär Lagerkvist En modern diktartyp (Bokstugan 1922).
Den klassiska bildningens dödsfara (Svensk Tidskrift 1922).
Den stora skolreformen (Tiden 1922).
Om Gud och storindustrin Harry Blomberg: Landkänning (Soc.D. 19.1 1923).
De tallöse författarna (Soc.D. 26.1 1923).
Äro vi marxister? En samvetsfråga som måste ärligt besvaras (Soc.D. 14.4 1923).
Ludvig Nordströms samlade noveller I (Soc.D. 26.5 1923).
Bildningsreformer och bildningsbyråkrati Randanteckningar till folkbildningskommitténs förslag (Soc.D. 20.6, 23.6, 25.6 1923).
En svensk kväkarbok Elin Wägner: Från Seine, Rhen och Ruhr (Soc.D. 4.7 1923).
Fabian Månssons nationalepos Andra delen Fabian Månsson: Sancte Eriks gård (Soc.D. 31.10 1923).
Vergilius' Aeneid i ny tolkning (Soc.D. 21.11 1923).
Akademisekreterarens övertygelse (Soc.D. 24.11 1923).
Framtidsfilosof eller tungomålstalare? Ludvig Nordström: Petter Svensks historia I Världsstaden (Soc.D. 5.12 1923).
Mannen utan ryggrad Gustaf Hellström: En man utan humor (Soc.D. 10.12 1923).
Kärlek på grammofon Daniel Fallström: Kärleksdikter (Soc.D. 12.12 1923).
Nyklassisk dikt Bertil Malmberg: Orfika (Soc.D. 18.12 1923).
Skönt ovett Ivan Oljelund: Svenska brev (Soc.D. 18.12 1923).
Tungomålstal för den bildade allmänheten Sven Lidman: Bryggan håller (Soc.D. 19.12 1923).
En arbetareroman Karl Östman: Den breda vägen (Soc.D. 21.12 1923).
Religion som är liv Ragnar Jändel: Det stilla året (Soc.D. 24.12 1923).
Vår störste litteräre humorist Hjalmar Bergman: Jag, Ljung och Medardus (Soc.D. 10.1 1924).
Kulturskymning (Soc.D. 26.1 1924).
Romanefterskörd II, Per-Edvin Sköld: Den siste av Jeppesläkten (Soc. D. 6.4 1924).
Romanefterskörd III Sigfrid Siwertz: Hem från Babylon (Soc.D. 25.4 1924).
Konsten att skriva noveller Marika Stjernstedt: Några (Soc.D. 28.4 1924).
Totalismen från sin bästa sida Ludvig Nordström: Det okända Sverge (Soc.D. 24.5 1924).
Fascismen Ivar Hjertén: Mussolini och den nya demokratin Pietro Gorgolini: Den italienska fascismen (Soc.D. 14.7 1924).

Nobelpristagaren i litteratur. En författare om analfabeter (Soc.D. 14.11 1924).
Barbarisk stil Hilma Angered-Strandberg: Barbarens son (Soc.D. 24.11 1924).
En inspirerad diktare Gustav Hedenvind Eriksson: Orions bälte (Soc.D. 1.12 1924).
En bok som går genom märg och ben Maria Sandel: Droppar i folkhavet (Soc.D. 6.12 1924).
Konst och propaganda Marika Stjernstedt: Von Sneckenströms (Soc.D. 13.12 1924).
Om kräks själsliv Eyvind Johnson: De fyra främlingarna (Soc.D. 22.12 1924).
En stark feminist Elin Wägner: Silverforsen (Soc.D. 23.12 1924).
Ragnar Jändel: Den trånga porten En utvecklingshistoria (Soc.D. 24.12 1924).
Sigrid Undset En modern storhet (Vår Tid 1924).
Det odödliga skolplugget (Soc.D. 23.1 1925).
Antikens litenhet och storhet (Soc.D. 5.5 1925).
Sigrid Undset och nutidens kvinna I (Soc.D. 9.5 1925).
Klagan (i Concordia högtidsnummer 1925).
Victoria Benedictsson (ABF:s skönlitterära artikel nr 2, cit. efter Valda Skrifter 4 1927).

II. Övrig litteratur

Ahlenius, H., Arbetaren i svensk diktning. Sthlm 1934. (= Norstedts lilla bibliotek 18).
Ahlgren, S., Hedén-legenden (OoB 1940).
Ahlmo-Nilsson, B. red., Inte bara kampsång: fjorton analyser av arbetarlitteratur. Lund 1979.
Andersson, K.-Å., Socialistisk litteratursyn Axel Danielsson (BLM 1970).
Antonsson, B., Efterklang och särprägel En studie i Per Freudenthals — pseudonym Ode Baltens — tidiga prosa till och med romanen I lustgården. Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet nr 1. Diss. Uppsala 1972.
Aspelin, K., Marxistiska litteraturanalyser i urval av Kurt Aspelin. Sthlm 1970.
— Poesi och verklighet. Några huvudlinjer i 1830-talets kritikerdebatt I. Diss. (Göteborg) Lund 1967.
Arrbäck Falk, G., Maria Sandel, arbeterska och arbetarskildrare. Litteratur och samhälle 1970. Meddelande från Avd. för litteratursociologi vid litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala nr 78.
Bassi, D., Rec. av Erik Hedéns Homerische Götterstudien (Rivista di Filologia e D'Istruzione Classica 1914).
Battail, J.-F., Le mouvement des idées en Suède à l'âge du bergsonisme. Paris: Lettres modernes 1979.
Beyer, N., Bengt Lidforss. En levnadsteckning. Sthlm 1968.
Bjurman, L., Det gäller realismen. En trettiotalsdebatt rekonstruerad av Lars Bjurman. Lund 1975.
Björck, S., Heidenstam och sekelskiftets Sverige. Studier i hans nationella och sociala författarskap. Diss. (Lund). Sthlm 1946.
— Löjliga familjerna i samhälle och dikt. Sthlm 1964.
Blomberg, H., Proletärdiktare (Soc.D. 31.10 1921).
— Proletärdiktare än en gång (Soc.D. 7.11 1921).
— Proletärdiktningen än en gång. En replik och en slutreplik (Stormklockan 10.11 1921).
— Proletärdiktare och gentlemannadiktare (Soc.D. 22.11 1921).
Bondebjerg, I., Proletarisk offentlighed Bd 1. Om Brecht og den socialistiske kulturpolitik. Kbvn 1976.

Brand: Sign. H.L., "Hur socialisterna själva tänka sig framtidsstaten" (11.1 1908).
– Dr Erik Hedén i Karl XII:s stövlar. "Gnistor" (12.11 1921).
Brandell, G., Svensk litteraturhistoria 1900–1950. Realism och symbolism. Sthlm 1958.
– Svensk litteratur 1870–1970 Bd 1. Sthlm 1974.
Branting, H., Rec. av Viktor Rydbergs Dikter: Den nya Grottesången (Soc.D. 4.1 1892).
– Den korrekta neutraliteten (Soc.D. 19.2 1916).
– Häktning för landsförräderi (Soc.D. 23.3 1916).
Branting, H. & Lindqvist, H., Till Sverges organiserade arbetare Manifest från arbetarrörelsens ledningar (Soc.D. 15.3 1916).
Böök, F., Ny svensk lyrik. Rec. av Ivar Conradsons Hjärtats frid den blödande (Sv.D. 29.12 1907).
– Litteratur och politik I, III (Sv.D. 15.1, 18.1 1910).
– Strindbergsapologeterna (Sv.D. 19.7 1910).
– Den litterära radikalismens bekymmer (Sv.D. 9.11 1910).
– Oscar Levertin som litteraturhistoriker och kritiker (i Studier och Ströftåg i dikten och historien. Sthlm 1911).
– En arbetarroman. Rec. av Martin Kochs Arbetare (Sv.D. 22.12 1912).
– En litterär stridsskrift. Rec. av Pär Lagerkvists Ordkonst och Bildkonst (Sv.D. 31.1 1914).
– Yrjö Hirns estetik (i Essayer och kritiker 1913–1914. Sthlm 1914).
– Resa kring svenska parnassen. Sthlm 1926.
– Jenny. Kristin Lavransdatter II (i Från fyra sekler. Litterära essayer. Sthlm 1928).
– Fransk litteratur 1800–1870. Bonniers Ill. Litteraturhistoria Bd IV. Sthlm 1930.
Carlson S./Rosén J., Svensk historia 2. Tiden efter 1718. Sthlm 1961.
Cauer, P., Rec. av Erik Hedéns Homerische Götterstudien (Berliner Philologische Wochenschrift 1915).
Christofferson B., Svenska litteraturkritiker. Metoder teorier och värderingar. Sthlm 1970.
Collin, C., Kunsten og Moralen. Bidrag till Kritik af Realismens Digtere og Kritikere. Kbvn 1894.
Dalström, K., Erik Hedén och Henry von Kraemer-Branting (FDP 31.1 1919).
Den svenska Dreyfusprocessen. Sthlm 1916.
Eagleton, T., Marxism och litteratur. Sthlm 1978.
Ek, S., Fredrik Böök och Hjalmar Bergman (BLM 1964).
Ekner, R., Hans Larsson om poesi. En analys av hans estetik. Diss. Sthlm 1962.
Elvander, N., Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt 1865–1922. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala XLII. Diss. Uppsala 1961.
Engberg, A., Franskan (i Tal och Skrifter III. Sthlm 1945).
Engdahl, H. m.fl., Hermenuetik. Sthlm 1977.
Espmark, K., Livsdyrkaren Artur Lundkvist Studier i hans lyrik till och med Vit man. Diss. Sthlm 1964.
Folkets Dagblad Politiken: Kommentar till Hedéns artikel Proletariat och bolsjevism (13.2 1919).
Forsslund, K.-E., Ett rop (Soc.D. 15.2 1909).
Frängsmyr, T., Den unge Anton Nyström och positivismen (Lychnos Lärdomshistoriska samfundets årsbok 1963–1964).
Föreningen Laboremus femtio år. Kultur och politik. Sthlm 1952.
Försvarsfrågan. En handledning. Utgiven av Svensk Tidskrifts redaktion 1913.
Granlid, H., Martin Koch och arbetarskildringen. Diss. (Göteborg) Sthlm 1957.
Gunnarson, G., Georg Lukács. En essay. Uddevalla 1969.

Gustafsson, B., Marxism och revisionism. Eduard Bernsteins kritik av marxismen och dess idéhistoriska förutsättningar. Ekonomisk-historiska studier 4. Diss. Uppsala 1969.
Göransson, B., Presentation och värdering av litteratur i Social-Demokraten och Vårt Land år 1887 (i Eriksson, A. m.fl., Åtta presshistoriska studier. Press och Litteratur 2. Litteraturvetenskapliga institutionen, Lund 1974).
Hadenius, S. m.fl., Socialdemokratisk press och presspolitik 1899–1909. Sthlm 1968.
Harrie, I., Erik Hedén (OoB 1929).
Hedén, Eva, Den unge Erik Hedén. Sthlm 1959.
Hedenvind Eriksson, G., Vad är en proletärdiktare? Jag är det. Och härmed en annan fråga (Soc.D. 10.11 1921).
Heidenstam, v. V., Proletärfilosofiens upplösning och fall. Några ord vid det nya århundradets tröskel. Sthlm 1911.
Hentilä, S., Den svenska reformismens genombrott inom SAP före 1914: Arbetarrörelsens ställning, strategi och ideologi. Diss. Helsingfors 1979.
Herrström, G., 1927 års skolreform. En studie i svensk skolpolitik 1916–1927. Studia historica Upsaliensia 23. Diss. (Uppsala) Sthlm 1966.
Hessler, C.-A., Statskyrkodebatten. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala XLIV. Uppsala 1964.
Hirdman, A., Alla tiders folkböcker. Ett bidrag till den billiga bokens historia. Sthlm 1950.
Holmgren, O., Proletärlitteratur eller litteraturproletärer? (OoB 1976).
Hugo, Y., Svenska arbetarebibliotek (Biblioteksbladet 1917).
Hägg, G., Övertalning och underhållning. Den svenska essäistiken 1890–1930. Diss. Sthlm 1978.
Höglund, Z., Krisen i partiet och taktikförslagen (FDP 21.5 1919).
– Rec. av Maj Hirdmans Anna Holberg (FDP 19.10 1919).
Jacobson, C., På väg mot tiotalet. Två studier. Några principfrågor i svensk litteraturkritik 1900–1910. Viljeproblemet i svensk litteratur 1900–1910. Diss. Uppsala 1961.
Jändel, R., Vilka äro proletärdiktare? (Soc.D. 12.11 1921).
Jönsson, N.T., Marx och imperialismen. Kritik av en kritik (Soc.D. 7.6 1916). Kritik av en antikritik (Soc.D. 16.6 1916).
Karahka, U.-L., Jaget och ismerna. Studier i Pär Lagerkvists estetiska teori och lyriska praktik t.o.m. 1916. Diss. Sthlm 1978.
Kautsky, K., Den sociala revolutionen. Sthlm 1906.
Koch, M., Proletärdiktning (Soc.D. 17.11 1921).
Kåreland, L., Gurli Linders barnbokskritik. Med en inledning om den svenska barnbokskritikens framväxt. Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet 4. Diss. (Uppsala) Sthlm 1977.
Lagerkvist, P., Ordkonst och Bildkonst. Om modern skönlitteraturs dekandens – om den moderna konstens vitalitet. Sthlm 1914.
Landgren, B., Aeneis' förvandlingar. Litteraturhistoriska problem och metoder i Vergiliusstudiet från romantiken till New Criticism (Samlaren 1977).
Landquist, J., Svenska Dagbladets kulturmonopol (DN 2.11 1910).
– Erik Hedén. En levnadsteckning (i Hedén, E., Valda Skrifter I. Sthlm 1927).
– Kamp och kamratskap med Fredrik Böök (SLT 1969).
Leander, S., Under arbetareinstitutets tak 1890–1955. Sthlm 1955.
Lewin, L., Planhushållningsdebatten. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen XLVI. Diss. Uppsala 1967.
Lidforss, B., Ur Bengt Lidforss' litterära kvarlåtenskap. Litterära uppsatser och recensioner. Malmö 1916.

Liedman, S.-E., Marx och antiken (i Bergh, B. m.fl., Den levande antiken. Uppsatser om den klassiska traditionen i litteraturen. Lund 1973).
— Motsatsernas spel. Friedrich Engels och 1800-talets vetenskap. Vol. 2. Lund 1977.
Lindberger, Ö., Gustav Hedenvind Eriksson. Sthlm 1945.
Linder, E.H., Fem decennier av nittonhundratalet. Ny ill. svensk litteraturhistoria Bd 1. Sthlm 1965.
Linnér, S., Livsförsoning och idyll. En studie i rikssvensk litteratur 1915—1925. Diss. Uppsala 1954.
Lukács, G., Der historische Roman. Berlin 1955.
Marx, K., Die entfremdete Arbeit (i Zur Kritik der Nationalökonomie — Ökonomisch-philosophische Manuskripte i Marx, K., Werke Frühe Schriften Bd 1 Stuttgart 1962.
Marx, K. & Engels F., Über Kunst und Literatur. Berlin 1967.
— Die deutsche Ideologie (i Marx, K., Werke Frühe Schriften Bd 2 Stuttgart 1971).
Mehring, F., Freiligrath und Marx im Briefwechsel (i Gesammelte Schriften Bd 10. Berlin 1961).
Melberg, A., Realitet och utopi. Utkast till en dialektisk förståelse av litteraturens roll i det borgerliga samhällets genombrott. Sthlm 1978.
Negt, O./Kluge, A., Offentlighet og Erfaring. Til organisasjonsanalysen av borgerlig og proletarisk offentlighet. Nordisk Sommeruniversitets skriftserie no. 3 1974.
Nerman, T., Ett mäktigt epos över svensk arbetarrörelse. Rec. av Martin Kochs Timmerdalen (Nya Samhället 29.11 1913).
— Ordkonst och bildkonst En stridsskrift I (Nya Samhället 29.1 1914).
— "Konstradikalism". Ett inlägg av Ture Nerman (Soc.D. 24.2 1914).
— Ledsna poeter (FDP 8.12 1919).
— Borgarkulturens undergång. Sthlm 1920.
— Proletärdikt som duger (FDP 28.10 1921).
— Arbetarnas bildningsarbete. Sthlm 1923.
— Bourgeoisins kelgrisar (Stormklockan 17.2 1923).
— Mellan två klasser. Erik Hedén. Valda skrifter. I. Politikern. II. Kulturkämpen (FDP 22.9, 25.9 1928).
— Liket i byrålådan. Mera "surrealistisk" fluga. Rec. av Gunnar Ekelöfs Dedikation (FD 16.3 1935).
— Allt var rött. Minne och redovisning. Sthlm 1950.
— Hjalmar Branting kulturpublicisten. Sthlm 1958.
Nilsson, A., Svensk romantik Den platonska strömningen. Lund 1916.
Nordström, L., Runebergsarvet. Föredrag hållet i Borgå d. 5 februari 1914. Sthlm 1914.
— Om totalismen (i Döda världar i samhällsrymden. Sthlm 1920).
— Liv eller natur? Svar till Erik Hedén med anledning av hans kritik av "Fyrskeppet" (Soc.D. 4.5 1922).
— Erik Hedéns ingång i Sverges historia (Bokstugan 1925).
— m.fl., Erik Hedén Humanist och hellen (förlaget Frilansens skriftserie nr 8 1946).
Oljelund, I., Vad är en proletärdiktare? En fråga till "proletärdiktningens" "överklass"-vänner (Soc.D. 29.10 1921).
Olsson, O., Folkets bildningsarbete. Sthlm 1911.
Palm, M., Klara Johansson, Fredrik Böök och den "Adelborg-Conradsonska skolan". (SLT 1974).
Palm, T., Erik Hedén som Concordian (i Concordia Högtidsnummer. Sthlm 1925).
Persson, J., Socialistisk litteratursyn på 80-talet. (Tiden 1959).
Plechanov, G.V., Kunst und Literatur. Berlin 1955.
Pleijel, A., Modernism vid skiljevägen (OoB 1972).

Qvarnström, G., Från Öbacka till Urbs. Ludvig Nordströms småstad och världsstadsdröm. Diss. (Uppsala) Sthlm 1954.
Rehn, M., Jack London i Sverige. Studier i marknadsföring och litterärt inflytande. Meddelanden utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala nr 7. Diss. Sthlm 1974.
Richardson, G., Kulturkamp och klasskamp. Ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet. Studia historica Gothoburgensia 2. Diss. Göteborg 1963.
Rydén, P., En kritikers värderingar. Studier i Oscar Levertins litteraturkritik 1897–1906. Skrifter utgivna från Litteraturvetenskapliga institutionen, Lund nr 12 (även som Press och Litteratur nr 9). Lund 1977.
Schiller, B., Storstrejken Förhistoria och orsaker. Studia historica Gothoburgensia 9. Diss. Göteborg 1967.
Social-Demokraten: Svenska frihetens nedgång (11.9 1916).
— Kongressen kräver lojalitet (15.2 1917).
— Splittringskongressens första dag (14.5 1917).
— "Sverges socialdemokratiska vänsterparti". Från splittringskongressens förhandlingar på måndagen. (15.5 1917).
Steffen, R., Översikt av svenska litteraturen. Femte delen. Tiden 1900–1920. Med register över författare. Sthlm 1921.
Stjernstedt, M., Från Samfundet De Nios barndom. Ur ett par buntar brev. (SLT 1951).
Strömer, H., Bedragare och bedragne. Sthlm 1885.
Sundin, T., Richard Steffens skolantologi 1921 och dess mottagande. Litteratur och samhälle. Meddelande från Avd. för litteratursociologi vid Litteraturhistoriska institutionen nr 61. Uppsala 1969.
— Debatten kring termen proletärförfattare 1921–1922. Litteratur och samhälle, Meddelande från Avd. för litteratursociologi vid Litteraturhistoriska institutionen. Nr 62. Uppsala 1969.
Svanberg, V., Poesi och Politik. Essayer. Sthlm 1931.
— Viktor Rydbergs lyriska genombrott II. (Samlaren 1937).
Svensson, C., Idé och symbol. Studier i fem romaner av Gustav Hedenvind Eriksson. Diss. (Uppsala) Östervåla 1974.
Tideström, G., Runeberg som estetiker. Litterära och filosofiska idéer i den unge Runebergs författarskap. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland CCLXXXV. Diss. (Uppsala) Helsingfors 1941.
Tingsten, H., Svensk utrikesdebatt mellan världskrigen. Skrifter utgivna av Utrikespolitiska Institutet 4. Sthlm 1944.
— Den svenska socialdemokratins idéutveckling 1–2. Sthlm 1967.
Tomson, B., Maria Sandels feminism (Nordisk Tidskrift 1951).
Torbacke, J., Journalistik på osäkra villkor. Den liberala Aftontidningen och dess föregångare. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in history 10. Diss. Sthlm 1966.
Uhlin, E., Dan Andersson före Svarta Ballader. Liv och diktning fram till 1916. Diss. (Göteborg) Sthlm 1950.
Upsala Nya Tidning: Från Allmänheten. Sign. "H": Kritik (26.10 1900).
Wadbo, M., ABF: Från kulturkamp till kulturkonsumtion (OoB 1972).
Vanderwelde, É., Socialismen och den industriella utvecklingen. Malmö 1904.
Wennerström, I., Pugnans ententeism. Ett genmäle av riksdagsman Ivar Wennerström (Odlaren 9.11 1918).
Wifstrand, A., Bakgrunder. Uppsatser om tider och tänkesätt. Sthlm 1961.

Wigforss, E., Materialistisk historieuppfattning och klasskamp (D.Y.G.-Laboremus' skriftserie III 1908).
— Rec. av Vilhelm Ekelunds Antikt ideal (Fram nr 3—4 1910).
— Minnen I. Före 1914. Sthlm 1950.
— Minnen II. 1914—1932. Sthlm 1951.
Wittrock, U., Det litterära klimatskiftet kring 1910 (SLT 1951).
— Marika Stiernstedt. Sthlm 1959.
Wizelius, I., Storstrejken och litteraturen. Några konturer (Tiden 1940).
Wolf, L., Tigande diktare? En studie kring litterära reaktioner på 1909 års storstrejk. Meddelanden utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, nr. 9. Uppsala 1975.
Vries de, J., Religionshistoria i fågelsperspektiv. Sthlm 1961.
Zennström, P.-O., Lucifer. En bok om Axel Danielsson. Sthlm 1967.
Zetterström, M., Erik Blomberg. En kämpande intellektuell. Sthlm 1977.
Åkerstedt, J., Den litterate arbetaren. Bildningssyn och studieverksamhet i ABF 1912—1930. Meddelanden utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturhistoriska institutionen i Uppsala, nr 1. Uppsala 1967.

Personregister

Adelborg, G.O., 107f.
Ahlenius, H., 78, 163
Ahlgren, S., 12f., 99, 110, 141, 147, 164, 167f.
Ahlmo-Nilsson, B., 163
Aischylos, 53f., 161
Almqvist, C.J.L., 22
Andersson, D., 81ff.
Andersson, K.-Å., 44f., 161
Angered-Strandberg, H., 112
Antonsson, B., 166
Aristoteles 52
Arrbäck Falk, G., 163
Aspelin, K., 156, 162
Atterbom, P.D.A., 15f., 64, 110, 150
Bang, G., 23
Bassi, D., 162
Battail, J.-F., 12, 156, 166
Benedictsson, V., 163
Berger, H., 61, 118ff., 166
Bergh, B., 161
Bergman, B., 114f., 142
Bergman, H., 94ff., 99, 110, 140
Bergman, J., 54
Bergson, H., 122, 125f., 166
Bernstein, E., 26f., 158
Beyer, N., 43, 141f., 160, 167f.
Billing, G., 141
Bjurman, L., 168
Björck, S., 12, 156, 162
Blomberg, E., 165
Blomberg, H., 70f., 83ff., 145, 163f., 167
Bogdanov, A., 45
Bondebjerg, I., 160
Brandell, G., 60, 162, 166
Branting, H., 22, 31ff., 35f., 43f., 58, 63, 152, 159ff., 165
Brecht, B., 147, 168
Brunius, A., 143
Böök, F., 12, 15, 66, 95, 107, 136ff., 148, 154, 167
Cauer, P., 162
Carlsson, S., 162
Christofferson, B., 13, 156
Collin, C., 19
Conradson, I., 107ff., 130, 134, 166
Dalström, K., 33f.
Danielsson, A., 43ff., 58, 153, 161
Darwin, C., 27, 158, 166
Dewey, J., 46
Dickens, C., 91
Eagleton, T., 162
Edén, N., 35
Ekelund, V., 20, 53, 61, 67, 105ff., 130, 134, 142, 165f.
Ekelöf, G., 168
Ekner, R., 157
Elgström, A.-L., 12
Elvander, N., 18, 157
Engberg, A., 34, 57, 162
Engdahl, H., 168
Engels, F., 26, 62, 94, 161f., 164f.
Eriksson, A., 160
Espmark, K., 168
Fallström, D., 115f.
Flaubert, G., 129
Flyg, N., 46, 49
Fogelqvist, T., 47
Forsslund, K.-E., 108, 142, 165
Freiligrath, F., 62, 162
Freudenthal, P., 108f., 130, 134, 166
Frängsmyr, T., 161
Gabrielsson, K.J., 71f.
Galsworthy, J., 21
Gernandt-Claine, J., 96
Gorkij, M., 62
Granlid, H., 75, 163
Grimberg, C., 81
Grünewald, I., 143
Gunnarsson, G., 164
Gustafsson, B., 26, 158
Gustavsson, P., 160
Göransson, B., 160
Hadenius, S., 43, 160
Hagen, E., 163
Hallström, P., 61

Hansson, O., 14
Hansson, P.A., 48, 157
Hardy, T., 21
Harkness, M., 164
Harrie, I., 12, 15, 162
Hedén, A., 15
Hedén, Eva, 11f., 18f., 96, 156f.
Hedén, K., 15, 150
Hedenvind Eriksson, G., 69f., 72, 78ff., 91, 93, 145, 163f.
Heiberg, J.L., 161
Heidenstam, V.v., 14, 61, 63f., 68
Heller, F., 120f., 166
Hellström, G., 112f.
Hentilä, S., 27, 29, 158
Herrström, G., 56, 162
Hessler, C.-A., 166
Hirdman, A., 161
Hirdman, M., 88f., 98
Hirn, Y., 167
Hitler, A., 160
Hjärne, H., 18, 30, 157
Holm, B., 163
Holmgren, F., 18
Holmgren, O., 69, 163
Homeros 53ff., 150, 161
Hugo, V., 74
Hugo, Y., 42, 160
Hägg, G., 12, 37, 142, 160, 165, 168
Höglund, Z., 31, 35f., 88
Ibsen, H., 14, 20, 116, 157
Jacobsen, J.P., 17
Jacobson, C., 11f., 142, 156, 165, 168
Jauss, H.-R., 168
Johan Olov 91
Johansson, K., 165
Johnson, E., 89f., 93, 115, 153
Jändel, R., 70f., 83ff., 92, 144f., 163f.
Järte, O., 159
Jönsson, N.T., 36, 160
Karahka, U-L., 167
Karlfeldt, E.A., 61, 84f.
Kautsky, K., 23ff., 27, 158
Kautsky, M., 62, 162
Key, E., 22, 42, 48, 73
Kjellberg, K., 42, 48
Kluge, A., 160
Koch, M., 69, 74ff., 122, 140, 144, 163
Kopernikus 37
Kraemer, V.v., 20, 157
Kåreland, L., 48, 156
Kämpe, A., 163
Lagerkvist, P., 130ff., 139, 143, 149, 154, 166f.
Lagerlöf, S., 96
Landgren, B., 161
Landquist, J., 11, 20f., 39, 50, 128, 138f., 156f., 159ff., 166f.
Larsson, C., 81
Larsson, H., 42, 157
Larsson, Y., 159
Lassalle, F., 102, 165
Leander, S., 47
Lenin, V., 62
Levertin, O., 15, 61, 114, 136ff., 148, 167
Lewin, L., 158
Lidforss, B., 15, 43, 45, 58, 66, 125, 136f., 141f., 148, 154, 160, 167f.
Lidman, S., 86, 100, 122f.
Liedman, S.-E., 158, 161
Lindberger, Ö., 79, 163
Linder, E.H., 75, 80, 85, 149, 163f., 166, 168
Linder, G., 48, 156
Lindhagen, C., 29, 35
Lindman, A., 60
Lindorm, E., 92
Lindqvist, H., 31
Linnér, S., 122, 164
Ljungberg, E., 91
Lo-Johansson, I., 91, 164
London, J., 21, 157
Lukács, G., 94, 110, 129, 134, 147, 153, 166, 168
Luther, M., 36, 126
Malmberg, B., 167
Mann, H., 21
Martins, G., 121
Marx, K., 22ff., 36f., 52, 56, 62, 102, 106, 149, 160ff., 165
Mehring, F., 62, 162
Melberg, A., 168
Menger, A., 23
Mussolini, B., 160
Månsson, F., 80f., 104, 111
Negt, O., 160
Nerman, T., 15, 45f., 58, 136, 142ff., 148, 152, 154f., 161, 166, 168
Nilsson, A., 139, 156
Nordström, L., 12, 29, 36, 56, 61, 67, 81, 87, 92, 98, 100ff., 111, 123ff., 136, 152, 154, 156, 159, 162, 164ff.

Noréen, A., 18
Nyström, A., 41, 47f., 161
Oljelund, I., 12, 31, 70f., 79, 83, 85ff., 145, 163
Olsson, K., 79
Olsson, O., 42, 57, 160
Ossian-Nilsson, K.G., 52, 67, 107, 159f., 164
Palm, A., 41
Palm, M., 107, 165
Palm, T., 15
Persson, J., 41, 160
Platon 52, 58
Plechanov, G.V., 62, 162
Pleijel, A., 168
Poe, E.A., 108
Prins Wilhelm 88, 117f.
Proudhon, P.J., 36f.
Qvarnström, G., 164
Rehn, M., 157
Richardson, G., 162
Rosén, J., 162
Runeberg, J.L., 16, 101, 156
Rydberg, V., 16, 44, 55, 115, 149, 156
Rydén, P., 157, 167
Röse, W., 43
Sainte-Beuve, C.A., 140
Sandel, M., 72ff., 89, 92f., 97, 163f.
Schiller, B., 28, 158
Sinclair, U., 21, 77
Siwertz, S., 95f., 110, 118
Sköld, P.-E., 112
Snoilsky, C., 116
Sophokles 53f.
Staaff, K., 60f.
Steffen, G., 36, 159
Steffen, R., 69f., 163f.
Sterky, F., 43
Stjernstedt, M., 97f., 110, 125f., 106
Stobart, J.C., 51
Strindberg, A., 14, 17, 19, 41, 63ff., 83, 137, 151f., 156, 162
Strömer, H., 41f.
Sundin, T., 71, 163f.
Svanberg, V., 156, 163
Svensson, C., 78, 163
Söderberg, H., 80, 113ff., 120, 127, 130, 139, 149, 165
Söderqvist, N., 22f.
Tegnér, E., 17, 115, 156
Tideström, G., 156
Tingsten, H., 158ff., 165
Tomson, B., 163
Torbacke, J., 159
Uhlin, E., 160, 162
Ullman, S., 75
Undén, Ö., 158
Undset, S., 77, 127ff., 140f., 148, 166f.
Wadbo, M., 160
Wallenberg, M., 103
Vanderwelde, É., 23f., 158
Wells, H.G., 21, 37, 77, 160
Wennerström, I., 159
Vergilius 54f., 59
Wifstrand, A., 161
Wigforss, E., 22, 25f., 32, 106, 141, 149, 157ff., 165, 168
Viksten, A., 12
Vinberg, O., 91
Wirsén, C.D. af, 63f.
Wittrock, U., 162, 166
Wizelius, I., 162
Wolf, L., 12, 14, 60, 63, 90, 156, 162, 167
Vries de, J., 161
Wägner, E., 97ff., 110, 124f., 167
Zennström, P.-O., 161
Zetterström, H., 116
Zetterström, M., 165
Zola, É., 62
Zweigbergk, O.v., 18
Åkerstedt, J., 12, 41, 46, 50, 160f.
Österling, A., 107
Östman, K., 70, 80, 92, 145, 163

Erik Hedén var mellan åren 1909 och 1925 arbetarrörelsens ledande talesman i litterära frågor. I denna bok – som är den första större vetenskapliga undersökningen som skrivits om Hedéns litteraturkritik – behandlas främst hans insats som kritiker i den socialistiska dagspressen. Med undantag för åren 1917–1919, då Hedén skrev i vänstersocialisternas tidningar *Folkets Dagblad Politiken* och *Stormklockan,* verkade han som litteraturkritiker i *Social-Demokraten.* Avhandlingen vill belysa Hedéns ambition att med sin kritik söka förena socialpolitik och estetik. Bl.a. behandlas hans syn på Strindberg och nittiotalet samt de arbetarförfattare och borgerliga realister som framträdde under 1900-talets första decennier. Hedén jämförs även med samtida kritiker som Fredrik Böök och Ture Nerman.

Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet:

1. Birgit Antonsson, *Efterklang och särprägel.* En studie i Per Freudenthals – pseudonymen Ode Baltens – tidiga prosa till och med romanen I lustgården, 1972.
2. Mats Eklöf, *Ernst Didrings Malm,* 1975.
3. Pär Hellström, *Livskänsla och självutplåning.* Studier i framväxten av Gunnar Ekelöfs Strountes-diktning, 1976.
4. Carola Hermelin, *Vinteroffer och Sisyfos.* En studie i Erik Lindegrens senare diktning, 1976.
5. Andrzej Nils Uggla, *Strindberg och den polska teatern 1890–1970.* En studie i reception, 1977.
6. Anita Boström Kruckenberg, *Roman Jakobsons poetik.* Studier i dess teori och praktik, 1979.
7. Örjan Torell, *Litteraturen som karaktärsdanare.* En presentation av sovjetisk litteraturpedagogik, 1979.
8. Gunnar Syréhn, *Osäkerhetens teater.* Studier i Lars Forssells dramatik, 1979.
9. Arne Widell, *Ola Hansson i Tyskland.* En studie i hans liv och diktning åren 1890–1893. 1979.
10. Ingrid Björkman, *Nini Roll Ankers Stampetrilogi.* Tillkomst, bakgrund, budskap, 1979.
11. Karl Lindqvist, *Individ grupp gemenskap* – studier i de unga tiotalisternas litteratur, 1980.
12. Esbjörn Funck, *Berättaren från fattighuset.* Åke Wassing och hans roman Dödgrävarens pojke, 1980.
13. Ann-Lis Jeppsson, *Tankar till salu.* Genombrottsidéerna och de kommersiella lånebiblioteken, 1981.
14. Margaretha Fahlgren, *Litteraturkritiker i arbetarrörelsen.* En studie i Erik Hedéns dagskritik 1909–1925, 1981.